

A. GOBA

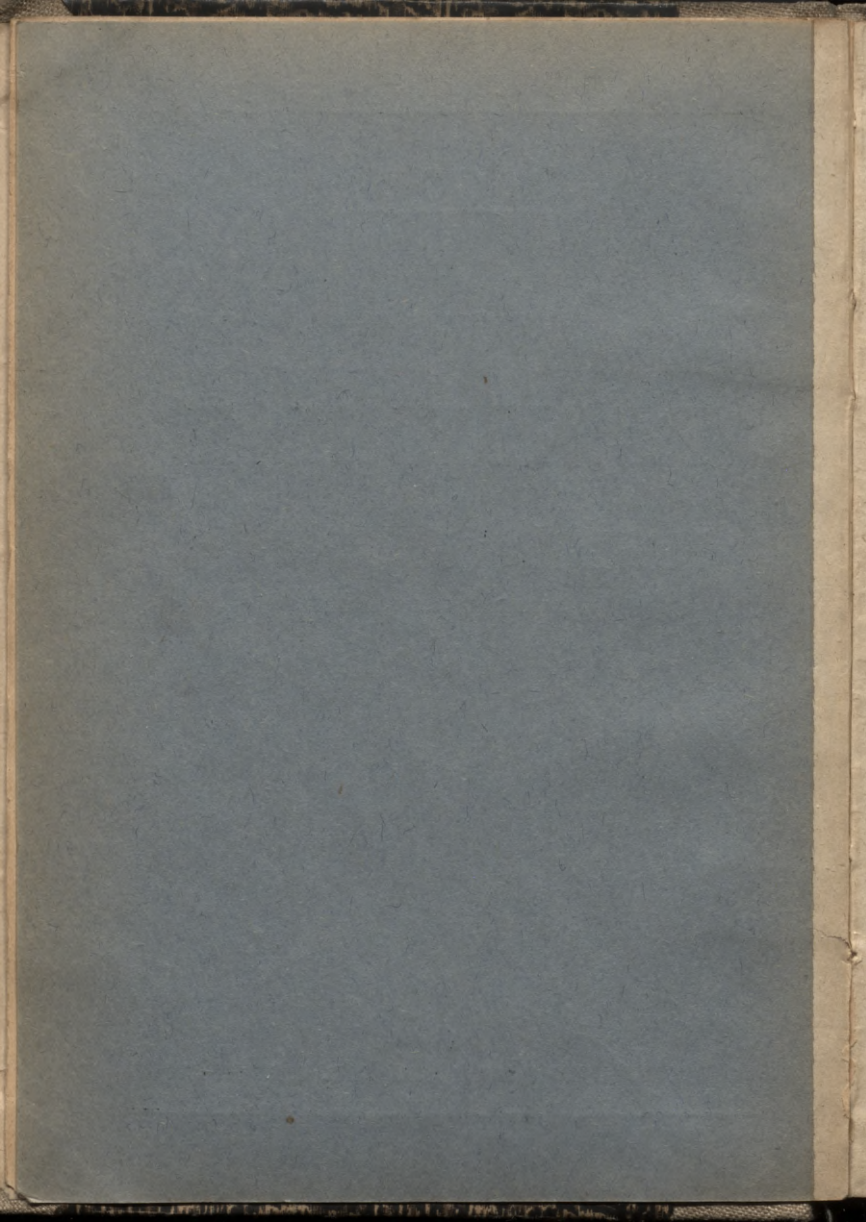
LATVIEŠU RAKSTNIEKI

RAKSTNIECĪBAS VĒSTURE SKOLĀM

3. PAPLAŠ. IESPIEDUMS

RĪGĀ, 1934

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMS

B
810.09

188-696
Latv. Ned. B

A. GOBA

LATVIEŠU RAKSTNIEKI

RAKSTNIECĪBAS VĒSTURE SKOLĀM

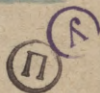
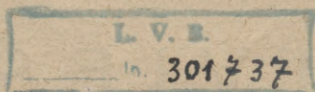
TREŠAIS, PAPILDINĀTAIS IESPIEDUMS

RIGĀ, 1934.

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMS

B-
L-

72

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133.

Ievads.

Rakstniecība. Par rakstniecību jeb literātūru plašākā nozīmē sauc visus tos gara ražojumus, kas sacerēti kādā valodā un uzglabājušies vai nu tautas atmiņā, mutes vārdos, vai arī uzzīmēti rakstos un pēc tam iespiesti arī grāmatās. Turpretī šaurākā nozīmē rakstniecība jeb daiļliterātūra ir tie gara darbi, kas šķirami no zinātnes, prātniecības un reliģiskiem rakstiem un tādēļ apzīmējami par dzejām, stāstiem, romāniem, lugām, pasakām, teikām vai kaut kā līdzīgi.

Par latviešu rakstniecību tā tad sauksim tos gara ražojumus, kas sacerēti latviešu valodā, kas uzglabājušies vēl latviešu tautas atmiņā (piemēram pasakas, teikas, tautas dziesmas) vai arī rokrakstos un iespaidumā. Šie sacerējumi šā vai tā atspoguļo latviešu tautas gara pasauli, rāda kādu daļu no mūsu tautas dzīves un no mūsu dzimtenes dabas.

Rakstniecībā ietelp burtniecība jeb tautas garmantas un — rakstniecība šī vārda tiešā nozīmē. Par burtniecību sauc tos gara ražojumus, kas radušies jau tad, kad tauta neprata vēl savas domas, jūtas, pārdzīvojumus uzrakstīt, bet visu to izteica mutes vārdos un uzglabāja savā atmiņā. Tautas garmantas — pasakas, teikas, tautas dziesmas, parunās, mīklas — izplatījās ejot no mutes mutē. Tikai jaunākā laikā arī burtniecības ražojumi pa daļai jau uzrakstīti un tā pievienojušies rakstībai literātūrai. Izplatoties tautā rakstu prašanai, burtniecība sašaurinājās, līdz mūsu dienās tā jau tik pat kā galīgi izsīkusi. Turpretī istā rakstniecība, tie gara darbi, kas pēc sacerēšanas arī uzrakstīti un iespiesti, līdz šim pletušies tikai plašumā.

Rakstniecības vēsture. Rakstniecības mācība dalās divās daļās: rakstniecības teorijā un rakstniecības vēsturē. Rakstniecības teorija aplūko un iztirzā literātūras ražojumu ārējās un iekšējās īpašības, ņemot šos darbus kā sastingušus tagadējā momentā. Turpretī rakstniecības jeb literātūras vēsture rāda rakstniecības attīstības

gaitu. Viņa rāda, kā rakstniecība radusies, kā soli pa solītim gājusi uz priekšu, kādas pārvērtības piedzīvojusi, līdz kļuvusi par tādā, kādu mēs viņu tagad pazīstam. Rakstniecības vēsture uzmeklē un krāj dažādus rakstniecības ražojumus, tos uzmanīgi pārbauda, kārtot pēc satura un vērtības, apsver viņu nozīmi. Rakstniecības vēsture, kad tā savu uzdevumu ņem vēl pamatīgāk un plašāk, izpēta cēloņus, kas saukuši dienas gaismā tos vai citus rakstniecības ražojumus, izpēta apstākļus, kādos šie ražojumi veidojušies tālāk un sasnieguši savu nobriedumu. Rakstniecības vēsture iepazīstina mūs ar ievērojamāko rakstnieku dzīves gājumu, lai mēs vēl labāk saprastu, kā radies tas vai cits literārisks darbs un cik ciešs sakars tam ar cilvēka dvēseli un apkārtnes dzīvi. Aplūkodama literatūras līdzšinējo gaitu, rakstniecības vēsture apcer arī tos ideālus, kas tur izpaudušies un kas pa daļai gan jau piepildījušies, gan arī gaida savu laiku nākotnē. Tā rakstniecības vēsture var liecināt, kāda nozīme gara ražojumiem bijusi pārējā tautas dzīves gājumā.

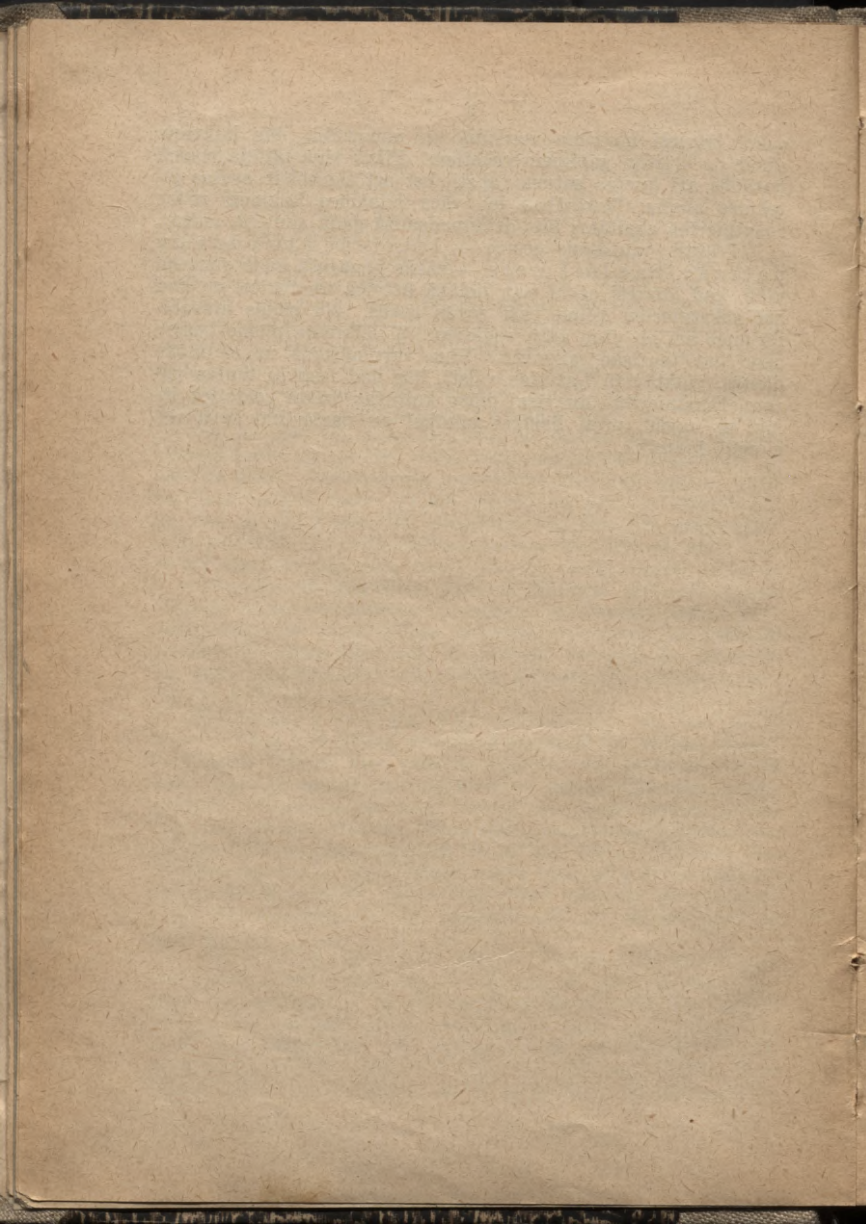
Latviešu rakstniecības vēstures laikmeti. Latviešu rakstniecības vēsture sadalāma trijos lielos laikmetos: tautas gara patstāvības jeb burtniecības laikmetā, verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmetā, un latviešu atmodas un patstāvības laikmetā. Šos laikmetus varētu apzīmēt arī: vecais, vidējais un jaunais.

Tautas gara patstāvības jeb burtniecības laikmets sākas nezināmā pagātnē, jo dzejas sākumi meklējami turpat, kur valodas sākums. Šis laikmets mums devis latviešu tautas gara mantas — tautas dziesmas, tautas pasakas un teikas, parunas, mīklas, bučamos vārdus, nostāstus par seniem laikiem. Šinīs gara ražojumos latviešu tautas īpatnība izsakās vistīrākā veidā, tur svešas ietekmes (iespaidu) vismazāk. Burtniecības ziedu laiki bija pirms latviešu nogrimšanas verdzībā, pirms lielo karu laikmeta un reformācijas, tā tad četrpadsmitā, piecpadsmitā un vēl sešpadsmitā gadu simtenī.

Verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmets īsti sākas tikai sešpadsmitā gadu simtenī, kad sāka iespiest pirmās garīga satura grāmatas latviešu valodā un kad sāka kristīgo ticību sludināt jo čakli arī latviešu valodā. Bet garīdznieki vēl joprojām bija sveštautieši un kalpoja svešai ticībai, tāpēc arī viņu sacerētie raksti bija sveši tautas garam un īpatnībai. Ap šo pašu laiku arī saimnieciskā

dzīvē latvieši nogrima verdzībā un nabadzībā. Šis laikmets sākas ar kristīgi garīgiem rakstiem. Tikai viņa pēdējā posmā parādās arī laicīga satura raksti, bet arī tie vēl ir svešas ietekmes auglis. Verdzības jeb vācu ietekmes laikmets mūsu rakstniecībā skaitāms līdz deviņpadsmitā gadu simteņa vidum.

Trešais, jaunākais posms — latviešu atmodas un patstāvības laikmets — sākās pagājušā gadu simteņa vidū, kad latvieši atkal tika lielākā brīvībā un turībā un kad arī rakstniecību ņēma paši savās rokās. Nu sākās atsvabināšanās arī no vācu gara spaidiem. Šī laikmeta pirmo posmu sauc par tautisko laikmetu. Viņa turpinājums noved mūsu dienās, patstāvīgā Latvijas valstī, kas dod iespēju tautas garam, rakstniecībai un visai mūsu kultūras dzīvei veidoties tālāk, uz augšu, pretī lielākai pilnībai un pastāvībai savā nacionālā īpatnībā.

Pirmā daļa.

Vecie laiki.

Tautas gara patstāvības jeb burtniecības laikmets.

Par tautas gara mantu sacerētāju tagad uzlūkojama visa tauta viņas bijušās paaudžu paaudzēs. Protams, arī agrākos laikos latviešu starpā atgadījās daži vairāk apdāvināti dziesminieki un pasaku teicēji, kas ar savām sacerēšanas spējām pacēlās pāri apkārtējam ļaužu pulim. Tikai šo dziesminieku un stāstītāju vārdu ar laiku piemirsa, jo viņu dziesmas un pasakas nebija uzrakstītas, bet gan tikai ļaužu atmiņai un mutes vārdiem nodotas. Ja nu arī citiem šīs dziesmas un pasakas patika, tad tās arī iegaumēja, atcerējās, dziedāja un stāstīja tālāk, rūpīgi uzglabāja no paaudzes uz paaudzi — cauri gadu simteņiem. Bet ja jaunā dziesma citiem nepatika vai nebija saprotama, tad to arī drīz vien aizmirsā.

Arī tās dziesmas un pasakas, kam bija novēlēts ilgs mūžs, kas tika atkal un atkal dziedātas un stāstītas, ar laiku tomēr piedzīvoja šādas vai tādas pārgrozības. Te dziedātājam tāpat kā stāstītājam varēja kāda vieta no dzirdētā piemirsties, te atkal viņš kaut ko piedomāja pats no sevis klāt vai arī to vai citu vietu ar nodomu pārgrozīja, kā to prasīja viņa garša, vai arī ja tanī brīdī bija vajadzīgs citāds saturs. Un tā dziesmu, pasaku, teiku un citu gara mantu tālākā izveidošanā, nogludināšanā un uzglabāšanā piedalījās daudzi, var teikt, visa tauta. Ja jau senāk pie dziedāšanas, pasaku stāstīšanas, mīklu minēšanas piedalījās visi, tikpat veci kā jauni, bagāti un nabagi, vīri un sievietes, tad jau varam teikt, ka arī pie šo gara mantu pārveidošanas katram bija kāda daļiņa. Ceļā no cilvēka uz cilvēku, no viena pagasta uz otru — dažāda laba dziesma ieguva daudz variantu, t. i. vienu un to pašu dziesmu te dziedāja tā, un citā apvidū jau dažas vietas no tās citādi. No dažāda variantā izcēlās jauna patstāvīga dziesma. Tas pats bija ar pasakām: viens stāstītājs notikumiem liek norisināties tā, un

otrs — to pašu pasaku un tos pašus notikumus jau pagriež mazliet uz citu pusi. Tā pati tauta šīs gara mantas radija, pati viņa tās pārgrozīja, pati daudz no tām uzglabāja, bet vēl vairāk — pati pameta aizmirstībai.

Tāpat kā tautas gara mantām nav saucams vārdā viņu sacerētājs, tāpat nav īsti nosakāms viņu sacerēšanas laiks. Daža dziesma, daža pasaka, daža paruna vai mīkla būs uzglabājusies no sirmās senatnes. To rāda dažas dziesmas vai pasakas saturs, to rāda valoda (īpaši dziesmās). Kas tautai patika, to viņa uzglabāja, jo šī uzglabāšana, lai arī tikai atmiņā, nebija viena cilvēka uzdevums, bet gan daudzu, visas tautas pienākums. Ja viens piemirsa, tad otrs atminējās un pat vēl vecuma dienās varēja to nodot jaunajai paaudzei. Blakām ļoti vecām dziesmām būs arī jaunākas, un blakām tām — pat dažas tādas, kas radušās vēl tagad neizmirušās paaudzes dzīves laikā. Vēl Latvijā sastopami veci cilvēki, kas ne tikai zina daudz dziesmu un pasaku, lai arī ne lasīt, ne rakstīt neprot. Dažs no tiem vajadzības gadījumā tīri kā nemanot varētu sacerēt arī dažu jaunu dziesmu vai pasaku. Protams, šāds tautas gara mantu radīšanas atgadījums tagad var būt tikai nejaušība, kurpretī senāk jau pati dzīve, kas bija cieši saaugusi ar šīm mantām, katru cilvēku aicināt aicināja pielikt arī savu daļu pie kopēja krājuma. Tā tad — dziesmu un pasaku lielākā daļa jau ļoti veca manta.

Dziesmas vai pasakas vecumu gandrīz vai neiespējami noteikt arī tāpēc, ka pāriedamas no paaudzes uz paaudzi, tās piedzīvoja pārgrozības, par ko jau runājām. Kad vecs gara ražojums nāca jaunākos, citādākos apstākļos, jaunā paaudze tur jau šo to lāga nesaprata, tāpēc to bieži vien sagrozīja tā, lai vecā dziesmā, senlaiku pasaka noderētu arī jaunākam laikam. Tādēļ daža ļoti veca gara manta tikai pa daļai saucama par vecu, jo tur arī vēlākos laikos kaut kas grozīts un pielikts. Šādām pārgrozībām mazāk padotas dziesmas, jo viņas sacerētas ritmiskā valodā, noteiktā formā, kur nav tik viegli vienu vai otru vārdu pārgrozīt, un par atsevišķu vietu izmešanu vai pielikšanu klāt dziedāšanas brīdī nav laika daudz domāt, jo tad jau sajuktu visa dziedāšana. Bez tam dziesmas vārdus ne labprāt groza arī tad, ja saturs dziedātājiem nav viscaur īsti pa prātam. Tā dziesmās varēja uzglabāties valodas formas un senatnes laiku liecības, kas tagadējām paaudzēm nav vairs saprotamas. Turpretī pasaka var piedzīvot daudz ātrāk visādus grozījumus.

Tautas dziesmas gandrīz vai visas ir tikai pašu tau-

tas gara darbs. No svešuma, no citas tautas dziesmu atnest grūta lieta, jo ceļā stājas valoda. To pārtulkojot jau iznāk tikpat kā jauna dziesma. Turpretī pasakas spēj ceļot, var vieglāk pāriet no vienas tautas otrā tautā. Tāpēc starp pasakām liels skaits tādu, kas šā vai tā atgādina kādu svešas tautas pasaku. Šis novērojums apliecina, ka mūsu tautas īpatnējais gars vistīrākā veidā izteicies un uzglabājies no senseniem laikiem mūsu tautas dziesmās.

Ja arī tautas gara mantu radīšanā piedalījās visa tauta, tad tomēr var teikt, ka dziesmu čaklākās kopējas bijušas sievietes, turpretī pasaku un teiku stāstīšanā pirmo vietu ieņēmuši vīrieši. To apliecina tikpat pašu tautas gara mantu saturs, kā arī tagadējie novērojumi tautā, ciktālu viņa vēl paturējusi agrāko laiku ieradumus. Sievietes daba un tāpat sievietes darbs viņu tuvināja dziesmām. Māte dziedāja pie bērna šūpuļa, meitenes dziedāja ganos, malējas — maltuvē, vērpējas pie ratiņa. Tāpat arī dažādos svētkos un godos, talkās un citur, kur iznāca sapulcēties, sievietes vairāk noņēmas ar dziedāšanu, bet vīrieši — ar sarunām. Bet kur jau bija dziedāšana, tur drīzāk iznāca arī jaunu dziesmu sacerēšana un veco pārgrozišana. Agrākos laikos dziesmas vārdus nemēdza šķirt no meldijas jeb balss. Tāpēc jau arī vecais latvietis ar to pašu dziesmas vārdu apzīmē tikpat meldiju, kā arī pašu tekstu.

Pasaku stāstītājiem vajadzēja vairāk pazīt pasauli, vajadzēja vairāk dzīvas fantazijas un arī stingrības pasakas veidošanā, tāpēc tās labāk padevās vīriešiem.

Vecos laikos tautas dziesmas, tautas pasakas un teikas — apņēma visu latviešu dzīvi. Tur — gara mantās, ko glabāja visa tauta — bija visa tā laika dzeja un stāsti, zinātne un svētie jeb dievotie raksti. Tur bija tās mantas, ko cilāja svētkos un svinībās, darbā un atpūtā, mājās un ceļā. Cik daudz šo mantu vecajiem latviešiem ir bijis, to pat nezinām, jo uzrakstīta tika tikai mazākā daļa, pārējais nogrima aizmirstībā.

Dzīves apstākļiem pārgrozoties, verdzībā, nabadzībā un svešas ietekmes varā dzīvojot, tauta šo un to vairs nesaprata no saviem agrākajiem gara darbiem, dažā gadījumā tos pat uzskatīja par nevajadzīgiem, ļāva piemirsties, atteicās no tiem. Tikai pašā jaunākā laikā, kad latvieši atkal sāka atspirt, viņi sāka saprast arī gara mantu vērtību un steigās tās uzrakstīt. Tā sakrājās daudz biezu sējumu. Bet tas jau nebūt nebija viss. Pārējais bija pazudis — nogrimis pagātnes tumsā.

Tautas gara mantas, tāpat kā mūsu valoda, jau senos laikos apvienoja latviešu ciltis. Nelīdzēja svešu varu vilktās robežas, latvietis ar latvieti sapratās, vienalga, lai viens bija Kursā un otrs Latgalē. Liela un daudzpusīga nozīme bija tautas gara mantām mūsu agrāko paaudžu dzīvē. Šo mantu vērtība arī tagad nav zudusi un nezudīs arī nākotnē.

Tautas dziesmas jeb dainas.

Tautas dziesmu krājumi. Mūsu dienās ar tautas dziesmām jeb čainām tuvāk iepazīties varam tikai grāmatās. Ja arī tautā vēl vienu otru dziesmu dzied, tad tās ir nejauci izrautas no agrākās plašās tautu dziesmu kārtības un nespēj vairs sniegt mums sajēgu par šo dziesmu īsto daudzumu un daudzpusību.

Tautas dziesmu lielākais krājums un pamatīgākais viņu sakārtojums atrodams Krišjāņa Barona „Latvju dainās”. Tur piecos sējumos (septiņās biezās grāmatās) savāktas 35000 patstāvīgu tautas dziesmu, bet ar visiem viņu variantiem, kas arī „Latvju dainās” ievietoti, dziesmu skaits sniedzas pāri par 200000. Bez tam ir vēl sestais sējums, kur ievietotas nerātnās tautas dziesmas zinātniskiem nolūkiem.

Kr. Barona sakārtoto „Latvju dainu” pēdējais sējums iznāca 1915. gadā. Tautas dziesmu uzrakstīšana turpināta arī joprojām. Tagad šo uzdevumu ņemusi savās rokās Folkloras krātuve Izglītības ministrijā. Viņa izsūtījusi uzaicinājumus turpināt tautā noklausīto dziesmu un citu gara mantu uzrakstīšanu, apsīdāmās pūles atlīdzināt arī naudā. Tādā ceļā šai krātuvei izdevies savākt ļoti lielu skaitu dziesmu, kur gan lielum lielā daļa ir varianti un tādas dziesmas, kas atrodamas jau Krišjāņa Barona „Latvju dainās”. Folkloras krātuves dziesmas vēl nav sakārtotas un iespiestas. Rakstos vēl nepazīstamu tautas dziesmu krājumi ir arī dažu citu krājēju rokās.

Pēdējos gados iznākuši divi jauni tautas dziesmu kopojumi: R. Klaustiņa sakārtotās „Latvju tautas dainas” vienpadsmit sējumos un L. Bērziņa „Latvju dainas”. Šie divi kopojumi pa daļai papildināti ar tām tautas dziesmām, kas Kr. Barona krājumā nav sastopamas.

Lasītājiem parocīgākais krājums tomēr ir paša Kr. Barona sagatavotā „Latvju dainu izlase”, kur uzņemtas tikai nozīmīgākās, dailākās dziesmas, skaitā tuvu pie 10000, bez variantiem.

Barona tēva dziesmu kamols.

Kr. Barona „Latvju dainu” sakārtojums. Tautas dziesmu skaits tik liels, ka mēs viņā varam apmaldīties kā mežā. Ja mums viņas būtu jālasa bez kādas kārtības, tāpat juku jukām, kā pagadās, tad mēs paši apjuku un nespētu iegūt pareizu sajēgu par šīm dziesmām. Krišjānis Barons, kas pie tautas dziesmu kārtošanas pavadīja pusmūžu, atrada vispareizāko, visparocīgāko dziesmu novietošanas kārtību. Iepazīdamies ar šīm mantām, viņš bija novērojis, ka tās pavada latvieša dzīvi visās gaitās, visos darbos, priekos un bēdās, no šūpuļa līdz kapam. Bez tam viņš zināja, ka senie latvieši nebūt nedziedāja savas dziesmas juku jukām, kā kuŗa ienāca prātā. Nē, katram laikam, katram gadījumam bija savas īpašas dziesmas. Ko dziedāja krustībās, to pašu taču nevarēja dziedāt bērēs, ko dziedāja Jāņu dienā, to nevarēja dziedāt veļu laikā, tāpat kā maltuvei bija savas dziesmas, pīdarbam savas, ganu dienai atkal savas. Bet vislielākais dziesmu skaits bija kāzām, jo tad notika apdziedāšanās — dziesmu karš, dziedāšanas sacikste. Kāzinieki sadalījās divās daļās, un viena puse ņēmās otru visuvisādi apdziedāt. Nu dziedāšana nebija vairs pa jokam, nu vajadzēja saņemties, lai nepaliktu kāunā. Kāzu dziesmas tad nu, saprotams, aizņēŗ dažādus gadījumus no dzīves.

Nemdams vērā, ka katrai dziesmai senā latvieša dzīvē bija sava noteikta vieta, arī Kr. Barons nu lūkoja ikvienai dziesmai atrast šo vietu. Tā viņam radās jaukais nodoms tautas dziesmas sakārtot cilvēka mūža gājuma kār-

tībā — sākot ar cilvēka dzimšanu, beidzot ar viņa nāvi. Nu pāri palika tikai nelielāks skaits dziesmu, ko varēja novietot blakus nodalās.

Dziesmu kārtība Kr. Barona „Latvju dainās” tad nu šāda: Pirmā sējumā: tautas dziesmas par dziedāšanu un dziesmām. Pēc tam tad arī tūlīt sākas cilvēka mūža ritums:

bērna dienas, audzināšana, mācība; par tēvu, māti, brāļiem, māsām, bāriņiem un par radu sadzīvi. — Otrā sējumā: tautas dziesmas par jaunību, par jaunības priekiem, par augumu, apgērbu, rotām, par tikumiem un netikumiem, par jaunu ļaužu mājas darbiem, par tautu dēliem un tautu meitām un viņu dažādām attiecībām. — Trešā sējumā pirmā pirmā daļā: par seno latviešu precību un kāzu parašām. — Tā paša sējuma otrā daļā: sagatavošanās kāzām, tikpat no ligavaiņa kā ligavas puses, tad pašas kāzu godības un apdziedāšanās. — Tā paša sējuma trešā daļā: kāzu nobeigums, jaunā pāra dzīve, vispār ļaužu dzīve, mūža turpmākais ritums, slimība, nāve, bēres. Ar to cilvēka mūža gaita nobeigta. Bet nu nāk tās dziesmas, kas liekamas drusku citādā kārtībā. — Ceturtā sējumā: dziesmas par darbiem, kas var gadīties vienmēr, tad — par plašāku sabiedrisko stāvokli, par ļaužu šķirām, par tēvzemes apsargāšanu, par karu. — Piektā sējumā: dziesmas par gada svētkiem un svināmām dienām, par Dievu, Laimu un citām dievišķām būtnēm, par tikumiem un ierašām un māņiem, vispēdīgi nodaļa, kur palicis pāri neliels skaits dziesmu ar nenoteiktu un dažādu saturu.

Tā tad pirmais, pie tam plašākais dziesmu cikls ir par ģimenes un dzimtas dzīvi, otrais — par darba dzīvi, trešais — par sabiedrisko dzīvi un ceturtais — par cilvēka attiecībām ar Dievu un citām pārdabiskām būtnēm un neizprotamiem spēkiem, ko nojauta ap sevi un pār sevi vecais latvietis. Kā piektais cikls varētu būt dažāda satura dziesmas, joki, pasaciņas, mīklas, kas neietilpa iepriekšējos nodalījumos.

Dziesmas par ģimenes un dzimtas dzīvi. Kad priekš gadu simtņiem latvieši zaudēja politisko, valstisko patstāvību, bet īpaši kad vēl ieņēma saimnieciskā verdzībā, viņu dzīves galvenais centrs bija ģimene, dzimta. Par valsti, par sabiedrisko un saimniecisko dzīvi plašākā apmērā domāja svešie ļaudis, kungi un lielkungi. Latvietis turējās savā ģimenē, te smeldams spēku dienās baltās un nebaltās. Tāpēc lūk par dzimtas dzīvi latviešiem visvairāk dziesmu, apmēram trīs ceturtdaļas no visa dziesmu skaita.

Cilvēka mūža gājums. Bērnība. Senos laikos latvieša mūžs sākās pirtī; tur viņš piedzima, tur ieraudzīja šīs pasaules gaismu. Laima lēma bērnīgam mūžu, īpaši ja jaunpiedzimušais bija meitene. Māte nu prātoja un domāja, vērodama dažādas zīmes, kāds meitai nolemts mūžs. Dēlam turpretī, kā to domāja senais latvietis, brīvāks ceļš pasaulē, vi-

rietis var pats zināmā mērā iegrozīt savas gaitas pasaulē. Dēlam tik vajaga veselības, moša gara un darba tikuma, tad jau gan viss pārējais arī nāks. Par jauno dzimts locekli visiem prieks: par meiteni vairāk mātei, par dēlu — tēvam, jo katrs gaida sev palīga darbos. Un zīlīte nes radiem vēsti, lai nāk raudzībās.

Tad nāca krustabas — vārda došanas diena. Šī paraša rādīja mūsu tautas vecos uzskatus, bet arī kristiānisma izplatītāji vispirmā kārtā bija stingri raudzījušies uz to, lai katrs jaunpiezimušais tiktu krustīts. Krustībās bija jāievēro daudz un dažādas parašas, lai bērna mūžs būtu labāks, lai bērns labi augtu, būtu vesels, čakls darbos, lai tiktu turīgs un būtu jauks visos labos tikumos. Īpaši no svara bija, lai īstā krustmāte visu izdarītu tā kā vajaga. Šīm parašām senā latvieša ticībā bija burvīgs spēks. Krustabu istaba tika izgreznota, uz galda bija ēdieni un dzērieni. Pa mielasta laiku izsacīja gan vārdos, gan dziesmās visādus labus novēlējumu s. Tad nāca krustabērna dancināšana: visi pēc kārtas ņēma bērnu rokās un dažādi grozoties attēloja darbus, kādi sagaida jauno pilsoni pieaugot. Pēc tam krusttēvi brauca uz mežu pēc šūpuļa kārts, atveda to, piesēja, pakāra šūpuli. Katrā vietā vienmēr bija jāievēro kāda paraša. Beidzot — kūmas apdāvināja krustabērnu, un māte šo vai to deva pretī kūmām. Katru soli pavadīja dziesmas un jaunas runas. Tā vārda pilnā nozīmē cilvēks iesāka savas gaitas dziesmu gara aplidots.

Plaša nodaļa ir — šūpuļa dziesmas, ko māte vai auklis dzied mazo midzinādami, mīrinādami vai laiku kavēdami. Šīm dziesmām jaukas idilles raksturs, bet ar dzīvu fantaziju, ar maigu humoru. Dzied par pelīti, kas atvilks miedziņu, dzied par lāča bērniem, kas mežā aug nešūpoti, dzied par tētiņu, kas mazajam atnesīs saldo medutiņu, par māmiņu, kas salasīs odziņas. Šinīs šūpuļa dziesmām pāriet mums garām māju kustoņi, meža zvēri, un katrā parādās kāda raksturīga īpašība, kas novērota arī cilvēku dzīvē. Tur, kā jau minēts, ir dziesmas par kaķīti, par cīrulīti, par vilciņu un aitiņu. Daudz smalkjūtīga daiļuma šē izteikts, daudz labu pamācību šē izbārstīts, kas viss bija arī bērnam tuvāks un saprotamāks nekā baušļi un pāтари, ko jau bērniem sāka iekalt kristīgās ticības laikā.

Augot. Pieaugot dēls vai meita jau drīz sāk palīdzēt darbos, tā tīri nemanot vien iestājoties lielo, pieaugušo pulkā. Nu dziesmas rāda ģimenes locekļu savstarpējās attiecības. Tur piemin tēvu, kas ir ģimenes galva, kas rūpējas par mā-

jām un drūvām, lai visiem būtu siltums un mīlā maizīte, lai būtu kārtība un miers mājās. Tēvs parasti dēliem par priekšzīmi darbos un visās dzīves gaitās. Tikai nu dēli pagadās dažādi: viens iet tēva pēdās, bet otrs dažreiz paslinks. Nākot pašam savā dzīvē, arī viņam jāsaņemtas un jālabojas. — Māte visiem mīla, jauka. Arī viņai prieks par krietniem dēliem un meitām. Viņas īpašais uzdevums — meitām iemācīt sieviešu darbus, lai izgājušas tautās visu jau prastu pašas. Kad meitu aizprec, viņa raud un ilgojas mātes. Nesaskaņas mātei visbiežāk iznāk ar vedeklu. Brāļu un māsu attiecības ir sirsnīgas. Brāļi pērk māsām rotas, aizstāv pret nievātājiem, un māsas rūpējas, lai brāļiem būtu patīkami mājās, tos šā vai tā aptecēdamas. Visiem ģimenes locekļiem ļoti mīla tēva sēta, mājas, kur dzimuši un auguši, kur strādājuši un priecājušies. Tēva sētas jaukai apdziedāšanai veltītas sirsnīgas dziesmas.

Daudz tautas dziesmu ir par bāriņiem, kam nav tēva un māmuliņas. Tanīs laikos, kad plosījās kari, kad pieaugušos lielā skaitā apkāva vai aizveda gūstā, bāriņu bija daudz. Arī no svešuma atvestie vergi šē pieskaitāmi, viņiem arī bija jānes tas pats grūtais bāriņu liktenis. Barga ir pamāte, viņa daudz dod darba, bet plānu uzturu, viņa vārdos un darbos skarba. Tad nu bāriņu tuvinieki un žēlotāji ir pats Dieviņš, Laima, Saulīte. Bārenīši tā kļūst lielos rados: Dieviņš tēvs, Laima māte, Dieva dēli bāleliņi. Darbos bārenīte ir čakla, veikla, un līdz ar darba tikumu viņai nāk arī citi augsti tikumi. Tāpēc viņā ieskatās tautu dēls un cildina to augstāk par mātes meitu. Nabaga bārenīti bieži vien apprec bajāra dēls. Bāru dziesmas, kas pa lielākai daļai ar skumju noskaņu, grūtajos klausu laikos izteica arī visas latviešu tautas ciešanas, īpaši tanīs novados, kur gadījās bargi kungi.

Jaunība. Jaunības laiks arī senajam latvietim licies jaukākais laiciņš cilvēka mūžā. Miesas spēki jau bija pieauguši, daiļums uzplaucis, ieradusies gara vingrība. Daudz mums tādu dziesmu, kas visuvisādi apdzied puīšu un meitu augumiņu. Labi ir, kad puīsis vai meita labi noauguši, bet vēl labāk, kad līdz ar šo augumiņu gadījušās arī citas labas īpašības — čaklums, tiklība, jautrs prāts. Daiļo puīsi pielīdzināja vanagam vai ozolam, daiļo meitu kādai pūķei vai liepiņai. Dziesmas piemin dažādas rotas, tad jaunas meitas vainadziņu, kas sevišķi rūpīgi sargājams, tad gredzenus, jostas, saktas. Ja jaunie ļaudis klusībā sāka domāt par precēšanos, tad mainīja gredzentiņus, tad skaitījās saderināti. Tautu meita kopj savu puķu dārziņu. Kur jaunas meitas, tur vajaga būt tīrībai, kār-

tībai, daiļumam — gan apgērbā, gan istabā, pagalmā, puķu dārziņā. Kam tāda nav, tā drīz nāk ļaužu valodās, par viņu iziet pasaulē nelaba slava, un precinieki tai sētai jāgapa. Jaunu ļaužu mīlestība latviešu tautas dziesmās nav izteikta skaļos vārdos, kā tas nomanāms no citurienes ienestās ziņgēs. Latviešu jaunie ļaudis mīlestību vairāk glabāja sirsniņā, izteica to kautrā, smalkjūtīgā vārdā.

Precības un kāzas. Ļoti daudz dziesmu latviešiem par precībām un kāzām. Šie notikumi cilvēka dzīvē bijuši tik svarīgi, viņos izteicies it kā visas dzīves augstākais kalna gals. Par to jau pie laika sāka domāt, par to rūpēties, gādāt labākos apģērbus, audzināt staltākos kumeliņus, pielocīt pilnāku pūru. Kāzas senie latvieši rīkoja ar tādu greznību, kāda tik vien bija iespējama, lai tad būtu ko pieminēt, turpmāko mūža daļu dzīvojot. Kāzu parašas tautai tā patika, ka viņa no tām neatteicās, dzīvodama arī apakš svešām varām, kas šo to arī šinīs parašās mēģināja ierobežot. Vispār jāsaka, ka kāzu parašās uzglabājās daudz kas no tālās pagātnes. Tā, piemēram, tur ir vēl darbības, kas liek atminēties laikus, kad sievas tika iegūtas laupīšanas kārtā vai arī tika zagšus zagtas. Viena dzimta negribēja ar labu atdot pieaugušu cilvēku, kas jau bija derīgs strādnieks. Tādēļ līgava bija jāiegūst kaut kā citādi. Jaunekļi, noskatījušies, kur patīkamas jaunavas, izmeklēja izdevīgu gadījumu — tām ejot pēc ūdens, velējoties vai maļot maltuvi — uzbruka, sagrāba, un uzsēdinājuši uz līdzi paņemtā zirga, bēga uz savu māju pusi, jo zināja, ka meitu brāļi un pierīgie dzīsies pakal, un ka iznāks sīva ciņa. No tā laika vēl nosaukumi: *vedēji* (līgavaiņa ļaudis) un *panāksnieki* (līgavas radi). Pirmie veda projām, bet otrie — dzinās pakal. Vēlākos laikos sievas pirkā, kāpēc vēl tagad valodā vārds precinieks, kas vēl nesen apzīmēja arī tirgotāju. Jaunākos laikos jau saderēja, salīga ar labu, kāpēc vārds līgava. Nu precības un kāzas vairs nebija vienotas ar agrākajiem bailīgajiem notikumiem, bet kāzu parašas to visu vēl jo citīgi attēloja. Tā precībās un kāzās norisinājās veselas, sarežģītas, daudzpusīgas drāmatiskas spēles, teātrāli uzvedumi.

Precēšanās parasti notika rudenī, kad bija vajīgāks laiks, kad raža ievākta, lopi nobaroti, ceļi sasaluši. Tad puisis, kas droši vien jau agrāk bija noskatījies patīkamai jaunavu, varbūt ar to jau divatā visu norunājuši un viens otram solījušies, — nu līdz ar kādiem citiem, sauktiem preciniekiem, brauca vai jāja precībās. Šim braucienam vajadzēja būt brašam. Ja nebija laba zirga, tad to aizņēmās no kaimiņa. Precībās atkal tika ievērotas visādas parašas, kas attēloja it kā vecos laikus.

Precinieki teicās kā nejauši šē iekļuvuši vai arī kaut ko citu meklējam. Un meita tad slēpās un bija jāmeklē rokā. Ja iznākums bija labs, ja redzēja, ka meita būs gājēja, tad sarīkoja vēl otrreiz — plašākas precības, vairākiem radiem piedaloties, lielāku mielastu sarīkojot. — Pēc tam sāka gatavoties k ā z ā m. Darba bija visiem pilnas rokas, neviens negribēja palikt kaunā, jo baidījās no runām un gaidāmās apdziedāšanas. Kāzu rītā ar daudz ceremonijām ģērba līgavu, daudz visādas parašas ievērojot brauca uz baznīcu. Pēc salaulāšanās līgava līdz ar saviem radiem brauca vēl uz savām mājām. Līgavainis ar saviem ļaudīm nu posās uz līgavas vešanu. Nu attēloja senos laikus, un panāksnieki atbraucējus nelaida līgavas sētā, vedējiem bija tā vai nu ar „kauju“ jāienem, vai ar viltu, vai iepirkšanos. Kad nu vedēji tika iekšā, tad tos saņēma priecīgi un viesmīlīgi, sēdās visi pie galda. Kad otrā dienā līgavu veda uz līgavaiņa mājām — atkal bija visādi uzdevumi, gan ar pūra izdošanu un vešanu, gan ar panāksnieku pakalldzišanos. Nu savukārt bija aizzogota ieeja tautieša pagalmā, līdz panāksniekiem izdevās tur iekļūt. Kad bija ēduši, dzēruši, jau arī iesiluši, tad sākās īsts dziesmu karš. Dzirdēja asas zobgalības, jautru humoru, arī visādas nerātņības. Tas jau viss piederēja pie kāzu goda. — Pie mielasta galda līgavai noņēma vainagu un uzlika sievas galvas tērpu — mīci un šo ceremoniju sauca par mīčošanu. Tā sieviete šķīrās no savām jaunām dienām un iestājās sievas kārtā. Jaunā sieva apdāvināja vīra radus — ar cimdziem, jostām, dvieļiem, krekliem. Par to atkal kāzinieki meta naudu, meta pagastā, un šis krājumiņš tad nu palika jaunajam pārim. — Kāzas dzēra vairākas dienas, piekopdami neskaitāmas parašas, kur katrai bija sava nozīme, un visu, visu pavadīja dziesmas, un katrai dziesmai vajadzēja noteikti būt savā vietā un laikā. Tāpēc nav nekāds brīnums, ka arī jaunākos laikos varēja savākt tik daudz precību un kāzu dziesmu.

Laulātu ļaužu dzīve. Tagad nu sākās laulāto ļaužu dzīves gaitas. Aizprecētā meita vēl ilgi atminas savu tēva sētu, savu mīļo māmuliņu, sūta tai dziesmās labas dienas. Īpaši ja vēl viņai iznāk nesaskaņas ar vīra māti, tad, domājot par tēva sētu, jaunajai sievai birst gaužas asariņas. Izdevīgā gadījumā viņa iet sērst pie māmuliņas, apmeklē dzimteni. — Drīz vien noskaidrojas, kāda ir jaunā laulātā pāra dzīve. Dažreiz viņiem labi saskan, bet dažreiz arī nē. Mierīgas ģimenes dzīves postītājs bieži vien ir dzeršanas ļaunais paradums, krogā staigāšana. Un kā sievas sliktās īpašības dažreiz parādās slinkums, niknums, netīrība. Bet lielāko tiesu dzīve nu rit uz priekšu, nesdama gan savus priekus, gan arī rūpes, īpaši rodoties bērniem, pieaugot ģimenei.

Vecums un nāve. Pienāk vecums, cilvēka spēki jau zuduši, nevar vairs darbā iet. Bet kas ir palicis, kas garajā mūžā sakrāts un pārbaudīts, tas ir — veca cilvēka padomīņš. Tas lūk jaunajiem noder savukārt dzīvē, ja tikai grib viņā klausīties.

Visbeidzot cilvēku apciemo nāve, no kuŗas nevienam nav iespējams izbēgt. Kad jāmirst jaunam, tad divējādas pārdomas: grūti mirt spēka gados, pusmūžā — daudzi par to no-
raudās. Bet jauki arī viņā saulē aiziet spēku briedumā, ziedošā
daiļumā. Jauna meita tad aizejot pie Dieviņa kā ābele ziedē-
dama. Mirējam pusmūžā žēl atstāt arī savu darbu šai saulē.

Arī pēdējās gaitās seno latvieti pavadīja dziesmām. Dziļu
skumju, savādas neizprotamas nojautas, mistikas pilnas šīs
dziesmas par zemes māti, par veļu māti, par dvēselišu namiņu,
kur nu aizies mirušā cilvēka dvēsele. Velis aizies veļu valstī,
dvēselīte pie Dieviņa. Senais latvietis tāpēc varēja teikt:
dziedot dzimu, dziedot augu, dziedot mūžu nodzīvoju,
dziedot nāvi ieraudzīju veļu mātes pagalmā.

Darba dziesmas. Senie latvieši bija čakla darba tauta. Ne
par velti kā augstākais tikums daudzīnāts čaklums, strādī-
gums, darba šķirība. Kā jau zinām, mūsu senču darba lauks
bija: zemkopība, lopkopība, zveja, biškopība, medišana, bet
sievietes mūžā ļoti svarīgu vietu ieņē m viņas roku darbi —
vērpsana, aušana, adīšana un viss cits, kas ar to sakarā, tāpat
arī dažādi māju darbi, piemēram malšana.

Zemkopis jeb arājiņš pie seniem latviešiem ļoti augstā
cienā. Viņi redzēja, ka arājiņš ar savām smilšainām kāji-
ņām, ar savu grūto darbu — liek pamatu visai dzīvei. Arāji-
ņam nāk palīgā pats Dieviņš, īpaši sēklu zemē kaisot. Un arī
arājam savas rūpes, savi prieki. Kad druvas viņo, viņš aiz
liela prieka nevar atrast vārdus, kā visu to izteikt. Un rudenī,
kad zelta graudi jāber apceirknī — atkal savs prieks. Zem-
kopja darbā nāk arī daži atsevišķi momenti, kur vairāk
trokšņa un līksmības. Tādas ir talkas, kad pie kāda viena
saimnieka sanāk kaimiņi un ar pulku vienā dienā veic to vai
citu darbu: mēslu vešanu, rudzu pļaušanu, linu plūkšanu.
Talkas norit strauji un nobeidzas ar mielastu. Pat slinkais
talkā strādā čakli, lai nepaliktu kaunā. Pēc zemkopja darbu
nobeigšanas bija vēl apkūlības, tāpat ar dzīrēm. Tad sākās
ziemas darbi — mežā braukšana, linu kulstīšana un citi. Daudz
dziesmu arī par līduma līšanu.

Virieši kopa zirgus — kumeliņus. Daudz skaistu
dziesmu par kumeliņu, ar ko senais latvietis gāja ne tikai
druvā, betāja arī precībās, ar to visur lepodamies, kur tikai

varēja palepoties. Nekopts kumeliņš labākā liecība par tā puisīša slinkumiņu. Sieviešu gādībā bija — govis, aitas un citi māju kustoņi. Katram lopinam sava vieta, savs uzdevums, īpaši daudz dziesmu par raibaliņu, par aitiņu sprogainīti. Puiši vasarā zirgus jā pieguļā, meitas lopus dzen ganos. Te nu radās ganu un pieguļnieku dziesmas. Ar pieguļā jāšanu siltajās vasaras naktīs saistījās atkal dažādi jauni prieki, īpaši kur varēja sapulcēties vairāk jauniešu kopā. Tur jautrības un dziesmu nekad netrūka.

Kur bija ūdeņi — upes, ezeri, bet sevišķi jūrmalā — piekopa zvejū. Kas arājam druva, tas zvejniekam jūra, kas tāpat sagādā rūpes, priekus un arī bēdas, īpaši kad sāk trakot rudens vētrās. Ja tad gadās būt tālāk no krasta, tad zvejnieks var palauties tikai labai laimei, ne vairs saviem spēkiem. Bet sagādādama briesmas, jūra sniedz arī daudz daļuma, kā tas redzams mūsu tautas dziesmās.

Senos laikos, kad mežu bija daudz, latvieši daudz nodevās biškopībai — dravniecībai. Vajadzēja tikai ozolos vai arī citos kokos ietaisīt bišu saimei vietu — izcirst dobumu, tad bites tur pašas ienāca dzīvot un nesa saldo medutiņu. Dažam čaklam bitīniekam bija līdz simts bišu saimju. Tāpēc jau arī senatnē medu un vasku varēja izvest pat uz citām zemēm.

Arī meža zvēru un putnu medīšana senāk bija izdevīgāka. Mūsu mežos tad vēl dzīvoja zvēri, kurū ādas nodevēja gan pašu vajadzībām, gan pārdošanai. Medīja lāčus, lūšus, caunes, briežus. No caunes ādas šuva lepnas goda un kapavīru cepures.

Čakla bija senā latviete savos darbos. Viņa cēlās agri augšā, sēdās pie ratiņa un vērpā vai arī gāja maltuvē. Kad jaunajām meitām bija jā gatavo pūrs, kur dāvanām kāzās vien vajadzēja ļoti daudz, kad šis pūrs bija jāpieloka tā, ka vedēji nevarēja to „ne kustināt”, tad, protams, ar dienas gaismu vien nepietika. Malt gāja vairāk no rītiem, bet vakaros — strādāja roku darbus: vērpā, auda, šuva, adīja. Sapulcējās visi māju ļaudis ap skalu uguni. Kāds pusaugris skatījās, lai kārtīgi degtu skals, nolauzdams ogli, iesprauzdams jaunu skalu. Vērpjamie ratiņi rūca. Vīrieši strādāja savus darbus: taisīja mājas dzīvē vajadzīgās lietas, vija. Kāds vecāks cilvēks stāstīja pasakas, visi klausījās. Vai atkal tie, kam labāka balss, dziedāja, minēja miklas, pārrunāja vecos laikus un viņu savādos notikumus.

Jaunas meitas gāja arī vakarēt. Izkurināja siltu kādu lielāku pirti, to izslaucīja tīru, uzposa. Sanākdamas vakarā, meitas atnesa šo un to ēdamu. Tad strādāja savus darbus,

dziedāja. Gadījās, ka atnāca arī jauni puisi, kas tad piedalījās dziedāšanā un jautrā tērzēšanā. Tā grūtais darbs senajam latvietim šur tur tika saldināts. Un visu to pavadīja dziesmas un pasakas. Kam tik bija veselība — pulkā strādājot un dziedot par darbu grūtumu nemaz neiedomājās. Taisni otrādi — darbs sagādāja prieku.

Dziesmas par plašāku sabiedrību. Tautas dziesmas jau aizmirsušas tos laikus, kad vienai otrai latviešu ciltij, piemēram zemgaliešiem un kuršiem, bija sava valsts patstāvība. Tādēļ viņas nedaudzina zemes valdniekus, nepiemin valsts dzīvi. Turīgie, lielākie latviešu saimnieki, agrākie latviešu muižnieki — **bajāri**, labieši vēl kādu laiku pastāvēja kā sabiedriskā šķira arī pēc politiskās patstāvības zaudēšanas, varbūt līdz pat lielajam karu laikmetam, kas sākās ar krievu caru iebrukumiem 16. gadu simtenī. Bajārus tautas dziesmas vēl daudzkārt piemin. — Nākošā sabiedriskā grupa bija — **saimnieki**. Šis vārds mums arī tagad pazīstams tanī pašā nozīmē. Tad nāca **bandinieki** — tie kalpi, kas saņēma kā algu kādu zemes gabalu strādāšanā, kam bija savs zirgs un pārējā iedzīve. Bandinieks, īpaši kļaušu laikos, nereti bija turīgāks par saimnieku. Un tad — kalpi šī vārda tiešā nozīmē, seno laiku lauku proletārieši. Bajārs tautas dziesmās ir lepns, lai arī dažreiz apprec bārenīti viņas skaistuma un čakluma dēļ. Bandinieks nereti arī lielīgs. Turpretī saimnieku un kalpu attiecības ne vienmēr gludas. Kalps tautas dziesmās sūdzas par saimnieku, kas liek daudz strādāt, bet dod plānu uzturu, un saimnieks dusmojas vai zobojas par kalpa slinkumu. — Bez šīm galvenajām grupām bija vēl dažas mazāk nozīmīgas.

Visus vienas mājas ļaudis kopā sauca par **saimi**. Saimē — sabiedrīks kopojušs, kas vēl bija pašu latviešu, proti saimnieka zināšanā. Turpretī pagastā jau galvenais noteicējs — **muižnieks**. Muiža bija ieguvusi jau tik svarīgu varu, un muižnieks jau bija tāds patvaldnieks netik muižā, bet arī muižai piederušā pagastā, ka varēja rīkoties ar zemniekiem pēc savas patikas. Īpaši 18. g. simtenī muiža paņēma tik daudz no pagastu ļaužu laika un spēka, ka pašu zemnieku saimniecības panīka. Muižu lauki plētās platumā, muižas ierīkoja dažādas rūpniecības, piemēram spirta dedzinātavas, un visi šie darbi, gan muižas druvā, plāvā, piederībā, gan brūzī — bija jāveic tiem pašiem zemniekiem. Pats savus darbus nabaga saimnieks dažreiz strādāja pa naktīm. Par muižu un muižas gaitām daudz dziesmu, kur ielikts daudz rūgtuma un asaru. Kungu uzskatīja kā zemnieku asins sūcēju, vagari kā tā nežēlīgo palīgu. Muižas gaitas, muižas bargie sodi salauza

daža laba zemnieka veselību. Un tā kā kungi jau bija tikai vācieši, tad šis zemnieka naidis un zobgalība vērsās pret vāciešiem. Slinko, izlepušo, iedomīgo cilvēku arī jau dažreiz zobgalīgi sauca par vācieti.

Muižas darbos iedami un braukdami, zemnieki sastapās vienuviet no visa pagasta. Strādājot pulkā, satiekoties ar kaimiņiem, vaļas brītiņos patērzējot, padziedot — darbs likās vieglāks. Muižas uzdevumā vajadzēja braukt arī pilsētā. Tad arī zemnieks dabūja redzēt plašāku pasauli, Rīgu, pat Rēveli, Pliskavu, Kauņu. Tāpat ar savām vajadzībām saimnieks vienreiz gadā brauca Rīgā — ar liniem, lai tad pārvestu sāli, dzelzi un vēl šo to, ko pats savā saimniecībā neražoja. Šādi braucieni pieminēti dziesmās.

Zaudējot politisko patstāvību, arī kara vešana vairs nebija pašu latviešu darīšana. Par to zināja kungi, kas nebija vairs no pašu bajāriem, labiešiem, bet gan vācieši, vēlāk pa laikam arī poļi, zviedri, krievi. Tomēr kara dziesmās atspoguļojas vēl dažādi laikmeti. Tā tur ir dziesmas, kas vēsta par pašu tautas bālēlīņu labprātīgu piedalīšanos sirošanās pa krievu vai leišu zemē, lai iegūtu kara laupījumu, lai atvestu gūstekņus — vergus. Tad tautu meita priecājas par saviem staltiem bālēlīņiem, kas stājas apakš viņas pašas izrakstīta kara karodziņa. Turpretī svešinieka iebrukums latviešu zemēs modina tikai šausmas. Šinī laikā latvietis vēl var runāt ar skaidru sirdi par tēvu zemes sargāšanu. Turpmākos laikos latvieša pienākums jau tikai paklausīt arī karā. Tad viņš, īpaši sievietes, vēlas, lai kungiem nenāktu kara domas galvā, lai viņas bālēlīņiem nebūtu jāiet kara gaitās. No kara atpakaļ pārnāca tikai pēc ilga laika un ne visi. Pašas jaunākās kara dziesmas jau radušās krievu valdības laikā.

Ja latviešiem 13. gadu simtenī būtu izdevies apvienoties vienā valstī un nostiprināties uz āru — pret svešiem iebrucējiem, pret vāciešiem, krieviem un citiem, tad arī valdnieki būtu paši latvieši, tad arī muižnieki — bajāri — būtu latvieši. Tādos apstākļos mums par sabiedrisko dzīvi un par kariem, par tēvzemi būtu radušās pavisam citādākas dziesmas — plašas episkas varonteikas.

Svētku dziesmas. Seniem latviešiem bija dažādi svētki, kas gan ar laiku vairāk vai mazāk saplūda kopā ar kristīgo svētkiem. Tas viss atbalsojas dziesmās. Tā minēsim meteorus, ziemā uz pavasara pusi. Tad vizinājās, laidās ar raga viņām no kalniņa lejā un ievēroja citas parašas. Lieldienās šūpojās un dāvāja olas.

Lieli svētki, paši svarīgākie latviešu ciltīm bija Jāņi.

Tos svinēja pavasarim pārejot vasarā. Druvas bija apsētas, nu nāca dievišķais Jānītis ar savu svētību. Tad darija alu, sēja sieru, pina vainagus, pušķoja mājas, dziedāja sevišķas dziesmas ar piedziedājumiem: „līgo, līgo!“. Ļaudis pulkiem vien staigāja no mājas uz māju, apstaigāja arī tīrumus, dārzus, lopu kūti, dziedādami un līdzī ejošo, lai arī acīm neredzamo Jānīti paskubinādami piešķirt visam svētību un labu izdošanos. Visur augstākās vietās dega Jāņu ugunis, un tā novads ar novadu it kā sazinājās, saskatījās un sasaucās. Jāņu naktī visa Latvija mirdzēja ugunīs un skanēja dziesmās. Šie vispārējie mūsu svētki tikai pēdējo paaudžu laikā ziemžēl panīkuši, bet būtu ceļami atpakaļ savā godā. Jāņu dziesmu meldijas mūziķi pieskaita visvecākām un vislatviskākām. Viņu mūžs skaitāms varbūt gadu tūkstošos. Jāņu dienai daudz tautas dziesmu.

Rudenī bija veļu laiks. Tad pirti vai rijā sarīkoja mielasta galdu, un mājas tēvs aicināja veļus mieloties un būt nākamā gadā labiem, jo sakaitināti veļi varēja nodarīt daudz ļauna arī dzīvajiem. Kad veļi bija mēlojušies, tad viņus raidīja projām, un pie mielasta galda sēdās māju saime. Veļu laikā parasti minēja mīklas, jo pazeme, viņa saule, cilvēkam vienmēr ir bijusi visgrūtākā mīkla. — Ziemā bija ziemas svētki ar iešanu budoļos, ķekātās, „čigānos“. Pārgērbusies, maskojušies cilvēki staigāja no mājas mājā, taisīdami visādus jokus, iedami rotalās, dziedādami un jautri tērzēdami.

Tikumu dziesmas. Tautas dziesmās visvairāk daudzīnātais tikums bija — darba tikums, čaklums. Pat vārds tikums, tikumiņš, senāk ir apzīmējis to pašu, ko tagad čakls darbā, strādīgs, veiksmīgs. Zemkopju tauta varēja savu dzīvi celt tikai uz darba pamatiem. Ar kariem, ar tirdzniecību senais latvietis nekāroja tikt pie turības. Un kas čakls darbā, tam drīzāk varēja piemist arī citi tikumi. Pretī šim tikumam kā liels netikums tad nu bija laiskums, slinkums.

Otrs svarīgs tikums bija — gudrība, saprātība, bez kā arī čaklajam nevarēja īsti veikties. Gudrību bija iekrājušies vecāki laudis, tāpēc derēja no viņiem lūgt padomiņa. Bet par visu gudrāks padoms tomēr bija Dieviņam. Gudrība, bez tam, nebija tikai zināšana, prašana, bet gan vispārēja saprātība, apdomība dzīves nokārtošanā un pareizākā ceļa izvēlē. Šim tikumam pretī bija muļķība, neprātība — netikums.

Kā senlatviešu tikums uzlūkojams arī prieks, līksmība, kurpretī bēdāšanās, skumšana tika uzskatīta kā netikums. Senais latvietis deva Dieviņam solījumu, ka būs prie-

cīgs, liksms, ka neskums, par niekiem nebēdāsies. Skumjas nospiež dzīvi, saindē dvēseli. Turpretī prieks — visu ceļ uz augšu, atmodina spēkus. Bez prieka arī čaklais un gudrais nepadās to, ko vēlas.

Arī daļums bija senlatviešu tikums. Cilvēkam vajadzēja būt ne tikai čaklam darbā, gudram savā rīcībā, priecīgam, bet arī, cik iespējams, daļam. Daļumu vajadzēja kopt — pie sevis, savā apgērbā, mājās, dārzos. Par daļumu pasaulē varēja priecāties katrs. Latviešu gars necieta nedaļumu. Tautas dziesmas nedaudzina kaut kādus svētus kropļus, kā tas ir piemēram krievu tautā. Senais latvietis savās tautas gara mantās parādās kā smalkjūtīgs aistēts, daļuma cienītājs. — Vēl citi tikumi bija sadarbība, devība, mīlestība, taisnība, tiklība u. c. Tā dziedāja par savas tautas tikumiem senais latvietis.

Dieva un citas mītoloģiskas dziesmas. Tautas dziesmu par Dievu vai par dažādām mītoloģiskām būtnēm latviešiem ļoti daudz. Tomēr jāsaka, ka tās ir tikai atliekas no daudz lielāka skaita, kas pa kristīgās ticības laikiem zudušas, piemirstas un arī pārāk sagrozītas.

Dievs senā latvieša izpratnē un nojautā ir — debesu tēvs, kas zemi dara auglīgu, visa laba devējs, gudra padomiņa mācītājs. Viņš nav bargs, bet labs, mīļš, pie kura kā pie laba kaimiņa var griezties katrs. Dievs nāk arī nelūgts palīgā, ja redz labus ļaudis un viņu vajadzības.

Dieva spēks izpaužas dažādi. Lai to labāk saprastu, fantazijā skatītu, tuvinātu cilvēkiem, tad Dieva dažādos spēkus un īpašības latvieši iedomājās iztēlotās būtnēs. Tā par sievietes mūžu, īpaši par viņas laulībā pavadīto laiku rūpējas Laima. Viņa lemj sievietes likteni, sievietei jau dzimšanas brīdī nosaka, kādu tā vīru dabūs, ar ko tad arī mūža lielākā daļa būs iegroziļusies pavisam citādi, neatkarīgi no pašas sievietes gribas. Dažreiz nabaga bārenītei viņa nolemj bajāra dēlu. Sava tiesa Laimas lēmumiņa attiecas arī uz vīrieti.

Jānītis vasaras vidū nones zemes mātei auglību. Viņš bija vispār auglības devējs. — Tad vēl citas debesu būtnes: Pērkons — bargs, pikts — tumšo garu vajātājs, Saule — gaismas devēja, Mēness — arī kara dievs, dieva dēli, saules meitas un daudz citu. Veļu māte uzņēma nomirušo cilvēku veļus savā sētiņā. Augstas un dziļas domas par pasauli un cilvēka likteni atrodamas mūsu tautas dziesmās.

Tautas dziesmu izteiksme. Par tautas dziesmu izteiksmes līdzekļiem plašākas ziņas meklējamās rakstniecības teorijā.

Latviešu tautas dziesmu lielākā daļa pastāv no četrām

rindiņām. No ritmiem šē visvairāk sastopams trochajs — četrpēdu trochajs. Cēzūra katru šādu rindiņu daļa divās daļās. Lasīt tautas dziesmu tomēr nevar tā, kā parasts trochajus mākslas dzejā. Šē divas pēdas saistās kopā, izrunājamās drīzāk kā viena četrzilbju pēda. Tā katrā tautas dziesmu trochaju rindiņā pirmā zilbe jāuzsver vairāk, otrā jau daudz mazāk. Tad nāk cēzūra. Iepriekšējais vārds vienmēr nobeigts. Nu atkal stiprāk jāuzsver trešā zilbe, bet ceturtā atkal daudz mazāk. — Bez tam tautas dziesmās, īpaši vēstošās, stāstos — sastopams daktilis. Citi ritmi atgadās maz.

Tautas dziesmās daudz sastop tropas, salīdzinājumus, paralēlismus, epitetus, pievārdus, figūras, atkārtojumus, alliterācijas. Atskaņu latviešu tautas dziesmām nav. Tās nedaudzās, kas tur sastopamas, gadījušās nejauši.

Vispārī sakot — arī izteiksmes līdzekļi tautas dziesmās izkopti, atbilst šo dziesmu dārgajam saturam.

Tautas pasakas un teikas.

Tāpat kā tautas dziesmu, arī pasaku un teiku latviešiem ļoti daudz. Vēl visas tās nav sakopotas vienā izdevumā, tāpēc par tām lasītājs nevar dabūt tik skaidru pārskatu, kā par tautas dziesmām. Pirmais lielais tautas pasaku un teiku krājējs un kārtotājs bija Ansis Lerchis-Puškaitis. No viņa krājumiem tika jau iespiestas septiņas grāmatas, bet vēl liela daļa palika rokrakstā. Pavisam šīnī pasaku un teiku kopojumā būtu bijušās vairāk kā 6000 pasaku un teiku. Nesen sāka iznākt jauns „Latviešu pasaku un teiku“ izdevums, ko sakārto P. Šmits, papildinādam agrākos krājumus ar daudz pasakām un teikām, kas tikai nesen vēl noklausītas tautā un uzrakstītas. No šī jaunā izdevuma jau iznākuši deviņi lieli sējumi un sagaidāmi vēl daži. Šē pavisam būs sakopots vairāk kā 10.000 dažādu mūsu tautas pasaku un teiku. Tāpat kā tautas dziesmu, arī tautas pasaku un teiku latviešiem tik daudz, kā reti kurai citai tautai pasaulē.

Pasaku un teiku iedalījums. Pasakas un teikas iedalāmas šādās lielākās nodaļās, skatoties pēc viņa satura: 1. **Zvēru pasakas.** Šē, protams, pieskaitāmas arī pasakas par putniem, kokiem, akmeņiem; vispār šē pasakas par dažādiem dabas priekšmetiem, tikpat dzīviem, kā nedzīviem, atskaitot cilvēku. Zvēru pasakas sauc arī par pasaciņām jeb fābulām.

2. Stāstu pasakas. Šīs pasakas sauc arī par īstajām pasakām. 3. Joku pasakas. 4. Teikas. Un teikas savukārt sadala trijās nodaļās: a) mītoloģiskās jeb dievu teikās; b) vietu teikās un 3) nostāstos jeb vecu ļaužu atmiņās par seniem laikiem.

Kā pasakas atšķiras no teikām. Pasakas ir tautā jau senos laikos sacerētas un no paaudzes uz paaudzi stāstīti vēstījumi no cilvēku, kustoņu un dažādu pārdabisku spēku dzīves. Tur īstenībai parasti pieskaitīts, piepīts klāt daudz izdomas, fantastikas un brīnumu.

Teikas ir tāpat tautā radušies vēstījumi un nostāsti par dažādām lietām un parādībām un mēģinājums šo lietu un parādību izskaidrot arī ar dažādu pārdabisku, brīnišķu spēku piedalīšanos.

Daudzās pasakās atradīsim arī teiku elementus, tāpat kā ir teikas, kur šīs un tas piejucis no pasakām. Tomēr īsta pasaka noteikti atšķiras no īstas teikas.

Pasaka ir tautas stāsts, kas neattiecas uz kādu noteiktu laiku vai vietu. Pasakas stāstītājs par laiku un vietu, kad un kur norisinājies viss nupat stāstāmais, nemaz nedomā, daudreiz sākams: „Vienam tēvam bija trīs dēli...“, vai: „Kādam ķēniņam bija brīnišķīgi skaista meita...“ un līdzīgi. Turpretī teika saistīta ar vietu un laiku. Atminēsimies kaut tikai teiku par Daugavas rakšanu vai kādu nostāstu par mēŗa laikiem. Te viena teika noteikti runā par Daugavu un otra par mēŗa laikiem.

Pasaka ir brīnišķīgs stāsts, ko jau pati tauta arī senlaikos vairāk vai mazāk turēja par izdomātu un klausījās to laiku kavēdama, dzīvodama fantazijā notikumiem līdz, vai arī izmānīdama turšādu vai tādu pamācību. Pasaka senajam cilvēkam bija tas pats, kas mūsu dienās lasītājam stāsti un romāni. Tur īstenība bija ar nodomu, apzinīgi pārveidota vai papildināta. Turpretī teikā vēstītam ticēja, kamēr nebija atkrasts cits notikuma vai lietas izskaidrojums. Teikā ir daudz no senlaiku cilvēka zinātnes un prātniecības, tur ir mūsu senču domas par dabu, cilvēku, par visādiem pārdabiskiem spēkiem, par zemi, pazemi un debesīm.

Zvēru pasakas. Zvēru pasaku, jeb fābulu, kā tās apzīmē ar svešvārdu, „Latviešu pasaku un teiku“ jaunajā izdevumā vairāk par pieci simti. Viņas savukārt sadalās vairākās gru-

pās, piemēram: 1. Meža zvēri. 2. Meža zvēri ar mājas lopiem. 3. Cilvēks ar meža zvēriem. 4. Mājas lopi. 5. Putni. 6. Putni mājās dziedāt. 7. Zivis. 8. Citi kustoņi. 9. Augi un citi nedzīvi priekšmeti.

Zvēru pasaku izcelšanos un attīstīšanos ierosinājušas divas lietas. Pirmkārt, senā cilvēka uzskats, ka zvēri, putni, koki un pārējā daba dzīvo dzīvi, kas stipri līdzīga cilvēka dzīvei. Starp sevi un, teiksim, vilku viņš neredzēja pārāk lielu starpību, domādams, ka tas var ar citiem zvēriem sarunāties u. t. t. Un otrkārt — cilvēka vēlēšanās runāt līdzībās, kas ir — runāt par pašu cilvēku dzīvi, bet skaidrības dēļ ņemot piemērus no kustoņu dzīves. Zvēru pasakas pa daļai saucamas arī par teikām, jo tur cilvēks mēģina izskaidrot šo vai to no dabas parādībām.

Zvēru pasakas samērā īsas, tāpēc tās dažreiz sauc vienkārši par pasaciņām. Piemēram ņemsim pazīstamo pasaciņu par gaili un vardi, kas tikai dažus teikumus garā:

„Varde satikusi no rīta gaili, dod tam labu ritu: „Labrīt! augstu dziedātājs.“

Gailis atbild: „Labrīt, labrīt! augstu lēkātāja.“

Varde it priecīgi iesaucas: „Redz, kur goda vīrs: godam dzimis, godam audzis, prot arī otram godu dot!“

Tā šē atspoguļojas senā cilvēka domas, ka gailis tiešām prot ar vardi sarunāties, un otrkārt, te izteiktas domas par cilvēkiem, kas prot viens otram paglaimot, un nu abiem, īpaši tam mazākajam, tas ļoti patīk.

Ir zvēru pasakas, kas labi vien garākas. Tur attēlota vairāku zvēru, putnu un citu dabas priekšmetu piedalīšanās plašākā, sarežģītākā darbībā. Tādas ir: Zvēru karš suņa dēļ, Kaķis un pele, Cilvēks māca zvērus amatā, Par brīnumlielo gaili un citas.

Pasakās tēlotiem stāstiem, kustoņiem vai augiem — katram sava raksturīga īpašība. Visvairāk pasaku ir par lapsu, kas raksturota kā liela viltniece, gudriniece, glaimotāja. Viņa piemāna ne tikai vilku un vienu otru citu kustoņi, bet pat arī cilvēku, piemēram to zvejnieku, kuŗam viņa no v ezuma izmetusi visas zivis. Tikai retumis arī lapsai noiet plāni un tad viņa saņem savu pelnīto algu. — Vilks pasakās rādīts stipri vien vientiesīgs, viņš lēti notic citu stāstījuma, kāpēc to visādi piemulķo un izmanto. — Lācis pazīstams kā stiprinieks, kā nopietns saimnieks, kam kādreiz ir vilks par kalpu un lapsa par kalponi. — Zaķis turpretī — bailīgs, arī stipri lētticigs, viņam bieži vien iziet plāni. Pat tad, kad nu vienreiz arī viņam būtu iemesls pasmieties — no-

tiek nelaime: pārplīst lūpa. Mājas kustoņi pasakās nāk priekšā dažādās lomās. Satiksmē ar meža zvēriem viņi izrādās kā gudrāki un apķērīgāki, kā jau pie cilvēka kalpojuši, kāpēc nu prot kalpināt savā labā meža zvērus. — Cilvēka un zvēru attiecības ne vienmēr labas, miermīlīgas. Zvēri cilvēku vispār ņemot uzlūko kā savu apspiedēju, izmantotāju. Tomēr, ja cilvēks viņiem ko laba darījis, tad zvēri var būt ļoti pateicīgi, pašaizliedzīgi, glābj cilvēku kā tik varēdami.

Zvēru pasakās senais cilvēks ielika daudz dabas novērojumu un daudz no savas dzīves gudrības. Ar savu vienkāršo, skaidro izteiksmi, ar savām līdzībām, šie novērojumi un gudrības viegli bija pasakāmi citiem, pat bērni tos saprata. Zvēru pasaciņas arī tagad bērnu starpā iecienītas, jo bērna gara pasaulei vēl joprojām daža līdzība ar seno cilvēka gara pasauli.

Stāstu pasakas. Visvairāk telpas „Latviešu pasaku un teiku” izdevumos aizņem stāstu jeb īstās pasakas. Arī šo pasaku skaits liels, bez tam viņas daudz gaŗākas par zvēru pasaciņām. Kur daža zvēru pasaciņa tikai pāris rindiņas gaŗa, tur daža stāstu pasaka aizņem desmit un vairāk lapas puses.

Stāstu pasakās īstais varonis cilvēks. Šim cilvēkam parasti kādas ievērojamas spējas, vai nu miesīgas, vai garīgas, kāpēc tad arī viņš ar savu likteni atšķīrās no pārējiem cilvēkiem un var izdarīt dažādus varoņa darbus, kas citos cilvēkos sacel interesi un izbrīnīšanos. Kur varonim pietrūkst paša spēku vai gudrības, tur gadās kāds pārdabisks palīgs, kāda apslēpta gudrība, kāds brīnums vai burvība.

Visparastākā parādība stāstu pasakās tā, kur varonis miesīgi stiprs. Varonis šē tik ļoti stiprs, ka var lielu ozolu izraut ar visām saknēm, var vērsi nosist ar knipi, var viegli cilāt nūju, kas sešus birkavus smaga, var to uzsviest tik augstu gaisā, ka tā nāk zemē tikai pēc trim stundām, un tad vēl viņš pašauj krītošai mizlu nūjai pirkstu apakšā, no kā nūja pārliccas lika. Šim cilvēkam varonim par ceļa biedriem gadās citi stiprinieki: tāds, kas kalnus gāž, vai tāds kas vēju var aizpūst piecas verstes tālu, vai kāds cits stiprinieks.

Kur nu šim varonim radies tāds spēks? Dažreiz tas vienkārši dabas dāvana, kas gadījusies nejauši, kā jau vispār dzīvē šīs tas gadās nejauši; dažreiz stiprinieks kādas lāču mātes un cilvēka dēls; dažreiz viņš izkalts no dzelzs; kādu citu reiz varoni septiņus gadus māte zīdījusi no krūts. Ar vārdu sakot — varoņa spēka avots var būt dažāds. Un ja nu tam cīnoties ar

sirdīgs, izpalīdzīgs, bijis gatavs par citiem uzupurēties, tāpēc ieguvis sev daudz draugu, īpaši dabā, un tam nu vajadzības brīdī nāk palīgā arī neizprotamie pārdabiskie spēki. Tā kādā no minētām pasakām par trim brāļiem atrodams gadījums, kur jāuzjāj stikla kalnā un jāatmodina tur dusošā princese; un kas to izdarīs, tas tiks par ķēniņa znotu. Izmēģina nu laimi viens brālis, izmēģina otrs — nekā. Bet trešajam — mulķītim izdodas. Kur divi vecākie brāļi bija cietsirdīgi un patmīļi, tur trešais jau ceļā vien uz stikla kalnu bija izdarījis labu te nabadziņam, te kādam nelaimīgam kustonim, te vēl kam. Un kad cilvēcisko spēku sāka aprūkt — nāca neizprotama, bet liela palīdzība no malas. Pats Dieviņš, visu nelaimīgo, vārdzināto aizstāvis nu nāk palīgā. Tāpat arī viņš pats, trešais brālis, tādā gadījumā neiet vis aprēķināt, vai tur nebūs kas jāpacieš, jāupurē. Nē, viņš iet ar tādu garu, kur pašlabuma domu nav, un lūk tas dod spēku un izturību.

Blakām šim labsirdīgajam mulķītim pasakās redzam arī līdzīgu varoni sievieti. Tā ir bārenīte — sērdienīte, kas bez tēva, bez māmuliņas, ko apspiež un moka svešā māte, bet kas paliek vienmēr laba, paklausīga, čakla. Pamāte dažreiz ar nodomu bārenīti grib grūst postā, sūta piemēram uz velna pili vai pie raganām. Bārenīte pa ceļam ar savu mīlīgumu un labsirdīgumu iemanto te gotiņas, te aiņiņas, te vēl kāda labvēlību. Un gala iznākums — bārene neiet vis postā, bet dabū lielus dārgumus. Nu pamāte sūta īsto meitu, bet īstai meitai nav šīs labās sirds, draugu vietā viņa iemanto ienaidniekus un — paliek tukšā, dažreiz aiziet bojā.

Stiprinieku, viltnieku pasakas pašas vecākās, pa daļai vēl no tiem laikiem, kad tikai tādas īpašības noderēja, jo ciltis ar cilti naidojās un apkaņojās. Vēlāk, kad tauta sāka vairāk apvienoties, kad vajadzēja saprašanās, atteikšanās no šaura pašlabuma meklēšanas, kad dažreiz vajadzēja pat uzupurēties citu labā — tad radās un nobrieda pasakas par labsirdīgo mulķīti. Šo ideālu sludinātājus tautas vairākums tiešām kādreiz sauca par mulķiem, kaut gan šad un tad, īpaši briesmu brīžos, izrādījās, ka viņi nav vis mulķi, bet gan vēl gudrāki par tiem, ko parasti daudzinaja par gudriem. — Arī vergu laikos šādas pasakas varēja attīstīties, kā jau mierinājums grūtībās. Taču pasaka nepārprotami teica, ka galu galā uzvara būs šo apspiesto, tagad nicināto pusē.

Daudzas no garajām stāstu pasakām atgādina senlaiku precību un kāzu piedzīvojumus, tās parašas, ko

latvieši tik ilgi negribēja aizmirst, un kas daža laucinieka kāzās vēl tagad pa daļai tiek ievērotas. Proti: arī pasakā notiek kādas — meitas, līgavas nolaupīšana, zagšana. Vai nu velns, vai kāds svešas zemes ķēniņš to izdara. Nu līgavas radi — tās zemes ķēniņš, vai kāds dūšīgs jauneklis, paņem-dams vēl kādus biedrus līdz, dodas šo nolaupīto meitu meklēt. Pēc ilgāka laika un daudz šķēršļu pārvarēšanas, beidzot nolaupīto meitu atrod. Nu sākas cīņa un parādās spēks, un krietnajiem nāk palīgā arī pārdabiski spēki, līdz līgaavas zadzējs pārspēts un aizvestā meita atsvabināta.

No pārējām stāstu pasakām vēl varētu minēt: vēsturiskās pasakas, sadzīves pasakas, pamācības pasakas. Gan zināmā mērā visas pasakas vēsturiskas, bet dažās no viņām var jau noteikti saziņēt vēsturiskos laikus, piemēram dzimtbūšanas gadu simteņus, visvairāk 18. gadu simteni. Tāda pasaka par nežēlīgo un mantkārigo kungu, kas savus darbiniekus bez žēlastības strādina caurām naktīm un arī svētdienās, bet par to arī saņem bargu pārmācību: Dieviņš viņu pārvērs uz veselu gadu par zirgu, un tad nu šis zirgs izbauda visas darba grūtības un badu. Ticis atkal par cilvēku — kungs ir labojies.

Dažas pasakas tēlo kādus gadījumus no ikdienas dzīves. Tās varētu saukt par sadzīves pasakām. — Daudz pasakās izmanāma arī pamācība.

Joku pasakas. Atsevišķā grupā novietojamas joku un zobgalību pasakas. Tur tautas humors un satira. Arī še atrodam ne tikai atjautību, bet dažreiz arī kaut kādas pamācības. Pazīstama pasaciņa par Laimas māti, kas ienākusi nabagu būdiņā un teikusi, lai šie nu vēlas trīs lietas. Ļautiņiem gribējies ēst, tāpēc sieva bez liekas pārdomāšanas prasījusi, lai uz galda būtu desa. Tūlīt uz galda radusies desa. Vīrs par to noskaities un dūsmās uzkliežis sievai: Kaut tev pašai pie deguna desa karātos! Tiešām tanī pašā brīdī sievai pie deguna karājusies desa. Nu trešā vēlēšanās varējusi būt tikai tā, lai no deguna desu noņem nost. Tā neapdomīgie ļautiņi palaiduši laimi garām. — Vai atkal cita pasaka stāsta par vīru sievas darbos, kur iznākuši tikai joki. Te pamācība: citus kritizēt vieglāk, nekā pašam to darbu padarīt.

Mitoloģiskās teikas un pasakas. Šinīs teikās stāsta par dažādām pārdabiskām būtnēm, par Dievu un velniem, par višādiem labiem un ļauniem gariem. Šīs būtnes skatītas tikai fantāzijā, kaut arī dažs teicās šo vai to kādreiz redzējis pats savām acīm. Senais latvietis tam ticēja, neiedomādamies vis

tās kā dažādu pārdabisku, neizprotamu spēku cilvēku izpausmi, bet gan tieši tādas, kā mītoloģiskās teikas un pasakas vēstīja.

Tomēr vispāri jāsaka, ka teikām nav tās dziļās nopietnības, kas dziesmām. Teikas un pasakas izpušķotas fantazijas tēliem, tāpēc uz viņām nevar tā palaisties, ja gribam iepazīties ar seno latviešu uzskatiem.

Dievs latviešu teikās un pasakās parādās pirmatnējāks nekā tautas dziesmās. Te mēs viņu redzam kā apķērīgu, gudru, bet samērā mazturīgu saimnieku, kas dažādā ceļā iegūst no sava kaimiņa — velna — dažādas mantas. Viltus šē labākais iegūšanas ceļš. Citās pasakās jau viņu redzam kā vecu vīriņu, kas staigā pa pasauli un pagādās visur, kur kādam taisnam cilvēkam jāpalīdz nelaimē, piemēram trešajam brālim — mulķītim. Tāpat viņš parādās tur, kur būtu kāds tīri nejauši jāpārbauda tikums. Ja nu nepazīstamo vecīti uzņem laipni — nāk liels labums, ja nē — ļaunums. Šē cildināts viesmīlības tikums, tāpat vispārīgā izpalīdzība. Vēl citās teikās Dievs jau tēlots kā pasaules valdnieks, kam viss pieder, kam klausā visi, kam iespējams viss.

Velns pasakās daudz tēlots. Velns nav viens, viņu daudz, gan ar vienu, gan trim, deviņām un divpadsmit galvām. Viņš dzīvo gan lepnā pilī, gan arī tuvējā purvā vai ezerā. Viņš dažreiz Dieva kaimiņš. Velns gan čakls, darbīgs, stiprs, bet vientiesīgs, tāpēc bieži vien viņam noiet plāni.

Veļi arī teikās un pasakās daudzinauti. Te viņi — kā mirušo dvēseles, kas mīt kapu kalnā vai citur tepat tuvumā. Viņi var iejaukties arī cilvēku dzīvē, darīdami gan labu, gan arī ļaunu, kā nu kurš cilvēks pret viņiem izturējies. Prātējs var veļus izsaukt un likt darbā. Veļi pastrādā vienā naktī daudz, tikai nedrīkst tanī naktī aptrūkt darba, jeb arī — nedrīkst izsaukt un darba nedot. Tad pašam izsaucējam gals klāt.

Teikās daudz visādu citu pārdabisku būtnu un garīgu: Pērkons, Jumis, Pūķis, tad lietuvēns, sumpurņi, vadātāji, viesulis, milži, pundurīši, vilkači, raganas, burvji. Teikās un pasakās pārāk daudz teiksmainā elementa, tāpēc viena un tā pati būtne vienā pasakā parādās tā, bet otra jau arī citādi.

Šē pieminamas radības teikas, kur senais cilvēks mēģina iztēloties, kā norisināties pasaules un visa tur esošā radīšanas darbs. Dievs ir visa radītājs jeb laidējs. Velns arī jaucas šinī darbā. Ko Dievs laiž pasaulē labu, velns pa-

steidzas to šā vai tā samaitāt, labam piejauc arī ļauno klāt. Arī pašu cilvēku Dievs laidis pasaulē pilnīgu, bet velns to arī no savas puses „papildinājis”. Vai arī — Dievs rada suni, velns dara pakaļ, bet viņam iznāk vilks.

Varoņu teikas. No varoņu pasakām atšķiramas varoņu teikas. Šīs pēdējās vēsta par kādu atsevišķu varoni, kurš arī vārdā saukts, un kuŗa darbība saistās pat ar zināmu laiku un zināmu vietu. Latviešiem, zaudējot valdošo kārtu, gan varoņteikas nevarēja lāgā rasties un attīstīties.

Varoņu teika ir piemēram pazīstamā teika par lāču plēsēju — Lāčplēsi. Kā viņš dzimis un audzis Daugavas tuvumā, kā savu spēku rādījis, kā cīnījies ar melno bruņinieku, un kā cīnoties abi pretinieki iegāzušies Daugavā. Nobeigdams šādu pasaku, stāstītājs vēl piebilst, ka nāksot reiz laiks, kad melnais bruņinieks viens pats gāzīsoties dzelmē. Lāčplēsis tad paliksot uzvarētājs, un visā šai zemē tad sāksoties citi — labāki laiki.

Tad vēl varoņu teikas par Niedrīšu Vidvudu, par Kurbadu, par Induli. Pavisam jauna teika ir par Ojāru, šo klausu laiku stiprinieku. Pastendes pagastā vēl tagad rāda Ojāra kapu un viņa nesto dzirnu akmeni.

Vietu teikas. Vietu teikas saistītas ar kādu noteiktu vietu. Tauta mēģinājusi izskaidrot te kādas upes rašanos, te senās pils nozušanu, te atkal to, kāpēc vienā nolejā ezers ir, bet otrā tāda nav. Vecos laikos par katru vietu bija kāds nostāsts, kāda teika. Katram pagastam bija liels skaits vietu teiku, ko turpat otrā pagastā nezināja. Šīs vietu teikas samērā maz uzrakstītas, jo tad jau katrā pagastā vajadzēja būt pa čaklam teiku vācējam.

Dažādas teikas. Vēl citas teikas runā par sabiedrības šķiru un kārtu izcelšanos, par bagātības un nabadzības rašanos, par dažādu nosaukumu un vārdu celšanos u. t. t. Ar vārdu sakot — teiku pasaule plaša un daudzpusīga — kā pati dzīve un apkārtējā daba.

Nostāsti. Nostāsti — vecu ļaužu atmiņas par to, ko paši pieredzējuši savā garajā mūžā, vai arī par to, ko savukārt dzirdējuši no vēl vecākiem, tagad jau mirušiem cilvēkiem. Tā dažas atmiņas pārgājušas no paaudzes uz paaudzi, dažreiz kļūdamas par teikām.

Veciem cilvēkiem ir nostāsti par dzimtbūšanas un klausu laikiem, par bargiem kungiem un nežēlīgiem vagariem, par pārdrošniekiem darbiniekiem. Tāpat ir nostāsti par to vai citu saimnieku, kā viņam tur un tur gadījies, kā braucis, kā redzējis spokus, kādu apkēribu nu parādījis.

No agrākām paaudzēm paglabājušies nostāsti par franču, krievu, zviedru, poļu kariem, par bada un mēra laikiem. Tā daža atmiņa, dažs nostāsts vairāk simts gadus vecs.

Sakāmi vārdi, mīklas, buņami vārdi un anekdoti.

Sakāmi vārdi. Par sakāmiem vārdiem un parunām sauc īsus tautā radušos izteicienus, kur ielikta šāda vai tāda vispārēja atziņa, dzīves gudrība. Arī viena otra rakstnieka darbos sastopam līdzīgus ražojumus; tos tad sauc par prātulām, domu graudiem, epigrammām. Sakāmi vārdi tautā joprojām dzīvi lielā skaitā, tos lietā vēl arvien arī tanīs apvidos, kur tautas dziesmas un tautas pasakas jau apklusušas. Ar sakāmiem vārdiem tauta apkaŗo netikumus, brīdina, pamāca, uzmodina, priecājas par labu. Še minēsim dažus piemērus: Rads rada velns. Meliem īsas kājas. Roka roku mazgā — abas baltas. Melns darbs — balta maize.

Sakāmi vārdi dažreiz rāda, kādos laikos, kādos apstākļos viņi radušies. Dzimtībūšanas laiku auglis ir sakām-vārds: „Kad muižā darba trūkst, kad ellē velnu.“ Baznīcas nodevu vākšanu, īpaši katoļu laikos, vēl piemin sakām-vārds: „Csurs kā baznīckunga maiss.“ Tautas veco ticējumus izsaka sakāms vārds: „Te vilku piemin, te vilks klāt.“ Vecus laikus sauc atmiņā paruna: „Dzīvo kā leimanis.“

Turpretī daudz citi sakāmi vārdi neattiecas uz zināmu laiku, tie noderīgi vienmēr, jo izsaka kādu vispārēju novērojumu, piemēram par bērnu rakstura audzināšanu: „Loki koku, kamēr vēl mazs,“ par draugiem: „Pie pilnas bļodas draugu daudz,“ par lielību: „Ar muti Rīgā, ar darbiem aizkrāsnē.“

Pilnīgāka latviešu sakāmo vārdu un parunu kopojuma vēl nav. Lielākos krājumus devuši: Fr. Brīvzemnieks (viņa kopotos rakstos) un P. Birkerts grāmatā „Latviešu sakāmi vārdi un parunas“. Pirmajā 1700 sakām-vārdi un parunas, otrā — 3230, sadalīti nodaļās pēc satura.

Mīklas. Mīkla ir īss, bet raksturīgs izteiciens līdzības veidā par kādu priekšmetu vai īpašību, bet pati lieta vai īpašība vārdā tieši nav saukta, — tā nu jāuzmin.

Senos laikos mīklas bija ļoti augstā cieņā. Tās uzdeva un minēja tikpat augstmaņi, kā arī nabadziņi, tikpat veci, kā arī jauni. Ziemas vakaros, īpaši veļu laikā, kad dzie-

smas nedziedāja, piekopa mīklu minēšanu. Veļu pasaule ar savu neizprotamo dabu it kā pamudināja uzdot un minēt arī citas mazākas mīklas. Tā pārcilājot vecās mīklas, radās arī jaunas. Mīkla bija — vingrināšanās attapībā, prāta asumā.

Pilnīgi izzudušas mīklas arī tagad vēl nav. Kuŗš gan no mums nezinās vienu otru mīklu? Īpaši bērni joprojām ļoti mīl mīklas un labprāt piedalās uzdošanā un minēšanā. Tā mēs varam jautāt: kas tas ir: „Maza maza mucīna — divējāds alutiņš“. Un atminējums būs: ola ar savu divējādo saturu — baltumu un dzeltēnumu.

Arī mīklās atspoguļojas dažādi laikmeti. Tā mītoloģiska mīkla ir: „Ne rībēja, ne dimdēja — te atbrauca Dieva dēls“. Atminējums: gaisma aust.

Arī latviešu tautas mīklu pilnīga kopojsma vēl nav. Šimbrīžam plašākais ir P. Birkerta savāktās „Latvju tautas mīklas“, kur 3085 mīklas.

Burāmi vārdi. Burāmiem, pūšamiem vārdiem, dažādiem māņiem senlaiku cilvēka dzīvē bija ļoti svarīga nozīme. Tur izpaudās daļa no tā laika cilvēka ticības, ar šo vārdu palīdzību apkaŗoja visādas nelaimes, īpaši slimības, un ar šiem vārdiem centās vairot labklājību, pūlējās pārveidot dzīvi. Burāmie vārdi bija lūgšanas, raidītas dažādiem garīgiem un visām būtnēm, ko iedomājās kā dzīvas, kā ar saprašanu apveltītas. Šie vārdi likās tāda burvīga, pārdabiska spēka pilni, ka ar tiem varēja daudz ko gan atvilināt, gan arī aizbaidīt. Slimību varēja atturēt, slimību varēja aizdzīt un arī — slimību varēja uzsūtīt kādam citam. Tāpat arī ugunsgrēku, raŗu un neraŗu un daudz ko, kas dzīvē gadījās. Cilvēks, kam bija „spēcīgi“ burāmie vārdi, citu acīs bija it kā teiksmains varonis: viņš varēja tik daudz ko dzīvē grozīt, viņš varēja izdarīt tādas lietas, kas lielākajam stipriniekam, varenajam ķēniņam, gudrajam grāmatniekam nebija pa spēkam.. Tāpēc senatnē tik ļoti baidījās burvju, raganu un citu, kam šādas slepenas gudrības. Un mirdams burvis savas mākslas kā lielu noslēpumu atdeva savam tuvākajam cilvēkam, lai tas klusībā ar tā rīkotos tālāk.

Kristīgās ticības laikā vecajiem burāmiem vārdiem piejaucās daļa no kristīgās mācības, lai arī dažreiz stipri sagrozītas. Un dažreiz sauca palīgā arī Kristu, svēto Mariju.

Tautas anekdoti. Tautas anekdoti, īsi nostāsti, vēsta par kādu it kā patiesi notikuŗu jocīgu notikumu, neparastu sagādīšanos. Bijušais notikums anekdotā dažreiz jau stipri sagrozīts, dažreiz pat viss tas pil-

nīgi izdomāts. Dažs plašāks anekdots neatsšķiras no īsas un asprātīgas pasakas vai teikas. Anekdotam bieži vien divdomīgs raksturs, tur netiek viss līdz galam pilnīgi izteikts, vai arī izteikts tā, ka naivāks cilvēks īsto nodomu tūlīt neap-tver. Anekdoti radušies par sabiedriskiem darbiniekiem, par dažādiem savādniekiem, tāpat par šķirām un tām personām, kas pasvešākas un bieži pazīstamas no kōmiskās puses.

Anekdotu kopojums iznācis P. Birkerta sakārtojumā:
„Latvju tautas anekdoti“.

Otrā daļa.

Vidējie laiki.

Verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmets.

Laikmeta raksturs. Verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmetu latviešu rakstniecībā gan skaita no 1585. gada, kad iespiesta pirmā grāmata latviešu valodā, tomēr viņa sākums meklējams vēl tālāk pagātnē. Vācieši, sludinādami kristīgās ticības mācības, jau arī iepriekšējos gadu simteņos, drīz pēc savas ienākšanas latviešu zemēs, būs šo vai to mēģinājuši sarakstīt vai tulkot latviešu valodā. Tie, protams, būs bijuši garīga satura raksti un palikuši rokrakstā, jo grāmatu iespiešana tad vēl nebija izgudrota. Kara vētras, īpaši krievu carā Jāņa Barga iebrukums Baltijā 16. g. s., kad pilis un pilsētas tika dedzinātas un nopostītas līdz pamatiem, būs iznīcinājušas arī vecos rakstu pieminekļus.

Vācieši bija ienākuši Latvijā slēpdamies pa daļai aiz kristīgās ticības sludinātāju maskas. Bet arī pati kristīgā ticība un viņas mācības bija radušās svešās zemēs, svešās tautās. Šiem sludinātājiem tad nu nebija nekā kopīga ar latviešu gara dzīvi, ar mūsu tautas cilšu parašām un reliģiju. Kristīgie visu latvisko uzlūkoja kā pagānisku, kas visādiem līdzekļiem apkaļojams. Vara tomēr jau bija kristīgo, bija vāciešu rokās, viņi arī gādāja latviešiem pirmās grāmatas. Šo grāmatu nolūks tas pats: sludināt kristīgās mācības, audzināt latviešos padevību vācu kungiem un reizē ar to — izdeldēt īpatnēji latvisko. Vācieši vienmēr vēl apgalvoja, ka latvieši esot un paliekot tikpat kā pagāni.

Kāpēc neveicās ar kristīgi vāciskās gara kultūras izplatīšanu latviešu tautā? Pirmkārt tāpēc, ka jaunajās mācībās bija daudz noteikti pretlatviska, un otrkārt, arī tāpēc, ka pašu latviešu gara kultūra jau bija augstā pakāpē, tā ka vāciski kristīgais gars nebūt nebija kaut kas cildenāks un pārāks. Baltijas ordeņa valsts laikā latvieši savās tuvākās un iekšējās darīšanās — saimnieciskā un gara dzīves laukā — neko daudz

nebija zaudējuši no savas brīvības, turībā pat labi vien tikusi uz priekšu, atskaitot muižu un pilsētu zaudēšanu. Latviešiem bija vēl sava bajāru kārtā. Par tā laika garīgo uzplaukumu liecību nodod atlikušās dzejas un mītoloģijas drupas. Un tā kamēr latvieši bija turīgi un elpoja savu īpatnējo gara kultūras gaisu, vāciski kristīgais gars viņu dvēselē nevarēja iesakņoties.

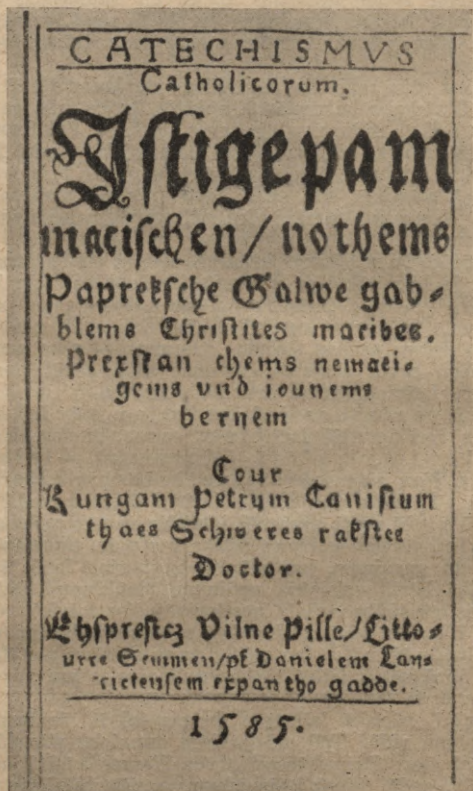
Šī aina sāka mainīties latviešiem par ļaunu minētā 16. g. simtenī, lielo karu laikmetā. Sasniegtā turība tika satriekta, zemnieks soli pa solim zaudēja savas tiesības. Valdības maiņu laikos tiesību laukā vispirms ieguva muižnieki. Un tā 18. g. s. latvieši, kas nu vairs tikai mazturīgi zemnieki, bija nokļuvuši tik bēdīgā stāvoklī, kas neko neatšķīras no parasta vergu stāvokļa. Kungam piederēja viss, arī zemnieks ar savu mantu un dzīvību.

Šo bēdīgo laiku sākumā kristīgās ticības sludināšana kļuva dzīvāka, jo bija sākusies reformācijas kustība. Un latvieša gars vairs nevarēja izrādīt tādu pretestību, sāka padoties, līdz iegrima arī gara verdzībā. Latvieši paši savus tikumus — dzīves prieku, daļuma tieksmes — sāka saukt par netikumiem, savas skaistās dziesmas sāka dēvēt par blēņu dziesmām. Latvietis vairs neticēja pats sev.

Šinī verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmetā latviešu rakstniecība nav augusi uz iepriekšējā — latviskā — laikmeta pamata, bet gan kā tā pretiniece, noliedzēja, apkarotāja, tuvodamās latvietim ar citādām mācībām. Šī svešā gara dēļ latvietis vairāk gadu simteņu laikā savas dvēseles dziļumos palika tas pats, tikai ārēji bija nicināts un apvainots, kas slāpēja nost viņa labās īpašības un aplinkā kārtā veicināja netikumu plaukšanu. Dažos apvidos kristīgā ticība nebija nostiprinājusies latviešu dvēselēs līdz pat 19. g. s. vidum. Latvieši savu gara barību saņēma arī no cita krājuma — no pašu tautas sentēvu atstātā mantojuma. Visdziļāk kristīgā ticība iesakņojusies tur, kur plauka brāļu draudzes.

Kristīgi vāciskā laikmeta beigas iekrīt deviņpadsmitā gadu simteņa vidū. Tad arī latviešu zemnieku stāvoklis bija sācis uzlaboties. Dzimtībušanu atcēla Kurzemē 1817. un Vidzemē 1819. gadā. Kaut kāds labums no šīs brīvības vēl ilgi nebija manāms, jo zemnieks bija atstāts bez zemes, un viņa kustības un rīcības brīvību saistīja vairāki citi likumi. Tikai pēc 1849. g. zemes likuma latviešu zemnieki, vismaz labāku kungu novados, sāka manīt jaunus laikus, jo nu bija dota

iespēja no kļaušu kārtības pāriet uz nomu vai pat iepirkt mājas par dzimtu. Sešdesmito gadu reformas šo lietu virzīja tālāk. Tas jau iekrīt nākošā laikmetā — tautiskajā.

1585. g. katoļu katēchisms.

Kristīgi vāciskās ietekmes laikmets latviešu rakstniecībā sadalāms vairākos posmos: garīgi raksti, laicīgo rakstu sā-

kums (Vecais Stenders), Stendera pēcnieki un — pirmie rakstnieki no latviešu vidus.

Pirmās grāmatas latviešu valodā. Kā jau minēts, pirmā grāmata latviešu valodā iznāca 1585. gadā. Tā bija kāds ka-

1586. g. luterāņu katēchisms.

toļu katēchisms, kas iespiests Viļņā, gotu burtiem un latviešu vidus izloksnē (tagadējā rakstu valodā). Latgaļu izloksne katoļu rakstos sāka lietāt daudz vēlāk.

Šim katoļu katēchismam jau nākošā 1586. gadā sekoja luterāņu katēchisms, kas iespiests Karalaučos, tanī pašā vidus izloksnē un gandrīz vai pilnīgi tanī pašā rakstībā. Tas rāda, ka tanī laikā latviešu rakstos lietāta viena

galvenā izloksne, neatšķelot Latgali no pārējās Latvijas, tāpat varam vērot arī to, ka latviešu valodā jau bijuši vecāki rakstu pieminekļi, un ka šie katēchismi radušies uz šāda jau agārk kaut cik nostiprināta pamata.

Katoļu katēchismā (1585.) kristīgā lūgšana: „Mūs u tēvs debesīs“ iespiesta šādā rakstībā:

Thēvs mues, fatters tu es ēran debbes, Schmetitz toep toun woertcz. Enaf mums touwe walstibe. Tounš praetcz notef lidze fa ēran debbes, thā wuršcon femme. Dode mums šchodeu denisfe maiše. Unde pammethe mums muše parrade, lidze fa meš pamettam šcounvems paradnefems. Und newebde mums launam fardenafchen. Bet pešti mums no tho loune. Amen.

Katēchismam sekoja citas garīga satura grāmatas: garīgas dziesmas, kas bija tulkotas no vācu valodas un vajadzīgas dziedāšanai dievkalpojumos, sprediķi, gabali no Bībeles, lūgšanas. Šīs pirmās grāmatas vairāk bija vajadzīgas pašiem mācītājiem, jo dažs labs no viņiem neprata pieteikties latviski. Lasīt pratēji tautā, zemnieku starpā, radās tikai vēlāk.

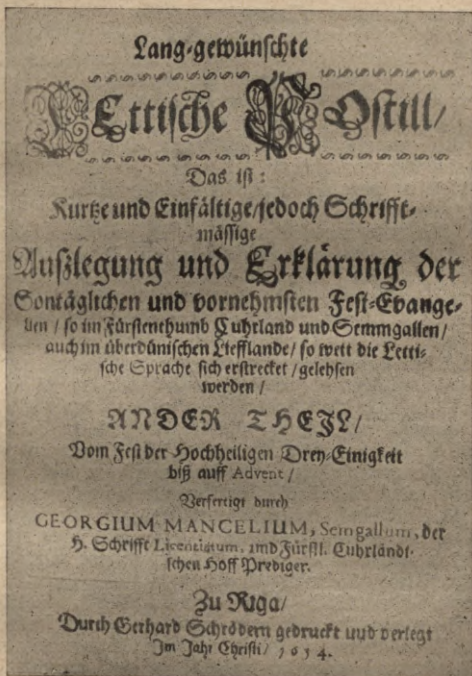
Garīgo rakstu laukā ievērojamākie darbinieki šādi: Mancelis, Firekers un Gliks.

Juris Mancelis (1593.—1654.) dzimis Zemgalē, mācītāja dēls, pēc studiju beigšanas bijis par mācītāju dzimtenē, pēc tam par profesoru Tērbatā, pēdīgi par Kurzemes hercoga pilsvalma mācītāju Jelgavā, kur arī miris.

Mancela ievērojamākā grāmata ir latviešu sprediķu grāmata, 1200 lapas puses bieza, pie kuŗas viņš nostrādājis 20 gadus, un kuŗa nāca klajā, kad sarakstītājs jau gulēja nāves gultā (1654.).

Šinīs sprediķos Mancelis ar lielu dedzību sludina kristīgo mācību, pastāvīgi atgādinādamš, ka taisnos sagaida debesu prieki, bet grēciniekus — šausmu pilnā elle. Tāpat arī šinī pasaulē bēdas ieradušās tāpēc, ka cilvēks atkāpies no Dieva, un ka zemnieks nekalpo kārtīgi savam kungam. — Šie sprediķi nav sarakstīti sausā valodā, bet gan bagāti raksturīgiem salīdzinājumiem un dzīviem tēlojumiem no tā laika dzīves. Mancelis še parādās kā labs latviešu dzīves pazinējs. Rakstība še jau kaut cik nokārtota, nav vairs tādu nejaušību, kā agrāko rakstnieku darbos. Manceli dēvē par latviešu grāmatu prōzas nodibinātāju. Viņš mīl šad un tad savos rakstos iepīt kādu latviešu parunu vai citu kādu tautisku izteicienu. Tomēr visumā ņemot — arī Mancela latviešu rakstus pārāk lielā mērā ietekmējusi vācu valoda.

Manceļa sprediķu grāmata ieguva lielu svaru un bija ilgāku laiku par pamatu citām latviešu valodā rakstītām sprediķu grāmatām. Tautā gan viņa varēja izplatīties tikai mazā skaitā, jo nebija lasīt pratēju.

Manceļa sprediķa grāmatas pirmā lappuse.

Kristaps Fīrekers. Ne viņa dzimšanas, ne arī miršanas gads nav zināms. No dažām citām ziņām var spriest, ka viņš dzimis septiņpadsmitā gadu simteņa pirmā ceturksnī, Zemgalē, un miris tā paša gadu simteņa pēdējā ceturksnī. Bijis kādu laiku Tērbatas augstskolas teolo-

ģijas studentu skaitā, bet studijas nav beidzis un mācītāja vietu nav dabūjis. Strādājis kā mājaskolotājs Dobeles tuvumā. Precējies Firekers ar kādu latvieti, zemnieci, kāpēc citi vācieši to ienīduši un izsmējuši. Bet tuvāk saiedamies ar latviešiem Firekers varēja iemācīties arī viņu valodu ļoti pamatīgi un to izmantot rakstos.

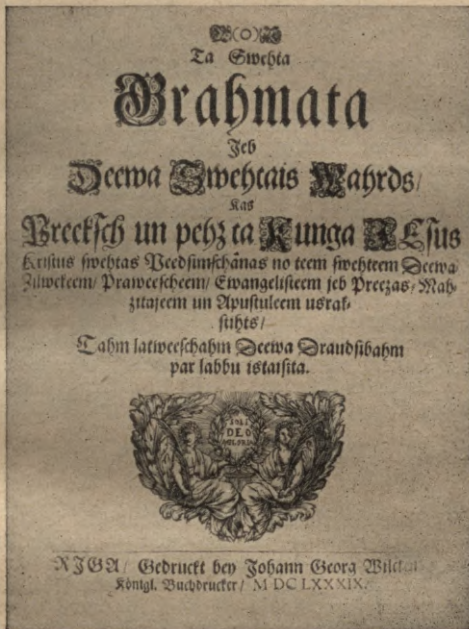
Firekers ievērojams kā garīgo dziesmu sacerētājs un tulkotājs. Viņa dziesmas atsevišķā grāmatā gan neiznāca, bet ietilpa vispārējā luterāņu draudzes dziesmu grāmatā. Viņa sacerēto un tulkošo dziesmu skaits ir ap 120, no kurām kādas desmit oriģināli. No viņa tulkojumiem plaši pazīstamas: „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils“, „No debesīm būs man atnest“, „Es savus grēkus sūdzu“, „Gods Dievam vien ar pateikšan“, „Kā spoži spīd mans Jēzuliņš“, „Es cēlies sveiks un vesels“, „Lai Dievu visi līdz“ un vairākas citas. No paša sacerētām dziesmām pazīstamākas: „Redz, šī diena jau pagalam“ un „Bērniņ mīlais, Dieva stādīts“.

Firekers šē parādās ne tikai kā labs latviešu valodas pratējs, bet arī kā krietns dzejnieks. Mūsu kritīgo dziesminieku pulkā viņš vienmēr paliek kā lielākais. Kristīgo saturu viņš māk savienot ar jūsmību, kas tad atrod ceļu plašās tautas masās. Tāpēc Firekera dziesmas tikušas tā iecienītas, ka tūkstoši un atkal tūkstoši viņas prata no galvas.

Ja Mancela sprediķos daudzīnātais kristīgais Dievs ir bargs, tad Firekers vairāk runā par žēlīgo Dievu un par Jēzu, kas gaida pie sevis visus, kas noskumuši un nelaimīgi. Šis dziesminieks skubina cilvēku dzīties pēc sirds skaidrības. Tādā ziņā viņš latviešu tautas dvēselei tika tuvāk nekā Mancelis un citi garīgie rakstnieki. Viņa dziesmas stipri vien ietekmējušas vairākus citus dzejniekus, tikpat garīgo rakstu laukā, kā arī laicīgā dzejā.

Ernests Gliks (1652.—1705.) dzimis Vācijā, mācītāja dēls. Pēc dievvārdu studiju beigšanas viņš atnāca uz Vidzemi par mācītāju. Redzēdams, ka latviešu draudzēm nav tik svarīgas lietas, kā Bībeles pašu valodā, viņš apņēma šo grāmatu tulkot latviski. Nu ķērās čakli vien pie latviešu valodas mācīšanās, papildinājās arī tanīs vecajās valodās, kādās Bībele bija sarakstīta. Pēc dažiem citiem mēģinājumiem, viņš beidzot ķērās pie Bībeles un to pārtulkoja 8 gadu laikā. Šinī laikā Gliks bija Alūksnes draudzes mācītājs. Sākoties Lielajam Ziemeļu karā, krievi iebruka Vidzemē, saņēma arī Gliku kā gūstekni un aizveda uz Maskavu. Tur viņš arī mira.

Bībeles jaunā derība iespiesta rakstos 1685. un vecā derība 1689. gadā. Ar to bija veikts plašākais darbs kristīgās reliģijas literatūrā. Labi pārtulkot šo darbu, kas sacerēts tālās svešās tautās un priekš daudz gadu simteņiem, ja pat tūkstošiem, nebija viegla lieta. Tomēr Glikas enerģija

un lielās garaspējas un labā valodas nojauta šķēršļus Bībeles tulkošanā laimīgi pārvarēja. Līdz ar to atkal bija sperti sekmīgi soļi uz priekšu latviešu garīgo rakstu valodas izveidošanā. Pēc Manceļa, Firkera un Glikas darba šīnī laikā jau sasniegts tas, ka vēlākām paaudzēm atlika labot un grozīt tikai sīkumus, pats pamats garīgo rakstu valodā bija likts ciets un pamatīgs.

Bībelei pēc tam bija ļoti liela nozīme latviešu tautas garadzīvē. Dažos apvidos, piemēram tur, kur plauka brāļu drau-

dzes, Bībele tika likta visai gara dzīvei par pamatu. Arī daži rakstnieki tur smēlušies ierosinājumus savā darbā. Kristīgajās draudzēs Bībelei, īpaši tās jaunajai derībai, būs vienmēr grāmatas nozīme.

Tā garīgajā literatūrā radās trīs lielākās, vairāk daudzīnātās un vairāk lietātās grāmatas: sprediķi, dziesmu grāmata un Bībele.

Laicīgo rakstu sākums.

Astonpadsmitā gadu simteņa otrā pusē sāk parādīties arī pa kādai laicīga satura latviešu grāmatai. Pirmie laicīgie raksti bija dzejas, stāstiņi, drusciņas no zinātnes, dažādas viegli saprotamas pamācības, kalendāri, valdības pavēles un rīkojumi. Pirmo laicīgo rakstu sacerētāji un tulkotāji bija tie paši vācu tautības mācītāji, kas jau gādāja garīgos rakstus. Tāpēc arī šis jaunais posms maz ko atšķiras no iepriekšējā. Daža grāmata tikai ārēji skaitāma pie laicīgām, bet ar savu saturu, ar savu domu virzienu bija tanī pašā reliģisko rakstu garā. Arī še — kristīga pamācība, arī še vergu laika morāle, arī še tā pati valoda, kas joprojām netika pie īstas latviskas skaidrības.

Laicīgo rakstu sākuma ievērojamākie darbinieki: Vecais Stenders, Aleksandrs Stenders, Kārlis Elverfelds, Jēkabs Lundbergs, Kārlis Hūgenbergers, Kārlis Vatsons.

Vecais Stenders.

(1714.—1796.)

Latviešu laicīgās rakstniecības nodibinātājs ir Gotards Stenders, jeb kā viņu parasts saukt — Vecais Stenders.

Dzīves gaita. Stenders dzimis Zemgalē, Lašu mācītāja muižā, mācītāja dēls. Viņa tēvs bija izglītots vīrs, liels grāmatu draugs, kas pamudināja arī dēlu jau agrā jaunībā pieķerties grāmatām. Dabūjis labu mājas mācību, Gotards Stenders izglītošanos turpināja kādā Subates skolā, kur lielu vēribu piegrieza vecajām valodām. Kā divdesmit divus gadus vecs jauneklis viņš devās uz ārzemēm un iestājās Jēnas augstskolā, lai studētu teoloģiju. Drīz pēc tam viņš pārgāja uz Halles augstskolu. Studiju laikā Stenders dabūja tuvāk iepazīties ar vācu jaunāko rakstniecību un ar tām gara strāvām, kas bija nomanāmas Vakareiropas zemēs. Stendera dzīgais gars centās visur iedziļināties, lai atgrieztos dzimtenē garā bagātāks.

Pēc trim gadiem pārnācis Zemgalē, Stenders strādāja kā skolotājs, līdz dabūja mācītāja vietu Lindē. Šinī laikā viņš sāk darboties arī latviešu rakstu laukā, palīdzēdams Kurzemes dziesmu grāmatas pārlabošanā, pēc tam ķerdamies arī pie citiem rakstiem. Ļoti cītīgi viņš mācās latviešu valodu,

Vecais Stenders.

cenšas noklausīties pašā tautā visus valodas sīkumus un īpatnības, krāj nepazīstamākus vārdus, meklē viņu nozīmi. — Pēc kāda laika Stenders pāriet par mācītāju uz Zēmes luterāņu draudzi Lietuvā. Tur viņš dabū iepazīties arī ar leisu valodu. Bet apkalpodams plašo draudzi un pārāk daudz strādādams rakstu laukā, Stenders pārpūlējās, saslima un atteicās no mācītāja amata.

Kaut cik atspirdzis, Stenders 1759. g. pa otram lāgam aizbrauca uz ārzemēm, bija par skolas priekšnieku Vācijā, tad par profe-

soru Dānijā, no kurienes devās uz Pēterburgu, bet pēdējā vietā ilgi nepalicis, atgriezās dzimtenē. Svešumā viņš bija pavadījis 7 gadus un savas zināšanas stipri paplašinājis. Arī latviešu rakstiem pa šo laiku viņš bija piegriezis jo lielu vērību, cenzdamies gan šo, gan to no cīttautu rakstniecības pārstrādāt latviski, gan sacerēdams rakstus arī pilnīgi patstāvīgi. Vācijā būdams, viņš lika iespiest savu latviešu gramatiku.

Mūža pārējo daļu, no 1766. gada, Stenders pavadīja Sunākstī, kā šis un vēl arī Sērpils draudzes mācītājs. Darbs draudzē gāja līdztekus literāriskai darbībai, un čaklā darba stundas mainījās ar pastaigāšanās brīžiem turienes jaukajā dabā.

- Dzīvodams lauku klusumā, izglītotais vīrs nu sacerēja vienu grāmatu pēc otras, laida tautā un priecājās no visas sirds, ja tās atrada ceļu latviešu mājās un ciematos. Sunāksts laikā dienas gaismu ieraudzīja viņa „Augstās gudrības grā-

mata", „Jaunās ziņģes“, „Ziņģu lustes“, „Latviešu vārdnīca“ u. c.

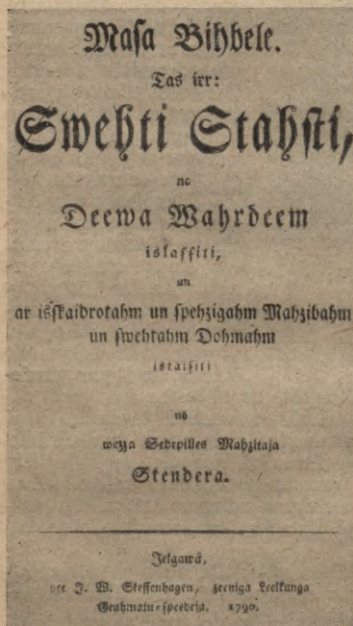
Stenders nodzīvoja garu mūžu, mira 82 gadu vecumā. Paglabāts skaistā kapu kalniņā, turpat mācītāja muižas un baznīcas tuvumā. Kapa akmenī, līdzās citām ziņām, iekalts vārds „Latvis“. Ar to viņš gribēja apliecināt savu mīlestību latviešu tautai.

Raksti. Turpinādam savu priekšgājēju darbu, Vecais Stenders sarakstīja dažas grāmatas ar garīgu saturu. Viņš izdeva baznīcas dziesmu grāmatu, kur sevišķi vēribu

piegrieza valodas skaidrībai. Šī grāmata tomēr nespēja nostāties vecās, kristīgā draudzē jau iemīļotās dziesmu grāmatas vietā. Pēc tam Stenders laida klajā savus „Svētos stāstus“ jeb „Mazo Bībeli“, kas ir grāmata, ko tagad mēs saucam par Bībeles stāstiem. Šī grāmata, ar piemērotiem pantiņiem un ar jautājumiem — ieguva lielu piekrišanu, viņu lietāja tā laika mācībā. Še Bībeles plašais saturs bija saņemts īsumā, darīts tautai saprotamāks. — Stendera garīgo rakstu nolūks — stiprināt kristīgo ticību latviešos, pamudināt zemnieku uz taisnu dzīvošanu. Dieva bijāšana arī pēc viņa domām bija visas gudrības pamats.

Latviešu valodā arvien vēl nebija ābeces. Stenders ķērās pie tās sarakstīšanas un izdeva „Jauno ABC un lasīšana

namācību“ Otram izdevumam, ko nu sauca par „Bilžu ābeci, viņš pielika zīmējumus, bildes, ko pats bija sagatavojis. Jau sākot ar ābeci, Stenders pūlas vairot prieku uz grāmatām, visādi pamudinādam un grāmatniekus uzslavēdams.

Daudz svarīgāku vietu kā ar garīgajiem rakstiem, Stenders latviešu rakstniecībā ieguva ar saviem laicīgiem rakstiem, gan zinātniskiem, gan arī dzejiskiem. Liels notikums latviešu rakstniecības vēsturē bija viņa „Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas” (1774.). Tur ir gabali no dabas zinātnēm, no ģeografijas, tad — „augstas dziesmas” (ōdas) un „ziņģes”. Tā Stenders šo pasauli un viņā novērojamās parādības cenšas vispirms izskaidrot, cik nu tas tanīs laikos bija viņam iespējams, un pēc tam šo pašu pasauli, kas ir tik brīnišķīga, viņš apdzejo savās „augstajās dziesmās”. Stenders māca novērot dabu. Protams, arī senais latvietis to darija, kā tas redzams tautas gara mantās. Tikai nu mūsu sencis šur un tur neizprotamās vai tumšās parādības centās izskaidrot ar dažādu brīnumu, burvību un citu pārdabisku spēku palīdzību. Stenders nostājas uz tā laika zinātniska pamata, apkaņo māņus, vecus aizspriedumus, noliedz brīnumus. Viss notiek pēc dabas likumiem, un tos kādreiz noteicis un kā negrozāmus atstājis pats Dievs. — „Augstās gudrības grāmata” pirmais zinātnu populārizēšanas mēģinājums latviešu valodā. Tad nu saprotams, ka Stenderam nācās sastapties ar daudz šķēršļiem. Visiem spēkiem viņš centies savu domu izteikt saprotami, lai arī katrs vienkāršais zemnieciņš to varētu uzņemt. Zemniekiem jau arī šī grāmata bija domāta, jo visa latviešu tauta tanīs laikos bija vai vienīgi tikai zemnieki.

Kā zinātniski raksti vēl piemināmi: latviešu gramatika (ar vācu nosaukumiem un vācu paskaidrojumiem) un latviešu vārdnīca (latviešu-vācu un vācu-latviešu). Še parādās, cik dziļi Stenders varējis iedzīvoties latviešu valodā.

Stendera pirmais dzejiskais darbs — vācu rakstnieka Brokesa ōdas „Rāms gaiss pēc pērkona briesmas” tulkojums — iznācis atsevišķā grāmatiņā jau kādā 1752. vai 1753. gadā. No šīs grāmatiņas neviens eksemplārs līdz mūsu dienām nav uzglabājies. Stenders šo ōdu par jaunu iespiedis savas „Augstās gudrības grāmatas” beigās. Šo ōdu tulkojot Stendera nolūks bijis rādīt, ka nemācīto zemnieku valodā varot izteikt arī augstas domas. Tas viņam izdevies apmierinoši. Pērkona uznākšana, trakošana un dabas nomierināšanās tiešām diezgan veiksmīgi apdzejota.

Stendera grāmata „Jaunās ziņģes” (1774.) un viņas otrais paplašinātais izdevums „Ziņģulustes” (1789.) rāda šo rakstnieku kā lirisku dzejnieku. Stendera raksturs un tā laika uzskati par mākslas dzeju viņu skubināja

arī šinīs dzejās daudz vērības piegriezt dabas aprakstiem, dabas vērojumiem un lasītāja pamatmācībai. Tikai dabas klēpī cilvēks var baudīt istu prieku, un tikai zemkopis ir īsts laimes bērns — tādas Stendera domas. Cik dažā labā dziesmā viņš apgalvo, ka zemniekam nav iemesla apskaust kungu. Zemnieks arī pēc grūta darba bauda saldu miegu, kungs turpretī neatrod miera arī mīkstā gultā, zemniekam labi garšo rupja maize, bet kungam neiet pie dūšas pat cepeši. Zemniekam vajaga tikai sargāties no slinkuma, no dzeršanas, vajaga būt čaklam, jautrā garā, taupīgam, vaļas brīžus vajaga pavadīt nevainīgos priekos un pie grāmatām, un viņš būs laimīgākais cilvēks pasaulē.

No Stendera dzejām pazīstamākās: „Ciema meita” (Pēc daiļas ciema meitiņas), „Indriķa raudas” (Jau visi ciemi priecājas), „Meitas stāsti” (Es blieķu dārzā biju), „Grāmatas” (Cienījamas līgaviņas), „Kurzeme” (Kurzeme, mīļā Dieva zeme), „Maizes tēvi” (Jūs, kungi, klausieties!), „Tiesas Kungs” (Viņas dienas Tiesas Kungs tiesas kungus tiesās) u. c.

Savās „Pasākās un stāstos”, kas vispirms iznāca 1766. g., pēc tam paplašinātā veidā 1789. gadā, Stenders sniedz gan cittautu pasaku un mazu stāstiņu pārstrādājumus, gan arī sacerē pats. Visu šo gabaliņu nolūks — pamācība, tikai vēl lielākā mērā, nekā tas bija ar „ziņģēm”. Stāstu vai pasaku, kam nav pamācības, viņš nemaz neatzīst. Tāpēc nu katram šādam sacerējumam beigās noteikta un nepārprotama pamācību. Ar šo sacerējumu palīdzību Stenders kaļ pret sava laika netikumiem; pret meliem, nepaklausību, mānītību, lepnību. Viņš latviešu zemniekam māca paciesties un būt mierā ar savu kungu, apmierināties ar savu dzimteilvēka likteni, ieslavēdams šādu dzīves kārtību par labāko pasaulē. Arī šī grāmata plaši izplatījās tautā.

Nozīme. Vecā Stendera nozīme latviešu rakstniecības vēsturē ļoti liela. Viņš kuplinājis garīgo rakstu skaitu, sniegdams viegli saprotamus sacerējumus; viņš paplašināja rakstniecības druvu — sagādādam pirmos laicīgos rakstus, kur parādījās gan kā zinātņu populārizētājs, gan kā dzejnieks un stāstnieks. Viņš daudz strādājis valodniecības laukā, ko liecina viņa latviešu grammatika un vārdnīca. Stendera izlauzto ceļu gājuši daudz citi rakstnieki līdz pat latviešu tautiskajam laikmetam.

Būdams čakls strādnieks un ķerdamies pie tādiem svarīgiem uzdevumiem, kādus citi latviešu rakstniecībā vēl nebija kustinājuši, Stenders tomēr palika savā laikā. Dzimtībušanu atzīdams kā derīgu sabiedrisku kārtību, viņš zemnieka stāvokli lūkoja labot ar pamudinājumiem dzīties pēc gara gaismas. Un cik stipri viņš bija sava laika uzskatos ieaudzis, to rāda Stendera uzskats, ka latviešu tautas dziesmas esot rupjas, atmetamas un to vietā liekamas apmēram tādas dzejas, kādas viņš pats sacerēja. Arī par tautas pasakām viņš to pašu domāja. Turpretī tagad redzam, cik nelatviska, cik neveikla un kļūdaina Stendera dzeja un pat visa viņa valoda, salīdzinot to ar mūsu nemirstīgo tautas dzeju un sirmo tautas valodu. Lai kā viņš pūlējās, tomēr bija un palika plaisa starp viņu un tautu, starp viņa valodu un tautas valodu. Arī Stendera darbi liecina tikai par pārdzīvoto svešas ietekmes laikmetu, par garīgās verdzības laiku, ne par latviešu nacionālu atdzimšanu.

Vecā Stendera pēcnieki.

Aleksandrs Stenders (1744.—1819.), Vecā Stendera dēls, arī mācītājs, saukts par Jauno Stenderu — mēģināja staigāt sava tēva pēdās. Tomēr viņam nebija ne tā spēka, ne arī tādas mīlestības latviešu tautai, kādu rādīja savā darbībā vecais. Aleksandrs Stenders vēlējās latviešus pārvācot un to darīt skubināja lasītājus arī savos latviešu rakstos. Viņš izdeva par jaunu dažus sava tēva rakstus, grāmatu „Dziesmas, stāstu dziesmas, pasakas” (1805.), pārtulkoja joku lugu „Žūpu Bērtulis”, kas nu saucās „Lustes spēle no zemnieka, kas par muižnieku tapa pārvērsts” (1790.), kas ir pati pirmā luga latviešu valodā. Tur apkarota dzeršanas sērga. No Jaunā Stendera dzejām pazīstamākās: „Brāļi, šodien priecājties” un „šurp, Jāņa bērni”.

Kārlis Elverfelds (1756.—1819.), mācītājs Kurzemē, Apriķos, pretēji Aleksandram Stenderam, bija latviešu pārvācošanas pretinieks. Ne latviešiem jāpieņemot vācu valoda, bet gan drīzāk otrādi, vāciešiem — latviešu. Viņš izdeva „Līgsmības grāmatu” (1804.), kur bija cittautu rakstnieku tulkojumi un arī oriģināli darbi. No pēdējiem ievērojamākie šādi: heksametros sarakstīta idille „Bērtulis un Maija” un ludiņa „Tā dzimšanas diena”. Šī ir pirmā oriģinālluga latviešu valodā. Tur ļaudis skubināti potēt bakas, kas tanīs laikos bija vēl maz atzīta lieta. Bez tam jāpiemin, ka Elverfelds bija latviešu dzejnieka Neredzīgā Indriķa labvēlis, garīgais audžu tēvs.

Jēkabs Lundbergs (1782.—1858.), mācītājs Zemgalē, Biržos, pārtulkoja latviešu valodā dažādus cittautu rakstnieku darbus, starp tiem arī šillera slaveno dziedājumu „Pulksteņa dziesma”.

Kārlis Hūgenbergs (1784.—1860.), mācītājs Kurzemē, Ārlavā, no Stendera pēcniekiem ievērojamākais dzejnieks. Saucas par latviešu draugu, bija labs latviešu valodas pratējs un šī valodā labprāt runāja arī tad, ja sarunu biedrs prata vāciski. Hūgenbergs savā dzejā neska-

tās tā uz pamācību, kā to darija Stenders, bet gan lielāku vērību piegriež dzejiskam daļumam. Dažas no viņa dzejām savu pievilcību paturējušas līdz mūsu dienām, piem., „Ticība“ (Man sirds kā cīruls), „Sērdienītis lakstīgalai“, „Auzu pūtelis“, „Rindnieka meita“. Hūgenbergera rakstus atrodam grāmatā „Derīgs laika kavēklis“.

Pirmie latviešu kalendāri un laikraksti. Vecā Stendera un viņa pēcnieku laikā sāka iznākt pirmie latviešu kalendāri un laikraksti. Ir ziņas, ka jau 1758. g. iespiests latv. kalendārs. 1760. gadam tas saucas: „Zemnieku jeb latviešu Laika grāmata“. Nebija ilgi jāgaida, kad arī vidzemniekiem radās savs kalendārs. 1797. gadā Jelgavā sāka iznākt pirmais žurnāls „Latviska gada grāmata“, kas gan drīz apstājās lasītāju trūkuma dēļ. Turpat 1822. g. nodibinājās nedēļas laikraksts „Latviešu Avīzes“. Šo avīžu redaktors Kārlis Vatsons bija viens no istākiem latviešu draugiem, neatzina pārvācošanu, mudināja latviešus savu valodu un savu tautību izkopt patstāvīgi. Bet Vatsonam radās daudz pretnieku, kas arī saucās par „latviešu draugiem“, tomēr neatzina latviešu tiesības izkopt savu kultūru. Viņu padoms bija — latviešu pārvācot, zemniekus paturēt viņu līdzšinējā stāvoklī.

Pirmie rakstnieki no latviešu vidus.

Deviņpadsmitā gadu simteņa sākumā parādās raksti, ne tikai garīga, bet arī laicīga satura, ko sacerējuši jau paši latvieši. Bet arī viņi vēl iet to pašu Vecā Stendera pasākto ceļu, arī šo rakstu nolūks — sniegt lasītājiem derīgas pamācības kristīgā garā. Tāpat arī valodas ziņā viņi nav vis vēl gājuši tautas gara mantu un dzīvās tautas valodas skolā, bet turas vēl joprojām pie tās samocītās, neveiklās valodas, kādu lietāja savos latviešu rakstos vācu tautas rakstnieki. Šiem pirmajiem latviešu rakstniekiem vairāk tikai zemnieka apziņa. Viņi vēltie paši kļaušu laiku ļaudis, kā pārējā tautas masa, dažos gadījumos pat vēl dziļāk iegrimuši verdzības garā, jo piesūkušies vāciski kristīgo mācību. Arī viņu skolas izglītība zema, un tā šo pirmo latviešu rakstnieku darbi nespēj pacelties pāri mēģinājumu un atdarinājumu līmenim. Tikai dažās atsevišķās vietinās paspīd jau vāja rīta blāzma.

Kā pirmos rakstniekus no pašu latviešu vidus minēsim: Neredzīgo Indriķi, Ansi Leitānu, Ansi Līventālu, Ernestu Dinsbergi, Jāni Ruģēnu.

Neredzīgais Indriķis (1783.—1828.), dzimis un savu mūžu nodzīvojis Kurzemē, Apriku draudzē. Jau bērnībā bakas viņam izmaitāja acis. Tomēr, būdams apkērīgs jauneklis, viņš izmācījās ne tikai amatu (skroderis, arī kurpnieks), bet sacerēja arī dziesmas un tās dziedāja vai nu kādā pazīstamā meldijā, vai arī meldiju sadomāja pats. Dziesmu sacerēšanā viņam par paraugu bija Vecais Stenders un Dziesmu grāmata. Šīs grāmatas viņam lasītas priekšā, un labu daļu no tām viņš pratis no galvas. Savas dziesmas Neredzīgais Indriķis dažreiz dziedājis tuvējā kroģā celiniekiem.

To ievēroja mācītājs Elverfelds un sāka rūpēties par aklo dzejnieku, kādu daļu no viņa dziesmām uzrakstīdams, kas tad arī uzglabājās. Jau 1809. gadā Neredzīgā Indriķa dziesmas iznāca arī atsevišķā grāmatā. Vēlāk viņš sarakstīja „Brīvības precēšanu” — dzeju par dzimtbūšanas atcelšanu.

Ansis Leitāns (1815.—1874.), dzimis Piņķu pagastā, Rīgas tuvumā. Iemācījies lasīt un rakstīt, viņš tika par pagasta tiesas rakstvedi. Leitāns pārtulkoja daudz stāstu un citu rakstu, kas tolaik daudz lasīti, piemēram „Grāfa lielmāte Ģenoveva”, „Kara lielskungs Eistakius”, „Priēžu kalna Roze”, „Barons Bundulis”, „Puķu kūrvītis”, „Lielmāte Grietiņa” u. c. Šinīs stāstos bija saistoši notikumi, gan bēdīgi, gan beigās arī priecīgi, viņi lasītājiem izvilināja daudz asaru un veicināja lasīšanas kāri. — Bez tam Leitāns bija „Mājas Viesa” redaktors. Šinī laikrakstā iespiesti arī tautiskā laikmeta ievadītāju raksti, kas sāka jaunu posmu latviešu rakstniecībā. Pats Leitāns vēl turējās pie vecajiem uzskatiem.

Ansis Līvētāls (1803.—1877.), dzimis Vidzemē, bet mūža lielāko daļu nodzīvojis Zemgalē, Biržos. Viņš bija nabadzīgu vecāku dēls, kas pašmācības ceļā ticis par ērgelnieku un pagasta rakstvedi. Līvētāls sarakstījis un pārstrādājis ļoti daudz dzeju, tulkojis stāstus, lugas un citāda satura rakstus. „Vecas modes dziesmiņu un ziņģu līgsmības” (1863.). No šīm dziesmiņām labākās: „Matīsiņš”, „Sveika, Baltija!”, „Raug, roze zied”, „Pavasara dziesmiņa”. No pārējām grāmatām ievēribu pelna augšzemes izlokšnē tulkotā „Friča Reutera apasīvisāna”. — Līvētāla rakstos izmanāmas simpātijas dzīves pabēriem un arī Baltijas patriotisms, kur daži dīgli jau no Latvijas patriotisma.

Ernests Dinsberģis (1816.—1902.), dzimis Kurzemē, Dundagas pagastā,

Ernests Dinsberģis.

saimnieka dēls, bijis par mācītāja kučieri, vēlāk ticis par skolotāju, vecuma dienas pavadījis Rīgā. Savu izglītību viņš bija ieguvis pašmācības ceļā. Par sazināšanos ar Valdemāru, jaunlatviešu vājšanas laikā, arī Dinsberģi aizsūtīja uz kādu laiku trimdā, nometināja Jaunjelgavā. Tomēr ar savu garu, ar savu valodu, viņš vēl stipri vien veclaiku cilvēks, nespēj līdzī iet jaunlatviešiem. — Dinsberģis sarakstījis, pārstrādājis un tulkojis ļoti daudz, vairāk, kā citi viņa laika rakstnieki, lai dīdīslajā kādas simts grāmatas. Tur ir gan stāsti un dzejas, gan vēsturiski un ģeografiski raksti, gan arī apcerējumi par rakstniecību, audzināšanu u. t. t. Viņš nav baidījies ķerties pie pasaules slave no klasiku tulkošanas. Viņa čaklums un pacietība apbrīnojama. Tomēr tagad viņa rakstiem dzejiskās vērtības palicis ļoti maz. No Dinsberģa grāmatām piemināmas: „Rīmes”, „Sarkanais putniņš un zilais putniņš”, „Lapsa Kūmiņš”, „Maijas Roze” u. c.

Jānis Ruģēns (1817.—1876.), dzimis un savu mūžu nodzīvojis Vidzemē, Valmieras pagastā un pilsētā, saimnieka dēls, beidzis vietējo semināru, strādājis kā skolotājs un ierēdnis, mūža otrā pusē zaudējis prāta skaidrību. Ruģēns sarakstījis un tulkojis daudz dzeju. Pazīstamākās ir „Latviešu draugu dziesmas“, kas iesākas:

Kad atnāks latviešiem tie laiki,
Ko citas tautas tagad redz?
Kad aizies tumsība kā tvaiki,
Kas ļaužu acis cieti sedz?
Kad pūtīs vējš, kas spirdzina
Un tautas kroni mirdzina?

Rokrakstā un ļaužu atmiņā uzglabājušies daži tādi Ruģēna sacerējumi, kas nevarēja parādīties iespaidumā, piemēram, visādas zobgalības par tā laika kungiem, tāpat arī drāmatiskais darbs „I j a b a s t ā s t s“, kas ir šinī nozarē pirmais, ko sacerējis latvietis. Dzejiska vērtība vēl tikai dažiem Ruģēna dzejolišiem.

Trešā daļa.

Jaunie ļaiki.

Latviešu atmodas un patstāvības laikmets. Tautiskā atmoda.

Sākums. Tautiskais laikmets latviešu rakstniecībā un visā latviešu gara dzīvē sākās ar 1856. gadu. Šinī gadā sagadījās trīs svarīgi notikumi, kas ir tikpat kā robežas akmeņi starp diviem novadiem. Šie notikumi ietekmēja arī turpmāko rakstniecību un sabiedrisko dzīvi. Tā minētā gadā Tērbatas universitātes latviešu studenti sadevās draudzīgā pulcīnā un apņēmās strādāt savas tautas labā, apņēmās būt paši īsti latvieši un arī savā tautā modināt cilvēcisko un nacionālo pašapziņu. Šī studentu pulcīņa dibinātāji un krievnākie darbinieki bija Krišjānis Valdemārs, Juris Alunāns un Krišjānis Barons, un viņiem piebiedrojās kādi desmiti citi. Valdemārs uz sava dzīvokļa durvīm uzlika uzrakstu „Latvietis“. Ar to bija teikts, ka izglītais latvietis sevi vairs netur par vācieti, bet paliek joprojām latvietis.

Tanī pašā gadā Rīgā sāka iznākt laikraksts „Mājas Viesis“. Še iespieda arī Tērbatas latviešu studentu — Alunāna, Barona, Valdemāra — rakstus. Viņiem radās domu biedri arī no latviešu skolotāju vidus (Mālbergis, Zvaigznīte, Dinsbergis, Biezbārdis), tāpat arī viens otrs no pārējām apriņdām (Diriķis u. c.). Līdz ar laikrakstu arī šis jaunās latviešu intelligences domas izplatījās tautā.

Un trešais: šinī gadā iznāca Juŗa Alunāna „Dziesmiņas“, kas ar savu valodu, ar saturu un garu, tāpat ar dzejisko spēku stipri atšķīrās no agrākās latviešu rakstniecības. Ar Alunāna „Dziesmiņām“ sākās jauns posms latviešu valodas un dzejas attīstības gaitā.

Nu kļuva redzams, ka latvieši savu rakstniecību sāk saņemt paši savās rokās un sāk šai rakstniecībā iedvest jaunu latvisu garu. Kas vāciešiem nebija pa spēkam, to nu ņēmās veikt paši latvieši.

Tiešām — tautisku, nacionālu rakstniecību, tāpat kā visu gara dzīvi, spēj izkopt tikai pašu tautas darbinieki, bet nekad sveštautieši.

Jaunlatvieši. Vācieši šo jauno latviešu intelligenci iesauca par jaunlatviešiem, piešķirdami šim vārdam kaitīga nemiernieka nozīmi. Latvieši doto vārdu paturēja un tanī ielika plašāku saturu: viņi bija nemiernieki, jo bija nemierā ar visu to, kas kavēja latviešu tautas brīvu attīstību. Bet veco ārdīdami, viņi ne uz brīdi nepiemirsa, ka veidojama jauna dzīve — latviešu gaišāka un labāka nākotne.

Jaunlatviešu nolūki bija šādi: modināt pašdarbību un sparul latviešu zemniekos, veicināt turības iegūšanu, mudināt uz skološanos, izkopt latviešu rakstu valodu, rūpēties par krietnu rakstniecību, izkarot latviešu valodai pienācīgās tiesības. Ar vārdu sakot: jaunlatviešu nolūks bija strādāt tādā garā un virzienā, lai tolaik vēl nabadzīgā un neizglītotā, verdzības laiku nospiestā zemnieku šķira kļūtu par turīgu, gaišu, pilntiesīgu tautu, kas izcīnītu un turētu godā cilvēka tiesības un cieņu. Jaunlatviešu nākotnes sapnis bija — latviešus pacelt līdz tādām kultūras stāvoklim, kādā atradās gaišākās tautas pasaulē. Latviešu nacionālai un kultūrai patstāvībai tad varētu sekot arī politiska patstāvība — neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšana.

Kā varēja rasties jaunlatviešu centieni? Jau klausu laikos vienam otram latvietim izdevās izsprakties no zemnieku vidus un tikt pie prāvākas turības un līdz ar to arī lielākā brīvībā. Šie latvieši savus bērnus sūtīja tālākās skolās. Dažs no viņu dēliem tika pat līdz ūniversitātei, ieguva augstāku izglītību. Radās arī tādi censoņi, kas tikai ar savu neparasto enerģiju un neatlaidību tika uz augšu. Kad ņemam minētos pirmos jaunlatviešus, tad redzam, ka Alunāna tēvs bija muižas nomnieks, Barona tēvs — vagaris, bet Valdemārs lauzās uz priekšu pats saviem spēkiem, kaut gan arī viņa vecākiem bija jau savs nams pilsētiņā; Zvaigznīte bija krodzinieka, bet Biezbārdis — tirgotāja un laivinieka dēls. Turpmākos gados viņiem sāka pievienoties jau īstu zemnieku dēli.

Kas nebija pa spēkam vienkāršajam, apspiestajam zemniekam, to nu spēja šie kaut cik turīgākie, neatkarīgākie un labāku izglītību baudījušie latvieši. Viņi apzinājās sevi

par latviešiem, bet viņi arī redzēja, ka latviešu tauta savā visumā vēl apspiesta un vāciešu nicināta un pazemota. Ja zemnieks to arī būtu apzinājies, viņš nedrīkstēja un arī nevarēja neko daudz darīt. Zemnieku nemierus, kas šur un tur notika, muižnieki jau pašā sākumā apspieda ar lielu bardzību. Turpretī šiem turīgākiem, izglītotākiem latviešiem jau vairs nebija tā jābaidās no vācu kungu varas. No viņu vidus tad arī radās pirmie spējīgākie jaunlatvieši. Viņi jau skaļā balsī varēja runāt: mēs esam latvieši, mēs latvieši arī paliksim un vilksim arī savus tautas brāļus pie lielākasturības un izglītības; nāks laiks, un vācu varu mēs nokratīsim galīgi. Drīz vien sākās tādas svarīgas pārmaiņas Baltijas saimnieciskā, sabiedriskā un politiskā dzīvē, kas šim mazajam jaunlatviešu pulciņam pievienoja lielu pulku sekotāju.

Jaunie likumi un pārgrozības dzīvē. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1817.—1819.), sākās klašu laiki, kas latviešu zemnieka stāvokli maz ko pārgrozīja. Tikai 1849. gadā izdots jauns likums, kas jau kaut cik pasargāja zemnieku kārtu pret muižniecības pārmērīgām netaisnībām. Šis likums sāka nostiprināt to pamatu, uz kā varēja rasties mazgruntniecība. Zemnieku zeme gan joprojām vēl palika muižnieka īpašums, bet nu viņi, kungi, nevarēja ar to rīkoties pēc savas acumirkļa iegribas. Zemnieku zemi nevarēja vairs tā pievienot muižas laukiem, bet tā bija jāiznomā vai jāpārdod pagasta locekļiem. Bez tam nomas līgumi slēdzami uz ilgāku laiku, vismaz uz sešiem gadiem.

Jaunais likums veicināja ne tikai zemnieku māju izrentēšanu, bet arī pārdošanu dzimtīpašumā. Vidzemē vien (kopā ar toreizējo igauņu daļu) līdz 1856. gadam jau bija pārdoti ap 12.000 hektāri zemnieku zemes. Vēl lielāks skaits zemnieku pārgāja no klašiem uz naudas renti. Saprotama lieta, ka sākumā šos jaunos likumus zemnieks saņēma ar lielu neuzticību. Runāja, ka muižnieki grib zemniekus vēl vairāk izsūkt, grib no nabaga arāja izspiest arī naudu. Prātīgākie tomēr saprata tos labumus, ko sniedz lielāka neatkarība, un steigās to iegūt. Sešdesmitos gados izdotie likumi iepriekšējo papildināja, līdz 1867. gadā klašu kārtību pavisam atcēla. Zemnieks no muižas darbiem bija brīvs, tikai nu — bija jāgādā nauda. Viņam savas tēvu tēvu mājas bija vēl arī jāsamaksā.

Rentes un izpirkšanas nauda gan bija augsta, bet zemnieks varēja justies neatkarīgāks, savas mājas varēja sākt uz-

lūkot tiešām jau par savām arī likuma priekšā. Nu bija prieks strādāt, krāt un taupīt, un varēja vairāk rūpēties par savu bērnu labāku nākotni. Gruntniecība kļuva par stipru pamatu tālākai kultūrālai attīstībai. Līdz ar neatkarību pieauga arī zemnieka pašapziņa un spēks.

Otrs svarīgs notikums bija 1863. gadā izdotsais likums par pasēm un par kustības brīvību. Agrāk zemnieks bez kunga atļaujas nedrīkstēja pāriet sava pagasta robežas. Zemnieks bija sietin piesiets pie sava pagasta, pie sava kunga. Kas mēģināja doties pasaulē bez kunga atļaujas, to kā bēgli un noziedznieku sūtīja atpakaļ. Ar jauno pasu likumu zemniekam atvērās brīvs ceļš pa visu valsti. Nu sākās arī latviešu zemnieku ieplūšana pilsētās, īpaši Rīgā. Līdz ar to pieauga latviešu pilsoņu skaits un nodibinājās īpaša latviešu pilsonība, kas vairs negribēja iet vāciešu pavadā. Arī pilsonībastiprināja tos pamatus, uz kā celt tālāko latviešu kultūrālās dzīves ēku.

Kā ar zemes likumu latviešu zemnieks tika brīvs savās mājās, tā ar kādu citu — ar 1866. gadā izdoto pagastu pašvaldības likumu — viņš dabūja plašāku rīcības brīvību visā pagastā. Agrākai pagasta tiesai pievienojās arī pagasta valde ar pagasta vietnieku pulku (tagad pagasta padome). Nu bija jau iespējams pašiem zemniekiem rūpēties par savām skolām un par citām pagasta dzīves labierīcībām.

Kad bija brīv mainīt dzīves vietu, un kad arī tautas izglītība sāka uzplaukt, kultūras dzīvei arvienu vairāk tika pievilkti arī bezzemnieki, plašās kalpu un valinieku masas, bet jo sevišķi dažādi amatnieki, kas bija neatkarīgāki un turīgāki.

Baltijā ātri uzplauka tautas skolas. Tiešām visa tauta atzina viņu vajadzību, jo skolu lietu pabalstīja arī luteriešu mācītāji un pat vācu muižkungi. Latgalē, kur muižnieki poļi un garīdzniecība katoliska, tautas izglītība palika tāļu pakal Vidzemei un Kurzemei. Lasītunrakstītprātēju skaits latviešos pieauga ļoti ātri. Un arvienu vairāk radās tādu, kas vairs neapmierinājās ar pagasta un ar draudzes skolu, bet devās tālāk — uz pilsētām. Studējošo latviešu skaits ar katru gadu kļuva lielāks.

Arējie ierosinājumi. Tautiskās, nacionālās latviešu rakstniecības plaukšanu pa daļai ierosināja arī notikumi citu tautu gara dzīvē. Tā mūsu pašu Baltijas vācieši bija lieli nacionālisti un ļoti sargāja un kopa savu tautību, savu ipatnējo gara dzīvi. Tāpat arī dažas citas mazākās tautas, kas agrāk

bija apspiestas, bet nu jau modušās, ātriem soļiem gāja kultūrā uz priekšu. Latviešiem kā labs paraugs noderēja somi un čēchi. Somi bija atsvabinājušies no zviedru uzkundzēšanās un sparīgi kopa savu tautisko kultūru. Tāpat arī čēchi bija nosvieduši no saviem pleciem vācu uzkrauto nebrīvību un varēja atkal atklāti saukties par čēchiem. Brīvības cīņas norisinājās Balkānos, Austrijā, Polijā, pa laikam arī citās zemēs. Arī Vācijas un Krievijas gara dzīvē bija nomanāmas strāvas, kas tiecās tautiskās īpatnības izkopt, arī tur atskanēja mācības, ka katrai tautai esot savs īpatnējs ceļš, kā tikt pie augstākas, pilnīgākas kultūras.

Pārvācošanās tieksmes un latviešu pretspēks. Kādreiz bija laiki, kad vācu muižniecība un garīdzniecība latviešus atturēja no vācu valodas mācīšanās, jo tas tikai veicinot zemnieku iedomību un nemieru. Latviešiem jāpaliekot zemnieku kārtā, kur svešas valodas prašana neesot vajadzīga. Bet nāca laiks, īsti ap 19. g. s. vidu, kad vācieši ar skubu viensteidās latviešus pārtaisīt par vāciešiem. Muižnieki, mācītāji, rakstveži salika latviešiem vāciskos uzvārdus, Kalniņu vietā radās Bergi, un Ozoliņi pārvērtās par Eichēm. Vācieši baidījās, ka latvieši nenosveras uz krievu pusi, jo tiešām, Krievijas valdība jau sāka domāt par Baltijas pārkrievošanu un par savas ticības izplatīšanu. Vācieši, kam vēl jo projām bija vara Baltijā, ievada vācu valodu skolās, un rakstos mēģināja latviešu intelligenci pārliecināt, ka pašu latviešu valoda un kultūra neplaukšot, un ka prātīgāk esot pāriet vāciešos. Vācieši ar jaunu spar un nekaunību sāka nīst un nicināt latviešu centienus. Bet šādas pārvācošanās tieksmes stiprināja arī pretsparu latviešos. Lai arī dažs neapzinīgāks vai mantkārīgāks pārgāja vācu pusē, totiesu citos tautiskā apziņa nostiprinājās jo ciešāk. Cīņā ar vāciešiem latvieši meklēja atbalstu Krievijas valdībā, kas sākumā gan likās izdevīgi, bet vēlāk radīja jaunu nelaimi: pārkrievošanas laikus, kas atkal bija vērsta pret latviešu tautiskajām interesēm. Latgalē vācu vietā bija poļu muižniecība un garīdzniecība, kas ar tādu pat steigu centās latgaliešus pataisīt par poļiem. Tā cīnoties vismaz uz divām pusēm — latvieši tikai ar savas valsts nodibināšanu kļuva brīvi no svešas uzmācības.

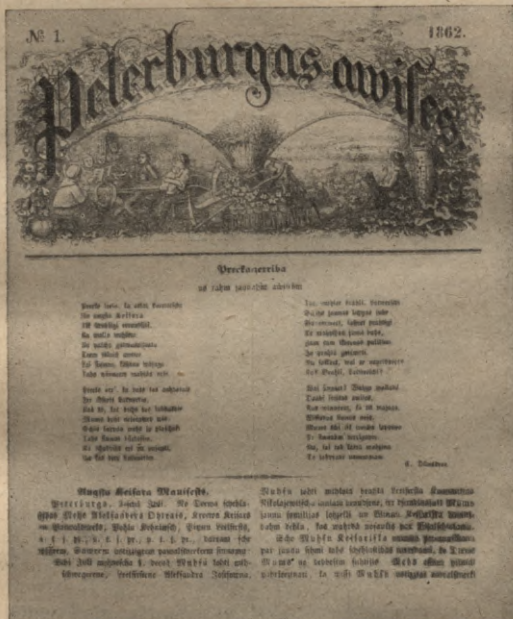
Rakstniecības uzplaukums. Tā radās pamats latviešu rakstniecības plaukšanai. Lasīt pratēji prasīja, lai dod viņiem grāmatas un laikrakstus. Pilsoņiem, gruntniekiem, amatniekiem,

intelligencei bija jau līdzekļi, lai varētu pirkt grāmatas. Radās pat tādi grāmatu draugi, kas čakli krāja visas grāmatas, kas tik parādījās atklātībā. Tagad arī intelligenci bija prieks rūpēties par šo gara barību. Paskoloto un mācīto latviešu pulkā radās rakstnieki, kas gādāja grāmatas ar dažādažādu saturu. Zināma lieta, ka rakstniecība var plaukt tikai tur, kur arī lasītāju daudz, kur grāmatas negul tirgotāja plauktos. Drīz varēja liecināt, ka latvieši viena no čaklākām lasītājām tautām. Laikrakstu skaits arvienu pieauga un tie izplatījās daudz tūkstošos eksemplāros, un daža pievilcīgāka grāmata iznāca vairākos iespaidumos.

Tautiskais romantisms. Par romantiķi dzejā sauc tādu rakstnieku, kas mazāk piegriežas dzīves īstenībai un skaidram prātam, bet gan jo vairāk nogrimst sapņos, ilgās, jūtu pasaulē. Un tautisks romantiķis tad nu ir tāds rakstnieks, kas savas tautības, savas tautas pagātnes un nākotnes jautājumos neaprobežojas ar to, ko saka fakti un auksts prāts, ko liecina īstenība, bet gan iztēlojas visu tā, kā to prasa viņa vēlēšanās, sapņi, ilgas. Tautiskam romantiķim savas tautas pagātne liekas ļoti diža, skaista, un nākotni viņš izsapņojas vēl lieliskāku; arī tagadnē savu tautu viņš neredz tādu, kāda viņa patiesībā ir, bet gan tādu, kādu to vēlētos redzēt. Tautiskais romantisms latviešu rakstniecībā sākas jau Alunāna rakstos par latviešu tautas pagātņi, plaukst Pumpura dzejā, sasniedz augstāko pakāpi Ausekļa dzejā, pēc tam vēl ir Lautenbacha un vairāku citu rakstos.

Tautiskā laikmeta rakstnieki. Tautiskās atmodas un nacionālās pašapziņas nostiprināšanas laikmeta rakstniekus var sadalīt vairākās grupās, pēc viņu darbības rakstura. Tur tad latviešu saimniecisko, tiesisko, politisko vajadzību paudēji, publicisti, ideologi: Kr. Valdemārs, A. Spāģis, K. Biezbārdis, Kronvalda Atis, Māteru Juris, Al. Vēbers. Par šiem jautājumiem rakstīja arī Juris Alunāns, J. Zvaigznīte, J. Neikēns, Auseklis, kaut gan viņi vispirmā kārtā pieskaitāmi dzejnieku un stāstnieku grupai. Šo pēdējo pulkam tad vēl pievienojas Fr. Mālbergis, J. Lautenbachs-Jūsminš, vēlāk brāļi Kaudzītes, Apsīšu Jēkabs, Doku Atis, Sudraba Edžus, tāpat arī lugu rakstnieks Ad. Alunāns. Tautas gara mantu krāšanai visvairāk spēku ziedo Kr. Barons, Brīvzemnieks, Lerchis-Puškaitis. Daža rakstnieka darbība ietelp vairākās nozarēs un darbība velkas cauri vairākiem laika posmiem.

Tautiskā laikmeta laikraksti. Tautiskā laikmeta sākums atbalsojās „M ā j a s V i e s ī“, kas sāka iznākt Rīgā, 1856. gadā, Anša Leitāna vadībā. — Latviešu saimnieciskās un nacionālās atmodas centienus plašāk, noteiktāk un asāk izteica Kr. Valdemāra un J. Alunāna nodibinātās „P ē t e r b u r g a s A v ī z e s“, kas iznāca no 1862.—1865. gadam Pēterpili (ta-

Pēterburgas Avīzes.

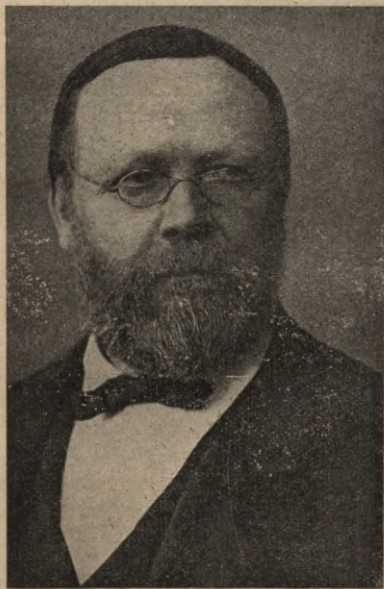
gadējā Lēņingradā). — Tautiskā, lai arī drusku mīrmīlīgākā garā turpināja darboties „Baltijas Vēstnesis“, kas sāka iznākt Rīgā, 1869. gadā, B. Dīriķa vadībā. Kā domu biedrs šē pievienojās laikraksts „Balss“ (Rīgā, 1878. g.), Al. Vēbera vadībā. — Šķelšanos, pirmo opozīciju tautiskā kustībā pauda Māteru Jura „Baltijas Zemkopis“, kas savu gaitu iesāka Jelgavā, 1875. g.

Krišjānis Valdemārs.

1825.—1891.

Dzīves gaita. Krišjānis Valdemārs dzimis 1825. gadā, Kurzemē, Ārlavas pagasta Vecjuncuros. Viņa tēvs šē bija saimnieks. Vecjuncuri — vienas pašas mājas, dziļi mežā, slapjākā laikā grūti pieejamas. Ap mājām nelieli tīrumiņi, aiz tiem tūlīt un visapkārt sākas mežs.

Kad Krišjānim bija pieci gadi, viņš sāka mācīties grāmatu, pats uz to dzīdamies. Garajos rudens un ziemas vakaros, kad māte vērpa, Krišjānis nosēdās blakus un burtoja savā grāmatā, un kur metās — tur māte palīdzēja. Kad jau varēja tekoši lasīt, Krišjānim lielāka prieka nebija, kā saņem vecākiem vai arī saimes ļaudīm — kaut ko lasīt priekšā.

Kr. Valdemārs.

Valdemāra tēvs, kas savā jaunībā arī dzimtbūšanas laikus piedzīvojis, bija uzņēmīgs vīrs.

Negribēdams palikt kļaušu zemnieka stāvoklī, viņš, vēl dzīvodams Vecjuncuros, nopirka tuvējā Sasmakas miestīņā zemes gabalu un tur uzcēla nelielu koka māju. Kad Krišjānim bija desmit gadu, Valdemāru ģimene pārcēlās uz miestīņu. Tēvs nu gāja pelņā, un arī Krišjānim vasarās vajadzēja iet pie kāda saimnieka ganos.

Sasmaka bija parocīgāka skološanās ziņā. Krišjānis ņēma gan privāttundas turpat miestīņā, gan mācījās kādu laiciņu tuvējā Pūņu muižā, līdz iestājās Lubezeres skolā, kas tolaik skaitījās kā labākā visā apkārtņē. Kā

zināms, tanīs laikos mūsu dzimtenē skolu bija vēl liels trūkums.

Šinī laikā Krišjānis pirmo reizi kļuva jūrmalā — pie Rojas zvejnieku ciema. Jūras plašums un varenums zēnu tik ļoti aizgrāba, ka vairākas dienas viņš par to vien domāja. Tikai piecpadsmit gadus vecs būdams, viņš jau izdomājis plānu, kā pie šī ciema, upītes grīvā būtu ietaisāma osta, kur varētu iebrukt arī lielāki kuģi. Jūras draugs viņš palika visu mūšu.

Pēc šīs skolas Krišjānis nodzīvoja vairākus gadus turpat Sasmakā. Te viņš ierīkojis mazu privātskolu, kur mācījīs vietējo iedzīvotāju bērnus lasīt un rakstīt, ņemdams 3 kapeikas par stundu un gada laikā nopelnīdams ap 35 rubļi. Šo naudu viņš krāja, saspodams par tālākām skolām. Vaļas brīžos viņš jo čakli turpināja arī pats mācīties.

Divdesmit gadus vecs būdams, jaunais Valdemārs pamet Sasmaku un aiziet uz Jelgavu, cerēdams tikt ģimnazijā. Kad nu tas šoreiz neizdodas, viņš aiziet uz Rundāli par pagasta tiesas rakstveža palīgu. Pēc gada viņš dabū jau patstāvīgu rakstveža vietu Bērstelē, pēc tam Ēdolē. Klaušu laiku zemnieku acīs šāda vieta jau likās augsta, bet Valdemārs ar sasniegto nav apmierināts. Viņš turpina mācīties. Un mācās ne tikai pats, bet pulcina ap sevi arī citus apkārtnes jaunekļus, tos skubinādams mācīties, lasīt grāmatas. Lai grāmatas būtu pieejamākas, viņš kopā ar saviem draugiem nodibina bibliotēku.

Iekrājis 120 rubļus naudas un dabūjis no Baltijas ģenerālgubernatora ieteikšanas rakstu, Valdemārs 1849. gadā, tā tad būdams jau 24 gadus vecs, dodas uz Liepāju un iestājas turienes augstākā apriņķa skolā, kas bija ar vidusskolas tiesībām.

Šīs skolas laikā Valdemārs saraksta grāmatu „300 stāsti, smieklu stāstiņi u. t. t.“, ko izdod kāds viņa labvēlis ar saviem līdzekļiem, lai tad viss, kas ienāktu šo grāmatu pārdodot, nāktu Valdemāram par labu un tā atvieglinātu maizes pelnīšanas darbu.

Nobeidzis skolu, Valdemārs 1854. gadā aizbrauca uz Tērbatu un iestājās turienes universitātes valstssaimniecības (tautsaimniecības) fakultātē.

Kā zināms, tanīs laikos vēl bija pavisam maz tādu latviešu, kas varēja nokļūt līdz augstskolai. Tie nedaudzie, bieži vien kāda muižnieka pabalstīti, uzdevās sevi par vāciešiem un pat domāja, ka viņi, iegūdami augstāku izglītību, esot tiešām kļuvuši vācieši. Gadījās pat tādi, kas ar laiku piemirsa savu latviešu valodu.

Valdemārs šo ceļu jau vairs negāja. Viņš palika uz ticīgs savai tautai, saprazdams, ka izglītība taču nevar cilvēku pārcelt no vienas tautības otrā, un ka tie latvieši,

kas sevi uzskata par vāciešiem, ir tikai tādi smejami kārklu vācieši.

Ar savām domām Valdemārs nepalika viens pats. Viņš pulcināja ap sevi arī vairākus citus latviešu studentus. Uz sava dzīvokļa durvīm, blakus savam vārdam, viņš pielika vēl „Latvietis“. Tas bija kas neparasts, un vācu studenti gan brīnījās, gan dusmojās. Drīz vien saradās vairāk kā desmit latviešu studenti, kas noņēmās tāpat kā Valdemārs būt latvieši un strādāt savas tautas labā. Vakaros viņi sanāca kopā, pārrunāja visu, kam bija sakars ar tautas vajadzībām, ar gara gaismas izplatīšanu, ar turības veicināšanu un ar latviešu tautas pašapziņas pacelšanu. Šinīs Tērbatas latviešu studentu vakaros piedalījās bez paša Valdemāra vēl arī Juris Alunāns, Krišjānis Barons un vairāki citi, kas turpmākos gados tika plašāk pazīstami. Šiem studentu vakariem bija liela nozīme: šie latviešu jaunā intelligences sāka biedroties, pulcēties, lai vienotiem spēkiem panāktu to, kas atsevišķam cilvēkam nebija tā iespējams.

Dažreiz viens vai otrs šo vakaru dalībnieks kaut ko uzrakstīja. Nu lasīja to priekšā, pārrunāja izteiktās domas un arī raksta valodu, un ja sacerējums likās labs, — sūtīja to uz Rīgu — jaunajam latviešu laikrakstam „Mājas Viesim“, kas šos rakstus pa daļai arī uzņēma savās slejās. Tā Tērbatas latviešu studenti ar savu jauno, spīgto garu padarīja „Mājas Viesi“ par latviešu centienu paudēju, par skubinātāju uz patstāvīgāku, gaišāku, labāku dzīvi. Bija taču pienācis laiks latvietim rauties no tā purva laukā, kur viņu bija iespieduši garie verdzības gadi.

Valdemārs rakstīja arī vāciski un drīz pēc tam arī krieviski, lai ietekmētu tās aprindas (muižniecību un valdību), kurū rokās vēl bija visa vara un arī visa lielākā manta. Šie Valdemārs radīja to ceļu, kādu būtu jāiet valdībai, muižniecībai, garīdzniecībai, ja tiešām gribētu panākt visas mūsu zemes un visas valsts uzplaukšanu. Tā 1857. g. Valdemārs sarakstīja vācu valodā grāmatu par jūrniecības jautājumu, kur plaši pārrunāja latviešu un igauņu spējas kuģniecībā un pareģoja šīm tautām arī nākotnē krietnu jūrniecības tautu nākotni. Viņš skubināja būvēt kuģus, un kur viens to nespētu, lai sadodas pulkā. Bet valdībai būtu jā rūpējas par krietnām un pieejamām jūrskolām.

Bez tam tautai būtu vajadzīgas amatniecības skolas, lai arī svešo amatnieku vietā varētu stāties pašu ļaudis; būtu va-

jadzīgas krājkases, lai ļaudis mācītos taupīt un krāt. Tā viņš jau šē sniedza daudz dažādus ierosinājumus mūsu samnieciskās dzīves nokārtošanas darbā.

Nobeidzis studijas 1858. g., Valdemārs aizgāja uz Lēningradu (Pēterpili) un iestājās valsts dienestā. Viņš turpināja rakstīt par jūrniecību, par skolām un citām dzīves vajadzībām, un ar to kļuva pazīstams arī valdības aprindās. Viņu sāka jau uzlūkot par labāko lietpratēju jūrniecības jautājumos un uzaicināja apceļot Baltijas jūras piekrastes un vēl tuvāk iepazīties ar turienes apstākļiem. Valdemārs nu apceļoja ne tikai Baltiju, bet arī ārzemes, īpaši jūrnieku tautu zemes — Angliju, Holandi, Vāciju, un tiešām kļuva par labāko jūras lietu pazinēju visā toreizējā Krievijā. Valdemāram nu bija jāizstrādā dažādi projekti jūrniecības veicināšanas darbam.

Otra lieta, par ko Valdemārs joprojām daudz rūpējās, bija tautskola. Arī šē viņš izstrādāja projektus, savāca ziņas, visādi centās ierosināt valdību, lai tā rūpētos par labākām skolām, lai tādā ceļā skolas izglītība reiz kļūtu pieejama visai tautai.

Izmantodams savas labās attiecības ar valdību, Valdemārs 1862. gadā izdabāja atļauju izdot latviešu laikrakstu „Pēterburgas Avīzes”. Par redaktoru tika apstiprināts J. Alunāns, bet par cenzoru — pats Valdemārs. Tā tad cenzūras spaidi jauno laikrakstu nenomāca, un viņš sākumā tiešām varēja rakstīt visu, kas jaunajiem latviešu darbiniekiem bija tautai sakāms. Tur gadījās dažs labs skarbs vārds par Baltijas muižniekiem, par mācītājiem, par izglītības ienaidniekiem. Jaunais laikraksts ātri izplatījās, latviešu tauta viņam uzticējās. Bet muižniecība un mācītāji uztraucās, redzēja tur nemiera cēlājus. Viņi apsūdzēja laikrakstu, līdz tiešām panāca „Pēterburgas Avīžu” brīvības ierobežošanu.

„Pēterburgas Avīzes” bija sparīgi modinājušas latviešu zemniekus, kas tikko sāka atsvabināties no kļaušu laiku grūtībām. Jaunlatviešu idejas, kā sēkla, bija izsēta auglīgā tīrumā, dīga, auga un nesa augļus. Latviešu tauta modās no gara un saimnieciskās dzīves sastinguma. Bet pašus jaunlatviešus nu sāka arī vajāt. Arī Valdemāram vajadzēja piedzīvot daudz un dažādu nepatīkšanu. Muižnieki gribēja panākt pat to, lai Valdemāru aizsūtītu uz Sibīriju un lai aizliegtu viņam rakstīt par Baltijas zemnieku lietām. Ja viņi to īsti arī nēpanāca, tad tomēr šī darbinieka mūžs bija sarūgtināts.

Atstājis 1867. gadā Lēningradu, Valdemārs apmetās Maskavā, kur nāca tuvākos sakaros ar krievu nacionā-

listiem (slavofiliem) un mēģināja ar viņu palīdzību kaut ko panākt Baltijas lietās. Rakstīdams pret vācu muižniecību, viņš tanī pašā laikā krievu valdību skubināja ievest jaunus likumus, kas salauztu šīs muižniecības varu.

Šad un tad arī latviešu laikrakstos parādījās pa kādam Valdemāra rakstiņam — par jūras lietām, par sīkgruntniecības nozīmi, par bibliotēkām, par krājkasēm. Viņa padomi un ierosinājumi vienmēr bija labi pārdomāti, viņa skats bija plašs, tāpēc arī latvieši šos aizrādījumus centās ievērot.

Arī Maskavas laikā Valdemārs ir turienes latviešu centrā. Viņa tuvumā redzam Kr. Baronu, Brīvēznieku un daudz citus. Valdemāra vārdam vienmēr un visos jautājumos liels svars.

Valdemāra mūžs pagāja nemitīgā darbā. Vēstulē savam draugam viņš rakstīja: „Man mūžīgi jāraksta, jāstudē un jāraksta, tas mans liktenis virs zemes. Ak cik jauki būtu, ja man divu roku vietā būtu četras, sešas vai pat astoņas rokas un diena 96 stundas gara! Tad varētu drošāki un ātrāki izvest visus tūkstošu tūkstošus plānus.“

Krišjānis Valdemārs nomira 1891. gadā, Maskavā. Viņu pārveda uz Rīgu un paglabāja Ģertrūdes kapos. Vēlāk tur uzcēla arī pieminekli.

Raksti. Gan Valdemārs rakstījis ļoti daudz, tomēr pa lielāku daļu vācu un krievu valodā. No viņa rakstiem latviešu valodā jāpiemin „300 stāsti, smieklu stāstiņi u. t. t. un mīklas“ (1853.). Bet šie Valdemārs ne ar saturu, ne arī ar valodu neko daudz neatšķiras no Stendera rakstiem. Arī šie ir mazi tulkoti gabaliņi, anekdoti, pasaciņas, daži dzejoļi, kas visi veltīti latviešu zemnieka pamācībai. Grāmatas priekšvārdā viņš visus pamācītus cilvēkus, īpaši pašus latviešus, skubina veicināt grāmatu gudrības izplatīšanos. „Ak, sniedziet jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā!“ — šinī grāmatā nacionālās apziņas vēl nav.

Pārējie Valdemāra raksti latviešu valodā ar dažādu saturu, vairāk gan nelieli apcerējumi par visādām praktiskām dzīves vajadzībām, visvairāk tomēr par jūrniecību. Šie raksti iespiesti dažādos laikrakstos un žurnālos.

Arī vācu un krievu valodā sacerētie raksti ir par praktiskās dzīves jautājumiem un atkal tāpat visvairāk par jūrniecību. Tikai nu šie ir vēl kāda rakstu grupa — ar saimnieciski politisku saturu. Tur Valdemārs cīnās ar Baltijas muižniekiem, aizstāvēdams gan latviešu zemnieku, gan arī visas toreizējās Krievijas valsts intereses.

Valdemārs savu rakstu dēļ vien nebūtu saucams par rakstnieku šī vārda parastā nozīmē, bet gan par publicistu, ideologu, žurnālistu. Kā oriģinālās dailliteratūras kopējs latviešu rakstniecības vēsturei viņš diezgan svešs, jo sarakstījis tikai dažus maznozīmīgus dzejoļus.

Nozīme. Valdemāra lielā nozīme nav tieši rakstniecībā, bet mūsu saimnieciskajā, politiskajā un nacionālajā dzīvē. Cīnīdamies par Baltijas zemnieku stāvokļa uzlabošanu, viņš cīnījās par visu latviešu tautu. Modinādams plašas masas uz rosīgāku darbību turības un izglītības veicināšanā, Valdemārs tāpat modināja latviešu tautu. Viņam bija lielas vadoņa spējas, viņš prata atrast jaunus ceļus, viņš pats bija nenogurstošs darbinieks. Tāpēc arī tikpat Tērbatā, kā arī Ļeņingradā un Maskavā, viņš kļūst par latviešu centru. Darboties tieši Latvijā viņam neatļāva apstākļi, bet ciemodamies Rīgā, piemēram pa vispārējo dziedāšanas svētku laiku, viņš parādās kā vadonis, uz kā vārdiem klausās arī Rīgas latvieši. Sakustinādams saimniecisko un politisko dzīvi, viņš reizē ar to sakustināja arī tos pamatus, uz kā balstās rakstniecība. Tāpēc arī viņu mēs ievērojam rakstniecības vēsturē, kaut gan viņa darbība pieder vairāk vēsturei. Valdemārs ir viens no tautiskā laikmeta sācējiem, bet ne pilnīgiem šī laikmeta garīgās dzīves iztecējiem. Tur nāca vīri, kas Valdemāra nacionālo programmu papildināja: Alunāns, Kronvalds, Auseklis.

Reizē ar Valdemāra nopelniem un nozīmi, jāpiemin arī viņa darbības kļūdas. Tā viņš cīnīdamies pret Baltijas muižniekiem, un zemniekiem gribēdams labu darīt, veicināja latviešu izceļošanu uz Krieviju, ko jau Neikēns tūlīt atzina par rupju kļūdu. Tiešām, mūsu aizgājēji bija tikpat kā pazuduši savai tautai. — Otrā kļūda: Valdemārs šā vai tā bija attaisnojis latviešu pārkrievošanu. Gan to viņš darija, lai karotu pret pārvācošanu, bet mēs zinām, ka viena nelaime nav labojama ar otru nelaimi. Blakus smejamiem kārklu vāciešiem, mums sāka rasties arī savi puskievi, kas tautai darija tikai kaunu. Bez tam pārkrievošana kavēja mūsu tautas izglītību un savukārt veicināja izceļošanu uz Krieviju. Krievija ir aprijusi veselu ceturto daļu no mūsu tautas. Šīs kļūdas Valdemārs nepamanīja, jo viņš bija lielā mērā kosmopolīts, kas ir trešais iebildums pret šo darbinieku. Nelielām tautām kosmopolitisms, savu nacionālo interešu neievērošana, ir vienmēr nesis tikai postu, šo tautu samērā nelielos spēkus vēl vairāk vājinādams. Tādā ziņā Valdemārs ir gan nacionālās atmodas ievadītājs,

bet ne konsekvents turpinātājs. Šīs pašas kļūdas pa daļai bija arī vairākiem citiem jaunlatviešiem.

Isi saveļkot varam teikt: Krišjānis Valdemārs ar savu dzīvi mums nostājas priekšā kā neatlaidīgs censonis, kā nenogurstošs darba un stipras gribas cilvēks. Savos rakstos un satiksmē ar cilvēkiem viņš vienmēr mudināja mācīties, censties, neatlaisties, kamēr mērķis nav sasniegts.

Sevišķu vērību viņš piegrieza tautas turības pacelšanai, sekmējot jūrniecības un gruntniecības attīstību. Viņš cīnījās pret Baltijas vācu muižniecības lielo varu un cerēja to lauzt ar Krievijas valdības palīdzību. Gara kultūrā viņš uzsvēra vairāk vispārcilvēcisko pusi.

Andrejs Spāģis un Kaspars Biezbārdis.

Cinā pret Baltijas vācu muižniecību un garīdzniecību Valdemāram pievienojās Spāģis un Biezbārdis. Arī viņi domāja, ka vācu vara Baltijā laužama ar Krievijas valdības palīdzību.

Spāģa dzīves gaitas un darbība. Andrejs Spāģis dzimis 1820. gadā, Kurzemē. Viņa tēvs bija zemkopis, saimnieks. Pamācījies pie kāda krietna kaimiņu pagasta skolotāja, viņš palika arī pats par skolotāju Meldzerē un ar visu sirdi nodevās tautas izglītības un audzināšanas darbam. Aizstāvēdams šīs skolas vajadzības un mantu, Spāģis iesāka tiesāties ar vietējo muižas īpašnieku un tāpēc bija spiests atstāt skola-tāja vietu. Šī prāva pierādīja, ka latviešu zemniekam joprojām grūti atrast taisnību. Spāģis noņēmas cīņu ar muižniekiem turpināt — ar rakstu palīdzību.

Ar smagu sirdi Spāģis šķīrās no dzimtenes un aizgāja uz Krieviju par muižas pārvaldnieku. Redzēdams, ka viņa zināšanas lauksaimniecībā vēl trūcīgas, viņš devās uz Vāciju, kur kādā zemkopības akadēmijā klausījās lekcijas sava jaunā aroda priekšmetos. Šis ārzemēs pavadītais laiks paplašināja arī citādi viņa redzes aploku. Starp citu viņš iepazinās ar zemnieku stāvokli Vācijā un to nu varēja salīdzināt ar Baltijas apstākļiem. Aizstāvēdams latviešu zemniekus, viņš sarakstīja kādu grāmatu vācu valodā („Brīvo zemnieku apstākļi Kurzemē“, 1860.). Kad nu vācieši nikni bruka šai grāmatai virsū, tad Spāģis, atstājis savu vietu, aizgāja uz Lēningrādu un tur, izmantodams bibliotēkas un satikdamies ar cilvēkiem, kas pazina Baltijas apstākļus, piem., ar Valdemāru, sarakstīja otru, bet nu jau daudz lielāku grāmatu, tāpat vācu valodā, un ar tādu pašu nosaukumu, kas iznāca 1863. gadā.

Pēc tam Spāģis darbojās kā pārvaldnieks kādā rūpniecības iestādē, gribēja jau arī kaut ko pilnīgi patstāvīgu uzsākt, bet saslima ar cholera un nomira 1871. gadā, turpat Krievijā, Saratovā, kur arī paglabāts.

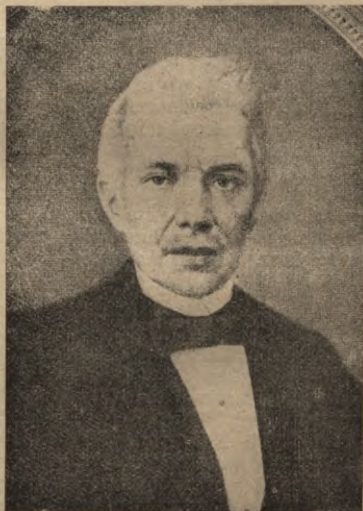
Andreju Spāģi mēs ieraugam blakus Valdemāram, kur jāapgaismo visas izglītotās pasaules priekšā Baltijas zemnieku apspiestais, grūtais stāvo klis un kur jāmudina valdību ievest plašākas reformas. Tāpat blakus Valdemāram viņš ir tur, kur jākaro ar vācu muižniecību un viņas kalpiem, tāpat tur, kur jāskubina latvie-

šus skoloties un savā dzīvē izmantot tos atvieglinājumus, ko deva jaunākie likumi. Dailliteratūrā Spāģis nav strādājis. Viņa darbības plašāks iztīrējums jau piekrit mūsu vēsturei.

Biezbārza dzīves gaita un darbība. Kaspars Biezbārdis dzimis 1806. gadā, Vidzemē, Slokas draudzē. Viņa tēvs bija zemkopis un arī laivinieks un tirgotājs, pārvadāja liellaivās preces no Jelgavas uz Rīgu un otrādi, iedzīvojās kaut cik turībā, kāpēc arī varēja sagādāt dēliem augstāku izglītību. Kaspars, nolīcis abituriju Rīgas ģimnāzijā, iestājās Tērbatas augstskolā un studēja valodniecību. Kādu laiciņu pabijis Rīgā par mājskolotāju, viņš atgriezās Tērbatā un studēja teoloģiju, bet līdzekļu dēļ drīz vien atkal studijas bija jāpārtrauc un jāpieņem skolo-tāja vieta Vilandes aprinķa skolā. Vēlāk Biezbārdi tur iecēla arī par inspektoru. 1854. gadā viņš pāriet uz dzīvi Rīgā, turpi-nādams arī šē pārdarbojās. Sākot ar 1860. gadu, Biezbārza raksti sāk parādīties arī latviešu laikrakstos „Mājas Viesī”, pēc tam arī „Peter-burgas Avīzēs” (agrāk viņš rakstīja vācu izdevumos). Ar to viņš stājās ja un latviešu pulkā, būdams pats jau labi gados. Par aktīvu pie-dalīšanos tā laika notikumos valdība viņu aizsūtīja trimdā, nometināja Iekškrīevijā, no kurienes viņš atgriezās 1866. gadā, pēc kam atkal dzīvoja Rīgā, darbodamies kā skolotājs. 1875. g. viņš izdeva laikrakstu „Pa-saule un daba”, kas gan jau nākošā gadā apstājās. Mūža beigas viņš pavadīja Maskavā, pie sava dēla. Turpat Biezbārdis arī mira, 1886. gadā. Viņu paglabāja svešumā.

Biezbārdis rakstīja tāpat vācu, kā arī latviešu valodā. Vāciski sa-rakstīti viņa pirmie vēsturiskie apcerējumi, tāpat arī kāda grāmata („Va-lodas un izglītības ciņa Baltijā”, 1865.), kas vērsta pret Baltijas vā-ciešu varu. Biezbārdis šē rāda, kur vācieši kavējuši un vēl joprojām kavē latviešu tau-tas attīstību.

Viņa latvisko rakstu saturs dažāds. Arī šē ir par vēsturi, piemēram, grāmatīņa „Hērodota skuti un mūsu vectēvu cilts stāsti”. Sakarā ar vēstures jautā-jumu cilāšanu Biezbārdis teicami pārtulkoja romiešu rakstnieka apcerējumu „Ger-mānija un Svēvija”, pēc tam arī Fr. Šillera „Pulksteņa dziesmu”. Biezbārdis bija viens no pirmajiem, kas skaidrā latviešu valodā sāka rakstīt par abstrak-tiem jautājumiem. Jau „Pēterburgas Avīzēs” viņš iespieda apcerējumu „Ko var dvēsele atzīt? Kas tai spējams?” (filozofiskas pārdomas) un vēlāk sarak-stīja „Geometriju jeb āruma zinātnību”. — Ievēribu iz-

Kaspars Biezbārdis.

pelnījās viņa valodnieciskie raksti („Mūsu valoda un viņas rakstība”), kur Biezbārdim pašam sava īpatnēja rakstība, kas dažā ziņā jau atgādina mūsu tagadējo, jauno ortografiju. Arī viņa paša laikrakstā „Pasaule un Daba” iespiesti vairāki apcerējumi par dažādiem dzīves jautājumiem. Še jau viņš izteica arī tādas domas, kas neskāņēja ar citu tautiskā laikmeta darbinieku uzskatiem.

Biezbārdis bija izglītots vīrs, bet strauja un savādnieciska rakstura, kas viņu noveda vienpusībās un pārmērībās. Tā kaņodams ar vāciešiem, viņš par daudz nosvērās uz krievu pusi. Un vecuma dienās („Pasaule un Daba”) atkal pieslējās vāciešiem. Tikai pašās mūža beigās, kad latviešu tautiskā kustība jau bija kļuvusi spēcīga, viņš atzinis savu maldīšanos un atkal sniedza drauga roku latviešu nacionālās kultūras veicinātājiem. Bez tam Biezbārdim nozīme kā vēstures un valodas jautājumu iztirzātājam.

Juris Alunāns.

1832.—1864.

Dzīves gaita. Juris Alunāns dzimis 1832. gadā, Vidzemē, Jaunkalsnavas muižā. Viņa tēvs bija šīs muižas arendators, turīgs vīrs, kas pie mantas ticis pats saviem spēkiem. Viņam visur palīdzējusi arī enerģiskā dzīves biedrene — Jura māte.

Agrā bērnībā Juris bijis tāds pavārgs veselībā, bet vēlāk, vecāku uzmanīgi kopts, labi vien iestiprinājies un varējis bez rūpēm skraidīt pa muižas jauko apkārtni. Savas dzimtenes vietinās Juris tā iemīlējis, ka visu mūžu, dzīvodams citās malās, vienmēr pieminējis Jaunkalsnavu, turienes upes līcus, bet sevišķi Jāņu vakara līgošanu, kas še skanējusi tik jauki kā nekur citur Latvijā. Dzīvodams Jelgavas tuvumā, viņš, Jāņiem tuvojoties, kājām ceļoja uz Jaunkalsnavu. Tur, Alunāna mājās, bija viņa dzimtas vecu vecā mītne. Dzimtenes dabas ainavas un Jāņu nakts burvīgums pamudināja Juri sacerēt savas pirmās dzejas.

Alunāna tēvam uzbruka dažādas nelaimes: ugunsgrēki, neražas, lopu sērgas, slapja vasara — un turīgais vīrs pāris gados bija kļuvis nabags. Negribēdams nu dzīvot tur, kur bija redzējis labākas dienas, kur bija dzīvojis muižnieka stāvoklī un sagājis ar draudzes mācītāju, ar muižniekiem un citiem kungiem, vecais Alunāns ar tukšu kabatu, bet ar septiņiem nepieaugušiem bērniem aizgāja uz Zemgali, lai tur izmēģinātu savu laimi. Kādu laiku Alunāni turēja Zorņenfrenju (pie Jelgavas), kur bija restorācija un parks, un kur turīgākie pilsētnieki pavadīja savus vaļas un izpriecas brīžus. Tikuši atkal kaut cik pie mantas, Alunāni nopirka Sesavas pa-

gastā palielas mājas, Kauļus, kas tad arī kļuva par šīs dzimtas turpmāko centru, un kur arī Juris pavadīja labu daļu no sava mūža.

Pirmās grāmatu mācības Jurim pasniedza viņa paša vecākie brāļi, kas jau gāja skolās. Pēc tam viņš iestājās Jelgavas apriņķa skolā un no turienes pārgāja uz ģimnaziju. Labas sekmes Jurim bija valodās, bet jo sevišķi grieķu valodā, par ko viņš saņēma uzslavu. Grieķu valodā viņš varējis sacerēt ne tikai parastos domu rakstus, bet arī diezgan gludas dzejas.

Blakus skolas darbam, jau ģimnazista laikā Juris sāka daudz pūlēties ar citām lietām: ar valodniecību, rakstniecību un vēsturi. Caurām dienām un caurām naktīm viņš bijis apkārvies grāmatām. Tos valodnieciskos rakstus, kur bija runa arī pa latviešu valodu, viņš pratis vai no galvas. Tāpat viņš interesējās arī par citām valodām daudz vairāk, nekā to skolas programma prasīja. Šinī laikā viņš pārlasīja visus lielākos pasaules rakstniekus. Valodu prasana viņam atļāva ne tikai vācu, bet arī romiešu, grieķu, krievu, franču rakstniekus lasīt oriģināla valodā. Dažu labu dzeju viņš tulkoja, un šo tulkojumu jau ģimnazijas laikā sakrājis paliels skaits. Tiem pievienojās arī viņa paša oriģināli. Savus dzejskos darbiņus Juris ierakstīja sevišķā burtņīcā, kāpēc arī viņi varēja uzglabāties līdz pat mūsu dienām. Bez tam viņš daudz lasīja par mūsu dzimtenes un par Latvijas pagātni, gribēdams jo labāk izprast mūsu tālo senču likteni.

Saprotama lieta, ka šāda pārmērīga pieķeršanās zinātnēm un rakstniecībai traucēja kārtējos skolas darbus un satricināja arī Juŗa veselību. Tuvredzīgs un stipri nervozs viņš bijis jau skolas laikā, pazaudēja veselīgu miegu un kļuva drūms un kluss.

Sevišķi atzīmējama Juŗa lielā pieķeršanās latviešu lietām — valodai, rakstniecībai un vēsturei. Še viņam nācās sadurties ne tikai ar apkārtnes tā laika ieskatiem, bet radās jau nesaskaņas arī ar paša vecākiem. Tēvs un māte, būdami vēl vecu laiku cilvēki, pieraduši pie vācu kundzības, sākumā nekādi nevarēja saprast, kāpēc Jurim tik daudz jāpūlas ar latviešu valodu. Viņiem likās, ka izglītots cilvēks var ļoti labi iztikt bez šīs valodas. Tikai vēlākos gados, kad tautiskā kustība sāka izplēsties un aizraut daudzus, arī viņi saprata sava dēla Juŗa gaitas.

Ģimnaziju 1854. gadā nobeidzis, Juris kādu laiku padzīvojās mājās, Kauļos, stiprinādamies savā veselībā, un 1855. g.

vasaras beigās aizbrauca uz Tērbatu. Tanī pašā gadā gan viņam neizdevās iekļūt universitātē, bet jau nākošā — 1856. — sāka studēt valodniecību. Šinī pašā gadā viņš kādu daļu no savām tulkotām dzejām izdeva atsevišķā grāmatiņā ar nosaukumu „Dziesmiņas”.

Tanī pašā laikā Krišjānis Valdemārs, kas arī studēja Tērbatā, bija sācis latviešu studentus pulcināt „studentu vakaros”. Arī Alunāns nu iepazīnās ar gados vecāko, vairāk pieredzējušo un sabiedriski enerģiskāko Kr. Valdemāru. Viņi drīz kļuva draugi, kaut gan katram bija savāds raksturs. Latviešu tautas vajadzības vienoja šos vīrus. Ja Valdemārs varēja vairāk darīt materiālās dzīves izkopšanā, tad Alunāns atkal — gara kultūrā.

Alunāns šinī pulciņā bija viens no čaklākiem, ko rāda viņa rakstu skaits, kas iespiests „Mājas Viesī”. Gan pulciņā mazāk cilāja rakstniecību, bet ja tautai bija vajadzīgi arī citāda satura raksti — derīgas pamācības — Alunāns bija ar mieru sacerēt tādus rakstus. Satiksmē ar citiem pulciņa dalībniekiem, Alunāns sāka domāt, ka pašlaik tautai visvairāk laba varēs darīt tas, kas zinās tos ceļus, pa kādiem iedama tā vai cita tauta iegūst savu mantu, tiesības un brīvību. Tāpēc arī Alunāns jau tā paša gada rudenī pārgāja uz valsts saimniecības zinībām, ko jau studēja Valdemārs. Par valodniecību un rakstniecību viņš daudz interesējās arī turpmāk.

Kad „Mājas Viesī” viņa jaunlatvisko rakstu dēļ sāka spaidīt, un redaktors Leitāns vairs negribēja Tērbatas studentu sacerējumus tur uzņemt, Juris Alunāns nodibināja pats savu rakstu krājumu „Sēta, daba, pasaule”. Izdošanai daudz piemaksādams klāt, iekrizdams parādos, Alunāns tomēr paspēja izdot trīs grāmatas un tur iespiest dažu labu krietnu rakstu. Tur pirmo reizi parādījās arī pazīstamā dzeja „Nevis slinkojot un pūstot”. „Sēta, daba, pasaule” tik skaidri un sparīgi aizstāvēja latviešu tautas patiesās vajadzības, ka viņa uzlūkojama par vēlāko „Pēterburgas Avīzu” priekšteci un ceļa sagatavotāju. Šē Alunānam nāca palīgā ar rakstiem arī Jēkabs Zvaigznīte.

Nobeidzis 1860. gadā studijas, padzīvojis kādu laiciņu uz laukiem, Alunāns 1861. gadā aizbrauca uz Iņņingradu un iestājās Mežniecības institūtā. Tur viņu ieskaitīja praktikantos, kas saņēma jau arī algu. Tā nu varēja dzīvot arī bez sveša pabalsta un varēja turpināt iedziļināties zinātnēs — šoreiz dabas zinībās, īpaši botānikā, kas

viņu ļoti pievilka. Šinī laikā viņš savāca prāvu herbāriju un pat to iekārtodams atkal domāja par latviešu vajadzībām: kad nodibināšoties latviešiem pašiem sava lauksaimniecības augstskola, tad būšot jau gatavs savs herbārijs.

Alunāns bija galvenais „Pēterburgas Avīžu” (1862.) izdošanas lietas ierosinātājs, kaut gan laikraksta materiālo pusi nokārtoja vairāk Valdemārs, rūpēdamies arī par vajadzīgo atļauju. Par atbildīgo redaktoru apstiprināja Alunānu. Jau no paša sākuma laikraksta tuvākie līdzstrādnieki bija Jēkabs Zvaigznīte un Krišjānis Barons, tāpat arī vairāki citi jaunlatvieši. Laikrakstam bija ļoti lieli panākumi, bet Alunāna veselība gāja uz leju. 1862. gada vasarā viņa stāvoklis jau bija tik ļauns, ka vajadzēja vairākus mēnešus atpūsties pie kāda latviešu lauksaimnieka turpat pilsetas tuvumā. Kaut cik atspirdzis, viņš rudenī atgriezās Lēpingradā. Labi, ka viņam gadījās tādi krietni līdzstrādnieki, ar ko varēja saprasties laikraksta satura sagādāšanā. Kad nu valdība „Pēterburgas Avīzes” 1863. gada pavasarī uz vairākiem mēnešiem apturēja, tad arī Alunāns, jau nopietni slims būdams, atstāja Lēpingradu un aizbrauca uz Zemgali pie savējiem. Dažādās iekšējās kaites un nervu vājums viņu atrāva no ražīgāka darba.

Dzīvodams Kauļos paša mātes rūpīgā kopšanā, Alunāns sāka atspirt. Nu viņš sāka atkal nodoties rakstiem, atgriezās pie dzejas, pie valodniecības, sāka pārdomāt latviešu konversācijas vārdnīcas sarakstīšanas lietu, pārlūkoja Lēpingradā sarakstītos rakstus. Ar vārdu sakot — negriezdams vērību uz savu vājo veselību, taisīja lielus plānus, un visu to mērķis vienmēr bija latviešu gara un saimnieciskās kultūras pacelšana.

Bet tad rudenī, pūlēdamies ap saviem svešu zemju kociņiem, ko viņš bija nodomājis audzēt tuvējā birzītē, Alunāns saaukstējies, saslimis no jauna, vārdzis visu ziemu un 1864. g. pavasarī kļuši nomira. Viņu paglabāja Lielvircavas baznīcas kapos — piedaloties lielam ļaužu pulkam. Arī mācītājs savā kapa runā atzīmēja Alunāna lielos nopelnus savas tautas modināšanas un kultūras darbā. Vēlākos gados še uzcēla arī pieminekli.

Taisni tanī laikā krievu valdība sāka vajāt jaunlatviešus. Kad pienāca vietējai policijai pavēle uzmanīt Alunānu, sekot viņa darbībai un pirmā izdevīgā brīdī to arī apcietināt — mūsu darbinieku jau atrada slimības gultā. Viņa garu, viņa izsēto sēklu nespēja nomākt ne krievu, ne arī vācu vara, tā auga latviešu tautā.

Dzejas. Juris Alunāns bija gājis skolā pie pašiem labākiem pasaules dzejniekiem, tos daudz lasīdams oriģinālā. Savu „Dziesmiņu” priekšvārdā viņš saka, ka ar tulkojumiem viņš gribējis rādīt, „cik latviešu valoda

Sonetta ar raggeem
 Noskaidro naldini? Meks' delfins kallam
 An' delfins patstā, fero cēphā fūcēdi
 Ko femneeks ar' lai lauram brangi fēdi!
 Tēo chēphā buhā, bet labbūns zittu fēllam
 Ko medneeks gluhini? Stīnu fiant pagallam
 Gan trenkātis juho nā stīnu fēnn un breedi!
 Ko fweigneeks tu ar tihklu fūis beedi?
 Kas juho no nāhvā tihkleem tūfhs wāllam?
 Pēc krichts ko fihdi, mahte? Schus' fihdi
 An' nā, lai lauru tēnu femneeks lauru
 Tēo fagahdi un cenāidneeks barro.
 Ko raksti fēdātāys? Es lēftrās dīdī
 To fpalw'us faw' un fawas tantas Kannu,
 Kas fawu brikubū faw neis karro.

Jura Alunāna rokraksts.

spēcīga un jauka”, ja to tikai labi prot. Un tiešām — dažs labs viņa tulkojums nav sliktāks par savu oriģinālu, kas rāda, ka savā dvēselē Alunāns ir bijis liels dzejnieks. „Meža tēvs”, „Kapsēta”, „Laura”, „Gājēja dziesma naktī” bija tādi jauki padevušies tulkojumi.

Oriģinālu dzeju Alunānam nav daudz, bet arī tur viņš ne mazāks dzejnieks. Pati pirmā dzeja, kas uzglabājusies — „Līgas svētki” — sacerēta jaunībā. Tur izteikušies dziļi pārdzīvojumi vērojot latviešu lielākos svētkus — Jāpus un pašam tos līdzī dzīvojot. Kā tad visas malās ligo, kā ligošana atskan kalnos un lejās, kā kalngalos ugunis deg, kā ļaudis liksmo līdzīgi vienai vienīgai lielai laimīgai saimei,

lieli un mazi, veci un jauni. Visu dabu un ļaužu sirdis pārņemusi kāda neizprotama un dziļa jūsma. „Līgas svētki“ rāda Alunānu kā tautas dvēseles sapratēju. Ar viņu var iesākt mūsu nacionālo mākslas dzeju.

Alunāna dzejā, tiklab tulkojumos, kā arī oriģinālos — liela satura un arī ārējās izteiksmes dažādība, un daudz tur tāda, kas mūsu dzejā parādījās pirmo reizi. Alunāns jau atsvabinājies no pārliecīgās vācu un baznīcas ietekmes, kas iepriekšējo dzejnieku darbos redzama uz katra soļa. Alunāns brīvi dzejo par visu. Viņš zobojas par muižniekiem un mācītājiem, kur viņi to pelnījuši, jo dažāda laba dižciltīgā senči bijuši tikai laupītāji, un dažs mācītājs mazāk gādā par dvēselēm, bet vairāk par savu labumu. Viņš dzejo par brīvību, viņš jūsmo par tautu, kas traucas nokratīt svešo slogu, lai brīvi attīstītos un zeltu. Viņš smejas par kārklu vāciešiem. Bet godīgu darba rūķi, čaklo zemnieku viņš augsti slavē. Tur ir tautas pamats, kaut gan šis latviešu zemnieks vēl dažkārt nievāts un apsmiets.

Alunāns savā dzejā lietāja dažādas grūtākas dzejas formas (sonetus, trioletas) un dažādus ritmus. Viņa atskaņas bija nesalīdzināmi tīrākas nekā agrākiem dzejniekiem. Ar dzejas vielu un dzejas formu viņš rīkojās kā meistars, ne vairs kā nepratējs un mācekļis.

No pārējām dzejām vēl atzīmējamas: „Rīts“, „Dzīvība un nāve“, „Trioleta“, „Sonets ar ragiem“.

Citi raksti. Alunāns rakstīja arī par valodu un viņas likumiem, par latviešu un citu tautu pagātni, par tautsaimniecību, par dabas zinātnēm, par dažādiem praktiskās dzīves jautājumiem. Kur redzēja latviešu rakstos robu, tur viņš tūlīt steidzās kaut ko darīt.

Iedziļināšanās valodās, īpaši mūsu pašu mīļajā latviešu valodā, Alunānu pārliecināja, ka tur meklējams pamats visai mūsu gara dzīvei, mūsu turpmākai attīstībai un tautas vienībai.

„Valoda ir brīnišķīga lieta,“ iesāk viņš. „Kā kāds neredzams spēks viņa pārvalda cilvēka domas, prātu un sirdi. Lai draugs ar draugu saietas, lai jauneklis ligavu apsveicina, lai tēvs dēlu pamāca, lai meita ko no mātes izlūdzas, visur tas notiek ar valodu. Un ja mēs labi apdomājam, kas cilvēku īsti šķir no lopiem? Vai taisna iešana uz divām kājām? Arī ērmenieki māk iet uz divām kājām, arī lāčus izmāca dancot, suni sēdēt, un tomēr tie nebūt nevar pielīdzināties cilvēkam. Nē, nē, tikai va-

loda, valoda vien cilvēku paaugstina pāri lopam. Ar valodu cilvēks nāk pie atzišanas, ar valodu cilvēks savu prātu vairo, ar valodu cilvēks ar cilvēku sabiedrojas, ar valodu ceļas pilsētas un valstis, ar valodu tiesas, skolas un likumi. Tāpēc arī no pašiem veciem laikiem laudis turējuši valodu par paša Dieva svētu dāvanu, kas cilvēkus visādi aplaimo. Tiešām, tā valoda, kurā mēs, bērni būdami, papriekš runājām, un papriekš savu prātu uz Dievu cilājām, ikkatram arvien būs svēta. Un ja mēs kādu dzirdam ar mums vienu valodu runājam, tad mēs viņu apsveicam kā mīlu tautas brāli, mūsu sirdis vairāk mīlībā uz viņu sasilst un mēs viņam labprāt palīdzam, ja viņš ir bēdās. Tāda svēta lieta valoda būdama, arī arvien no tautas, kas to runā, godā un cienā turēta. Gan ļaudim visu var panemt, ko paši iekrājušies, bet no Dieva dotu valodu neviens nespēj tiem atraut."

Un tad tālāk: "Tāpēc mūsu padoms ir šāds: turiet savu tēvu valodu godā un cienā, un jums labi klāsies virs zemes. Jo kas sevi pašu negodā, to arī cits negodās."

Alunāns latviešu rakstu valodas izkopšanā tik daudz darījis kā laikam neviens cits. Lai gan latviešu valoda, kādu to runāja zemnieki, ļoti bagāta, tad tomēr nākot jaunajiem laikiem un jaunām vajadzībām, radās vajadzība pēc jauniem vārdiem. Tāpat bija valoda jāatsvabina no svešo valodu ienestiem grūžiem. Kur līdz tam arī rakstos lietāja: Englanderu zeme, englanderis, Eistreiķu valsts, eistreiķeri, Italieneru zeme, italieneris u. t. t., tur nu Alunāns rādīja, ka jāraksta: Anglija, anglis, Austrija, austrieši, Itālija, itālietis u. t. t. Tāpat viņš ievadīja rakstos vārdus ar galotnēm: — ava (mazgātava), — nieks (galdnieks), — āja (kalnāja), — ietis (romietis) u. c. Dažus vārdus viņš ņēma no leišu valodas kā jau no mūsu tuvākās valodas (kareivis, veikals). Un daudz jaukus vārdus viņš laidis pasaulē pats, tos atvasinādams no piederīgas saknes. Tā Alunāna jaunvārdi ir: apziņa, atkārtot, attīstība, austeve, ārzemes, burts, ceļot, dailnieks, eja, namdaris, pētnieks, rūpnieks, saeima, vienība un daudz citi. Vēlākie valodnieki izpētījuši, ka Alunāns mūsu valodai devis kādus 500 jaunus vārdus.

Tautas pašapziņas modinātājs. Tautiskā laikmeta darbiniekiem bija vēl jākaŗo uz divām pusēm: pret svešu tautu pārliecīgo ietekmi un uzkundzēšanos, un arī pret — pašu latviešu mazdūšību un neuzticību sev un saviem spēkiem. Pa ilgajiem verdzības gadu desmitiem un simtiem latvietis bija stipri nospiests, muižnieki un mācītāji viņam bija neatlaidīgi kaluši un kaluši, ka latvietis ir kaut kas zemāks, ka latvietis nemaz neesot augstākas attīstības spējīgs, ka latvieti pats Dievs esot par pazemīgu kalpu vācu muižniekam nolīcis. Latvieši lielā mērā tiešām bija sākuši tā domāt. Tāpēc jau arī viņi lūkoja ielīst vācu ādā.

Jau minētā Tērbatas latviešu studentu pulciņā Juris Alunāns bijis pats dedzīgākais latvietības aizstāvis. Ja Valdemārs bija vairāk vadonis uz āru un materiālās un tiesiskās dzīves jautājumu pazinējs, tad Alunāns — šī pulciņa latviskā dvēsele, nacionālā jūsmā „degošā sirds” (kā to saka kāds tā laika cilvēks), bez tam dzejnieks un valodnieks. Latviešiem jānostājas pašiem uz savām kājām, viņi līdz šim, īpaši grāmatniecībā, kā nespējnieki vadīti un pastāvīgi atspiedušies uz vācu spieķa. „Mums šķiet”, nu raksta Alunāns, „ka latvieši no savas guļas un no savām sērgām jau diezgan izveseļojušies, ka viņi droši spieķi var pie malas mest un saviem skaugiem par spīti pamēģināt uz savām pašu kājām bez kādas svešas palīdzības staigāt.”

Tad nu Alunāns vienā un otrā un trešā rakstā atkal un atkal atkārtoto domas, ka — vienreiz taču vajag izzust ieskatam, ka latvieši kaut kāda zemāka rase, vajaga izzust vācu izplatītām tenkām, ka latvieši priekš septiņi simti gadiem bijuši nožēlojami mežoni, un ka tos tikai vācieši kaut cik par cilvēkiem padarījuši, un vajaga tikai pasmieties par vācu cerībām, ka latvieši kā tauta drīz iznīkšot. Alunāns meklē vecos rakstos ziņas, kas liecinātu, ka jau tālā pagātnē latviešiem bijusi augsta kultūra, un tikai svešu zemju iebrukumi viņu dabisko attīstības gaitu kavējuši. Viņš mīlēja teikt, ka latvieši savās spējās tik bagāti apdāvināti, ka labvēlīgos apstākļos būtu sen tikuši piedzīvināti senajiem grieķiem.

Dažās vietās Alunāns runā kā praviētišs. Un tiešām, tikuši kaut cik pie brīvības, latvieši, šī nabadzīgā nospiestā zemnieku šķira, pus gadusimtena laikā panāca tikdaudz, ka nodibināja savu valsti un ar savu gara kultūru cienīgi iestājās to tautu saimē, kas labas dienas bija redzējušas daudz gadu simteņus.

Nozīme. Juris Alunāns jau ar savu dzīvi mūs pamudina pieķerties kādai augstākai idejai un no tās neatlaisties visu mūžu. Viņš ir lielākais sava laika (piecdesmito un sešdesmito gadu) latviešu dzejnieks, labs tulkotājs, dažādu dzejas formu pratējs. Viņa dzejas saturs dažādīgs, daudz kuplāks nekā agrāko dzejnieku darbos. Viņš ir lielākais latviešu valodas kopējs un kuplinātājs tautiskā laikmetā. Viņš — latviešu nacionālās pašapziņas spēcīgais modinātājs

un izkopējs, steigdamies mūs pārliecināt, ka latviešu kultūrai pagātnē jo stipras saknes un ka latviešiem sagaidāma liela un jauka nākotne. Alunāns runāja kā dzejnieks, zinātnieks un pravietis.

Jēkabs Zvaigznīte.

1833.—1867.

Dzīves gaita. Jēkabs Zvaigznīte dzimis 1833. gadā, Vidzemē, Jaunpiebalgas pagasta Abrupes krogā, kur viņa tēvs bija par krodzinieku. Jau vairākās paaudzēs Zvaigznītes bija pazīstami kā turīgi, sadzīvē veikli, ar ļaudīm satīcīgi, gara dāvanām apbalvoti cilvēki.

Lasīt Jēkabs iemācījās agri, viņam bija liela kāre uz grāmatām. Tikai diemžēl tanīs laikos mums nebija vēl derīgu bērnu grāmatu, kāpēc jaunajiem lasītājiem vajadzēja ķerties pie Bībeles vai dziesmu grāmatas, kas nav nemaz šādiem lasītājiem rakstītas. Vēlākos gados Zvaigznīte atminējās šo trūkumu un gādāja bērniem noderīgas grāmatas.

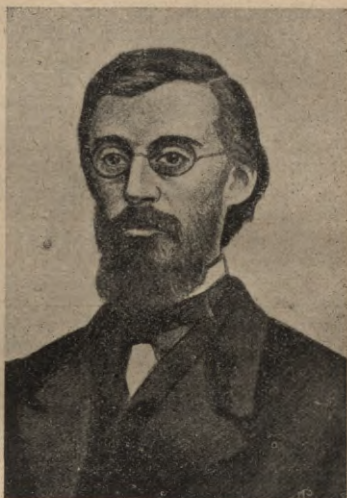
Vecāki rūpējās par savu bērnu izglītību. Jēkabs nevarēja vis daudz apkārt skraidīt. Vecāki arvienu mudinājuši ņemt grāmatu rokā. Braukdams tālākus ceļus, tēvs mazo Jēkabu dažreiz ņēmis līdz. Zēnu tad visvairāk interesējuši vecu piļu mūri, piemēram Raunā, tāpat Vecpiebalgā. Tos aplūkodams viņš nogrimis dziļās pārdomās par pagātni, par mūsu senču dzīvi, par tām kara vētrām vai arī laimīgajiem laikiem, kas gājuši pār mūsu dzimteni.

Izglītību Jēkabs ieguva Valkas skolotāju seminārā, to nobeigdams ar labām sekmēm. Še viņš sevišķi kāri pieķērās mūzikai, iemācījās labi spēlēt ērģeles, kāpēc arī vēlākos gados viņš savus vaļas brīžus pa lielai daļai pavadīja pie kāda mūzikas instrumenta, mēģinādams arī pats komponēt.

Pabijis kādus gadus četrus par skolotāju, Zvaigznīte atgriezās Valkas skolotāju seminārā, bet nu jau kā šīs mācības iestādes paidagogs. Šinī laikā viņš sāk nodarboties arī ar rakstniecību. Tā viņš pārstrādāja latviešu valodā jaunākās vācu pasakas, īpaši skatīdamies uz to, lai tās noderētu arī bērniem. Iznāca trīs grāmatiņas. Šinī pašā laikā viņš bija arī „Mājas Viesa” līdzstrādnieks, un viņa raksti parādījās olakus Alunāna un citu jaunlatviešu sacerējumiem.

Semināra augstākai priekšniecībai, kas bija no vācu muižnieku vidus, nepatika, ka par skolotāju ir tāds dedzīgs latviešu nacionālists un arī dzejnieks. Dažādu nepatikšanasarūgtināts, Zvaigznīte 1859. g. pameta semināru, pieņemdamas citur skolotāja vietu.

Nu arī rakstniecībai atlika vairāk laika. Drīz vien parādījās klajā viņa citas grāmatas. Jura Alunāna rakstu krājumā „Sēta, daba, pasaule” viņš iespieda krietnu apcerējumu par latviešu tautas dziesmām. Bez tam tanī pašā grāmatinā bija arī neliels tautas dziesmu krājumiņš, ko Zvaigznīte bija savācis savā dzimtenē un citur. Tā Zvaigznīte bija pirmais latvietis, kas sāka

Jēkabs Zvaigznīte.

vākt kopā šīs dārgās senču mantas, tautas dziesmas un sāka tās arī pētīt un apcerēt.

Kad Lēņingradā 1862. gadā sāka iznākt „Pēterburgas Avīzes”, tad arī Zvaigznīte ir jau tur, tālajā pilsētā, kur viņš bija pieņēmis skolotāja vietu. Še viņš bija citu jaunlatviešu — Alunāna, Valdemāra, Barona — tuvumā un bija arī sava gara dedzībā un intelligencē tiem līdzīgs. „Pēterburgas Avīzēs” parādījās daudz ievērojamu rakstu, kas nāca no Zvaigznītes spalvas. Šie raksti bija gan nopietna, gan arī humoristiska (zobgalīga) satura. Šinī laikrakstā iespiesti arī daži viņa stāsti.

Kad „Pēterburgas Avīzes” un jaunlatviešus sāka vajāt, Zvaigznīte mainīja dzīves vietu, bet diemžēl ar salauztu veselību. Viņa krūtis smago Lēņingradas gaisu un nemitīgo darbu nebija izturējušas.

Rīgā dzīvodams Zvaigznīte turpināja rakstīt, kaut gan iespiest varēja ļoti maz. Slimība viņu arvienu vairāk saistīja uz vietas, līdz pēdīgi dienas un naktis viņš pavadījis atzveltnes

krēslā, pussēdus, pusguļus, lai sāpes būtu mazākas. Gandrīz vai aizmirsts, tikai sava brāļa kopts, viņš nomira 1867. gadā un tika paglabāts Rīgas Ģertrūdes draudzes kapos. Tagadējām paaudzēm viņa dusas vieta vairs nav zināma.

Mirdams Zvaigznīte atstājis daudz dažādu rokrakstu. Kādu stāstu „Līvu Ādams” pēc tam iespieda „Baltijas Vēstnesī”, bet citi raksti gājuši bojā, kas tā posma rakstniecībai ir liels zaudējums.

Raksti. No Jēkaba Zvaigznītes rakstiem uzglabājusies samērā neliela daļa: daži stāsti, dažas dzejas, humora gabaliņi, vairāki apcerējumi un tulkojumi.

Labākais no viņa stāstiem ir „Līvu Ādams”, kas palicis nenobeigts. Šis liekams pilnīgi blakām Neikēna labākajiem stāstiem. „Līvu Ādamā” tēloti kļaušu laiki un sevišķi kāda latvieša — Ādama — liktenis. Ādama tēvs — saimnieka brālis, kaut gan precējies, dzīvo sava tēva mājās. Bet kad precas arī pats saimnieks, tad sākas tūlīt nesaskaņas sievu starpā, kas noved pie brāļu šķiršanās. Ādama tēvs ar savu ģimeni aiziet, saņem citas mājas, bet patstāvīgi saimniekot nav ieradīs, sāk dzert, līdz izputina savu saimniecību. Tur neko nepalīdz arī sievas lielā čaklība un taupība. Arī šīs mājas nu viņiem jāpamet. Sarūgtinātā saimniece mirst, Ādamu nodod audzināšanā kādam radniekam. Tur mazais zēns pieredz dažādas grūtības un netaisnības no audžu mātes un viņas bērnu puses. Viņš dažu brīdī jūtas tik ļoti vientuļš un atstāts, noiet kaut kur vienatnē un raud. Tik vecmāmiņa viņu pamīļo un pažēlo. Kad sāk mācīties grāmatu — Ādamam ir viegla galva, viņš iemācās un mācītājam atsaka labāk nekā lutinātie audžu tēva bērni.

Šinī stāstā rakstnieks nav ar nolūku sniedzis kādu pamācību. Stāsts rakstīts bez blakus nolūkiem — vienīgi tāpēc, lai tēlotu vai rādītu kļaušu laiku dzīvi. Zvaigznītem ievērojamas tēlošanas un raksturošanas spējas. Viņa stāstīto mēs redzam savā fantazijā un stāsta personas mums nāk priekšā kā dzīvi, patiesi cilvēki. No kļaušu laiku raksturīgām pazīmēm šē redzam muižas īpašnieka lielo, neaprobežoto varu, kas sava pagasta jaunos ļaudis saprecina tā, kā viņam ienāk prātā, neprāsīdams pašu jaunekļu un jaunavu domas šinī lietā un neievērodams viņu vēlēšanos. — Un tad redzam, ka zemnieki ar lielu neuzticību saņem ziņas par dzimtbūšanas atcelšanu. Viņi spriedelē, ka kungi esot izgudrojuši jaunu viltību, kā tikt no saviem pienākumiem vaļā. Līdz šim trūkumā zemnieks varējies iet uz muižu un lūgt, bet nu tā vairs nebūšot. Strādāt muižā gan vajadzēšot, bet palīdzības no turienes gaidīt neva-

rēšot. Še redzam arī tā laika mājas mācību, redzam, kā mācītājs brauc pa mājām bērņus pārklaušinādams lasīšanā un pātaros. Tā bija tolaiku skola. — Bet jo vairāk še redzam pašu mājas dzīvi, dažādus darbus, dažādas gaitas, tāpat arī svētdienu un godības.

Otrā stāstā „Bāra bērns” Zvaigznīte rāda jaunākus laikus. Še vairs nav drūmās noskaņas, un jau arī zemniekam vairāk brīvības. Tāpat kā tautas dziesmā, arī še bārenīte Maija ne tikai darbos čaklākā, bet arī tikumos krietnākā un izskatā patīkamākā, kāpēc arī viņu apprec krietnākais un turīgākais saimnieka dēls.

Dzīļu dzimtenes mīlestību mēs redzam dzejā „Tēvu zeme”. Gan jauki citās zemes malās, tur siltāka saule spīd, tur lielāka bagātība un dažādi labumi, bet tomēr — vismīļākā, sirdij vistuvākā un dārgākā paša dzimtene, paša tēvu zeme.

Alunāna rakstu krājumā „Sēta, daba, pasaule” bija iespiests Zvaigznītes krietnais apcerējums „Par latviešu tautas dziesmām”. Tur vispirms apcerēts, kas ir tautas dziesma un kā dziesmas cēlušās. Katrai tautai savādas dziesmas, angļiem, šiem jūras valdniekiem citādas, un verdzībā aizvestiem nēģeriem atkal pavisam citādas, vāciešiem tādas un krieviem atkal savādas. Arī latviešu tautas dziesmām sava īpatnība. Grūtajos dzimtbūšanas laikos latvieši esot pazaudējuši savas varoņu dziesmas, un palikušas vairāk tikai skumjās bāreņu dziesmiņas. Bet arī tās lai esot mums mīļas un dārgas, jo tās taču ir mūsu tautas dziesmas.

Zvaigznītes laikā latviešu tautas dziesmas bija vāktas un savāktas tikai ļoti mazā skaitā, tāpēc arī nebija iespējams ar viņām kaut cik iepazīties. Bez tam Zvaigznītes dzimtene, Piebalga, bija kļuvusi dziesmu ziņā nabaga, jo še pastāvēja brāļu draudzes, kas mūsu senču mantu nīdēja laukā. Tā rakstnieka spriedums par tautas dziesmām nevarēja būt vispusīgs. Bet totiesu mūs valdzināja šī apcerējuma daiļā valoda un tur izteiktā karstā dzimtenes mīlestība. Še Zvaigznīte sapratās ar Alunānu un atšķīrās tikai ar to, ka pirmais bija drūmāks, ka viņam sirds sāpēja domājot ne tikai par pagātni, bet arī par nākotni. Turpretī otrais no viņiem, Alunāns, ne brīdi nešaubījās par latviešu tautas lielo nākotni.

Tautiskā laikmeta darbiniekiem nācās karot ar mācītājiem ne tikai tāpēc, ka šie pēdējie bieži vien bija muižnieku draugi, bet arī tāpēc, ka mācītāji tolaik sludināja atraušanos no šīs dzīves, no šīs pasaules pienākumiem un vajadzībām. Cik dažs labs mācītājs gan latviešu zemniekam netika devis padomu: necelt galvu augstāk, nedzīties pēc pasaules labumiem, bet pa-

likt vienīgi savā stāvoklī. Jaunlatvieši nu uzsāka cīņu ar šādiem pamācītājiem. Zvaigznīte rakstīja:

„Tas nav tiesa, ka Dievs šo pasauli cilvēkam par vergu ieleju radījis. Viņš grib, tas ir viņa nolikts prāts, ka visiem cilvēkiem arī šē pasaulē būs labi klāties. Viņš grib, lai visi arī šē virs zemes ir laimīgi. Tā ir grēcīga aplamība šo pasauli ar viņas mantām apsmāvēt, pašam sev savu krustu uzlikt, caur kūtrību, nesaprašanu u. t. t., un tad uz augšu skatīdamies sacīt: tur, tur, tur būs visām bēdām gals! Tas ir grēks. Tev būs šē virs zemes mantas sakrāt, tev būs par savu labklāšanos gādāt, tev būs savas miesas veselību un spirtumu un — arī vēl var klāt pielikt — jaukumu, visu, visu, kas pie viņas pieder, vērā ņemt, jo tava miesa ir tava gara mājoklis. Par visām lietām: tev būs pie tavu brāļu, tavu tuvāku miesīgas un garīgas dzīvības dalību ņemt. Tu nedrīksti tā vientulībā atrauties, sacīdams: Kas man par to būs? Es pats par sevi.“

Šādu valodu runāja „Pēterburgas Avīzes“ savas pastāvēšanas sākumā, kamēr tur darbojās Zvaigznīte un Alunāns. Mācītājiem likās, ka šāds Dieva prāta iztulkojums neved turp, kur viņi latviešu zemnieku bija vadījuši, tāpēc radās mācītāju sašutums par šo laikrakstu un par visiem jaunlatviešiem.

Zvaigznītes tulkojumi un pārstrādājumi latviešu valodā atrada daudz lasītājus. Tā „Pasaciņas bērniem“ (trīs grāmatiņas), ko viņš bija no cittautu pasaku rakstnieku krājumiem izmeklējis, tulkotas jaukā valodā, drīz vien pārgāja tautā un tika līdzās mūsu pašu vecajām pasakām stāstītas un gāja no mutes uz muti. Tur bija pasakas par Ancīti un Grietiņu, par vilku ar septiņiem kazlēniem, par Sniegbaltīti, par Sarkangalvīti u. c.

Daudz jautrības sagādāja grāmātiņa „Par malēniešiem“. Tur bija runa par kādu vientiesīgu, ļoti neapķērīgu tautu. Tā celdami jaunu valdības namu, viņi aizmirst ietaisīt logus, un nu gaismu mēģina ienest maisiem. Karām tuvojoties, viņi grib noslēpt baznīcas zvanu, iebrauc laivu ezera vidū, nolaiž zvanu dibenā, un lai zinātu, kur vēlāk meklēt, iegriež laivas malā robiņu — taisni pret to vietu, kur nolaists zvans. — Bez tam daudzi citi līdzīgi gadījumi. — Blakus „Malēniešiem“ bija liekams arī otrs, apmēros daudz mazāks gabals „Par Lejputriju“.

Nozīme. Jēkabs Zvaigznīte no jaunlatviešiem vistuvāk piegāja mākslai, īpaši dzējai un mūzikai. Viņš pirmais no latviešiem sāka vākt tautas dziesmas, tās apcerēt un novērtēt. Savos rakstos viņš parādās kā episks rakstnieks reālā garā un stādāms blakām Neikēnam — kā latviešu stāstu rakstniecības pamatu licējs. Savos pārējos

rakstos viņš, līdzīgi Jurim Alunānam, modinātautas pašapziņu un uzstājas pret svešu mācību pārmērībām. Bez tam Zvaigznīte mūsu ievērojamais humorists.

Juris Neikēns.

1826.—1868.

Dzīves gaita. Juris Neikēns dzimis 1826. gadā, Vidzemē, Ārciema pagasta Kānaču mājās, kur viņa tēvs bija saimnieks. Neikēna vecāki bijuši ļoti dievbijīgi cilvēki. Savas darba gaitas viņi sāka un beidza ar lūgšanām un svētdienās gāja gan uz brāļu draudzes saiešanas namu, gan arī baznīcā. Viņi bija krietni, strādīgi, sapratīgi cilvēki, visā apkārtnē ļoti cienīti. Tēvs lasīja tā laika laikrakstus un grāmatas. Un māti daudzinaja kā labu tautas ārsti, kas vasarā saplūkdama daždažādas zālītes, prata slimniekiem palīdzēt.

Iedami uz brāļu draudzes saiešanām, vecāki ņēma arī savu dēlu līdz. Šīs sapulces, tāpat karstās lūgšanas mājās, garīgie raksti, ko Juris drīz sāka lasīt — darija lielu iespaidu jūtīgā zēna gara dzīvē. Kad nu vēl vajadzēja piedzīvot dažus nāves gadījumus pašu ģimenē, tad Juris, kā viņš pats vēlāk atzinās, sācis domāt par cilvēka likteni, par Dievu un par dzīvi aiz kapa. Tā kristīgā garā nostiprinājies, Neikēns tam palika uzticīgs visu mūžu.

Lai Kānači palielas mājas, tomēr arī saimnieka dēlam bija kārtīgi jāiet ganos un jāstrādā arī citi darbi. Ganos iedams viņš daudz ko pieredzēja tādu, ko viņš vēlāk attēloja savā stāstā „Bāris“. Šinī laikā, prazdams jau lasīt, viņš iemācījās daudz garīgu dziesmu no galvas un ganos iedams tās stiprā balsī pats sev atsācīja vai arī dziedāja. Kad gadījās arī citi bērni, viņš tos sapulcinājis ap sevi, kā mācītājs draudzi, un tad teicis sprediķi un izdalījis svēto vakarēdienu. Balss viņam jau bērnībā bijusi laba.

Jurim prāts ļoti nesās uz mācīšanos. Kad atnācis Kānačos ciemā vietējais ķesteris, kas bijis liels grāmatnieks, tad Jurim sākušies jauki brīži, jo nu dabūjis šo un to jaunu dzirdēt gan par svešām zemēm, gan par veciem laikiem, gan arī par mūsu apkārtnējo dabu. Bet līdz ar to vecāki sākuši novērot, ka dēla prāts novēršas no tēvu tēvu amata — zemkopības. Viņi nolēmuši nodot dēlu kādā amatā, papriekš pie grāmatu sējēja, pēc tam pie dārznieka, bet Jura prāts arvien vairāk un vairāk piesējies grāmatām. Nu cits nekas neatlicis, kā domāt par skolu. Jura prieks bija liels, kad izdevās savus vecākus

pierunāt, lai viņu laiž Limbažu apriņķa skolā. Šo skolu viņš nobeidza pustreša gada laikā.

Bet ko nu tālāk? Tēvs arvienu vēl gribēja, lai dēls nāk atpakaļ uz mājām un paliek par saimnieku. Turpretī Juris vēlējās tikt par skolotāju, kā-

Juris Neikēns.

pēc iestājās Valmieras skolotāju seminārā un to 1846. g. nobeidza kā pats labākais audzēknis. Seminārā jaunais Neikēns satikās ar citiem centīgiem jaunekļiem, kas vēlāk gan stājās skolas darbā, gan arī gāja studēt.

Semināra direktora, Jāņa Cimzes, pamudināti, mācības beigušie jaunekļi apceļoja Latviju, tikpat Vidzemi, kā arī Kurzemi, lai iepazītos tuvāk ar savas tautas dzīvi un ar citu apvidu skolām. Pa ceļam šie jaunekļi, šur un tur iegriezdamies, skandināja vairākbalsīgas dziesmas, kas tolaik uz laukiem bija vēl sveša lieta, tāpēc tika visur ļoti laipni uzņemti. Kad jauno skolotāju pulciņš arī Kānačos nodziedājuši šādas dziesmas, Nei-

kēna māte sacījusi, ka tās skanot tik jauki kā ar eņģeļu mēlēm.

Neikēns stājās skolotāja darbā — Valmieras draudzes skolā, bez tam kādu laiku arī skolotāju seminārā, kā Cimzes palīgs. Kā skolotājs viņš bijis teicams.

Šinī laikā Neikēns sāka domāt par augstskolu. Protams, arī par skolotāju būdams, viņš varēja daudz laba darīt savai tautai. Bet mācītāja amats viņam likās vēl svarīgāks. Papildinājies savās zināšanās, viņš 1852. gadā aizbrauca uz Tērbatu, tur nolika abitūrienta eksāmenu un iestājās universitātes teoloģijas fakultātē.

Neikēna studiju laikā vēl nebija nodibinājies Tērbatas latviešu studentu pulciņš. Tomēr ar Valdemāru viņš iepazīnās, viņi kopīgi pārrunājuši, kas būtu darāms tautas labā. Nolē-

muši, ka jāgādā mācības grāmatas un latviešu vārdnīca. Neikēns nu pabeidza jau agrāk iesāktu vācu valodas mācības grāmatu un drīz vien stājās pie vārdnīcas, ko gan pilnīgi līdz galam nepaspēja novadīt, jo šis darbs pārāk liels un grūts.

Savus mājiniekus Neikēns joprojām mīlēja tik ļoti, ka ilgot ilgojās to brīžu, kad varēs braukt ciemā uz Kānačiem. Lai neapgrūtinātu savus vecākus, viņš līdzekļus studijām lūkoja nopelnīt pats — stundas pasniegdams. Un braukdams pie savējiem — vienmēr vēda līdz dažādas dāvanas.

Studijas nobeidzis un nokalpojis savu kandidāta gadu pie Valmieras mācītāja, Neikēns dabūja pats savu draudzi — Dikļus. Šinī draudzē viņš par mācītāju sabija desmit gadus.

Neikēns bija ļoti labs mācītājs. Viņa slava izplatījās tālu un klausīties viņa sprediķus un runas brauca no liela tāluma. Viņa mīlgā, maigā balss un viņa lielā sirsnība darīja stipru iespaidu. Draudze viņu stundām ilgi uzmanīgi klausījās.

Neikēns ļoti rūpējās par savu draudzi, kā labs tēvs par saviem mīļiem bērniem. Arvienu viņš apbraukāja draudzi, iegriezdamies katrās mājās, katrā būdīnā, lai redzētu, kā ļaudis dzīvo un kā viņiem trūkst. Kur atradis ticību un ēkālību, kur ļaudis pratuši grāmatu un turējušies pie kristīgas ticības, tur arī viņš teicis mīļus vārdus un pat apdāvinājis. Bet kur bijusi nekārtība, netīrība un gara tumsa — tur ļaudis skarbi norājis. Ļaudis viņu klausījuši, jo redzējuši, ka mācītājs grib tikai labu.

Tāpat arī kā skolu draugs Neikēns ievērojams. Viņš rūpējās, lai Dikļu draudzē atvērtu tik daudz skolu, cik bija vajadzīgs, lai neviens bērns skolas gados nepaliktu mājās un bez mācības. Viņš rūpējās, lai šīm skolām uzceltu vajadzīgās ēkas un dabūtu krietnus skolotājus. Arī pats viņš ļoti bieži ieradās te vienā, te otrā skolā un palīdzēja skolotājam darbā. Kā jau agrākais skolotājs, viņš labi pazina šo darba lauku.

Vēl jāpiemin arī tas, ka Neikēns skubināja uz kora dziedāšanu. Ar viņa palīdzību Dikļos 1864. gadā notika pirmie latviešu dziedāšanas svētki, kur piedalījās 6 kori. Šādi svētki bija gluži kas jauns, tāpēc klausītāju sanāca un sabrauca ļoti daudz, no tuvienes un tālienes.

Lai darbība būtu vēl plašāka, Neikēns 1863. gadā sāka izdot savu laikrakstu „Ceļa biedrs“, kas pastāvēja gan tikai 4 gadus. Šis laikraksts, kas iznāca tanī pašā laikā, kā arī „Pēterburgas Avīzes“, sludināja kristīgās māci-

bas un mīermīlību attiecībās ar muižniekiem un vāciešiem. Bez tam šinī laikrakstā Neikēns iespieda savus stāstus, dzejas un dažādus citus rakstus. Tur viņš deva pamācības vecākiem un skolotājiem audzināšanā, tur viņš skubināja zemniekus iepirkt mājas par dzimtu, tur viņš atrunāja latviešus no izceļošanas uz Krieviju. Viņš rādīja, ka daudzi aizgājēji, cerēdami atrast laimīgas dienas, bija krituši postā un pilnīgi pazuduši savai tautai.

1867. gadā Neikēns pārgāja uz Umurgas draudzi. Še viņš pūlējās tāpat. Ikvienam draudzes loceklim, lai tas bija bagāts vai pēdējais nabadziņš, Neikēns viemēr bija padoma devējs un palīgs. Savus nespēcīgos vecākus viņš nu ņēma pie sevis un tos sēdināja pie tā paša galda, lai arī tanī brīdī pie viņa viesojās kāds cits mācītājs vai muižnieks. Visiem vajadzēja būt kā brāļiem — kristīgā ticībā un tuvāku mīlestībā un cienīšanā.

Umurgā Neikēns nedabūja ilgi strādāt. Jau nākošā gadā, karstā laikā kājām ejot savos mācītāja pienākumos, viņu pārsteidza slimība — smadzeņu iekaisums. Juris Neikēns nomira — 1868. gadā. Viņu apglabāja Umurgas kapsētā.

Neikēns un jaunlatvieši. Lai arī Neikēns jo karsti mīlēja savu latviešu tautu, tāpat kā jaunlatvieši, tad tomēr viņu domas vairākos jautājumos pilnīgi izšķīrās. Jaunlatvieši gribēja atsvabināties arī no baznīcas pārāk lielās varas; viņi mācīja, ka vajaga vairāk piekerties šai pasaulei. Turpretī Neikēns kā vienīgi īsto ceļu uzskatīja jo ciešāku pieķeršanos kristīgai ticībai. Jaunlatvieši cīnījās ar vāciešiem un muižniekiem gribēja atbalstīties uz krievu valdību, turpretī Neikēns brīdināja no pārkrievošanās briesmām. Lai pasargātu savu luterāņu ticību, latviešiem esot jā-mācās vācu valoda un ciešāk jāsaprotas ar vāciešiem. Latvijas tā laika apstākļi viņam nelikās nemaz vairs tik jauni. Tā savā „Ceļa biedrā” viņš rakstīja:

„Tie vecie, bargie laiki mums sen pagājuši; arī klausīšana pavisam drīz beigsies. Ikviens var mājas pirkt vai rentēt, kā vien spēj un grib. Taupīgais kalpiņš iekrāj naudu un paliek par saimnieku. Kas tikai rokas kustina, necieš bēdu. Pilsētas tuvu, ceļi brangi, ka savu precī katrā laikā vari tirgū vest, — par katru cālīti, kas mājā atliek, savs grasis ienāk. Valdīšanas un tiesas iet uz priekšu taisnībā un lēnībā, skolas mums vairojas, mācība paliek arvien skaidrāka, tautas dzīve jo dienas gaišāka un spīgtāka. It īsi sakot: visi labumi, ko prātīgs cilvēks grib greķu un bēdu pasaulē drīkst kārot, tie mūsu zemītē, gods Dievam, arī rodas un acīm redzot pieaug sveikā augumā.”

Tādēļ jaunlatviešu nemiēram, Neikēns domā, nav īsta pamata. Un ja briesmas draud, tad tās draud no Krievijas pusēs.

Raksti. Juris Neikēns sarakstījis piecus stāstus, vairākas dzejas, prātulas un apcerējumus. Vislielākā vērtība viņa stāstiem.

Stāstam „Vai pamātei nav grūti?” šāds saturs: Vecais Vanags pēc sievas nāves sadomājis vēl otrreiz precēties. Viņam jau ir kāda pieaugusi meita, kāds pusaudžu zēns, un trešais vēl šupulī. Vanags apsola Pirts Kačai dāvanas, ja tā pierunās kaimiņu māju audžu meitu Līzi nākt pie viņa, lai arī jau veca atraitņa, tomēr saimnieka. Gan Līzes audžu māte lūko jaunavu no šī soļa atrunāt, bet velti. Līzei Vanaga mājas un saimnieces gods neiziet no prāta. Vanags apprec Līzi. Bet drīz vien sākas arī nesaskaņas. Vanaga lielākie bērni nepaklausīgi, spītē Līzei visur, kur vien varēdami, un to visādi apmelo. Jaunā sieva gan ciešas, bet neiztur, un kādā rītā to atrod pie audžu mātes laidara rūgtās asarās. Gan mācītājs mēģina veco vīru ar jauno sievu samierināt, bet maza cerība, ka viņu dzīvē rastos miers un sapraššanās.

Otrā stāstā „Vai devītais bauslis vēl spēkā?” redzam divus saimniekus: Kalniņu un Puriņu. Pirmais no viņiem labs saimniekotājs un krietns cilvēks, strādīgs un godīgs. Turpretī Puriņš nodevies dzeršanai, kāršu spēlei, zagšanai un citiem netikumiem. Kāpēc tā? Neikēns liek noprast, ka lielā mērā tur vainīga pastāvošā kļaušu kārtība. Kalniņš, dzīvodams ilgas laikus savās mājās, tās uzkopis un iemīlējis — kā jau savu dzimtas vietību. Bet Puriņš, gan kunga pārcilāts, gan arī vēlāk pats staigādams no mājas uz māju, nav varējis nekur iesakņoties, bet pieradis pie paviršības un nolaidīgas dzīves. Neikēns nu grib lasītāju pārliecināt, ka latviešu zemniekiem neder kļaušu kārtība, ka tā jāatmet, un ka zemniekam jāklūst par savu māju pilnīgu īpašnieku. Tad samnieks nepametīs vis vieglprātīgi savu tēvu tēvu sētu un savus labos tikumus.

Trešajā stāstā „Bāris”, rakstnieks daudz piemēros rāda, kurp noved bērnu lutināšana un slikta sabiedrība. — Kalējs, godīgs un strādīgs cilvēks, nomirdams atstāj sievu ar mazo Pēci. Māte mirējam apsolās dēlu glabāt kā savu aci pierē. Viņa paklausa katru Pēča vajadzīgu un nevajadzīgu vēlēšanos. Kad zēns paaug lielāks un sāk darīt visādus nedarbus, to beidzot nodod pie saimnieka ganos. Bet arī tur, pieradis pie slinkuma un blēnām, tāpat arī kāda otra, jau agrāk samaitāta zēna pamudināts, viņš izdara dažādus nedarbus, līdz jābēg no saimnieka projām. Pēc tam Pēcis izmēģinās vairākos amatos, bet vienu pēc otra atmet, līdz pēdīgi kaut cik iemācās kalšanu. Te viņam gadās pieņemt samaitātu pilsētas jaunekli par palīgu,

un nu sākas dzeršana, kāršu spēle, satikšanās ar krāpniekiem, līdz beidzot arī pats Pēcis nokļūst cietumā, pēc tam tiek aizsūtīts uz „silto vēlu” — Krieviju. Nu Pēcis gan atmostas, bet ir jau par vēlu.

Ceturrtā stāstā — „Par Oliņiem” — rādīts, kā labi bērni vecākiem nes laimi un piektā — „Kam taisnība?” — rādītas dažas ainas no latviešu lidumnieku dzīves. Še rakstnieks apcer jautājumu: kāpēc latvieši nedzīvo vis sādžās, kā mūsu kaimiņu tautas, bet gan atsevišķās mājās.

Savos stāstos Neikēns parādās kā labs tautas dzīves pazinējs. Ar viņu nebija tā, kā ar vācu tautības mācītājiem, kas auguši citādos apstākļos. Arī valoda Neikēnam laba, kaut arī īsti skaidru tautas valodu ne viņa sacerējumos, ne arī citos tā laika rakstos vēl neatrodam. Valodā vēl jūtama kristīgās literatūras un vācu valodas ietekme.

Neikēna galvenais nolūks — pamācīt. Te viņš brīdina jaunas meitas, lai mantas dēļ neiet pie veca vīra, un vecus atraitņus — lai arī ir apdomīgāki savos darbos; te atkal viņš skubina zemniekus, lai pāriet vai nu ilggadīgā māju nomā, vai vēl labāk — pērk savas mājas par dzimtu. Tad būs prieks strādāt, un tad ļauni cilvēki tā nenovils vis uz naceļiem. Pamācība „Bāri” vēl skaidrāka.

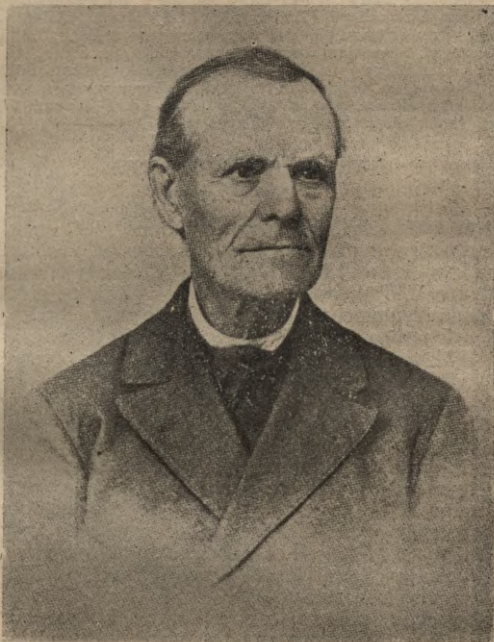
Neikēna dzejās un prātulās cildināta čaklība, tikumiska krietnība, dievbijība. Apcerējumos viņš izsaka savas domas par skolām, par audzināšanu, par ticību, par zemnieka stāvokli un gaidāmiem likumiem.

Nozīme. Jura Neikēna dzīves gājums jau rāda, ka ar centību var tikt uz priekšu, un ka pēc tam visi spēki jāziedo savam pienākumam sadzīvē. Ar saviem stāstiem viņš uzskatāms par mūsu stāstniecības nodibinātāju, jo tikai Zvaigznīte var dalīties ar viņu šinīs nopelnos. Stāstos Neikēns gan sniedz pamācības, bet viņš tur parādās arī kā ievērojams mākslinieks — tautas dzīves tēlotājs un dzīvu raksturu veidotājs. Bez tam Neikēns ir ievērojams mācītājs, liels izglītības veicinātājs, tautas audzinātājs kristīgā garā. Viņš skubināja zemniekus iepirkt savas mājas par dzimtu un brīdināja no aizklīšanas svešumā. Tā viņš parādās kā liels tautas draugs. Tikai viņa uzskati par tautības un valodas jautājumiem vēl nav saņieguši stingru latvisku viedokli.

Fridrichs Mālbergis.

1841.—1902.

Dzīves gājums. Fridrichs Mālbergis dzimis 1824. gadā, Kurzemē, Dundagas pagastā, kur viņa tēvs bija saimnieks. Viņš mācījās Irlavas skolotāju seminārā, pēc kam bija kādu laiku par skolotāju savā dzimtenē, par palīgu pie Ernesta Dinsberga. No tu-

Fr. Mālbergis.

rienes viņš aizgāja uz Rīgu, arī par skolotāju, un še dabūja iepazīties ar latviešu nacionālās atmodas pirmajām vēsmām. Mūža lielāko daļu, no 1856. g., Mālbergis tomēr nodzīvoja Secē, blakus skolotāja darbam pildīdams arī ērgelnieka vietu un vadīdams dziedātāju kori. Vecuma dienās, kad savu amatu pildīt bija jau par grūtu, viņš piemetās pie radiem, turpat Secē, Staburaga tuvumā. Dzejai viņš palika uzticīgs līdz pat vecumam. Fridrichs Mālbergis nomira 1907. g., turpat Secē, kur arī paglabāts.

Raksti. Mālbergis sarakstījis dažas garākas poēmas: „Staburags un Liesma” (1869.), „Sēris un Nāra”, labu skaitu īsāku dzeju un fābulu, stāstu „Platā ēna” un dažādus citus rakstus, kam mazāka vērtība.

Mālbergis ar savu garu vēl stipri ieaudzis vecajā paaudzē un tautiskā laikmeta dedzīgākiem darbiniekiem viscaur līdzī negāja, tāpat kā Neikēns. Gan arī viņš dzied par tautas pagātni un sapņo par tautas nākotni, tomēr augstāko patiesību redz kristīgā kultūrā. Viņa dzejā cildināta cilvēka cenšanās un izturība darbā, piemēram dzejolis: „Cinišanās”, „Nespēka vara”. Bez tam tur ir dabas, dailes un mīlestības motīvi. Poēmā „Staburags un Liesma” apdzējota teiksmainā latviešu tautas atnākšana no Indijas un kristīgās gaismas uzausana. Būdam pats veco laiku cilvēks, viņš stāstā „Platā ēna” teicami tēlojis dažus dzimtbīšanas kļaušu laiku notikumus.

Andrējs Pumpurs.

1841.—1902.

Dzīves gaita. Andrējs Pumpurs dzimis 1841. gadā Lieljūmpuravas pagasta tanī daļā, kas atrodas Daugavas Zemgales krastā. Viņa tēvs, muižas vīndedzis, tanī laikā dzīvoja Ķeirānu meža mājiņā, kas vēlāk nojaukta. Jau nākošā gadā Pumpura tēvs tika par saimnieku Dīriķu mājās, kur tad arī pagāja Andrēja bērnība — viegli un bez liekām rūpēm. Vēlākos gados Pumpuru ģimene tika dzīvojusi arī Lāčplēšu mājās.

Andrēja Pumpura dzimteni no Vidzemes, no pagasta pārējās daļas atšķīra Daugava, bet no Zemgales to atdalīja ne tikai parastā robeža, bet arī plaši meži un purvi. Šinī klusajā stūrītī bija tikai viena pusmuiža un pāris desmiti zemnieku māju. Jauno laiku dzīves skaņas šē atklīda daudz retāk. Šejienes ļaudīm bija daudz vecu laiku savādību, ar ko viņi lepojās, un vispār ar svešniekiem daudz neielaidās. Zemnieki vēl lielā mērā turējās pie savu sentēvu parašām. Kristīgā ticība un jaunie laiki vēl nebija iznīdējuši arī tautas dziesmu un pasaku bagātību. Dziesmas skanēja darbos un godos, un pasakas un teikas bija ļaudīm vēl kaut kas vairāk par tukšiem niekiem. Šur tur vēl atradās burvji un citi veclaiku gudrību un noslēpumu glabātāji. Saimnieki upurēja mājas gariem, mieloja veļus, ticēja dažādiem māņiem. Še vēl svētīja ne tikai kristīgos svētkus, bet arī blūķu vakarus, veļu naktis. Ļaudis par kļaušu smagumu arī daudz nedomāja, gāja darba gaitās dziedādami un jautrības nekad netrūka.

Šādā viducī auga Pumpurs. Tas jāņem vērā, lai saprastu, kāpēc viņš varēja kļūt par tādu ievērojamu un īpatnēju tautisku dzejnieku.

Pumpura bērniņas jaukākās atmiņas saistās ar Daugavu un dažiem veciem cilvēkiem, kas ar savām savādībām pievilka ziņkārīgo un vēriġo zēnu. Viņš atminējās kādu radinieci, sauktu Mīlo māti, vecu sieviņu, ko ļaudis turējuši par labu ārsti un kas visiem bijusi pazīstama ar savu labsirdību. Viņa zinājusi arī bezgala daudz tautas dziesmu un pasaku, tāpat dažādus vecus nostāstus, un tos atstāstīdama dažreiz vēl papušķojusi. Viņu klausoties, mazais Andrējs fantazijā pārdzīvojis brīnišķīgus brīžus.

Andrējs Pumpurs.

— Kaimiņos bijis arī kāds vīrs, saukts Dugājs, stiprs un sapratīgs cilvēks, bet neņēmis grāmatu ne rokā, baznīcā negājis, ticis turēts par burvi, bet ļaudīm labprāt visādi izpalīdzējis.

Andrējs no vecākiem cilvēkiem arvienu dzirdēja nostāstus par seniem laikiem, par Daugavu, par vecām pilīm, par ciņām, kādas ap tām notikušas. Arī teiku par Lāčplēsi viņš jau bērniībā noklausījies.

Dīvpadsmit gadu vecumā Andrējs iestājās Lielvārdes draudzes skolā, mācījās labi, bet tālākās skolās netika, jo vecākiem nebija vajadzīgo līdzekļu. Tēvs grūto gadu dēļ bija pazaudējis mājas un dzīvoja atkal pie citiem. Gan Andrējs aizgājis pie draudzes mācītāja lūgt padoma,

bet tas atteicis, ka skolas maksājot daudz, un tāpēc lai arī pēc tām nekārojot, lai ejot mierīgi pie sava zemnieka darba.

Palīdzēdams tēvam darbos, Andrējs sāka iepazīties ar klašu laiku dzīvi muižā, bija dažu labu nakti starp muižas rījas kūlējiem. Līdz ar savu tēvu viņš bija kādu laiciņu Lietuvā. Turpmākos gados viņi laida plostus pa Daugavu. Tā gadījās redzēt vietas un ļaudis, kas saistīja nākošā dzejnieka uzmanību.

Tanīs gados sākās mērnieku laiki. Pārmērīga tikpat muižu, kā arī zemnieku māju zemi, lai sagatavotos pārejai no klašu

kārtības uz nomu vai privātīpašumu. Drīz pēc tam sākās vispārējāka zemnieku māju pārdošana par dzimtu. 1858. gadā jaunais Pumpurs piestājās mērnīkam par mācekli un palīgu, par ko saņēma uzturu un nelielu algu. Viņam bija jāaņemtas nokalpot desmit gadus. Gan sākumā jaunekli šāds darbs ne visai apmierināja, jo bija jāizpilda vienkārša strādnieka vieta, bet cerība ar laiku kļūt par patstāvīgu mērnīku viņam lika paciesties. Tanīs laikos mērnīks bija varenis vīrs.

Turpmākos gados Pumpurs ņēma dalību arī Jaunpiebalgas un Vecpiebalgas pagastu izmērīšanā. Kādu laiku viņš strādāja jau arī patstāvīgi. Mērīšanas gados (1867.—1872.) Vecpiebalga bija kļuvusi par ievērojamu centru, kur saradās vairāki plašāk pazīstami latviešu darbinieki. Tur bija apmeties par ārstu Valdemāra un Alunāna studiju un domu biedrs Jurjāns, tur kādu laiciņu piemita Auseklis, turieņi bija abi brāļi Kaudzītes, drīz ieradās arī Kronvalds.

Šie mērīšanas laiki Piebalgā bija jaukākais laiks Pumpura mūžā. Ne tikai tas, ka zemnieki mērnīkus nēsāja vai uz rokām, rīkoja mielastus un dzīres, kur nebeidza skanēt jautras dziesmas. Arī Pumpurs, būdams jautras dabas cilvēks, no tā neatteicās un pulkā citiem nepalika parādā. Bet šo laiku viņam sevišķi jauku padarīja satiksme ar tautiešiem, kas viņu pilnā mērā saprata. Viņi šad un tad sapulcējās, pārrunāja vispārības lietas, ņēma tuvu pie sirds tautas sāpes un trūkumus, bet arī no visas sirds priecājās par katru jaunu panākumu latviešu sadzīvē. Šinī laikā Pumpurs iesāka dzejot, viņa dzejas iespieda „Baltijas Vēstnesī“, un tā laika lasītājiem šīs dziesmiņas patikušas, ka gaidīt gaidījuši laikraksta jaunāko numuru.

Pumpurs nebija tāds grāmatu cilvēks, kā piemēram Alunāns vai Auseklis. Viņš nesēdēja vis caurām naktīm pie grāmatām, nemēģinājās klusībā un ilgākā pacietībā saskandēt kādu dzeju. Nē, viņa dzejas sākums vairāk meklējams sajūsmas brīžos, jautru draugu pulcīņā. Tad dziesmas radušās itin kā nejauši, kā pašas no sevis. Lai arī šīm dziesmām bija valodas grumbuli, tomēr viņas atrada daudz vieglāk ceļu uz tautas sirdi nekā vientulībā dzimušās.

Divas lietas bija, kas Pumpuram dvēselē esošās dzejnieka spējas atmodināja. Liela nozīme bija visām tām dziesmām un pasakām, ko viņš bija bērnībā un jaunībā jau no tautas mutes dzirdējis. Un otrs — tas jau bija tautiskās atmodas gars. Tā ņēmdams vārdus un teikumus no

pagātnes, bet sajūsmu un ideālus no tagadnes — Pumpurs kļuva par īstu tautas dziesminieku. Dzejā viņš darīja to pašu darbu — savas tautas modināšanas un pašapziņas un nākotnes ticības stiprināšanas darbu, ko jau bija sācis Valdemārs, Alunāns, Zvaigznīte, ko darīja Kronvalds un citi.

Mērnieku laikiem beidzoties, Pumpurs neilgu laiku bija Jumurdā par muižas pārvaldnieku un meža pārziņi, līdz 1874. gadā pārcēlās uz Rīgu.

Kāds cits tautas atmodas dienu krietns darbinieks — Richards Tomsons — bija Rīgā atvēris fabriku un pie tās arī skolu, bez tam izdeva savu laikrakstu „Vārpa”. Pie šiem uzņēmumiem Tomsons saistīja arī Ausekli un Pumpuru. Un te nu atkal sastapās šie divi tā laika labākie dzejnieki. Tomsonam diemžēl ar šiem pasākumiem neveicās. Nu Pumpurs izmēģinājās citādi, atvēra grāmatu veikaliņu. Arī tas nenesa nekādu peļņu, bet gan zaudējumus, jo Pumpuram trūka veikalnietka izmaksas. Viņu sāka nospīest smagas dzīves rūpes.

Ko nu darīt? Pumpurs spēra neparastu soli. Nevienam nezinot, viņš 1876. gadā atstāja Rīgu un aizbrauca uz Maskavu, lai tur izmēģinātu laimi. Diemžēl, arī tur neveicās. Viņš gribēja dabūt kaut kur muižas pārvaldnieka vietu. Kad tā nespējās, viņš kādu laiku strādāja galdnieka darbu, ko bija jaunībā drusku mācījies.

Tanī laikā Balkānos sākās brīvības kara. Serbu tauta aizstāvēja savu zemi pret turku uzbrukšanos. Maskavā bija īpašs birojs, kas pieņēma brīvprātīgos. Arī Pumpurs pie-teicās, kā jau mērnieks, tika ieskaitīts virsnieka algā, saņēma ceļa naudu, nopirka kareivja tērpu un zobenu un devās ceļā uz Serbiju. Cīņas tomēr sāka izbeigties. Un tā Pumpurs dabūja gan redzēt Balkānus un kara lauku, bet kaujās netika vairs piedalījies.

Atgriezies Krievijā, Pumpurs iestājās armijā. No turienes viņš ietika junkuru (kara) skolā un to 1878. gadā no-beidza, pēc kam tika ieskaitīts kā virsnieks krievu armijā.

Savus piedzīvojumus svešumā Pumpurs aprakstīja grā-matā „No Daugavas līdz Donavai”.

Drīz vien svešumā aizgājušo dzejnieku sāka pārņemt il-gas pēc dzimtenes. Un tiklīdz radās izdevība, viņš lūdza priekšniecību, lai viņu pārceļ uz citu vietu — tuvāk pie Rīgas. Viņa lūgumam bija panākumi: sākot ar 1880. gadu Pumpura dzīves vieta ir vai nu Latvijā, vai arī Latvijas tuvumā. Ilgāku laiku viņš pavadīja Daugavpilī, arī Rīgā.

Šinīs gados viņš nobeidza jau agrāk iesākto eposu „Lāčplēsis“, kas ir šī dzejnieka lielākais darbs.

Kad Pumpuru 1895. gadā pārcēla uz armijas apgādi (intendantūru), ar dzīves vietu Daugavpili, sākās nemierīgāki gadi. Bija ar kroņa mantām jābrauc tālus ceļus, vajadzēja nedēļām ilgi būt ārpus mājām. Viens tāds brauciens bij sevišķi garš — pa jūru uz tālajiem austrumiem, uz Ķīnu. Šie braucieni atstāja sliktu iespaidu uz dzejnieka veselību, viņš sāka slimot ar asu reumatismu.

Pumpura vēlēšanās bija — nokalpot līdz pensijai, tad iegūt mazu īpašumu, vislabāk Rīgas tuvumā, dzīvot klusi, piegriežoties atkal dzejai, cik nu to atļautu spēki. Viņam bija nodoms sarakstīt lielāku romānu no kļaušu laiku dzīves, kas bija jau iesākts un saucās „Kurmīš“.

Slimība tomēr palika grūtāka un grūtāka. Pašā Jāņu vakarā 1902. gadā Pumpurs šķīrās no šīs saules un aizgāja velu valstī. Viņu paglabāja Rīgā, Jēzus kapos. Tagad tur uzlikts arī piemineklis — ar Lāčplēša tēlu.

Lāčplēsis. Andrēja Pumpura lielākais darbs — eposs sešās nodaļās „Lāčplēsis“, kas nāca kļājā gan vēl, tikai 1888. gadā, bet sākts rakstīt jau daudz agrāk — tautiskā laikmeta jūsmīgākajās dienās, Pumpura mūža pirmā pusē. Šinī plašajā dzejojumā Pumpura gara pasaule redzama vienkopus. Pārējie viņa darbi to tikai atkārtoti un šur tur papildina.

Par pamatu šim eposam Pumpurs ņēmis kādu viņa dzimtenē stāstītu teiku par stipru jaunekli, ar lāča ausīm, kas varējis kailām rokām lāci pārplēst pušu. Šis lielais spēks viņam palīdzējis cīnīties ar visādiem ienaidniekiem.

Pumpura „Lāčplēša“ saturs īsumā šāds: Pirmajā dziedājumā Likteņtēvs latviešu dieviem pasuludina, ka arī Latvijā iespiedīsies kristīgā ticība. Nāks sveši svētnieki — katoļu mūki — bet tiem nevar uzticēties, jo līdz ar kristīgo ticību viņi atnesīs arī verdzību, latviešu cilšu patstāvībai būs beigas, un tauta sāks aizmirst arī savu sentēvu ticību. Latviešu dievi solās pasargāt savu tautu, īpaši viņas varoni Lāčplēsi. — Turpmākos dzejojumos redzam Lāčplēša gaitas. Pirmais viņa varoņdarbs — nikna lāča pārplēšana, kad tas grib uzbrukt jaunekļa vecajam labvēlim. Dabūjis zināt, ka jau no likteņa viņam lemts kļūt par tautas varoni, Lāčplēsis dodas uz Burtnieku pili — iegūt sentēvu gudrības, lai tā būtu ne tikai miesīgi, bet arī garīgi stiprs. Pa ceļam viņš iegriežas Aizkraukles pilī, kur sastopas ar daļu

jaunavu Spīdalu, kas padevusies ļaunām varām un pa naktīm piedalās velnu dejās. Neviena nepamanīts, Lāčplēsis nokļūst Velnu bedrē, redz tumšos garus un viņu pulkā arī daļo Spīdalu un kādu no virsaišiem — Kangaru. Še tumšas gari pārrunā savas darbības plānu — kā latviešu tautu un viņas varoņus iegrūst postā. No turienes viņš nejauši nokļūst arī Staburadzes mājoklī, kur mājo mīlība un gaisma, un tur viņš kā sapņu tēlu jau ierauga arī savu likteņa izredzēto — Laimdotu. Kad vēl iepazīnies ar savu nākošo cīņu biedru Koknesi — Lāčplēsis dodas tālāk. Ceļā viņš sastopas ar igaunu milzi Kalapuisi, kas iebrucis latviešu novados, pieveic to, satiekas vēl ar Kaupu un Kangaru, iepazīstas ar dažādiem ļaudīm, ar tautu. Nonācis Burtnieku pili, Lāčplēsis mācās senās, vecās, dziļās gudrībās, iepazīstas ar maigo, mīlīgo jaunavu Laimdotu, kas varonim izrāda visus Burtnieku pils noslēpumus, arī nogrimušo gaismas pili. Lāčplēsis, nebaidīdamies no briesmām, paliek par nakti nogrimušajā pili, pieveic pekles garus, un pēc tam pils ceļas augšā. Tauta gaviļem saņem jauno vēsti. Bet taisni tanī pašā naktī ļaunie gari aizved gūsta Laimdotu, kas bija no likteņa nolemta Lāčplēsim par dzīves biedreni. Varonim neatliek laika priecāties, viņam jādodas pasaulē meklēt Laimdotu. Te nu sākas atkal garš un ilgs ceļojums, ar visādiem piedzīvojumiem, ar visādām briesmām. Lāčplēsis dabū redzēt Ziemeļmeitu, satiekas ar sumpurņiem, nonāk pašā pasaules malā. Beigu beigās Lāčplēsim ar viņam labvēlīgā likteņa palīdzību izdodas pieveikt savus pretiniekus, iegūt atpakaļ Laimdotu un atgriezties dzimtenē. Nu arī Spīdala, kas visu laiku bija cērējusi iegūt Lāčplēsi sev, padodas, noliek savas burvības un kļūst par Kokneša sievu. Pa to laiku vācieši jau tālu iespiekušies Latvijā, paspējuši jau te nostiprināt savu varu un sākuši sludināt kristīgo ticību. Lāčplēsis ķer atkal zobenu rokā un turpina cīņas — lai nu atsvabinātu tautu no šiem nelūgtajiem viesiem. Vācieši sūta savu vareno melno bruņinieku. Divkaujā šim ar viltu palaimējas nocirst Lāčplēsim ausis, kas mazīna viņa spēku, pēc kam abi pretinieki cīnīdamies iegāžas Daugavā. Tauta tomēr joprojām tic, ka nāks laiks, kad Lāčplēsis trieks dziļumos melno bruņinieku, pats palikdams augšā. Tad, pēc vergu laika, sāksies atkal jauna, labāka dzīve Latvijā. — Bez šī vispārīgā pavadiena — šīnī eposā daudzas atsevišķas katus, kas paplašina un papildina teikto.

Lāčplēsis bija tautas varonis, kas atdeva savus spēkus un savu dzīvību par tautu, par viņas nākotni. Viņš bija spēka, drošsirdības un skaidras vīrišķības paraugs. Blakus viņam

redzam gaišo, mīlīgo Laimdotu — kā latviešu sievietes ideālu. Un cik tumšs, cik nicināms ir tautas nodevējs — Kangars!

Pumpura „Lāčplēsis“ pauž tautas atmodas laika garu un rāda, ka tiešām jau šinī laikā meklējami pirmie sapņi par mūsu tautas pilnīgu neatkarību, tikpat valstiskā, kā arī gar kultūras dzīvē.

Dzejiskā ziņā „Lāčplēša“ pirmā pusē, kas rakstīta daudz agrāk, stādāma krietni augstāk par eposa otro pusi, kas radusies vēlākos gados, kad dzejnieks bija daudz svaids ikdienas rūpēs un dzīves sīkumos.

Dzejas un citi raksti. Andrējs Pumpurs sacerējis labi daudz dzeju un dažus citus rakstus. Arī šē tautiskā laika domas: par pagātni, kas nesusi tautai pazemojumu, un par nākotni, kad kavēkļi būs pārspēti un latviešu tauta atkal brīvi zels un veidos savu dzīvi. Pumpurs pirmais, atskaitot kādu Zvaigznītes mēģinājumu, sāka dzejot tautas dziesmu izteiksmē. Viņš pats atsaucās uz Zvaigznīti kā jaunas dzejas formas sācēju. Nacionālas domas bija arī Alunāna dzejā, bet tur izteiksme bija parastā mākslas dzejas garā. Pumpurs šo ceļu gāja ar sekmēm, viņam pievienojās Auseklis, kas tad arī vēl pilnīgāk izkopa šo dzejas veidu. Jau 1870. gadā dzeja „Pastarīte“ iesākās parastā tautas dziesmu ritumā:

Laika māte tautas raida,
Meitas daļi velšodam':
Citai kreklu, citai sakšu,
Pastarītei villainīt';
Pastarītei villainīti,
Zilu zīlu vainadziņ'.
Pastarīte saderēja
Saules kalnu zemītē,
Saules kalnu zemītei,
Baltās jūras malīnā. U. t. t.

Bet liela daļa Pumpura dzeju vēl arī vecajos mākslas dzeju ritmos. Un vispāri — Pumpurs vēl šad un tad jūtas kā ceļa jūtīs, ar vienu kāju it kā vēl stāvēdams vacejā pasaulē, ko rāda viņa svinīgās dziesmas, piemēram, „Svēts brīdis“, „Mūsu Dievs“ un citas, kur tāpat kā „Lāčplēša“ ievadā, dievu sapulcē, kristīgā mācība tomēr paliek augstākā patiesība.

Turpretī sadursmē ar tautas ārējiem ienaidniekiem Pumpura dzejas varoņi samierināšanos nepazīst, tāpat kā Lāčplēsis. Imanta, varonis, kas dus aprakts Zilajā kalnā, kādreiz celsies augšā, tvers zobenu, un bēgs tad visi ienaidnieki. Tad lēks saule — tautas patstāvība celsies augšā.

Nozīme. Andrēja Pumpura dzīves apraksts rāda, cik liela nozīme dzejnieka mūžā bijusi apkārtnei, kur vēlskanējušas vecas latviešu pašu dziesmas, kur stāstītas tautas pasakas un teikas un piekoptas citas sentēvu parašas. Pazīdams jau no mazām dienām tautas dzeju, jaunības dienās, arī tautas atmodas laika ideju sajūsmināts, Pumpurs kļuva par ievērojamu tautisku dzejnieku, kas arī izteiksmē sāka piekopt latviskos ritmus un citas mūsu vecās dzejas īpatnības. Zinādams tautas nospiesto stāvokli un nojauzdams arī viņas apslēptos nākotnes sapņus, Pumpurs radīja lielisko Lāčplēša tēlu, kas kļuva par Latvijas brīvības karotāja un tēvzemes aizstāvja simbolu.

Auseklis.

1850.—1879.

Dzīves gaita. Auseklis — īstā vārdā Krogzemju Mikus — dzimis 1850. gadā, Vidzemē, Ungurpils pagasta Sipolos. Viņa tēvs tur bija saimnieks, puslīdz pārticis cilvēks, kas rūpējās par savu bērnu izglītību.

Ausekļa dzimtene vairs nebija tik bagāta tautas dziesmām un pasakām, kā tas apvidus, kur auga Pumpurs. Ausekļa jaukā kā bērnības atmiņas nesaistās vis ar dziesmu dziedāšanu darbos ejot un godus svinot, bet gan ar vientuļīgiem brītiņiem, pavadītiem apkārtējās dabas klēpī. Viņš stundām ilgi varējis gulēt kādā mežmalā, klausīties koku šalkšanā un putnu dziesmās vai arī kļīst pa birztaļām, upes līčiem un nodoties saviem vientulības sapņiem.

Mikus mācījās draudzes skolā, pēc kam iestājās Valķas skolotāju seminārā. Še nu viņam mīlākās draudzenes — grāmatas. Blakus skolas darbiem, viņš daudz lasa citu rakstniekus, īpaši vācu lielo dzejnieku šilleru. Bez tam viņš pamatīgi iepazīstas ar vecākiem pašu tautas rakstniekiem, lasa „Pēterburgas Avīzes“, kur viņam patīk „Zobugals“, kas prot tā zoboties par latviešu tautas ienaidniekiem un viltus draugiem. Viņu ļoti valdzināja Alunāna raksti. Tos lasīdams, viņš sāka pārdomāt par mūsu tautas pagātni, par seno brīvību, ko bija nomākuši sveši iebraucēji. Reizē ar to dzima arī nākotnes sapņi un ticība, ka verdzība, tikpat ārējā, kā arī iekšējā vienreiz beigsies.

Semināru 1871. gadā nobeidzis, Auseklis stājās skolotāja darbā. Tikai nekur nepalaimējās ilgāk palikt vienā vietā. Ausekļa patstāvīgā, spītīgi lepnā daba, viņa jaunlatvieša uzskati un dzejnieka vārds tanīs laikos ātri vien atrada ienaidniekus, un tad bija jāmeklē atkal citur darbs un maize.

Auseklis bija par skolotāju Jaunpiebalgā, Cēsīs, Lielvārdē, Rīgā, pēdīgi tālajā Lēņingradā. Pirmā vietā viņam rodas neskaidras ar mācītāju, otrā — ar kārķu vāciešiem. Daudz labāk viņam patīk Lielvārde, kurās tuvumā bija audzis Pumpurs. Turienes ļaudis ar saviem veclaiku apģērbiem un dzīves parašām, ar savām dziesmām, pasakām un sentēvu īpatnējo gudrību — Ausekli vilktin pievilka.

Lielvārdes laiks svarīgs posms Ausekļa mūžā. Te viņš atrada savam dzejnieka garam bagātīgus ierosinājumus. Vecolatviešu dziesmu avoti šē bija vēl dzidri. Auseklis sāk uz-

rakstīt dzirdēto — gan dziesmas, gan pasakas. To pašu darīt viņš pamudina arī savus čaklākos audzēkņus — skolēnus. Vakaros viņš ilgi sēd zēnu guļamistabā, klausīdamies, kā skolēni viens par otru stāsta pasakas un visādus nostāstus par apkārtni, dod mīklas minēt, dzied tautas dziesmas un sarunājas savā vienkāršajā, bet skaidrajā tautas valodā.

Auseklistautas gara mantās meklē un vēro latviešu tautas īpatnējo garu, skata fantāzijā vecās dzejas vienmēr jaunostēlus. Tā mūsu dziesminieks atrod dzejas skolu ne tikai grāmatās, ne tikai slavenu rakstnieku darbos,

Auseklis.

bet arī tautas bērnu vientiesīgi teiktajos vārdos.

Auseklis rakstīja, ka starp vecajiem zemniekiem esot sa-

stopami vīri, no kuŗu dzīves gudrības nebūtu jākaunas vislielākajiem pasaules prātniekiem.

Bieži vien Auseklis nostaigā uz tuvējo Daugavu, vērodams viņas vareno plūdumu un atkal aizklīzdams sapņos gan sendienās, gan nākotnē. Daugava viņā modina varenu brīvības garu. Še radusies arī pazīstamā „Timpula“ („Kā Daugava vaida un bangas kā krāc“). Auseklis kļūst par ievērojamu brīvības dzejnieku. Tā viņa dzejas savienojas ar Lāčplēša tēlu, ko bija apdziedājis Pumpurs.

Jau 1873. gadā iznāca Ausekļa „Dzejas“, maza grāmatiņa, bet svarīga mūsu mākslas dzejas vēsturē. Pēc tam Auseklis aizgāja par skolotāju uz Rīgu, Tomsona fabrikas skolā, un no turienes 1874. gada rudenī aizceļoja uz Lēņingradu. Viņš bija vēlējies palikt dzimtenē, sarakstījās ar Kronvalda Ati, bet tā laika latviešu nacionālistu liktenis bija grūts: varas kungi vācieši viņus turēja par lieliem nemierniekiem un tāpēc ne labprāt atļāva ieņemt labākās vietas.

Lēņingradas latviešu pulciņā arī bija notikušas lielas pārmaiņas. Ne Valdemāra, ne Barona tur vairs nebija, bet gan citi, to pulkā arī karsti patrioti, piemēram Baumaņu Kārlis, mūsu valsts himnas autors, tad vēl Jurjāņu Andrējs un vairāki citi.

Joprojām Ausekļa gars izteicās dzejā. Bez tam šinī laikā sarakstīja stāstu „Lidumnieks“ un vairākus krietnus apcerējumus, piemēram — „Par dziedāšanu pie latviešiem“, „Latviešu tautas dziesmas tautas skolās“. Dzeju ciklā „Ozolu vaiņagi“ — cildina mūsu tautas darbiniekus un labvēļus.

Auseklim nebija nolemts garš mūžs. Būdams labi vien jaunāks par Pumpuru, viņš arī mira daudz agrāk. Gadījās saslimt ar tīfu, bija jāiet slimnīcā. Tur ārsti bija pārskatījušies slimības noteikšanā. Kad pamanīja kļūdu — bija jau par vēlu. Auseklis nomira 1879. gadā.

Kad Ausekli pārveda Latvijā — lieli ļaužu pulki viņa šķirstu izvadīja no Rīgas. Tāpat arī dzimtenē — Alojās kapos — bija sapulcējusies ļaužu jūra. Bija redzams, ka Auseklis atradis atbalsu savā tautā.

Vēlākos gados uz Ausekļa kapa uzlika pieminekli, kur iekalti paša dzejnieka vārdi:

Vēl gari uz putekļiem cerē,
Vēl putekļi garu grib slēpt.
Kas rādījās mūžīgi miris,
Tas tautībā piecelties sāk.

Dzeja. Ausekli daba bija apveltījusi lielām dzejnieka dāvanām. Viņam bija tik dzīva fantāzija, ka savā sapņu valstī viņš jutās tāpat kā īstenībā. Jau zēna gados, lasīdams pirmās grāmatas, dzirdēdams vēju koku lapās čabinām, viņš vaļējām acīm sapņo un pasauli redz pavisam citādu. Tāpat klausīdamies tautas dziesmās un pasakās — viņš garā aizkļīst senos laikos un šos senos laikus redz nevis vēsturnieka, bet gan dzejnieka acīm. Gaisma un ēnas ir tikpat tagadnes, kā arī pagātnes dzīvē. Bet Auseklis kā dzejnieks redz tikai gaismu. Sēdēdams Daugavas krastā, klausīdamies straumes šalkšanā, viņš fantāzijā skata, kas šinīs vidos noticis priekš seši, septiņi simti gadiem, un tāpat redz to, kam vajaga notikt pēc piecdesmit, pēc simts gadiem.

Ausekļa iedzimtās dzejnieka spējas izdaiļojās lasot citu labu dzejnieku darbus un iepazīstoties ar tautas gara mantām.

Sava gara virzienā Auseklis ir Juŗa Alunāna tiešs pēcnieks. Ko Alunāns teica savos prōzas rakstos, to Auseklis spēja ielikt daiļos dzejas veidos. Tā Alunāns rakstīja, ka nieki ir, ko mūsu naidnieki izgudrojuši, ka mūsu senči bijuši nožēlojami mežoni un tikai svešie ienācēji atnesuši kultūru; un Ausekļa dzejā visvairāk izmanām to pašu domu. Taisni otrādi, Alunāns turpināja: mūsu senču īpatnējo, dziļo, veco kultūru svešinieki ar savu ieroču un viltības spēku sāgrāva, aizkavēdami tautu attīstībā, iegrūzdami to verdzības purvā; Ausekļa dzejā to pašu dzirdam. Un tad Alunāns droši skatās nākotnē un tic, ka latviešiem drīz vien nāks atkal brīvi un jauki laiki; un arī Ausekļa dzejnieka acis redz šo nākotni. Ko Alunāns iesāka stāstīt prōzas vārdos, to Auseklis vispirms atkārtoja dziesmās, tad turpināja, jo pa šo gadu desmitu latviešu tautiskās apziņas izkopšana nebija stāvējusi uz vietas. Ausekļa laikā jau darbojās arī Kronvalds. Tāpēc varam nupat teikto papildināt: arī Kronvalda domu pasaule atbalsojas Ausekļa dzejā. Auseklis — tautiskā laikmeta lielākais dzejnieks.

Dzejā „Tauta” Auseklis jautā: „Tauta, kur ir tava dzeja — daiļā debess līgava?” Un tūlīt arī atbild: „Klusa tagad dziesmu leja, žēli vaida Daugava”. Un atkal jautājums: „Tauta, kur ir tavi dievi? Kur ir viņu mājoklis? — Projām, projām tavi dievi, pīšļos viņu svēteklis.” Un kāpēc tas tā? Senčiem vergu zveņģē slīkstot zuda jautrais dziesmu gars; dārgai brīvēstībai nīkstot — projām devās dievu bars.”

Tāda atbilde, un tad dzejnieka sapņu ainava: „Toreiz smēja pilnā laimē, tautai veicās koši zelt; pati augstā debess saime zemē nāca priekus smelt.” Skatījies tos laikus, dzejnieks atkal pēkšņi iedomājas mūsu dienas: „Nu vairs nav tie zelta laiki, skaistie dzīves ziedoņi; aizgājuši tie kā tvaiki, tos tik piemin dziedoņi.” Beigās viņš izsaucas: „Dārgā senatne, kur esi? Jaukais senču mantojusi! Dzeju, dievus šurpu nesi! Steidzies, steidzies drīz pie mums!” — Tā šē dzejnieks ne tikai pagātni iedomājas brīnišķi jauku, bet arī skumst par divām zaudētām lietām: par tautas dziesmu garu un par tautas nacionālo reliģiju. No dziesmu gara dažos apvidos vēl daudz kas bija palicis, bet citur jau skanēja svešās dziesmas. Kur agrāk, piemēram, Jāņu nakts mirdzēja ugunīs un līgot līgoja dziesmās un tērpās puķēs un vainagos, un dimdēja liksmībā un dzīvībā, tur tagad, īpaši brāļu draudžu apgabalos, redzēja drūmas sejas, dzirdēja grūti saprotamas, kļūdainas, garā svešas dziesmas, ko izmocītā tauta bija piepēmusi, lai remdētos šīs dzīves izmisumā. Šīs dziesmas runāja par debesu valstību, lai palīdzētu piemirst pašu dzīves īstenību. — Vēl vairāk sadrupināta bija mūsu senču reliģija. Tauta gara mantās bija atlikušas kā dzirksteles no agrākā lielā ugunsкура. Auseklis nu ilgojas, kaut nāktu laiks, kas no šīm dzirkstelēm salasītu un uzpūstu atkal gaišu uguni, pie kā sildīties latviešu dvēselēm.

Arī savas dzejas izteiksmē Auseklis bija meistarš, un arī izteiksme viņam latviska, tautas gara mantu izdaiļināta. Auseklis pūlējās būt nacionāls dzejnieks tikpat saturā, kā arī formā. Daudz viņa dzeju pilnīgi tautas dziesmu garā. Ausekļa dzejas jūsmīgo garu jūtam, piemēram, poēmas „Čūsķu tēvs Zālķsis” pirmajās rindīnās:

„Strinkšati, strinkšati, koklītes stīdīņas!
Džīgājiēt spocīgas burvīgas skaņas!
Dziedāšu, līgošu dīvainu dziesmiņu,
Sendienām aizmirstu brīnuma stāstu.”

Šē jau dzirdam kā kādu vecu, teiksmainu tautas koklētāju, tautas dziesminieku. Dzirdam, kā viņš velk pirkstus pār stīgām, kā strankš kokles stīgas, kā skan dziesminieka balss svētā godbijībā, cilājot sentēvu dziesmas un stāstus. Stīgu skaņas un dziesminieka savāda svinīgums klausītāju aizrauj citā pasaulē. Vēl nostrankšķ stīgas, un tad koklētājs pāriet

uz pašu stāstu, kas jau ir citādā garā — ne vairs svinīgs, bet viegli stāstošs, steidzīgs:

„Ticat, ļaudis, neticati
Sirmu laiku pasakām;
Tiesām bija jauki laiki,
Aizgājuši neatnāks,
Ezeriņi gaisā gāja,
Zivis bira ielejā,
Milzu dēli lānos kāvās
Pūķiem, lāčiem, vilkačiem. U. t. t.“

Vēl nemsim kādu piemēru no Ausekļa dzeju pulka: „Gai-
sma s pils.“ Tur tāpat par teiksmaino pagātni, par teik-
smaino gaismas pili kalna galotnē. Nāca bēdīgi laiki, pils no-
grima pazemē, un tauta līdz ar to verdzībā. Tomēr arvienu
paliek ticība: „Ja kas vārdu uzminētu, augšām celtos vecā
pils. Tālu laistu tautas slavu, gaismas starus margodams.
Zilā gaisā plivinātos saukanbalti karogi, Kurģa laukā atska-
nētu sirmo garu daiņojums.“

Tautiskās atmodas laika darbinieki pūlējās šo vārdu uz-
minēt, tas bija gaisma, tas bija tautas īpatnējais
g a r a s p ē k s. Auseklis šē piemin sarkanbaltos karogus. Tā
viņš pravieša acīm skatīja un zināja, ka nāks laiks, un lat-
vieši pacels savu karogu. Četrdesmit gadus pēc Ausekļa nā-
ves tas tiesām notika: svešo karogu vietā pār Latviju sāka
plivināties sarkanbaltais karogs.

Ne tikai paši tā laika dzejnieki dzīvoja šādos sapņos, bet
jau simti un tūkstoši, kas lasīja rakstus, kas dabūja dzirdēt
atmodas laika vēstis. Tāpēc Auseklis, pārbraukdams no tā-
lās ziemeļu pilsētas, Latvijā jutās pavisam citādi. Dzejā
„Latvijā“ viņš saka, ka „Latvijas kalnos, Latvijas lejās
krūtīs man atdzīvo brīvības gars; raugu te vīrus kā ozolus
zeļam, meitas kā liepas kuplojam.“ Dzejniekam vajadzēja sa-
vas tautas tuvuma.

Īpašs krājumiņš ir „Ozolu vainagi“. Te dzejas par
ievērojamiem latviešu darbiniekiem, tāpat par mūsu tautas
„labvēļiem“.

Ausekļa dzeja — tautiskā laikmeta jaukā
sapņu valsts. Bez šīs dzejas tas laiks nebūtu tik tuvs un
nebūtu arī tik saprotams. Bet nu zinām, ka blakus pūlēm —
nostiprināt savu materiālo labklājību, blakus centieniem kļūt
cilvēcīgā brīvībā un jaunlaiku gaismā, vēl ir bijuši šie burvīgie

sapņi — par pagātni un nākotni. Šis tas no šiem pravietiskiem sapņiem jau piepildījies, un daudz kas vēl piepildīsies nākotnē.

No Ausekļa pārējām dzejām vēl atzīmējamas: „Dievozolu trijotne“, „Beverīnas dziedonis“, „Lai top!“, „Trimpula“, „Staburadzei“, „Daugavas racēji“.

Citi raksti. Auseklis sarakstījis arī stāstiņu „Līdumnieks“. Tur redzam kādu jaunsaimnieku-līdumnieku, kas paturēdams vērtīgāko no pagātnes, no tēvu tēvu garīgo mantu pūra, klausās arī jauno laiku vēstīs un seko tām. Viņš neatmet senču dziesmas un parašas, bet arī sūta savus dēlus augstākās skolās. Viņš — līdumnieks — cenšās būt garīgi un materiāli neatkarīgs latvietis.

Bez tam Auseklis atstājis vairākus krietnus, domu bagātus un jūsmīgi rakstītus apcerējumus. Tur ir par latviešu gara mantām, par dzeju, par skolām, par Latvijas laukiem. Tā viņš saka, ka mūsu skolai vajaga būt visciešākā sakarā ar mūsu tautas gara pasauli — ar pašu latviešu valodu, ar dziesmām, ar senču teicamajiem tikumiem. Nevis tikai dzīties pēc tā jaunā, kas rodas plašajā pasaulē, bet veidot tālāk arī to, kas mūsu pašu dabā, mūsu pagātnē, mūsu dvēselē. Tanī pašā laikā, kad vācieši joprojām lūkoja latviešus pārvācot, mūsu dzejnieks noteikti teica: skolai jābūt latviskai.

Nozīme. Jau Ausekļa dzīves gājums rāda, ka viņš dzejnieks un ka viņš ar lielu pacietību meklē skaidri latvisko pasauli. Vispārī — Ausekļa nozīme tautas atmodas laikā un arī līdz jaunākiem laikiem — liela. Viņš ne tikai dedzīgs nacionālists, bet viņš šo kulturālo nacionālismu ieliek īsti latviskās skaņās. Auseklis latviešu dzeju veido tikpat saturā, kā arī formā no latviskiem elementiem. Auseklis ir ne tikai lielākais pagātnes ideālizētājs, bet arī straujākais īsti latviskās nākotnes paredzētājs, praviototājs. Viņš gaida tos laikus, kad atdzims ne tikai latviešu valodas un dzejas pilnīga pastāvēšana un brīvība, bet viņš gaida atmostamies arī citas krietnās tautas īpašības, ti-

kumus un latviešu īpatnējo reliģiju. Ausēklis bija dzejnieks, nacionālists un praviētis.

Kronvalda Atis.

1837.—1875.

Dzīves gaita. Kronvalda Atis dzimis 1837. gadā, Kurzemē, Mazkrotes Vidusmuižīnā. Viņa tēvs, pēc amata drēbnieks, Ata dzimšanas laikā bija tur par modernieku. Vēlāk viņš šo muižu saņēma nomā.

Atis bija apdāvināts zēns. To ievēroja vietējais Durbes mācītājs un lūdza Kronvaldus, lai dod Ati viņa bērniem par biedru. Kronvaldi bija ar mieru, jo tā viņu dēls kļuva par mācītāja audzudēlu. Bez tam ne visai turīgajiem vecākiem bija arī citi bērni, par ko vajadzēja rūpēties. Līdz ar šo soli Atis iekļuva vācu aprindās un auga kā vācietis. Latviešu valodu viņš sācis jau piemirst.

Atis mācījās mācītāja ģimenē, pēc tam kādā privātskolā, līdz pēdīgi viņu nodeva Liepājas apriņķa skolā. Tur viņš sabija piecus gadus, tomēr skolu nenobeidza. Viņš diemžēl bija sācis nodoties dažādu reliģisku murgotāju rakstu lasīšanai, kas ļoti traucēja skolas darbus. Vēlāk viņš to ļoti nožēloja.

Divdesmit gadu vecumā Kronvalds atstāja Liepāju. Nu jau viņam pašam bija jāpelna maize, pašam jānokārto turpmākais darbs.

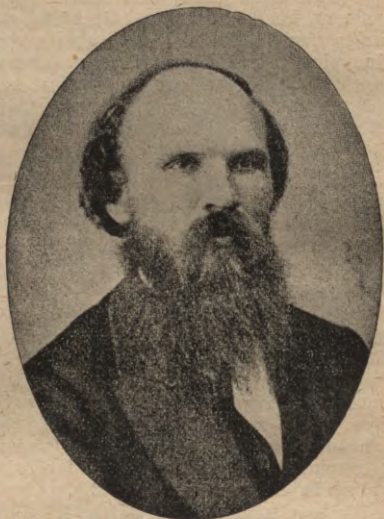
Kronvalds dabūja mājskolotāja vietu Lietuvā, pie kāda ārsta. Še atlika arī brīvs laiks, un to nu Kronvalds izlietāja, lasīdams krietnas grāmatas, ko viņš dabūja no ārsta prāvās bibliotēkas. Tā viņš lūkoja papildināt savu izglītību un panākt to, ko skolā bija neapdomīgi nokavējis.

Kad 1859. gadā minētā ārsta dēls brauca uz Berlīni, arī Kronvalds devās līdz. Vēlēšanās redzēt plašāku pasauli un kaut ko vairāk mācīties viņam nu bija tik liela, ka izlozēja mīlās grāmatas, lai tikai būtu vajadzīgā ceļa nauda. Berlīnē Kronvalds iestājās universitātes medicīnas fakultātē kā brīvklausītājs. Bez tam jau tanīs gados sāka nopietni interesēties par valodniecību un pedagogiju. Berlīnē Kronvalds gan varēja nodzīvot tikai pusgadu, tomēr arī tam bija nozīme. Tur viņš novērojis nacionālo sajūsmu, kas kvēlojusi citās tautās, tur viņš klausījies labus runātājus, bez tam —

nejauši sastapies ar jaunlatvieti A. Spāgi, kas tanī laikā arī bija Berlīnē. Visi šie piedzivojumi Ati pamudinājuši pārdomāt arī savas tautības lietu. Bez tam viņš apņēmies attīstīt savas runas dāvanas un kļūt par labu paidagōgu. Atgriežoties dzimtenē, viņš nodomāja stāties skolas druā.

Jau Berlīnē, iepazīdamies ar jaunākiem uzskatiem paidagōģijā, bija nācis pie atziņas, ka audzināšanā un skolā vissvarīgākā prasība ir: „Mātes valoda — visas gudrības atslēga“. Tas ir tikai pašu tautas valodā var brīvi un pilnīgi izteikties cilvēka dvēsele, cilvēka gars. Mūsu vēl snaudošos gara spēkus var modināt tikai pašu tautas valoda. Bērna dvēsele harmoniski un netraucēti var attīstīties tikai tad, kad pirmās mācības pasniedz mātes valodā. Pie tādas pārliecības Kronvalds bija nācis iepazīstoties ar psiholoģijas un audzināšanas likumiem.

Atgriežoties dzimtenē, Kronvalds dabūja mājskolotāja vietu Durbē. Viņa darba lauks nu tomēr neaprobežojās ar šo ģimeni vien. Nē, viņš savas jaunās atziņas negribēja paturēt tikai pie sevis. Viņš sāka pulcināt apkārtnes skolotājus. Šīs nu bija pirmās latviešu skolotāju sapulces, un še pārrunāja arī tos jautājumus, kas Kronvaldam bija uz sirds, proti, ka latviešu valodai vajaga piegriezt daudz lielāku vērību, nekā tas līdz šim Kurzemes skolās bija darīts. Kronvalds nepiemirsa arī skolotājiem pašiem dot padomu turpināt iedziļināties latviešu valodā. Un arī pats viņš jo čakli nodevās mūsu jaukā valodas studijām.

Kronvalda Atis.

Šinī laikā Kronvalds sāka rakstīt. Viņš izdeva vācu valodas mācības grāmatu, tās priekšvārdā aizrādīdams, ka viņš ar to negrib kārklu vāciešu skaitu vairot. Nē, tikai tiem, kas jau pietiekoši labi mākot savu valodu un protot to arī cienīt, derot mācīties arī svešas valodas, kas tad arī nevienam cilvēkam nav par ļaunu, bet dažos gadījumos pat nepieciešamas. Bez tam Kronvalds rakstīja laikrakstiem.

Negribēdams visu mūžu palikt mājskolotāja nenoteiktajā stāvoklī, Kronvalds 1865. gadā aizbrauca uz Tērbatu un iestājas turienes paidagōģiskos kursus. Nobeidzis šos kursus, viņš dabūja skolotāja vietu Tērbatas skolotāju seminārā. Valodniecība viņu interesēja jo īpaši, un latviešu valodas vārdnīcas viņam vienmēr bijušas pie rokas.

Tērbatā dzīvodams, Kronvalds tuvāk iepazīnās un sadraudzējās ar latviešu tautiskajiem centieniem. Kad 1869. g. sāka Rīgā iznākt „Baltijas Vēstnesis“, tad Kronvalds jau no paša sākuma bija tur viens no čaklākiem līdzstrādniekiem, parādīdams kā karsts latviešu patriots. Viņš rakstīja arī par dabas zinātnēm, par skolām, par valodu. Šinīs rakstos parādījās viņa jaunatvasinātie latviešu vārdi. Tērbatas laikā Kronvalds laida klajā plašo, ievērojamo sacerējumu „Tautiskie centieni“ (1872.).

Tanī laikā vecpiebaldzēni bija nodomājuši savā draudzes skolā atvērt augstāku klasi, kur centīgākie skolas audzēkņi varētu sagatavoties vai nu kādam praktiskam darbam dzīvē, vai arī uz iestāšanos kādā augstākā skolā. Šī atsevišķā klase tad nu būtu tā laika latviešu augstākā skola, jo ģimnazijās latviešu valoda vēl netika ievērota. Piebaldzēni sāka meklēt noderīgu cilvēku šīs klases vadīšanai. Tāds nu varēja būt Kronvalds. Piebaldzēni viņu lūdza, un Kronvalds neatteicās. Gan viņam nu bija jāatstāj labāka vieta, universitātes pilsētas sabiedrība un citas dzīves ērtības, bet viņš to darija, jo domāja, ka minētā klasē varēs latviešu vajadzībām vairāk pakalpot. Viņš klusībā cerēja, ka draudzes skolas augstāko klasi ar laiku varēs pārvērst par tautas augstskolu.

Vecpiebalgā Kronvalds līdz ar savu ģimeni ieradās 1873. g. vasarā. Še nu sākās daudzpusīgs tautas audzināšanas darbs, un ne tikai skolā vien. Kronvalds rīkoja priekšlasījumus, palīdzēja sagatavot lugu izrādes, skubināja lasīt grāmatas. Skolas nams pārvērtās par visa apvidus intelligences centru. Kā tuvi darba biedri nu viņam bija arī abi brāļi Kaudzītes.

Kronvalda nodoms bija sarakstīt vairākas skolas grāmatas latviešu valodā, piemēram jaunu un pārlabotu latviešu valodas mācību, tad — vēsturi, fiziku un botaniku. Šīs tas jau bija iesākts, cik nu atļāva laiks un arī veselība, kas Kronvaldam nekad īsti stipra nebija. Jau Tērbatas laikā viņš bija braucis uz ārzemju veselības avotiem, bet nu atkal daudz cieta no kaulu sāpēm. Kad viņam kāds draugs deva padomu atpūsties, parastā atbilde bija: Nav vaļas, nav vaļas! — tik daudz vēl kas darāms!

Jo tālu Kronvalds tika pazīstams 1873. gada vispārējos dziesmu svētkos Rīgā. Tur, kā jau saprotams, sapulcējās vai visa latviešu intelligence, tāpat arī daudz šejienes cittautiešu. Svētku vakarā Kronvalds runāja par tautisko centienu nozīmi un par latviešu tautas dziesmu augsto vērtību. Ar lielu sajūsmu, skaistā, spēcīgā valodā viņš aizdedzināja klausītāju sirdis. Kronvalds rādīja tautisko centienu lielo spēku. Ko vācu nestā kultūra, ko vācu skolas nebija paspējušas pa daudz gadu simteņiem, to nu veica tautiskā atmoda: deva iespēju latviešiem sarīkot šādus diženus svētkus. Še nu atskanēja latviešu tautas dziesmas, un nu šīs dziesmas lai neviens vairs neiedomājas nicināt, kā to bija savā laikā pat vecais Stenders darījis.

Latviešu vispārējie dziesmu svētki 1873. g. bija pirmā lielā vispārīgā latviešu sapulce. Piedalījās vairāk kā tūkstotis dziedātāju un daudz tūkstošu klausītāju. Nu bija redzams, ka latviešu nacionālā atmoda pārņēmusi plašas tautas masas. Un Kronvalds šinīs svētkos parādījās kā tautas ideālu tulks, kā tautas sajūsmas izteicējs vārdos. Priecādamies par panākumiem, viņš pravietoja tautai turpmākas sekmes, vēl lielākus panākumus.

Kronvalda nāve pienāca negaidot. Vēlu vakarā viņš bija strādājis pie vēstures grāmatas sarakstīšanas, un Kaudzītes Reinis viņam bija palīdzējis pārrakstīt, — bet otrā rītā Kronvaldu atrada nomirusu. Viņu bija ķērusi trieka — 1875. gada sākumā.

Kronvaldu paglabāja Vecpiebalgas kapos, kur vēlāk uzlika pieminekli ar uzrakstu: „Tēvzeme un brīvība vis-svētākie dārgumi virs zemes”.

Raksti. Kronvalda Atis jaunībā mēģinājis arī dzejošanā. Turpmākos gados viņš sarakstīja dažādus apcerējumus — par valodu, par skolu un audzināšanu, par tautības jautājumu un par dažādām sadzīves vajadzībām.

Apcerējums „Kaŗš miera laikos” rāda Kronvalda Aŗa brīvprātīgos uzskatus. Viņŗ visā cilvēces vēsturē saskata divas galvenāŗ partijas, kas arī miera laikos cīnās savā starpā. To vienu varētu saukt par kalpinātāju partiju, bet otru — par vaļības jeb brīvības partiju. Pirmā no viņāŗ grib visus labumus sagrābt savās rokās un tos paturēt savam nelielam cilvēku pulciņā, bet tautas pārējo un lielāko daļu viņa cenŗas turēt tumsībā un verdzībā. Turpretī otrā partija, pie kuŗas Kronvalds skaitīja arī sevi un jaunlatvieŗus, parasti cenŗoties, lai kultūras labumi — brīvība, turība, gara gaisma, visi cildenie tikumi — kļūtu pieejāmi visai tautai. Tikai tur, kur visa tauta sāk ņemt daļību pie savas kultūras darba — sagaidāmi labi panākumi un gaiŗāka nākotne visiem.

Pats svarīgākāis un arī plaŗākāis Kronvalda Aŗa sacerējums saucas: „Tautiskie centieni”. Še izteiktas viņa domas par tautības jautājumu, par dzimtās valodas nozīmi kultūras dzīvē, aizķerot arī dažas citas puses tā laika dzīvē.

„Tautiskos centienus” Kronvalda Atis sarakstīja kā atbildi kādam vācu laikrakstā, kas tikko bija apgalvojis, ka — „vēl nav neviena augsti mācīta latvieŗa. Kas mācīti un tomēr saucas par latvieŗiem, tie piekrāpjas. Reizē latvietim un mācītam būt nav iespējāms, jo nav nekādas latvieŗu izglītības. Mācīts latvietis ir itnekas, kaut kas neiespējāms. Nav pamatu, uz kā uzcelt patstāvīgu latvieŗu izglītības ēku”.

Līdzīgas ierunas no vācu puses tika dzirdētas arī agrāķ, tās noraidīja jau pirmie jaunlatvieŗi (Valdemārs, Alunāns, Biezbārdis) savos rakstos. Bet nu iedomīgājiem vācieŗiem atbildī deva Kronvalda Atis, un šī atbilde bija tik pārliecinoŗa, rakstīta ar tādu latvieŗa nacionālo apzīo apzīņu, atsaucoties gan uz vēsturi, gan psiholoģijas likumiem, gan savus pretinieķus arī pazobojot, kā visi turpmāķie vācu uzbrukumi mūsu intelligenci vairs neķo nepanāķa. Tautiskie centieni šķ bija izteikti jau tik skaidri, ka vācu pusē vairs pārgāja tikai dažs nemācīts pilsētas amatnieķs vai kāds muiŗas sulāinis, vai arī dažos gadījumos cilvēķi ar kaili materiāliem aprēķiniem.

Kronvalds savā apcerējumā „Nacionālie centieni” pierādīja, ka ir gan jau arī tagad (t. i. Kronvalda laikā) augsti mācīti latvieŗi. Cilvēķs, iemācīdamies arī sveŗas valodas un iepazīdamies ar citu tautu kultūru, nebūt nezaudē savu tautību. Bija laiki, kad arī paŗi vācieŗi augstāķu izglītību nevarēja iegūt ar savas valodas palīdzību vien, arī

viņiem bija jāņem palīgā franču un latīņu valoda. Plaša un un dziļa izglītība prasa arī vairāku jauno un veco valodu prāšanu. Dažs labs cilvēks prot daudz valodas, un tomēr viņa tautība var būt viena — viņa tēva un mātes, viņa senču tautība. Protams, tas rada lielas grūtības, ja izglītība smeļama ar citu valodu palīdzību. Tur tad daudz laika patērīna un lieka maldīšanās, jo citu valodu īsti labi iemācīties ļoti grūti. Tāpēc jau arī latviešiem visiem spēkiem jācenšoties pēc savām nacionālām skolām. Vispirms jānokārto tautskolas (pamatskolas) lieta, tur mācības priekšmetus pasniedzot tikai latviešu valodā, tad jāķeras pie vidusskolām, un nākotnē latvieši sāksot domāt arī par savām īpašām nacionālām augstskolām. Kaut kādas tautskolas latviešiem jau bija. Kronvalda laikā sāka jau runāt arī par ģimnazijām, un tiešām drīz vien tādu būtu arī nodibinājuši, ja tikai krievu valdība būtu atļāvusi.

Tautskolā jāvalda tikai latviešu valodai, Kronvalds teica, jo katra bērnu mātes valoda ir visas viņa gudrības, visas gara attīstības pamats. Cilvēka gars normāli spēj attīstīties tikai tad, ja viņš pamata zināšanas iegūst savas tautas valodā, jo tikai šī valoda pilnā mērā spēj modināt un tālāk izkopt cilvēka garā jau no dabas ieliktais spējas. Tāpat arī vēlāk — tikai savā tautībā palikdama tauta spēj pildīt viņai uzlikto uzdevumu cilvēcē. Tauta, kas zaudē savu valodu, ir garīgi jau pamirusi.

Tā redzam, ka latviešu nacionālā kustība jau pilnīgi atradusi savu attaisnojumu. Vēl Valdemāram likās, ka valodas jautājums nav tik svarīgs, vēl Neikēns valodu bija gatavs upurēt ticības un vispārības labā, bet Kronvalds, iedams Alunāna iesākto ceļu tālāk, jau gaiši pierāda, ka bez latviešu valodas īstas izkopšanas un vispārējas lietāšanas — nevar būt īsti latviskas gara kultūras. Ne saimnieciskā labklājība vien lai ir tautas mērķis, bet gan jo vairāk — gara kultūras vispusīga izkopšana, jo ko ko gan palīdzētu cilvēkam kļūt bagātam, ja viņam nebūtu arī veselās un bagātas dvēseles. Tā Kronvalds padziļina, paplašina tautisko centienu jēdzienu.

Kronvalda Atis ieveda latviešu valodā daudz jaunu vārdu, gan tos atvasinādams no kādas latviskas vārdu saknes, gan izmantodāms arī leisu valodu. Tā Kronvalda nopelns ir, ka mēs esam tikuši pie vārdiem: cēlonis, dzeja, kauja, kundze, līdzeklis, padome, pilsonis, stāvoklis, sūtnis, tēvija, vēstule, vēsture un daudz citi. Viņš palīdzēja nostiprināties arī Alunāna jau agrāk atvasinātiem vārdiem.

Nozīme. Kronvalda Aša dzīverāda, kas svešā tautā ierautām cilvēkam jāatgriežas pie savas tautības atpakaļ, un ka istam patriotam jāupurē praktiskās dzīves labumi tautas gara dzīves kopšanas labā. Ar saviem rakstiem un runām Kronvalds turpināja latviešu nacionālās pašapziņas modināšanas un nostiprināšanas darbu. Viņa rakstostautiskā kustība jau gaiši formulēta, viņa rakstos nepārprotami pierādīta pašu tautas valodas lielā nozīme cilvēka gara spēku attīstībā un dvēseles labklājībā. Kronvalda Atim jau pilnīgi latvisks un kultūrāls viedoklis: latviskā gara kultūra nav upurējama citu (saimniecisku, ticības interešu) labā. Latvietim jāpaliek latvietim, un tikai tā viņš pildīs savu lomu cilvēces vēsturē. Šī viedokļa apšaubītājiem viņš deva drošu un labi pārdomātu atbildi. Bez tam Kronvaldam liela nozīme latviešu rakstu valodas izveidošanas darbā.

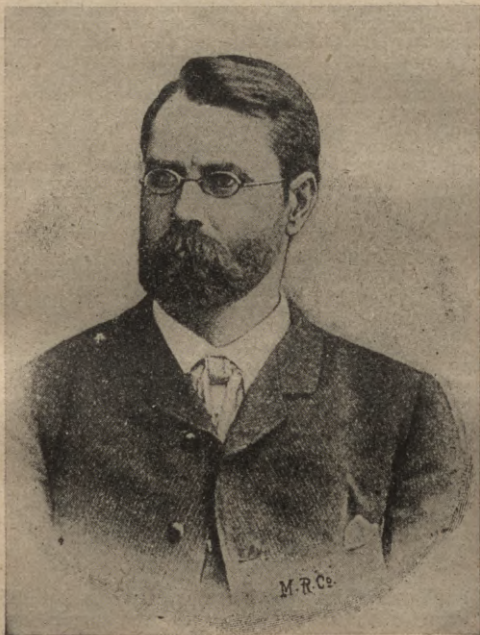
Jēkabs Lautenbachs-Jūsminš.

Dzīves gaita. Jēkabs Lautenbachs dzimis 1847. gadā, Kurzemē, Matkules pagastā, saimnieka dēls. Jēkabs bija centīgs zēns, tāpēc arī ietika Kuldīgas aprinča skolā, pēc tam ģimnazijā. Še viņam iznākušas asas sadursmes ar citiem skolēniem, kas bija vācieši, lielā skaitā arī muižnieku dēli, un zemnieku dēlus neieredzēja. Jēkabs vienmēr sirdīgi aizstāvēja savu latvieša godu. Viņam tomēr vajadzēja izstāties no šīs ģimnazijas, lai gala eksāmenus noliktu Liepājā.

1875. gadā Lautenbachs aizbrauca uz Tērbatu, lai studētu teoloģiju. Vēlāk viņš pārgāja uz valodniecību un vēsturi. Dažus gadus vēlāk viņš jau dabūja tani pašā augstskolā latviešu valodas lektora vietu. Tā nu Lautenbachs mācījās pats un mācīja citus, un visa turpmākā mūža daļa pagāja zinātniskā un literāriskā darbā. Viņa pirmo stāstu „Valtiņš” iespieda 1875. gadā. Lautenbachs nodibināja un vadīja pirmo illūstrēto latviešu žurnālu „Pagalmis” (1881.—1882.), pēc tam nēma dalību arī pie nākošā tāda paša tipa žurnāla „Rota” (1884.—1887.). Kā rakstnieks viņš plaši kļuva pazīstams jau ar savu dzejojumu „Zalkša ligava”, pēc tam ar dzeju krājumiem „Līga” (2 daļās), ar stāstu krājumu „Lomi”, ar episku dzeju „Dievs un velns”. Bet galvenais viņa darbs tomēr ir episkais dzejojums „Niedrišu Vidvuds”. Savus dzejas darbus Lautenbachs parakstīja arī ar Jūsmina vārdu.

Turpmākos gados Lautenbachu ievēlēja par Tērbatas universitātes profesoru (literātūrā un vēsturē). Kad nodibinājās Latvijas universitāte Rīgā, Lautenbachs pārnāca uz šejieni un še darbojās līdz pat mūža beigām. Viņš nomira 1928. g. Rīgā, un paglabāts Meža kapos.

Raksti. Lautenbachs-Jūsminš rakstījis dzejas, eposus, stāstus, lugas un zinātniskus rakstus. Savas dzejnieka gaitas viņš iesāka apmēram tanī pašā laikā, kad arī Pumpurs un Auseklis. Arī viņa dzejas vispārējā noskaņa bija — tautas un dzimtenes mīlestība, arī viņa dzejā bieži minēti dažādi senlatviešu dievi, un arī viņš daudzkārt mēģinājis dze-

Jēkabs Lautenbachs.

jot tautas dziesmu ritumā un garā. Lai gan Lautenbacha dzejnieka spējas nebija tik lielas, kā piemēram Auseklim, tad tomēr tautiskais gars arī viņu drīz vien padarīja par plaši pazīstamu dzejnieku. No dzejām minamas: „Latvija” („Dzintarzemītē, kur reiz senatnē”), „Ilgule” („Vai zināma tev dzintarzemīte”).

Lautenbacham ir trīs plašāki episki darbi: „Zalkša līgava” — pārdzejota teika par dailo jaunavu Madalu, kas iepatikusies pašam zalkšu ķēniņam, un kas to beidzot arī dabū par sievu un noved savā pili, jūras

dibenā. — „Dievā un Velnā” izmantotas mūsu tautas teikas par Dievu un Velnu, par viņu savstarpējo satiksmi.

„Niedrīšu Vidvuds” ne tikai plašākais, bet arī labākais Lautenbacha-Jūsmiņa darbs. No mūsu tautas gara mantu vielas, sapīdams un visādi izmantodams teikas, pasakas, dziesmas un seno tautas gudrību, dzejnieks darinājis latviešu tautas eposu. Teiksmainais varonis Vidvuds, tāpat kā Pumpura Lāčplēsis, izdara visādus brīnumainus varoņa darbus, cīnās ar visādiem tumšiem spēkiem, tira zemi no ienaidniekiem, darbojas šinī pasaulē, gan arī nolaižas pazemē. Eposs apņem pārāk daudz vielas un pārāk ilgu laiku — vairāk cilvēku paaudzes, tāpēc nav tik viegli pārskatāms, kā piemēram Pumpura „Lāčplēsis”. Tomēr labākās vietas, īpaši eposa vidējās nodaļas, rāda pievilcīgu dzeju, smeltu no tautas dziesmu avotiem, rāda ipatņējus pasaku tipus, kas bagāti ar seno gudrību un vīrišķīgu varonību.

Lautenbacha-Jūsmiņa stāstu skaits labi liels. Kāda daļa sakopota grāmatā „Lomi”. Tur ir „Pazudušais Katrīnas dālderis” — autobiogrāfisks stāsts, kur dabūnam iepazīties ar paša rakstnieka dzīvi jaunībā un studiju gados. No turpmākos gados sarakstītiem stāstiem piemināmi: „Vecais Sprancūzis”, „Nabaga ēlende”, „Nedēļu pie pasta”.

Maznozīmīgas, vāji padevušās Lautenbacha-Jūsmiņa lugas.

Blakām savam rakstnieka darbam, Lautenbachs-Jūsmiņš bija zinātnieks. Viņš sarakstījis daudz rakstu literatūras vēsturē, starp citu, arī plašu latviešu rakstniecības vēsturi. Savos kristīkos rakstos viņš lūkojis arī zinātniski apgaismot latviešu tautiskās dzejas pamatus.

Nozīme. Lautenbachs - Jūsmiņš turpināja dzejā Pumpura un Ausekļa darbu, mazāk uzsvērdams tā laika sabiedrisko cīņu motīvus, bet vairāk piegrieždamies skaidrai dzejai un cilvēka personīgiem pārdzīvojumiem. Viņa „Niedrīšu Vidvuds” — plašs mēģinājums radīt tautas eposu, vietām labi izdevies. Bez tam Lautenbachs - Jūsmiņš devis pamatīgus tautas gara mantas pētījumus.

Krišjānis Barons.

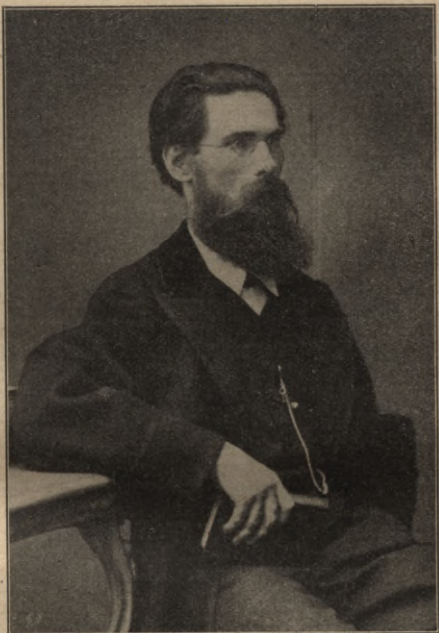
1835.—1923.

Lai arī Barona literāriskā darbība iesākas jau 1856. gadā „Mājas Viesī”, blakām Alunānam, pēc tam turpinājas „Pēterburgas Avīzēs”, tad tomēr viņa galvenais darbs: tautas gara mantu kārtošana. Šinī pašā darba laukā redzam arī Brīvzemnieku un Lerchi-Puškaiti.

Barona dzīves gaita. Krišjānis Barons dzimis 1835. gadā, Zemgalē, Struteles muižā. Viņa tēvs, agrākais kalpa cilvēks, tur bija ielikts par vagari. Pēc pāra gadiem Baronu ģimene pārgāja uz ģiles muižu tādā pašā vietā. Kad Krišjānim bija septiņi gadi, nomira tēvs, vēl uz nāves gultas saviem pierīgiem, īpaši Krišjāņa mātei, cieši piekodinādams, lai viņa

dēlu neatstātu bez skolas izglītības. Šo tēva gribu palicēji centās pildīt, un arī pats dēls tiecās pēc mācības gaismas.

Krišjāņa māte pieņēma moderes vietu un sāka domāt par dēla skološanu. Ilgāku laiku Barona ģimenei nācās nodzīvot

Kr. Barons.

Valpenes muižinā, Dundagas draudzē. Nu Krišjānis gāja skolā pie vecā rakstnieka Ernesta Dinsbergā.

Tā laika lauku skolas vēl bija niecīgas. Labi, ja iemācīja lasīt un kādus gabalus no ticības mācības. Tikai čaklākie skolēni tika arī pie rakstīšanas un rēķināšanas. Tāpēc arī Krišjāni drīz vien nodeva skolā Ventspilī, papriekš kādā elementārskolā, pēc tam aprīņa skolā.

Dažu labdaru pabalstīts, jauneklis jau 1852. gadā varēja iestāties Jelgavas ģimnazijā. Kad pabalsts sāka izsīkt, Krišjānis pelnīja pats — vasarās strādādams kā mājskolotājs. Vakaros, kad viņa mazie audzēkņi aizgājuši gulēt, mūsu Krišjānis gājis savā istabiņā, aizdedzis sveci un sēdies pie savām mācībām. Tā viņš sities uz priekšu, par spīti nelabvēļiem, kas devuši padomu mest mācīšanos pie malas. Un tikai gaismai austot viņš ticis gultā. Ģimnaziju Krišjānis nobeidza ar uzslavu, kas tanīs laikos jau deva dažus atvieglinājumus dzīvē, piemēram, nu nebija vairs vajadzīga īpaša pase.

Sameklējis kaut cik naudas, jaunais Barons 1856. gadā devās uz Tērbatu un iestājās universitātes fizikasmatematikas fakultātē, sevišķu vērību piegriezdams astronomijai.

Drīz vien Baronam iznāca iepazīšanās ar Valdemāru un Alunānu, un viņš tika par zināmā Tērbatas latviešu studentu pulciņa trešo ievērojamāko dalībnieku. Barons šinīs vakaros visvairāk cilāja dabaszinātniskus jautājumus. Vairākus apcerējumus viņš nosūtīja „Mājas Viesim“, kur tie tūlīt tika iespiesti. Bet zīmīgi arī tas, ka Barons, šis lielais gara mantu kārtotājs sava mūža otrā pusē, jau arī tagad „Mājas Viesi“ iespieda apcerējumu par igauņu tautas dziesmām. Tā tad interese par gara mantām sāka jau mosties.

Vasaras brīvlaikā Barons apceļoja Latviju. Tas viņu pamudināja sarakstīt grāmatiņu „Mūsu tēvzemes aprakstīšana“ (1859.). Bet studijas tomēr viņam neizdevās nobeigt, jo pietrūka līdzekļu, aizņemties arī nekur nebija iespējams. Tā mūsu censonis palika Dundagā, pagaidām mācīdams savu radu bērnus, tā sagatavodams ceļu tiem, kas varēja būt mācību ziņā laimīgāki.

Kad Lēņingradā latvieši bija nolēmuši izdot savas „Pēterburgas Avīzes“ (1862.), tad Alunāns rakstīja Baronam vēstuli un aicināja savu studiju biedru uz Lēņingradu, par jaunā laikraksta līdzstrādnieku.

Barons aicinājumu paklausīja un devās tālajā ceļā. Viņš tur cerēja atrast darbu un maizi un nobeigt arī savas studijas.

Kad Alunāns savārga, un Valdemāram neatlika tik daudz laika, Barons uzņēmās visus lielākos redakcijas darbus. Viņš laboja un pārrakstīja iesūtītos manuskriptus, viņš tulkoja un sarakstīja pats daudz un dažādus apcerējumus, viņš sekoja pasaules notikumiem, lai svarīgāko tūlīn atzīmētu arī savā laikrakstā. Beidzot — viņš lasīja pat

korrektūru un vadīja avīzes izsūtīšanas darbus. Kad nu „Pēterburgas Avīzes” iemantoja daudz abonentu, tad arī darba, protams, bija daudz, un viens pats to nevarēja veikt. Tomēr dažā vakarā viņš strādājis tik ilgi un tā noguris, ka turpat uz avīžu gubas nolicies un nosnaudies, lai ritā turpinātu darbu.

Daudz pūļu un nepatikšanu sagādāja cenzūra, kas atradās Rīgā, ģenerālgubernatora rokās. Dažs numurs ticis tik stipri sasvītrots, ka Baronam vajadzējis to sastādīt par jaunu un sūtīt otrreiz uz tālo Rīgu. Dažreiz cenzējamais numurs turēts Rīgā nedēļām ilgi, kaut gan lasītāji nepacietīgi gaidījuši un piesūtīšanas nekārtībās vainojuši redaktorus un izdevējus.

Kad 1865. gadā „Pēterburgas Avīzēm” vajadzēja apstāties, Baronam gadījās darbs izglītības ministrijā, pa vaļas brīžiem nogremdējoties vēstures grāmatu lasīšanā.

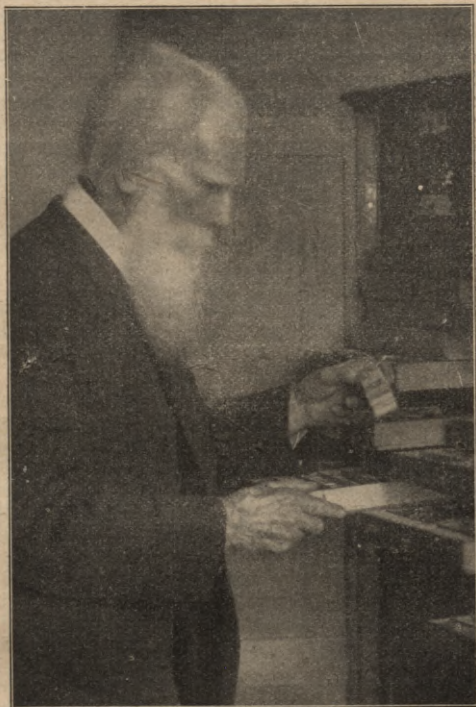
Sekodams Valdemāra priekšzīmei, arī Barons 1867. g. atstāja Ļeņingradu un pārcēlās uz Maskavu. Viņš dabūja labu mājskolotāja vietu kādā intelligentā krievu muižnieku ģimenē. Pa vasaru viņam iznāca dzīvošana muižā, bet ziemu — Maskavā. Te Barons varēja satikties ar citiem latviešiem — ar Valdemāru, ar Brīvmužnieku. Še atjaunojās pārrunas par latviešu vispārības lietām.

Pa to laiku latviešu gara mantu krāšana bija kļuvusi jau stipri rosīga. Īpaši darbīgs šinī ziņā bija Brīvmužnieks. Maskavas latvieši sāka pārrunāt tautas dziesmu sakārtošanu un izdošanu grāmatās. Kam šo darbu uzticēt? Te nu Baronam bija īsts darba lauks, kas savu lielo čaklību bija parādījis jau laikraksta redakcijas darbā. Barons ķērās pie šī milzu darba un to godam veica, lai arī bija jānostrādā pusmūža.

Kad darba plāns bija apdomāts un pārrunāts, Barona rokās nodeva savus krājumus arī daudz citi vācēji. Bez tam maskavnieki ievietoja laikrakstos uzaicinājumus nākt talkā, čakli turpināt dziesmu uzrakstīšanu. Šinī darbā viņi sauca visus intelligentus latviešus, īpaši skolotājus. Uzaicinājumam bija lieli panākumi: no visām Latvijas malām saplūda Barona rokas milzīgi tautas dziesmu krājumi. Gan vēl pildīdams mājskolotāja pienākumus, viņš sāka sijāšanas un kārtšanas darbu.

Lai dziesmu mežā neapmaldītos, Barons lika pagatavot īpašu skapi ar 70 atvilktnēm, kur katra atvilktnē atkal bija sadalīta 20 nodaļījums. Nu katra dziesma bija rakstāma uz īpašas noteikta lieluma zīmītes un ievietojama piederīgā nodaļā. Tā Baronam izdevās šo dziesmu pulku izsijāt, atrast pamatdziesmas, tās nošķirt no variantiem, pēc tam sadalīt nodaļās, tās sīkāk izpētīt un apcerēt.

Mājskolotāja darbu 1893. gadā atstājis, Barons pārcēlās uz Rīgu, kā dārgāko mantu līdzī vezdams minēto dziesmu skapi. Nu varēja nodoties vienīgi šim darbam. Un tā

Kr. Barons.

„Latvju dainu“ pirmo sējumu sāka iespiest jau 1894. gadā. Izdošana vilkās vairāk kā divdesmit gadus, līdz 1915. gadā bija iznācis pēdējais sējums.

Desmit gadus sava mūža vakarā Barons nodzīvoja Mīlgrāvī, tā sauktā „Burtnieku pilī“. Tuvējais priēžu mežs at-

stāja labu iespaidu uz viņa veselību. Dainas, pastaigāšanās pa mežu, paraknāšanās sakņu dārziņā, atkal dainas — tā pagāja viņa mūža pēdējais cēliens. Jau gluži sirms būdams, kā latviešu pasaku baltais Dieviņš, viņ 1919. g. pārgāja uz Rīgu pie sava dēla. Nu jau bija nodibinājusies Latvijas valsts, bija piepildījies tālais sapnis, ko nepiedzīvoja citi viņa draugi no „Pēterburgas Avižu” laika.

Barona pēdējais darbs bija — „Latvju dainu izlases” sastādīšana. No lielā pulka šie izmeklētas tikai daiļākās un zīmīgākās dziesmas. Nodaļas un dziesmu kārtība palika tā pati. Bez tam Barons bija uzrakstījis arī kādu daļu no savām atmiņām.

Mūža pēdējos gados Baronu ievēlēja vairākās biedrībās un organizācijās, arī Latvijas Universitātē par goda biedru. Viņa paveikto lielo darbu redzēja un atzina ne tikai paši latvieši, bet arī visa kultūrālā pasaule. Tautas dziesmu vērtība, tikpat dzejiskā, kā arī zinātniskā un reliģiskā, vienmēr būs liela.

Krišjānis Barons nomira 1923. gadā. Viņu guldīja Rīgas Ģertrūdes kapos, līdzās Valdemāram un Brīvzemniekam.

Jaunībā Barons sarakstījis vairāks stāstus un dziesas. Stāstā „Vectēva precības” viņš vēsta par šī „vectēva” ceļojumu uz Dundagu, par dažādiem piedzīvojumiem ceļā un Dundagas muižā, par lielkunga sagaidīšanu un paša vectēva apprecēšanos. — Otrais — „Samaitāta tirgus braukšana” — ar humora piejaukumu, pastāsta, ar kākām cerībām vāgaļu pāris devies ceļā uz tirgu, kā gribējuši papriecāties, bet cik bēdīgi viss tas beidzies: lietū samirkuši, pazaudējuši naudu un piedzīvojuši citas nepatīkšanas. — Barona stāstos gan diezgan veikla valoda, bet citādi viņu vērtība nav liela. Viņiem trūkst satura svarīguma, viņi paiet mums viegli garām, nesakustinādami mūsu gara dzīvi.

Jau lielāka vērtība dažām viņa dzejām. Tā dzejā „Kalna strauts” izpaužas tā laika latviešu censonu spars. Šāda censonu gaitu Barons pielīdzina kalna strautam, kas sākumā mazs, pārvar savā ceļā visādas grūtības, kļūst pāri visiem klinšu blūkiem, pieaug lielāks, savienojas ar citiem strautiņiem, līdz kļūst par varenu upi. — Citā dzejā — „Mūsū manta” — Barons uzsauc: „Uz priekšu, brāļi, naiki, naiki! Mums pieder nākamie laiki!” Ja tikai pašiem būs spēks un rokas kņāsas, tad jo drīzi visapkārt radīsies jaukāka pasaule. — Vairākās dzejās viņam arī zobgalības.

Mūža otrā pusē, pūloties ap latviešu tautas dziesmām, sarakstīti vairāki apcerējumi par šīm dziesmām, ko viņš tiešām ļoti labi pazina. Apcerējumi iespiesti „Latvju dainās” —

kā ievadi. Tā par tautas dziesmu nozīmi bijušo paaudžu dzīvē Barons raksta: „Dziesmas un dziedāšana ir viena no viņas (tautas) dārgākām gara mantām, dziesmas ir viņas sargeņģelis visās vietās un lietās, kas pavada latvieti no siltā mātes klēpja sākot, visos dzīves atgadījumos, darbos un centienos, priekos un bēdās, labās un ļaunās dienās; kas viņu māca un stiprina tikumos, rāj un šaus netikumos un kļūdās; kas viņu kā uzticams, krietns vadonis neatstāj cauru mūžu, līdz kamēr viņš gulstas aukstā zemes klēpī.”

Tautas dziesmu kārtošana. Iepazinies ar tautas dziesmu saturu un izteiksmi, un tāpat labi pazīdams arī citus iepriekšējos tautas dziesmu krājumus un to iekārtojumu, Barons beidzot izstrādāja šādu kārtību, ko tad arī „Latvju dainu” pirmā sējuma sākumā (1894.) paziņo:

„Pilnīga izdevuma galvenās dziesmu šķiras un nodaļas šādas: I. Cilvēka mūža ritums, ģimene un radusadzīve: 1. Bērnu dienas. Radības, krustības, audzināšana un mācība. 2. Dzīve bālīpos. Vecāki un bērni, brālis un māsa. 3. Jaunekļa gadi. Mīlestības laiks. 4. Precības un kāzas. 5. Dzīve tautās. 6. Laulātu ļaužu sadzīve. 7. Vecums un mūža beigas. 8. Nāve un bēres. II. Plašāka ļaužu sadzīve un sociālais stāvoklis. III. Darbi un amati. Vispārējie māju darbi. Darbi, kas iedalās pēc gadskārtām. IV. Svētki un svinamās dienas, svinami brīži. Mītoloģiskas dziesmas. V. Dažādas vispārējās dziesmas bez noteicamas vietas.”

Šādā kārtojumā iznāca viss milzīgais latviešu tautas dziesmu jeb dainu krājums.

Nozīme. Krišjāņa Barona nozīme mūsu kultūras dzīvē un rakstniecībā saistās ar diviem galveniem darbiem: ar „Pēterburgas Avīzēm” un ar „Latvju dainām”. Pirmajā — viņš uzņēmās visus galvenos kārtējos redakcijas pienākumus un grūtības. Bet vēl jo lielāki, jāsaaka pat — milzīgi nopelni viņam „Latvju dainu” savākšanā, sijāšanā un sakārtošanā, beidzot — šo dziesmu apcerēšanā. Barons rādīja cildenu piemēru: pusmūžu palikt uzticīgam darbam, kas viņam pašam nesolīja gandrīz nekādus materiālus labumus. Viņš bija kalpojis tautai, tautas gara kultūrai. Un savā kārtošanas darbā arī viņš pats bija kļuvis par lielu episku dzejnieku un latviešu gudrajo.

Brīvzemnieks.

1846.—1907.

Dzīves gaita. Brīvzemnieks — īstā vārdā Fricis Treilands — dzimis 1846. gadā, Kurzemē, Rokaižos. Viņa tēvs bija pēc amata seglinieks, turēja kādu laiku nomā Rokaižu krogu. Turpmākos gadus Treilanda ģimene pārgāja dzīvot uz Aizputi. Tur tēvs, pēc dzimuma vācietis, tika dažādos sabiedriskos amatos. Māte turpretī bija īsta latviete, liela tautas dziesmu dziedātāja un pasaku teicēja un prata jau agri modināt arī sava dēla Friča pieķeršanos šīm tautas garām.

Fricis mācījās Aizputes apriņķa skolā. To beidzis, viņš kādu laiku palika mājās, palīdzēja tēvam seglinieka darbā, jo tālākai skolai trūka līdzekļu.

Tikai 1864. g. viņam izdevās tikt projām pasaulē un iestāties Gorķu mērniecības skolā (Krievijā). To nobeidzis, viņš aizbrauca uz Maskavu, cerēdams tikt kalnu institūtā. Kad nu tas neizdevās, tad viņš iestājās kroņa dienestā.

Jau skolas laikā Fricis bija sācis interesēties par latviešu nacionālo atmodu, par „Pēterburgas Avīzēm”. Nu Maskavā viņš satikās ar Valdemāru, ar Baronu. Valdība bija uzdevusi Valdemāram sastādīt krievu-latviešu - vācu vārdnīcu. Būdams nevalīgs, Valdemārs šo darbu uzticēja Treilandam. Vēlēdamies padziļināt savas zināšanas vēstures un tautsaimniecības jautājumos, Treilands iestājās arī universitātē kā brīvklaušitājs.

Šinīs gados Treilands, kas nu rakstos sāka saukties arī par Brīvzemnieku, sāka nodoties latviešu tautas garāmantu vākšanas darbam. Viņš dabūja šim nolūkam līdzekļus no kādas zinātniskas biedrības un varēja apceļot Lat-

Fr. Brīvzemnieks.

viju un arī personīgi ierosināt citus šim darbam. Bez tam viņš rakstīja laikrakstos un uzaicināja un skubināja visus, kas tik prot rakstīt — noklausīties tautā dziesmas, pasakas, teikas, parunas, mīklas — un to visu uzrakstīt un sūtīt vai nu viņam, vai arī Rīgas Latviešu Biedrībai. Sevišķi daudz šīnī darbā varēja palīdzēt skolotāji.

Kādu daļu no savāktām latviešu gara mantām Brīvēzemnieks pārtulkoja arī krievu valodā, ko izdeva Maskavā, tā iepazīstinādams arī cittautiešus ar savas tautas gara darbiem. 1887. g. arī latviešu valodā iznāca neliels krājumiņš šo tautas pasaku.

Tad viņa dzīvē notika pārmaiņas: valdība viņu iecēla par tautskolu inspektoru, papriekš Kurzemē, vēlāk pārcēla uz Rīgu. Nu Brīvēzemnieks savus krājumus atdeva tiem vīriem, kas pašulaik varēja vairāk ko darīt: tautas dziesmas — Kr. Baronam un pasakas — Ansim Lerchim-Puškaitim.

Būdams par skolu inspektoru, Brīvēzemnieks rūpējās par latviešu skolotājiem, par latviešu valodas tiesībām skolās. Tad bija jau sākušies pārkrievošanas laiki. Krievu valdība centās latviešus pataisīt par krieviem, kāpēc pavēlēja arī pagasta skolās mācības pasniegt krievu valodā. Ar to tautas izglītībai tika nodarīts liels posts, jo bērni svešā valodā maz ko varēja iemācīties. Brīvēzemnieks nu lūkoja šos spaidus kaut cik mīkstināt.

Šo amatu 1904. gadā atstājis, Brīvēzemnieks domāja atkal piegriezties rakstniecībai un tautas gara mantu pētīšanai, bet bija jau par vēlu: viņš nomira 1907. gadā, paglabāts Rīgas Ģertrūdes kapos, blakus Valdemāram.

Literāriskie darbi. Brīvēzemnieks ar savu nenogurstošu enerģiju un jo veiklu sava laika apstākļu izpratni ļoti daudz darīja tautas gara mantu savākšanas darbā. Bez viņa — Kr. Barona rokās nebūtu nācis tāds milzums tautas dziesmu un tāpat Lercha-Puškaiša pasaku krājumi būtu mazāki. Jau minējām, ka daļu no savāktām mantām Brīvēzemnieks pārtulkoja krieviski, kas iznāca trijās grāmatās.

Brīvēzemnieks rakstīja, īpaši jaunībā, arī dzejas, vēlāk — slavenu vīru biografijas un apcerējumus laikrakstos, gan par tautas gara mantām, gan par daudz citiem jautājumiem.

No Brīvēzemnieka dzejām pazīstamākās: „Skolnieks“, „Kugiņieks“, „Uz dzimteni“, „Krīvu krīvs“. Tur ir spirts rīta gars, cenšanās spars, tēvzemes mīlestība, mudinājums būt izturīgam darbā. Tur ir par jaunekli, kas spītēdams nelabvēlīgiem apstākļiem un visādām dzīves grūtībām, — pats sa-
viem spēkiem laužas uz priekšu, traucas iegūt izglītību. —

Sirsniņš saturs dzejai „Krīvu krīvs”. Senais latviešu teiksmainais dievu zinātājs — krīvu krīvs — nāves stundai tuvojoties pats kāpj sārtā un liekas sevi sadedzināties, tā aiziet pie dieviem un sentēviem —

„Lai neviena sveša mēle tautai nepārmestu lēti,

Ka tas liekul's sludinājis to, ko pats nav ticējis svēti.”

Gribēdams arī latviešu jaunekļus pamudināt centībā, Brīvzemnieks sarakstīja vairākas biogrāfijas, vispirms divas grāmatas: „Augsti krievu vīri no zemas kārtas”. Tur bija rādīts, cik tālu ar centību un sapratību var nonākt — no zemnieka zēna var ar laiku kļūt par vīru, kas slavens ar saviem lieliem darbiem visā valstī. Tam sekoja citas, arī vairāku latviešu vīru (Spāga, Kronvalda Aša, Laubes Indriķa) biogrāfijas. Par labas biogrāfijas nozīmi Brīvzemnieks raksta: „Rets, kas tā muidrinās, dūšinās un turklāt pamācis kā dzīvs, patiesīgs notikums, kā dzīvs, patiesīgs, miesīgs cilvēks, kas pats bijis tā sakot savas augstās laimes kalējs. Izdomātam notikumam, izdomātam cilvēkam stāstos nevar būt tāda spēka.”

Cik augstu Brīvzemnieks cildināja latviešu tautas gara mantas, to rāda kāda vietīņa no viņa rakstiem par šo jautājumu:

„Kā gan nācās, ka garā, tumšā verdzība, kurā paaudžu paaudzes dzima, vārpa un mira, tautas bērns pavisam nenogurdināja miesīgi un īpaši garīgi? Kas tos spirdzināja zem vispārīgā sloga, kas tos uzturēja par prātīgiem, sajūtīgiem Dieva radījumiem, kad naidīgā vara tos spieštin spieda lopiņā? Sauciet šos spēkus vārdā, un mēs priekš tiem cilvēciņi paklanīsimies, kā priekš savas cilts un tautas labdariem un glābējiem! Šie spēki ir — tās pašas mantas, kuras mēs aklā nesaprašanā vēl dažkārt neievērojam. Kāzās, kristībās, bērēs un svētkos, ziedonī uz tuvējā kalniņa, ziemā tēvu tautas meitas sacerēja savu dziesmu virknī, rītināja savu dziesmu kamolu: tas spirdzina garu, glīto jūtas. Garos ziemas vakaros, vaļas brīžos saimes bērni minēja mīklas, stāstīja pasakas, savu valodu vecām gudrībām pušķodami: tas spirdzina garu, glīto jūtas. Tas spirdzināja garu un glītoja jūtas tādā laikā, kad tā visvairāk vajadzēja, kad viss cits visapkārt tvināja garu, nīcināja jūtas. Tas nedeva mūsu vectēviem izsamst, izklist un sajukt kā tukšneša smilšu graudiem dzīves negaisā; tas pulcināja māju bērnu vienā brālīgā saimē, tas spirdzināja tos vienos prātos, tas glītoja tos vienās jūtās.”

Nozīme. Brīvzemniekam ļoti lieli nopelni tautas gara mantu vākšanas darbā. Viņš vāca pats un mudināja arī citus to pašu darīt, un viņa sajūsma šinī darbā iesildīja daudzus. Tā varēja teikt, ka tauta pati sāka piedalīties šai vākšanas darbā. Bez tam Brīvzemnieks bija arī dzejnieks, pauzdam spīrgtu censonu un patriota garu. Viņš sacerēja slavenu vīru dzīves aprakstus un veicināja latviešu izglītību.

Ansīs Lerchis - Puškaitis.

1859.—1903.

Dzīves gaita. Ansīs Lerchis dzimis 1859. gadā, Kurzemē, Pastendes pagastā, saimnieka dēls. Mācījās Talsu apriņķa skolā, pēc kam, pašmācības ceļā papildinājies, nolika Irlavas seminārā gala eksāmenu un ieguva skolotāja tiesības. Ilgus gadus viņš bija par skolotāju Džūkstē, blakus šim savam darbam nododamies arī sabiedriskai dzīvei un čakli krādams tautas gara mantas. Kā pasaku un teiku vācējs un kārtotājs viņš mums pats ievērojamākais. Savus literāriskos darbus viņš parakstīja arī ar Puškaiša vārdu. Pārliecīgais darbs salauza viņa veselību, piemētās dilonis un jau 1903. gadā noveda kapā. Paglabāts viņš Džūkstes kapos, kur vēlāk uzlikts piemineklis.

Darbi. Lerchis-Puškaitis sarakstījis stāstus un oriģinālpasakas, kā arī no tautas pasakām izveidojis nelielu eposu prōzā „Kurbads“.

No **stāstiem** ievērojamākie tie, kur tēloti kļaušu laiki, piemēram „Ojārs“ un „Vodžus“.

Ojārs — liels stiprinieks, kas netaisnību necieš, bet kur tik izgādās, stājas tai pretī arī ar spēku, ar to protams sava paša likteni labāku nepadarīdams. Un Kurbads, līdzīgi citiem tautas pasaku varoņiem, izdara daudz lielus varoņdarbus, cīnīdamies pret visādām ļaunām būtnēm.

Tāpat kā Krišjāņa Barona lielākais darbs — tautas dziesmu sakārtojums „Latvju Dainas“, tāpat Lercha - Puškaiša mūža darbs „Latviešu tautas teiku un pasaku“ kopojums. Viņa rokās bija nākušas vairāk kā 6000 pasaku un teiku. Tais iedziļinādamies, kārtotājs bija nācis pie slēdziena, ka visu pasaku pamatā liekamas veļu pasakas.

A. Lerchis-Puškaitis.

Cilvēkam mirstot, daļa no viņa būtnes aiziet pazemē, velu valstī, kļūst par veli. Tomēr virszemes un apakšzemes sakari nepārtrūkst. No virszemnieku satiksmes un attiecībām ar apakšzemniekiem, kā Lerchis-Puškaitis domā, rodas visu pasaku pamats.

Lercha-Puškaiša „Latviešu tautas teikas un pasakas“ sakārtotas šādā kārtībā: 1. Pamata pasaciņas (veli, lietuvēns, raganas, burvji, pūķis, vilkači, vadātāji, sumpurņi, nauda, rūķīši, Dievs, par mūžību un dzīves gudrību, par slimībām, par čūskām, pa gaisu atnākošie un Dieva mestie ezeri, Velns aizsērš upes, ezerus, milži). — 2. Varoņu teikas un stāstu pasakas. 3. Zvēru, putnu pasakas. 4. Teikas, kurās Dievs parādās kā cilvēku, lopu, zvēru, putnu, zivju, rūpuļu, mūžu un augu valdnieks. 5. Vietu teikas un nostāsti.

Lercha-Puškaiša agrā nāve neļāva šo darbu novest līdz galam. Daudz savākta un jau sakārtota materiāla palika rokrakstā. Teiku un pasaku kārtošanu turpinājis prof. Pēteris Šmits.

Tā tad: Ansīm Lerchim-Puškaitim nozīme kā ievērojamākam tautas pasaku un teiku vācējam, kārtotājam un pētniekam un kā kļaušu laiku dzīves tēlotājam.

Māteru Juris.

Dzīves gājums. Māteru Juris dzimis 1845. gadā, Kurzemē, Cildu pagastā, saimnieka dēls. Pamācījies pagasta skolā, viņš savu izglītību čakli vien turpināja pašmācības ceļā. Tā drīz vien viņš tika par pagasta tiesas rakstveža palīgu, un kad bija sasniedzis pilngadību, viņu ievēlēja par rakstvedi. Šo amatu viņš pildīja vairākās vietās, līdz 1873. gadā pārgāja uz Jelgavu. Še Māteru Juris sāka ņemt dalību latviešu sabiedriskā dzīvē. 1875. g. viņš nodibināja nedēļas laikrakstu „Baltijas Zemkopis“, kas ļoti dedzīgi aizstāvēja latviešu zemnieku vajadzības un daudz darija latviešu nacionālās pašapziņasodināšanas un stiprināšanas darbā. Kad materiālu grūtību dēļ Māteram „Baltijas Zemk.“ bija jāpazaudē (to parādu dēļ pārdeva), tad viņš nodibināja „Tiesu Vēstnesi“, kas turpināja savu priekšgājēja darbu. Šinis laikraksts iespiests daudz un dažādu Mātera rakstu, starp tiem arī romāns „Sadzīves vilņi“. Sava straujā rakstura dēļ viņam iznāca asas sadursmes ar citiem avīzniekiem un atklātības darbiniekiem, un nepraktiskuma dēļ viņam nācās piedzīvot dažādas grūtības un nepatīkšanas, līdz trieka viņu pārsteidza 1885. g., Jelgavā. Turienes kapos viņš arī apglabāts, kur vēlāk uzcelts piemineklis.

Raksti: Māteru Juris savos laikrakstos daudz rakstīja par dažādām mūsu sadzīves vajadzībām un visādiem mūsu kultūras jautājumiem. Sevišķi sparīgi viņš aizstāvēja latviešu zemnieku vajadzības, kāpēc daudzkārt jo asi uzbruka latviešu pilsoņiem, Rīgas Latviešu Biedrī-

bas vīriem, kas līdz tam laikam sevi uzskatīja par vienīgajiem tautas vadoniem. Māters centās pierādīt, ka pilsētas turīgie latvieši — lielpilsoņi — nevar vairs ne saprast, ne arī aizstāvēt zemnieku vajadzības; drīzāk otrādi — viņi sākuši zemnieku izmantot. Tā radās pirmā plašākā šķelšanās pašu latviešu starpā. Māters radīja opozīciju Rīgas latviešu vadoniem. Reizē ar to viņš uzstājās pret pagurumu tautiskos centienos. Viņš pārmeta turīgajiem latviešiem, ka pēdējie, līdz ko tikuši pie mantas, tā pārējo tautu un viņas kultūrālās vajadzības sākuši piemirst. Bez tam Māters tāpat jo dedzīgi

stāvēja latviešu vajadzības pret vācu uzbrukumiem. Viņa laikrakstā parādījās plaši jaunlatviešu aizstāvēšanās raksti.

Māteru Juris sarakstīja arī divus romānus: „Sadzīves vilņi” un „Patriotisms un mīlestība”. Vērtīgākais no viņiem ir „Sadzīves vilņi” (1879.). Tur mēs visvairāk redzam muižas dzīvi. Galvenais varonis — latvietis, Felzenberģis, kas tikdams par muižas pārvaldnieku, sāk izdarīt visā pagasta dzīvē lielas pārmaiņas: viņš gādā par labāku dzīvi, par ļaužu krietnumu, par skolas mācībām, līdz ar to nesaudzīgi apkarojams visu, kas zems un nekrietns. Felzenberģis iegūst gan draugus, gan arī ienaidniekus. Šī vīra darbības programmā ielikts daudz no jaunlatviešu mācībām. Un lai Felzenberģa panākumi būtu pilnīgāki un dro-

Māteru Juris.

šāki, rakstnieks liek viņam iestāties kara dienestā un sasniegt ģenerāļa pakāpi. Līdz ar to viņam nu ir muižnieka tiesības. Tanis gados tika vairākkārt izteiktas domas, ka latviešiem jācenšas iegūt muižas, jācenšas dibināt savu muižnieku šķiru, jo tikai tā viņi kļūstot par pilntiesīgu tautu un varēšot labāk aizstāvēt un sekmēt savas nacionālās vajadzības. — „Sadzīves vilņos” mazāk izkopta valoda, tur daudz pārspīlējumu, daudz skaļu, bet patukšu vārdu. Bet ir tur arī veikli stāstītas vietas, kas stipri saista lasītāja uzmanību, īpaši pats Felzenberģis ar savu taisno, stingro, ideālo dabu, kas drošsirdīgi iet pretī savam mērķim. Beigās viņš apprec cienījama muižnieka meitu, tā saprazdamies ar šīs šķiras labākajiem pārstāvjiem.

Nozīme. Māteru Juris — veikls avižnieks, dedzīgs latviešu zemnieku vajadzību aizstāvis un tautiskā

paguruma apkarotājs. Viņš rada tautiskā kustībā pirmo plašāko opozīciju. Māteru Juris vienā laikā ar Kaudzišiem liek pamatu latviešu oriģinālajam romānam. Viņa „Sadzīves vilņos” rādīts sparīgs jaunlatvietis, kas strādā vaiga sviedros, lai reformētu mūsu sadzīvi.

Adolfs Alunāns.

1848.—1912.

Dzīves gaita. Ādolfs Alunāns — mūsu pirmais ievērojamais teātra darbinieks un drāmatisks rakstnieks, Jura Alunāna brāļa dēls, dzimis 1848. gadā Jelgavā, mācījies turienes ģimnazijā. Viņa mātes tēvs, būdams liels teātra cienītājs, apmeklējams vācu teātra izrādes, dažreiz papēma līdz arī Ādolfu. Tas jau agri pamodināja jaunekļa interesi par skatuves mākslu un drāmatisko rakstniecību. Astoņpadsmit gadu vecumā viņš sāka uzstāties kā aktieris Tērbatas vācu teātrī, pēc tam arī Rēvelē, Pēterpilī un dažās citās pilsētās. Šim darba laukam viņš palika uzticīgs visu mūžu.

Kad 1870. gadā nodibinājās Rīgas Latviešu Biedrības teātris, tad par tā vadītāju aicināja Ādolfu Alunānu, kas aicinājumam tūlīt paklausīja un dedzīgi ķērās pie darba. Latviešu skatuves māksla tanīs laikos vēl bija pavisam neizkopta: nebija noderīgu lugu, nebija kaut cik izglītotu aktieru un nebija arī tādas publikas, kas prastu cienīt labu teātri. Alunāns ar lielu sajūsmu un

Ad. Alunāns.

enerģiju sāka iekopt šo tīrumu: mācīja jaunos aktierus, sarakstīja un tulkoja lugas un kuplejas, iekārtoja un vadīja izrādes. Viņš labi prata atrast derīgus līdzstrādniekus un tos ierosināt šim darbam, viņš smalki izprata arī publikas vajadzības, kāpēc arī teātrim radās daudz draugu, un tas varēja ātri uzplaukt. Rīgas latviešu teātri viņš vadīja piecpadsmit gadus.

Pēc tam, 1886. gadā, Alunāns sastādīja no labiem aktieriem īpašu trupu un ar to apceļoja Kurzemi, dodams izrādes un iepazīstinādams ar nopietnu teātri arī mazāko pilsētiņu un lauku iedzīvotājus. Visur viņa izrādēm bija lieli panākumi. Skatītāji dabūja pārliecināties, ka teātris nav vis kaut kādi tirgus kumēdiņi. Šīs izrādes ierosināja jaunu teātra pulciņu nodibināšanos visā Latvijā.

Arī turpmākos gados Alunāns palika uzticīgs teātrim, gan darbodamies uz skatuves, gan sarakstīdams lugas. Viņa lielos nopelnus pareizi novērtēja arī tauta, dodama viņam cienījamo vārdu: latviešu teātra tēvs.

Ādolfs Alunāns nómira 1912. gadā, Jelgavā, kur arī aprakts. Viņa lugas uz mūsu skatuvēm joprojām uzved lielā skaitā.

Raksti. Ādolfs Alunāns sarakstījis vai arī pārstrādājis un tulkojis lielu skaitu lugu, labu tiesu humoristisku un satirisku dzeju un laidis klajā dažādus apcerējumus, piemēram atmiņas par Juri Alunānu un vairākiem citiem latviešu darbiniekiem.

No lugām ievērojamākās: „Kas tie tādi, kas dziedāja“, „Visi mani radi raud“, „Mūsu senči“, „Seši mazi bundzinieki“, „Lielpils pagasta vecākie“.

„Kas tie tādi, kas dziedāja“ rāda kļaušu laikus Kurzemē. Muižas īpašnieks, jaunais grāfs Konrads, dzīvo ārzemēs, un tīkmēr viņa pagasta laudis dabū daudz netaisni ciest no ieceltā pārvaldnieka. Kad netaisnību mērs jau pārāk pilns, ierodas no ārzemēm grāfs, nejauši sastop Baltaunu saimnieka daiļo meitu Skaidriti, to iemīl un grib precēt. Pārvaldnieks lūko tos ieģrūzt nelaimē, nozāļot, bet viņa ļaunais nodoms nāk gaismā. Grāfs, iepazīnies ar zemnieku patieso stāvokli, apņemās gādāt par saviem apakšniekiem, kā tēvs par saviem bērniem. Luga, tāpat kā Mātera „Sadzīves vilņi“, grib mūs pārliecināt, ka daudz ļaunuma ceļas ne tikai no tā laika saimnieciskās kārtības, bet arī no atsevišķu personu ļaunās dabas. Īsti saprātīgi muižnieki it kā esot gatavi izlīgt ar saviem zemniekiem, lai tad kopīgiem spēkiem gādātu par tautas labklājību.

„Visi mani radi raud“. Šinī lugā Alunāns vērs mūsu uzmanību uz to plaisu, kāda pastāv starp saimniekiem un kalpiem. Kalpu kārtas cilvēks, pusgraudnieks Ozols, iemīlējies saimnieka meitu Maiju, bet pēdējās vecākiem liekas, ka Ozolu ņemt par znotu būtu kauņa lieta. Pēc dažādiem pārbauījumiem nāk saprašanās, un Ozols dabū Maiju par sievu. — Alunāna domas ir, ka šķelšanās pašu latviešu starpā ļauna parādība. Uzpūtīgos saimniekus viņš uzvelk uz zoba.

„Mūsu senči“ — vēsturiska luga. Viela tai ņemta no Garlība Merkeļa teikas „Vanems Imanta“. Darbības laiks — vāciešu ienākšana Latvijā. Pašā Līgo svētku vakarā, kad tauta sapulcējusies Zilajā kalnā, ierodas lībiešu sūtnis un ziņo par vāciešu ienākšanu un par svešinieku nolūkiem. Latvieši dodas lībiešiem palīgā. Bet vācieši savus pretiniekus pierunā — kauju izšķirt divkaujā. No latviešu-lībiešu puses nāk Imanta, no vācu — Kaupo, tikko nesen pie svešiniekiem pārgājušais vietējo tautu virsaitis. Kaujā Imanta gan uzvar, bet tomēr mirst — Kaupo zobena saindēts.

Alunāna lugas mūsu laikiem vairāk vai mazāk novecojušās, pat labākās no tām nav īsti mākslas darbi. Viņas apskatāmas vairāk kā mūsu nesenās pagātnes liecinieki. Tur ir šā vai tā atspoguļojusies mūsu dzīve, tur ir galvenie mūsu sabiedrības tipi.

Ādolfā Alunāna dzejām un citiem literāriskiem rakstiem maza vērtība.

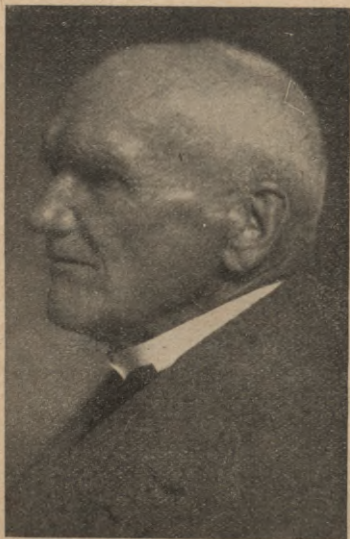
Nozīme. Ādolfā Alunāna nozīme liela: viņš savu mūžu ziedoja latviešu teātrim, viņš darbojās kā aktieris un kupletists, viņš gādāja pirmās lugas, vadīja teātri, audzināja aktierus un arī publiku. Bez tam viņš izsmēja nevēlamās parādības mūsu dzīvē un cildināja tautisko kustību un arī dēmotiskos uzskatus. Viņa lugu izrādēs, kas skaitāmas daudz tūkstošos, bija simtiem tūkstošiem klausītāju. Tā rakstos cilātās idejas ieplūda plašās tautas masās.

Kaudzītes Reinis un Kaudzītes Matīss.

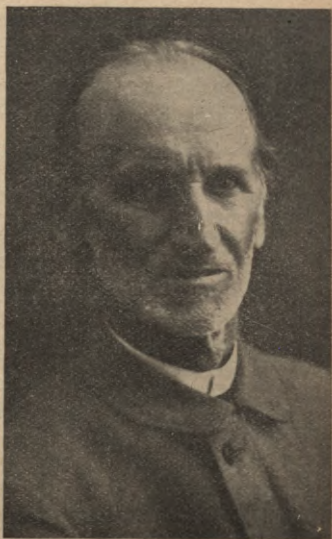
1839.—1920. un 1848.—1926.

Kad mūsu pirmie stāstu rakstnieki — Juris Neikēns un Jēkabs Zvaigznīte — bija jau miruši, un aplūsusī bija arī Kronvalda jūsmīgā balss; kad tautiskie dzejnieki — Pumpurs un Auseklis — tika jau tālu daudzināti, — tad divi brāļi Kaudzītes sarakstīja ievērojamu romānu „Mērnieku laiki“. Kaudzītes bija Neikēna ceļa turpinātāji, viņi palika uz vecās kristīgās ticības pamata, neaizrāvās no Alunāna, Kronvalda, Pumpura, Ausekļa nacionālisma. Viņi jaunus notikumus apskatīja neuzticīgi, kritiski.

Ne tikai „Mērnieku laikus“, arī dažus citus darbus abi brāļi veica kopīgi, labā saskaņā. Tāpēc arī nav galīgi nosakāms, cik nu kurām tur bija nopelnu vienā vai otrā vietā.

Kaudzītes Matīss.

Kaudzītes Reinis.

Kaudzītes Reiņa dzīves gaita. Kaudzītes Reinis dzimis 1839. gadā, Vidzemē, Vecpiebalgas pagasta Mādaros un bija šo māju saimnieka dēls. Skolā viņš nekur nav gājis. Visu savu izglītību viņš ieguvis pašmācības ceļā, palikdams visu mūžu čakls lasītājs. Kad citi lasītpratēji, īpaši jaunie ļaudis, vairāk kāroja jauku stāstu, Reinis vispirms meklēja zinātnisku grāmatu. Pirmās grāmatas, ko viņš pircis, bijušas — baznīcas vēsture un ģeografija. Arī Bībeli jau agrā jaunībā viņš lasījis nevis tāpēc, kā citi arī aiz paraduma to lasa, arī kā svētumu nē, bet gan viņu vērodams ar prātu. Dažreiz viņš ielaidies strīdos ar veciem grāmatniekiem un bībelniekiem un pārsteidzis tos ar savu aso prātu.

Kā jau starp piebaldzēniem parasts, Reinis izmācījies par virpotāju un paša taisītos vērptamos ratiņus izvadājis pa tirgiem. Kad nu viņš tā sapelnījis kādu tūkstoti naudas, tad saņēmis Kalna Kaibēnu mājas. Pagasts, kam tanīs laikos vēl nebija pieteikošā skaitā īpašu skolas namu, še ierīkoja

vienu no pagasta skolām un par skolotāju pieņēma arī Reiņa jaunāko brāli Matīsu. Tā kā arī pats Reinis bija jau labi vien samācījies, tad viņu pagasts pieņēma Matīsam par palīgu. Tā Kaibēnu skolā sākās abu brāļu kopējais darbs. Reinis par skolotāju sabija 17 gadus.

Izmācījies vācu valodu, Reinis čakli turpināja papildināt savu izglītību. Viņš lasīja ne tikai zinātniskas grāmatas, bet arī cittautu klasikas. Viņam ļoti patikuši Gogoļa un Servantesa raksti. Tur viņš redzēja labi novērotas un asprātīgi attēlotas sadzīves ainas. Šādi raksti viņu skubināja arī uz tagadnes sabiedrību raudzīties vērīgākām acīm. Tā bija mesta sēkla auglīgā zemē, no kuras vēlāk izauga pašu Kaudzīšu stāsts-romāns „Mērnieku laiki”.

Kaudzītes Reinis bija sabiedriska cilvēks. Viņš piedalījās pagasta sabiedriskā dzīvē, bija kādu laiku par pagasta vecāko, par draudzes valdes locekli, tāpat arī citos amatos. Uzticēto amatu viņš vienmēr pildīja ar vislielāko apzinību. Šādos amatos būdams, Reinis papildinām dabūja novērot pagasta dzīvi un ļaudis. Tur viņš redzēja visdažādākos tipus, dzirdēja visādus nostāstus, gan nopietnus, gan arī joku pilnus. Tā radās viela „Mērnieku laikiem”.

Kaudzītes Reinis daudz rakstīja laikrakstiem, visvairāk „Balsij” un „Baltijas Vēstnesim”. Viņa pseudonims bija R. Vidzemnieks. Viņš pārrunāja dažādus praktiskās dzīves jautājumus, aizķerdams dažreiz arī rakstniecību. Viņa balss bija droša un patstāvīga. Starp citu viņš uzstājās pret dāvanu vākšanu baznīcās par labu pagānu atgriešanai pie kristīgās ticības, dibināti aizrādīdams, ka mūsu pašu zemē vēl daudz neapmierinātu kultūras vajadzību.

Abi brāļi kopīgi apceļoja Latviju un arī ārzemes. Šos ceļojumus viņi arī aprakstīja, kas sakopotī grāmatās „Vija”, vairākos sējumos.

Dzīvē Kaudzītes Reinis bija vienkāršs, kārtīgs un strādīgs. No pašauztām un vecmodīgi šūtām drēbēm viņš neatteicās visu mūžu, arī pilsētā dzīvodams un pa ārzemēm ceļodam nē.

Vecuma dienas viņš pavadīja ārpus Vecpiebalgas robežām: Rīgā, Vidzemes jūrmalā un citās vietās, meklēdams miera un nekur to nevarēdams atrast. Viņu māca grūtsirdība, viņu brīžam pārņēma liels īgnums par cilvēkiem, par cilvēka ļauno dabu.

Nomanīdams nāves tuvošanos, Kaudzītes Reinis 1920. gadā ieradās dzimtenē, noiedams lielus gabalus kājām un pa ceļam

atvadīdamies no savām paziņām. Tai pašā gadā viņš nomira un tika paglabāts Vecpiebalgas kapos.

Kaudzītes Matīsa dzīves gaita. Kaudzītes Matīss dzimis 1848. gadā, Vidzemē, Vecpiebalgas pagasta Mādaros, kā šo māju saimnieka dēls. Viņa bērnības atmiņas saistās ar ganu dienām, ar jāšanu piegulā, ja tikai varēja lielajiem puisiem tikt līdz. Atminas viņš arī iešanu uz brāļu draudzes saiešanām, kur jau agri sācis novērot gan skaidras sirds ļaudis, gan arī tukšus liekulus.

Pirmajās mācībās Matīsam palīdzējis brālis — Reinis. Pēc tam viņš mācījies turienes draudzes skolā. Papildinājis savas zināšanās, viņš nolīcis skolu tālākā eksāmenu un no 1868. g. sācis strādāt skolā, kas bija ierīkota Kalna Kaibēnu mājās.

Arī Matīss piedalās sabiedriskā dzīvē. Viņš ņem dalību dziedāšanas biedrībā, teātra izrīkojumos, lasa priekšlasījumus. Vecpiebaldzēni bija čakli teātra kopēji. Tā jau 1876. gadā sarīkotas 11 izrādes, gandrīz tikpat daudz, cik varēja dot Rīgas Latviešu Biedrības teātris.

Rakstīt Matīss iesāka jau jaunībā, turpmākos gados kļuvis par „Baltijas Vēstneša” čaklu līdzstrādnieku. Daudz lasīdams grāmatas, viņš padziļināja savu izglītību, un reizē ar to teidzās arī lasītājiem ko sniegt — dzejas, dažādus tulkojumus, apcerējumus par grāmatām un citāda satūra rakstus. Plašāks darbs jau bija grāmata par brāļu draudzi Vidzemē. Dzejas iznāca divos krājumiņos.

Un tad 1879. gadā laida klajā abu brāļu kopīgi sarakstītos „Mērnieku laikus”.

Skolotāja amatā Matīss palika arī tad, kad skolu aizcēla uz Ogrēniem. Tikai sirmā vecumā viņš teica ardievas savam ilggadīgajam darba laukam. Dzīvodams savās lauku mājās, viņš turpināja vajadzības gadījumos palīdzēt mācībās kaimiņu bērniem.

Kaudzītes Matīss nomira ar trieku 1926. gadā un paglabāts Vecpiebalgas kapos.

Raksti. Kaudzītes Reinis viens pats sacerējis labu tiesu dažādu prātulu, domu graudu, aforismu, kur redzam šī rakstnieka vērojošo, aso spriedēja prātu. Viens pats viņš mēģināja sarakstīt romānu, kam vēl īsta virsraksta trūka („Izjurieši — Malienas dabas stāsti”), kas palika nenobeigts un sagulēja rokrakstā līdz pat 1928. gadam. Šis romāns uzlūkojams kā abu brāļu kopējā darba „Mērnieku laiku” atbalss, pilns rūgtas, skarbas ironijas, cilvēku izsmiekla, lai arī vietām uzrāda lielu atjautību. Bez tam Reinis rakstījis laikrakstos par dažādiem sadzīves jautājumiem.

Kaudzītes Matīss viens pats sacerējis dzejas, apcerējumus, mūža beigās arī kādu garāku stāstu „Jaunie mērnīeku laiki“. Šinī pēdējā viņš karikatūras veidā tēlo revolūciju un sociālistus. Mākslas vērtība stāstam maza. Svarīgākas jau ir Matīsa dzejas, kas iznāca divās grāmatinās: „Dziesmiņas“ (1872.) un „Dzejoļi“ (1877.), tā tad tanī pašā laikā, kad parādījās Ausekļa un Pumpura dzejas darbi. Gan arī Kaudzītes Matīsa dzejās ir daži gabali, kas rāda tautas atmodas laika garu, tomēr viņa dzejas galvenais kodols citāds, atšķiras no Ausekļa un Pumpura, lai tuvotos kristīgajam garam un tā turpinātu Neikēna pasākto ceļu. Kaudzītes Matīsa dzejas īpatnība — kristīgi tikumiska apcere. Kaudzīte nebūt nejūsmo par fantazijas un teiktu izpušķoto pagātni, nejūsmo par īstajiem un neīstajiem dieviem un teiksmainajiem varoņiem. Ar aukstasinīgu skatu viņš vēro jauno laiku parādības. No Kaudzītes Matīsa dzejām pazīstamākās „Brūklenāju vainags“, „Rindā dzērves“, „Patiesības kronis“.

Ievērojams darbs ir viņa „Atmiņas par tautisko laikmetu“. Tur raksturots minētais laiks vispāri, tāpat arī ievērojamākie darbinieki atsevišķi, īpaši tie, ar ko Kaudzītes Matīsam pašam gadījies personīgi iepazīties.

„Mērnīeku laiki“. Kaudzītes Reinā un Kaudzītes Matīsa kopīgi sacerētais un arī lielākais un labākais darbs ir romāns „Mērnīeku laiki“. — No 1867. līdz 1873. gadam pār-mērīja Kaudzišu dzimtenes un apkārtnes — Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas pagastu zemi. Mērnīeki tad vilka jaunas māju un muižu robežas, un arī pašu zemi novērtēja, apsvēra par jaunu. Saimnieki tūlīt saprata, cik svarīgi šie notikumi, un ka viņu sekas baudīs ne tikai tagadējā paaudze, bet arī viņu bērni un bērnu bērni. Visi tad nu sacēlās kā spārnos, katrs steigās kaut ko darīt, lai tiktu pie labākiem tīrumiem, pie zāļainākām plāvmām, lai dabūtu parocīgākas robežas, un lai mērnīeki iedalīto zemi nenovērtētu par augstu, lai vēlāk būtu mazāka noma vai izpirkšanas maksa. Ļaudis steigās meklēt sakarus ar varas vīriem, lida pie mērnīekiem un viņu draugiem, nesa kukuļus, bāza naudu, visādi pacienāja „mērnīeklielkungus“ un „mērnīekjaunkungus“.

Šādā burzmā nu parādījās atklātāk viena vai otra cilvēka īstā daba. Sacenšoties un dzenoties pēc mantas — krita ļaužu maskas, atskanēja neviltoti vārdi, liecinādami vai nu labu, vai arī ļaunu — kā nu par kuŗu. Un arī tad, kad mērīšanas darbi jau bija garām un mērnīeki paši sen jau aizbraukuši, ļaudīm arvien vēl pietika daudz ko runāt, stāstīt, smieties un

arī daudz ko nopūsties. Dažs stāstītājs izmeta vārdus, ka tādus notikumus vajadzējis tik kādam aprakstīt grāmatā, tad būtu paaudzū paaudzēm ko lasīt un smieties un brīnēties.

Abi Kaudzītes to redzēja un dzirdēja un smējās līdz, līdz beidzot viņiem radās domas — patiesi ņemt un attēlot mērīšanas laiku notikumus, tur, protams, piepinot kaut ko klāt un sagrozot, lai stāsts iznāktu daudzpusīgāks un pievilcīgāks. Kopīgi šo lietu pārrunājuši, viņi 1876. gadā sāka rakstīt.

Tanī pašā laikā mūsu dzimtenē novērojamas arī daudz citas jo raksturīgas parādības. Tad nu arī tās vajadzēja šā vai tā stāstam piesaistīt. Ticības dzīvība bija novērojams, ka kristīgo ļaužu vairākums turas tikai pie čaumalas, ne pie kodola. Baznīca un jo sevišķi brāļu draudze bija ļaudis iemācījuši pastāvīgi minēt Dieva vārdu. Ārēji izliekoties svēts, dažs labs kristīgais bija iekšēja ļaunuma pilns. Kristīgā ticība daudziem bija kļuvusi par apsegu dvēseles tukšumam un pat šausmīgākai mantkārībai un niknumam. — Protams, gadījās arī tādi kristīgie, kas bija citādi ietekmēti, bija dvēselē skaidri un labi. Šādu tomēr bija mazākums. — Tautības jautājumā krita acīs divas lietas: kārklu vācietība un ārējais tautiskums. Vēl arvienu bija cilvēki, kas lūkoja ielīst vācu ādā, domādami ar to celties svarā ļaužu acīs. Viņi ne tikai gērbās un uzvedās pēc vācu modes, bet arī buldurēja pa vāciski, lai gan stipri kļūdaini, un dažreiz pat izlikās latviski neprotam. Pretēji šiem — jau tanīs gados pamanīja arī tādus vīrus, kas sāka vietā un nevietā plāties ar savu tautiskumu. Tukšu vārdu runāšana aplēpa viņu tukšumu. — Pagasta jaunajai pašvaldībai vēl maz bija krietnāku darbinieku, maz tādu, kas pareizi saprata savu uzdevumu un gribēja to godam pildīt. Tad nu še — pagasta vietnieku pulka sapulcēs, valdes sēdēs, tiesās gadījās visādi jocīgi notikumi. Visas tādas lietas varēja jo labi attēlot stāstā.

Nodomātā stāsta saturu un iekārtojumu abi brāļi pārrunāja kopīgi, tad Matīss, kā jau ar vairāk ievingrinātu roku, rakstīja. Kad kāda nodaļa bij uzrakstīta, tad kopīgi pārlasīja, pārsprieda, laboja, grozīja un pārrakstīja, līdz atrada tādu veidu, kas abus kaut cik apmierināja. Reinis varēja daudz stāstīt no pagasta sabiedriskās dzīves. Pa daļai to pašu varēja arī Matīss, pievienojot vēl savas atziņas, ko bija iemantojis grāmatas lasīdams. Abi bija prātnieki, abiem netrūka joku un zobgalības. Tā jaukā saskaņā darbs virzījās uz priekšu, un 1879. gadā „Mērnieku laiki” parādījās iespiedumā.

„Mērnieku laiku” saturs stipri sarežģīts, tur sapīti vairāki stāsti: par mērnieku ierašanos, mērīša-

nas darbu, kukuļošanu un dzirdīšanu, un par šo un to, kas stāv ciešā sakarā ar šādiem notikumiem. Cits stāsts ir par kāda patstāvīgi domājoša un īpatnēja pāra — Kašpara un Lienas mīlestību un viņu vajāšanu. Tad vēl cits — par taisnības meklētājiem, kas pa visādiem ceļiem iedami, grib iznīcināt atnesto postu un pārmācīt ne-taisnos mērniekus. Bez tam tur ir daudz citu atsevišķu skatu un ainu.

Vispāri ņemot — „Mērnieku laiki” ir bagātīga tā laika dzīves skatu un tā laika tipu virkne. Tur daudz no latviešu dzīves septiņdesmitajos gados, kad notika pāreja no kļaušu kārtības uz nomu un gruntniecību, kad sākās zemnieku lielāka neatkarība no muižas un mācītāja. Šos „Mērnieku laikus” lasot paiet gar mūsu acīm skats pēc skata: te pagasta namā, te atkal krogā, te pie baznīcas vai kapsētā, te atkal tirgū, tad mājas dzīvē, ģimenē, skolā, izrikojumā, dabas klēpī, un arī — cilvēkam paliekot vienam, pārdomājot un ieskatoties savā dvēselē.

Rakstnieki it kā notur bargu tiesu par dzīvi un cilvēkiem. Viņi apsūdz, viņi izsmie — mantkārību, liekulību, cietsirdību, uzpūtību, muļķību. Žēlastību viņu acīs iegūst tikai daži: tādi, kas dvēselē godīgi, garā patstāvīgi, ārēji vienkārši.

„Mērnieku laiku” tipu rinda ļoti gara. Tur ir veclaiku cilvēki: Oliņš — turas pie vecā, pat visos sīkumos; parasts cienīga pārnīka tips. Aiz ārējās čaumalas tomēr slēpjas vēl arī dzīva cilvēka dvēsele. — Turpretī Oliņiete, kas ar „Dieva vārdu” plātās pārāk daudz, savā sirdī ļauna, nežēlīga, atriebīga, īsts liekules un briesmones tips. — Cits vecs vīrs Tenis — paviršs, ārišķīgs, neko neņem pārāk tuvu pie sirds, mīl pasmieties. — Ilze, pretēji Oliņietei, nes savā sirdī labāko no kristīgās mācības. Viņa neplātās, neliekuļo, viņas dvēselē ticībai dzīvs spēks, tāpēc arī ar ļaudīm viņa vienmēr laba. — Kencis — smieklīgs cilvēciņš, kas arī lūdz Dievu, bet jau lūgšanās mēģina to piekrāpt. Un visur viņam iznāk: domā gan savā vientiesībā tā, bet iznāk citādi, ne tik jauki, kā bija cerējis.

Jaunāki cilvēki ir: Prātnieks — diezgan cienīga, apdomīga, pārtikuša saimnieka tips, mazāk pārspīlēts kā citi. Mērīšanas laikos viņš dūšīgi ierauj, jo uzmetas par citu labdari un starpnieku saimnieku darīšanās ar mērniekiem. Bet dzeršana arī viņu ievēl savā purvā, tā ka galu galā no saraustās mantas diezgan kas pāri nepaliek. — Kārklū vācietis ir švaukstis, tukšs, lielmanīgs, nēsā brilles bez stikliem, pulk-

steņa ķēdi bez pulksteņa, naudas somiņu bez naudas, buldurē pa vāciski un ceļ degunu gaisā, kaut gan visi par viņu tikai smejas. — Tautībnieka karikatūra ir Pietuku Krustiņš, skolotājs, kas staigā apkārt pa ballēm un godiem un visur tur runas un lasa savas dzejas. — Gan Švaukstam, gan atkal Pietuku Krustiņam pakal ķemojas skroderis Dreķberģis, gribēdams būt smalkāks un gudrāks nekā patiesībā ir. — Svešautieši — Šrehhūbers un Raņķis — vairāk izdomāti, ne tik daudz dzīvē novēroti. Pirmais no tiem noņēmiens cīnities pret ļaunu visādiem līdzekļiem, ja vajadzīgs — noziegumam liekot pretī noziegumu. Un otrais — Raņķis — bez jūtām, izģājis tikai uz ieraušānu. Nauda viņam nosaka visu, viss cits ir nieki.

Kā sev pašiem vistuvākus cilvēkus Kaudzīši tēlojuši Kasparu un Lienu. Kaspars paputējuša saimnieka dēls, stipri noslēdzies sevī, savās domās un darbos patstāvīgs. Pārdomās un arī grāmatās viņš atradis savu patiesību un nu pie tās turas, neievērodams, ko citi ļaudis par viņu domā un runā. Citus viņš nicina, tāpēc arī citi viņu vajā un izposta viņa dzīvi. — Kasparam tuvojas Liens, kas arī ar ļaudīm asa, sevī noslēgusies, arī viņu liktenis vajā un iedzen nāvē. Tā pašus labākos, vismaz pašiem rakstniekiem garā tuvākos cilvēkus sagaida ārējs posts, nelaimes.

Kaudzīši tipus veidojuši ar meistara roku. Viņi ir dzīvi, plastiski, skaidri skatāmi un apjaušami. Šie tipi tomēr ir tumšās krāsās, viņos vairāk vai mazāk pamanām cilvēces ļaunās īpašības. Labu cilvēku šo tipu pulkā ļoti maz. Labsirdīga sieviņa ir Ilze, dažāda laba īpašība ir Lienai, Kasparam. Bet arī šie divi pēdējie — Kaspars un Liens, kas Kaudzīšiem garā tuvi, nav īsti pozitīvi tipi, nav tādi, kas saskanētu ar latviešu tautas senseno jēdzienu par labu cilvēku, labieti. Arī Kaspars un Liens ir drūmi, īgni, sevī ievilkušies, zobgaļīgi, bez gaišās saules dvēselēs; arī viņi nav tie, ap kuriem varētu zelt un plaukt gaiša dzīve un dievotas domas un jūtas. Ar mūsu tautas dziesmu tēloto latvieša ideālu arī šiem nav daudz kopēja.

Kaudzītes bija krietni mākslinieki pēc dabas, bet viņiem nebija tās latviskās gaismas dvēselē, kas ne tikai tautas dziesmās, bet arī Ausekļa, Pumpura, Lautenbacha dzejā. Tāpēc tautiskā laika darbinieku pulkā viņiem īpaša vieta.

Valoda „Mērnieku laikos” dažāda. Ļaužu sarunās, jokos, dzīves skatos viņa dažā vietā vienkārša, veikla, īsos rakstu-

rīgos teikumos, kā pati dzīvā tautas sarunu un tautas teiku valoda. Bet atkal citās vietās — prātojumos, tēlojumos, kur jau mazāk darbības — viņa smaga, vēl vāciski kristgo grāmatu valodas varā.

Nozīme. Brāļu Kaudzišu nozīme vispirms tā, ka viņi, turpinādami Juŗa Neikēna iesākto patiesās, reālās dzīves tēlošanu, devuši daudz ļoti zīmīgu skatu no latviešu zemnieku dzīves sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Šinis skatos kustas un darbojas daudz cilvēku, daudz raksturīgu tipu, lielā vairumā gan tumši, nesimpatiski. Arī paši labākie cilvēki nesaskan ar latviešu nacionālo ideālu, kāds tas parādās tautas gara mantās. Karikēdami tautiskumu un kristismu, Kaudziši gan apkaŗojuši nevēlamās parādības minētās gara kustībās, bet arī dragājuši ticību cilvēka labiem nodomiem. Viņu dzēlīgie smieklī dažā jūtīgākā, nespēcīgākā cilvēkā varēja arī pavisam nomākt ticību cilvēka labākai nākotnei, varēja radīt skepticismu un pesimismu.

Apsiŗu Jēkabs.

1858.—1929.

Dzīves gaita. Apsiŗu Jēkabs — istā vārdā Jānis Jaunzemis — dzimis 1858. gadā, Vidzemē, Lizuma pagasta Kallangos. Viņa tēvs tur bija par saimnieku, tanī pašā laikā pildīdams arī pagasta skolotāja vietu. Vasarā viņš apstrādāja savu māju zemi, bet ziemā — mācīja pagasta bērņus.

Savu tēvu Apsiŗu Jēkabs visu mūŗu atminējās ar vislielāko godbijību. Viņa tēvs bijis īsts krietna cilvēka paraugs. Viņu cienījuši ne tikai paŗa bērņi un mājinieki, bet arī visas apkārtnes ļaudis, zinādami, ka Jaunzemis nespers neviena slikta soļa, ka vienmēr un visur aizstāvēs taisnību un godu. Apsiŗu Jēkabs teica, ka visi viņa panākumi, tikpat dzīvē, kā arī rakstniecībā, esot tikai viņa tēva nopelņs. Tēvs viņam ieaudzīnājis ne tikai kristīgos ideālus, bet arī to gara spēku un gribu, bez kā pasaulē nekas labs nav panākams. Tā dēlam jau tēvs nospraudis dzīves ceļu.

Apsiŗu Jēkaba — Jaunzemju Jāņa bērņība pagāja kā jau parasts latvieŗu lauku sētā. Svarīgu vietu tur ieņēma gani,

un ganos iedams viņš bieži vien ņēmis arī grāmatas līdz. Vēlākos gados, atminēdamies savu bērnību, viņš to nosauca par brīnumdārzu, par cilvēka dzīves laimīgāko posmu, par paradīzi, no kuŗas vēlāk dzīve cilvēku izstumj laukā.

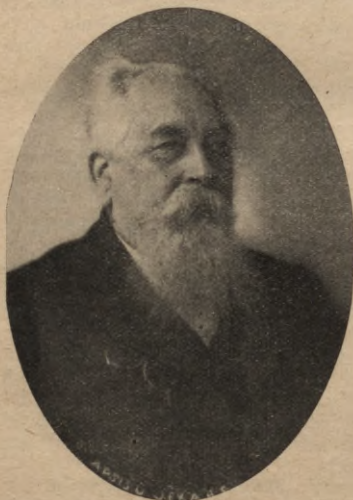
Kā kristīgā ģimenē, jau agrā jaunībā Jānis pamatīgi iepazīstas ar Bībeli un ar citām reliģiskā satura grāmatām. Tās uz viņu darījušas tik lielu iespaidu, ka, piemēram, Bībeles tēli viņam pavadīja visu mūžu, un vecuma dienās viņš saviem jaunaļiem darba biedriem rakstniekiem dod padomu iet mācīties Bībelē.

Kā jau parasti, latviešu vecāku vēlēšanās ir — pacelt savus bērnus sadzīvē augstāk, tā arī vecais Jaunzemis rūpējās par savu bērnu izglītību. Pēc mājas mācības, pēc draudzes skolas, Jānim bija jādodas uz Cēsu apriņķa skolu. Tikai nu viņam pārāk grūti šķirties no tēva mājām, kur viss tik mīļš un jauks. Dzimtenes dabas ainas viņam tā bija iespiedušās atmiņā, ka vēlāk savos rakstos viņš tās varēja tēlot tik gaiši, it kā nupat tās skatīdams. Tāpat arī māju cilvēki un apkārtnes ļaudis viņa atmiņā palika visu mūžu.

Skolā būdams un sekmiģi mācīdamies, Jānis tomēr arvienu iedomājās: Nez', ko tagad mājās dara? kā viņiem tur tagad iet? Tēva taisnais prāts un mātes sirsnība viņu vilktin velk atpakaļ uz Kalanģiem. Vakaros pastaigādamies viņš tālu noiet uz māju pusi, un tad tik apķeras, ka laiks griezties atpakaļ uz skolu. Viņš saprata, ka atgriešanās zemkopībā viņam vairs nav, ka jāuzsāk pasaulē citas gaitas.

Skolu nobeidzis, Jaunzemju Jānis paliek pie sava tēva par palīgu. Tēva darba vieta nu bija Mālumuižā un vēlāk Sinolē.

Lai iegūtu skolotāja tiesības, Jaunzemju Jānis 1878. g. dodas uz Valķu,

Apsīšu Jēkabs.

cerēdams tur nolikt vajadzīgo eksāmenu. Tas viņam gan izdodas, bet reizē ar to viņš nāk pie pārliecības, ka vēl pareizāk — palikt vienu gadu seminārā, vairāk iedziļināties mācībās, īpaši latviešu valodā un mūzikā, tāpat arī novērot paidagoga darbu.

Nākošā gadā Jaunzemju Jānis atstāj Valku ar draudzēs skolotāja un ērgelnieka diplomu kabatā. Pirmā vieta gadās Rūjienā. Šinī laikā viņš sāk arī rakstīt — dzejas, mazus tēlojumus. Drīz vien savus sacerējumus viņš sāk parakstīt ar Apsīšu Jēkaba vārdu.

No 1881. līdz 1893. gadam Apsīšu Jēkabs strādā Kokmuižas skolā, Valmieras tuvumā. Šinīs gados radušies visi labākie viņa darbi — stāsti: „Pie pagasta tiesas“, „Bagāti radi“, „Svešos laudīs“, „No tautas bilžu galerijas“, „Laimes spoks“ un vairāki citi. Mēnešrakstā „Austrums“ parādās arī citi viņa raksti, piemēram, ievērojamie apcerējumi par dažādiem mūsu dzīves jautājumiem: „Vēstules no tēvijas“.

Pēc tam Apsīšu Jēkaba dzīves vieta ir Vecgulbenē, pēdīgi no 1900. gada Rīgā. Uz šejieni viņš pārceļas, lai viņa paša bērniem būtu vieglāk sasniedzama skola. Strādādam gan kā skolotājs, gan blakus tam arī kā bibliotekārs un redaktors, viņš piedzīvo lielu vecumu, bet var lepoties, ka nav nevienu dienu slimojis tā, ka būtu jākavē savs darbs.

Un tad, 1929. gadā, ciemojoties uz laukiem pie sava dēla, kas mācītājs kādā Vidzemes draudzē, Apsīšu Jēkabu ķer trieka. Viņu paglabāja Rīgas kapsētā.

Raksti. Apsīšu Jēkabs sacerējis arī dzejas un dažādus apcerējumus, tomēr pats galvenais un svarīgākais viņa rakstos stāsti.

Viņa pirmie stāsti ir: „Krusttēvs Ādams“ (1883.), „Ārprātīgais“, „Kaimiņi“. Krusttēvs Ādams — vecs karavīrs, invalids, lielīgs, degvīna draugs. Šo vājību dēļ viņam nākas daudz ciest, bet arī smidzināt lasītāju. Ādams tomēr labsirdīgs cilvēks, un tas viņam tuvina bērnus. — Otrā stāstā kāds cilvēks sajūk prātā mantkārības dēļ. — Trešajā — kaimiņi saplēšas un ilgi naidojas nieka dēļ, līdz tad nejaušs gadījums, nelaime tos atkal saved kopā.

Jau šinīs stāstos Apsīšu Jēkabu redzam kā labu tautas dzīves pazinēju, kā labu novērotāju un veiklu stāstītāju. Neitrūkst šē arī humora, un valoda bieži vien ļoti tuva neviltotai tautas valodai. Tomēr lielākas nopietnības viņos vēl nav.

Labākie Apsīšu Jēkaba stāsti sarakstīti turpmākajos gados: „Pie pagasta tiesas“ (1885.), „Laimes spoks“, „Bagāti

radi" (1886.), „Svešos ļaudīs“, tad ainu virkne „No tautas bilžu galerijas“, proti: 1. Krogā. 2. Pie magazīnas, 3. Tiesas mājā. 4. Bilde tautas dziesmās. 5. No mazām dienām. 6. Pazudušais dēls. Pēc tam nāca stāsts „Uz pilsētu“ (1892.) un atmiņu tēlojums „Vecā baznīcīņa“.

„Pie pagasta tiesas“ — rāda dažu pagasta amata vīru blēdīgo darbību, kur viņi sliktam dēlam palīdz iegūt to mantu, kas patiesībā piekristu vecajai mātei kā nepieciešams atbalsts vecuma dienās. Vecīte, kādreiz ziemā, iedama garāku ceļu, apsēstas zem egles un nosalst. Nu paklīdušais dēls nāk pie prāta un sāk laboties. Tagad arī pagasta amata vīru tumšie darbi nāk gaismā. Apsīšu Jēkabs mīl pakavēties pie šādiem klusiem cietējiem, bet godīgiem cilvēkiem, kas dzīves varenostumti malīnā.

„Bagātos rados“ daudz no Latvijas dabas un lauku dzīves. Tur gaiši skatāmās ainās rādīta gan darbdienu, gan svētdienu, lauku darba gaitas visos gada laikos un dažādos apstākļos. Galvenā persona stāstā — Andŗa tēvs. Viņš ir kalpa cilvēks, kam daudz jācieš, vecuma dienas jāpavada nabagu mājā, un tomēr viņš vienmēr paliek mierīgs un apskaidrots garā. Viņš ne par ko nesūdzas, viņa labsirdība, pazemība, godīgums un sirdsšķīstība to padara par īstu kristīgu cilvēku zemnieku starpā. Nevienam nekad nedarīt ļauna — tā ir viņa apņemšanās un to viņš pilda. No viņa tuvuma arī citiem jāklūst labākiem. Andŗa tēvs stādāms līdzās paša rakstnieka tēvam.

„Svešos ļaudīs“ redzam brāļu draudzes dzīvi, dabas varenumu un cilvēkaniecīgumu plašajā pasaulē un viņas dažādo neizprotamo notikumu priekšā. Tur ir vientuļas mājas meža vidū, tur uzbrūk nikna slimība, bet palīga nav. Cilvēkam tad pazemībā jāceļ acis uz debesīm un jāpaļaujas uz Dievu un laimi. Tā bēdas tuvina cilvēkus, un agrākie ienaidnieki sader mieru.

„Laimes spoks“ neliels stāsts, bet labi rāda rakstnieka stāstīšanas spējas. Vasaras naktī vēžotāji sāk atminēt nostāstus par kļaušu laikiem, un viens tāds ir par „laimes spoku“.

Šinīs darbos, sākot ar stāstu „Pie pagasta tiesas“, Apsīšu Jēkabs parādās kā ievērojams mākslinieks, tanīs gados pats labākais stāstītājs mūsu rakstniecībā. Šiem darbiem arī kods ļoti nopietns: rakstnieks meklē cilvēka dvēselē nepārejošo, garīgi vērtīgo, sirdsšķīsto, rāda to lasītājiem un grib arī viņus iesildīt tiem pašiem mērķiem. Reizē ar to viņš sauc

tiesas priekšā ļaunos, zemiskos, slinkus, liekulus, uzrāda viņu aplamos ceļus un mudina laboties. Bez tam še un tur — arvienu kāda jauki gleznota dabas ainava. Īpaši meža tēlošanā viņš liels meistars.

Turpmākos darbos Apsīšu Jēkabs nav vairs tik mierīgs un apskaidrots novērotājs. Tur viņš vairāk ieliek kādu pamācību, kādu skubinājumu. Tā novērodams, ka lauku ļaudis arvienu lielākā skaitā saplūst pilsētās un tur nereti izputina savu mantu un paši pagrimst, viņš raksta garāku stāstu „Uz pilsētu”. Pamācība še jau līdz: nepamet vieglprātīgi savu kaktiņu lauku dzīvē un neskrieni aplam uz pilsētu, jo var arī tev gadīties, ka pēc dažiem gadiem ar kaunu un noplisušam jāgriežas atpakaļ.

Audzinašanas jautājumi cilāti stāstos: „No mazām dienām” un „Pazudušais dēls”. Šim drūmajām ainām pievienojas skati „No bilžu galerijas”. Tur dzeršanas posts, slinkums, neapdomība. Rakstniekam liekas, ka visur jāpieliek roka un jālabo, jāpamāca, jābrīdina.

„Vecajā baznīcīņā” Apsīšu Jēkabs pastāsta savas atmiņas par bērnu dienām tēva mājās, rāda latviešu zemnieka mājas un ģimenes dzīvi priekš gadiem piecdesmit, sešdesmit, septiņdesmit, rāda vienkāršo, bet sirsnīgo vecā latvieša dvēseli. Atmiņās viņam nu vecie laiki kļuvuši vēl mīļāki.

Bez jau minētiem, Apsīšu Jēkabs sarakstījis labu tiesu citu mazāku tēlojumu un atmiņu ainu. Visur viņš sludina kristīgo ideālu, visur viņš mudina tuvoties ticībai un garīgai dzīvei.

Nozīme. Apsīšu Jēkabs ir pats gaišākais no latviešu kristīgā gara rakstniekiem. Sekodams Neikēnam, viņš savas domas izteica daudz plašāk, savas idejas ielika pilnīgāk izveidotos tēlos, nekā to paspēja Neikēns. Ar savu gaišo mieru Apsīšu Jēkabs atšķīrās no smējējiem Kaudzītēm. Apsīšu Jēkaba stāstos notēlota laba daļa no mūsu lauku dzīves, daudz jauku ainu no Latvijas dabas, daudz cilvēku, gan krietnu, gan arī nosodāmu; bet krietnā cilvēka tuvumā ļaunajam vairs nav tā spēka, kas Kaudzīšu darbos. Apsīšu Jēkabs — latviešu kristīgās paaudzes labākais pārstāvis rakstniecībā.

Doku Atis.

1861.—1903.

Dzīves gaita. Doku Atis dzimis 1861. gadā, Vidzemē, Dzelzavas pagasta Muceniekos. Viņa vecāki bija saimnieku ļaudis, tomēr samērā mazturīgi, kas maz var atlicināt savu bērnu skološanai, ja negrib iestīgt parādos.

Daba Mucenieku tuvumā diezgan pievilcīga. Apvidus nelīdzens, no mājām, kas atrodas paaugstinātā vietā, atveras plašs skats.

Mazajam Atim jau no bērna dienām ļoti dzīva fantāzija. Visu, ko viņš dzird stāstām vai lasām, viņš redz arī savā iedomā.

Izgājis pagasta skolu, Atis, kā viens no krietnākiem skolēniem, tika uzņemts Cesvaines draudzes skolā par brīvu — uz muižas īpašnieka rēķina. Katru gadu trim labākiem skolēniem tika piešķirts šis atvieglojums.

Skolu beidzis, Doku Atis pieņēma vietu turpat Dzelzavas pagasta skolā. Alga bija maza, darba daudz, telpas šauras. Bez tam viņš ņēma daļību arī sabiedriskā dzīvē: vadīja kori, piedalījās teātra spēlēšanā un vispār biedrību dzīvē. Vakaros, nobeidzis skolas darbus, kāpa augšā savā istabiņā un ķērās pie grāmatām. Lasīšana mainījās ar mēģināšanos rakstīšanā. Jau agri viņš sajuta šo dziņu — savus pārdzīvojumus ielikt dzejā un novērojumus ļaudīs — attēlot stāstos.

Ar to vēl nepietika. Sestdienas pēcpusdienās viņš parasti devās uz tēva mājām — palīdzēt saviem mājiniekiem darbā. Sestdienas vakaros izpērās pirtī, pavadījis patīkami mierīgo svētdienas rītu mājās, pēcpusdienā atkal gāja atpakaļ uz skolu. Arī pārtika visai nedēļai nu bija līdz. Skolā viņš izticis vairāk ar sausu, piedzērdams tēju klāt.

Šāda dzīves kārtība Doku Ata ne visai stipro veselību dzina uz leju. Jau drīz viņš sāka sajust, ka krūtīs paliek vārgas.

Atstājis skolotāja palīga vietu, Doku Atis kādu laiciņu nodzīvoja tēva mājās. Vecāki vēlējās, lai viņš paliktu par saimnieku. Ar saimniecību tomēr joprojām gāja pagrūti.

Kad nu viņa jaunības draugs, arī rakstnieks, Augusts Kažoks Doku Ati aicināja pie sevis Ropāžu draudzes skolā par palīgu, pēdējais turp devās ar puslīdz priecīgu prātu. Še — Ropāžos — bija daudz vairāk brīva laikā, še tad arī sarakstīt! viņa labākie darbi, piemēram „Mans dzīves rīts” (iespiests 1894. g.).

1893. gadā Doku Atis aizgāja par rakstvedi uz Inčukalna muižu. Arī dažus citus pienākumus

še nācās pildīt. Laika rakstniecībai nu atlika pavisam maz. Bez tam arī apkārtējie laudis vairs nebija tādi, kas pamudina uz rakstīšanu. Kur Ropažu skolā viņš bija gandrīz katru dienu kaut ko rakstījis, vai nu kādu dzeju, vai arī stāsta turpinājumu, nu mēnešiem ilgi nepieķērās šādam darbam. Viens otrs iesākts stāstiņš palika neno-beigts. Tikai humoram un satirai viņš joprojām palika uzticīgs, dodams joprojām ļoti smalki novērotas un labi attēlotas ainiņas no reālās dzīves.

Jaunās strāvas ietekmēts, Doku Atis sāka citādām acīm raudzīties uz rakstniecību un viņas uzdevumu. Nu viņš prasīja, lai rakstnieks tēlo mūsu tagadējo reālo dzīvi ar visiem viņas skarbumiem, un nevis lai nogremdējas bērnības atmiņās vai klausu laiku nostāstos. Jaunos uzdevumus nebija viegli pildīt. Dokam neizdevās tikt laukā no muižas ierēdņa šaurās dzīves, lai dziedotu pilnā mērā savus spēkus rakstniecībai.

Doku Atis.

Galīgi savārdzis, viņš 1903. gadā atstāja vietu, pārgāja uz Muceniekiem, cerēdams tikt atkal pie veselības. Bet bija jau par vēlu. Tai pašā 1903. gadā viņš nomira — ar plaušu diloni. Viņu paglabāja Dzelzavas kapos, kur vēlāk uzcēla arī pieminekli.

Raksti. Doku Atis sacerējis liriskas, humoristiskas un satiriskas dzejas, stāstus, pāris pasaciņas un dažādus apcerējumus. No viņa dzejām ievērojamākās ir humoristiskās. Doku Atis māk tik jauki smaidīt un smieties un arī citiem izvilināt smieklus kā reti kurš cits mūsu rakstniecībā. Viņa smieklus pavada labsirdība, viņš negrib vis izsmiet un pazemot to vai citu cilvēku, bet gan tikai šādu vai tādu parādību: vienpusību, ārišķību, seklību, iedomību. Ņemdams kādu peļamu īpašību un to vēl vairāk pārspīlēdams, autors panāk savu nolūku: nu arī citi to pamana un sāk smieties. No humora un

satiras gabaliem pieminami: „Stāsts par vabulēm“, „Traka blēdība“, „Brāļu būsana“, „Vistas maisā“ u. c.

Ne tikai dzejas, bet arī stāstus Doku Atis sāka rakstīt jaunībā. Pirmais, kas parādījās iespaidumā, bija „Biedrības svētki“ (1889.), tam sekoja „Divas Jāņu dienas“. Tur ir lauku dzīves skati, gan vēl ar iesācēja roku zīmēti. Bet tad nelielajā stāstiņā „Vectēvs“ Doku Ati jau redzam kā labu cilvēku pazinēju, kā smalku novērotāju un arī kā mākslinieku. Vecais tēvs un viņa mīlulis — mazais dēls dēls — mūsu priekšā jau nostājas kā dzīvi cilvēki.

„Mērnieku laiku“ pamudināts, arī Doku Atis sāka rakstīt sava laika pagasta dzīves stāstu „Pauguriēši“. Ko rakstnieks bija novērojis skolā, pagasta namā, krogā, strādīgu un tāpat arī dažā sliņķa un dzērāja mājās, to nu viņš izmantoja kā materiālu šim stāstam. Pagasta vecākais, krodzinieks — tie pagasta varenākie vīri, un ja šie vīri pagadās pašmīļi un ierāvēji, tad jācieš visam pagastam. Arī pauguriēši cieta no šiem Lielvīriem, Irgaiņiem, Stagaiņiem un Greizbomjiem, līdz tos gāza. Tad nāca gaišāki laiki arī Paugures pagastā.

„Krišs Laksts“ — garāks stāsts no kļaušu laiku dzīves. Zemnieki tik lielā mērā atkarīgi no muižas, no muižas pārvaldnieka, no vāgaļa. Tāds muižas varas vīrs ir Krišs Laksts, kas spīdzina un apzog muižu un pagastu, līdz vadzis lūzt, līdz arī viņu gāž. Nu arī pats muižas īpašnieks it kā atmostas un redz, ka viņš maldināts.

Bet pats labākais no Doku Ata stāstiem — „Mans dzīves rīts“. Tur ir atmiņas par bērnību, atmiņas par tā laika dzīvi, par saviem vecākiem, māju ļaudīm un kaimiņiem. Šīs atmiņas, protams, rakstnieka fantazijā arī pārveidotas, Doku Atis tik gaiši, tik rokām tverami, tik plastiski ceļ mums priekšā, ka mēs paši ieejam tanī brīnumu pasaulē, kas apņēma bērnu dzīvi. Īstenība tur dīvainā kārtā apvienojas ar fantaziju.

„Un kas par iedomāšanās un iztēlošanas spēju tādām mazām knauķim“, šo raksta Doku Atis pats par sevi tālā bērnībā. „Tas tev ne sapņos nevar nākt, ko tāds visu savā garā iztēlo. Viss viņam ir pilns dzīvības un gudrības un lieliskuma: suņi runā, aitas runā... Lielais vītols, kas tur dārza stūrī, tas ir vīrietis, bet apse, kas otrā dārza stūrī, tā ir sieviete; un tie abi ies lauzties, bet vītols apsi nosviedis zemē, tāpat kā mūsu krusttēvs „lielo krustmāti“. Stipu drāžamais benķis ir tāds klibš vecis ar lielu muti un bez zobiem... Visām lietām ir gēmis, ir ragavām, ir zābakiem, ir karotei; un rokas pirkstiem visiem ir gēmis; nags, tas ir gēmis. Bet arī tām lietām, ko viņš nemaz nav redzējis, tikai ko dzird daudzina no lielo cilvēku mutes, visām tām viņš dod vārdus pēc savas iedomas, un no tā viņam rodas ar laiku vesela pasaule, paša radīta, skaista, mīļa; un viņš pats, kā šīs radības kungs un meistars, dzīvo šīs pasaules vidū, un raugi, „tas viss ir ļoti labs“.

No pārējiem stāstiem labākie: „Mākslinieks” — kāda sajukuša cilvēka gaitas, „Stāsts par putniem, cilvēku bērniem un par vienu kaķi — humora pilns stāstījums no dzīvnieku dzīves, kur daudz kas pielīdzināts mūsu pašu — cilvēku priekiem un bēdām.

Doku Aša labākajos stāstos atrodam teicamu valodu, ko viņš centās mācīties tieši no tautas, ne no grāmatām.

Nozīme. Doku Atis labs humorists un satirīķis. Viņa humoram labsirdīga noskaņa. Savos stāstos šis rakstnieks tēlo lauku dīvi gan savā laikā, gan arī pēc ļaužu nostāstiem klaušu laikos. Sevišķi labi viņam padodas savas bērības atmiņu tēlojumi, kur viņš ar pāris teikumiem prot lasītāja acu priekšā uzburt kādu cilvēku vai ainu. Doku Atim lieli nopelni latviešu rakstu valodas atsvabināšanā no vāciski kristīgās tulkojumu un baznīcas valodas iespaida, tuvinot to tautas vienmēr svaigajai un dzīvajai valodai. Sākdams tautiskajā laikmetā, Doku Atis ar saviem pēdējiem darbiem tuvojas jau jaunajai strāvai.

Jaunā strāva, reālisms un jaunroman- tisms.

Tautiskais laikmets un jaunā strāva. Gruntnieki un pilsoņi, kā mēs jau redzējām, bija tas pamats tautā, uz kā varēja atbalstīties un līdz ar to attīstīties tautiskais laikmets mūsu gara dzīvē vispār un rakstniecībā sevišķi. Gruntnieks — lauku saimnieks — traucās tikt neatkarīgs no muižas, latviešu zemnieks nevēlējās vairs kalpot vācu kungam. Un tāpat pilsonis — pilsētā ienākušais un jau kaut cik pie turības tikušais latvietis — negribēja būt zemāks par savu kaimiņu, pilsētas līdzšinējo kungu vācieti. Tā sākumā latviešu gruntnieks labi sapratās ar latviešu pilsoni, jo viņam bija kopīgs pretinieks vācietis, kas viņus līdz šim traucēja tikt pie turības, izglītības un vispār pie lielākas patstāvības.

Trīsdesmit gadus pēc tautiskā laikmeta sākuma nomaņas jaunas parādības gan pašā dzīvē, gan arī rakstniecībā. Pa šo laiku pilsētas, īpaši Rīga un Liepāja, bija ļoti uzplaukušas, tur bija attīstījusies rūpniecība un līdz ar to tur bija saskaitāmi desmitiem tūkstošiem rūpniecības strādnieku. Šiem strādniekiem radās stipri vien citādas dzīves vajadzības nekā pilsoņiem. Un tāpat arī lauku dzīvē gruntnieks, ticis savās mājās par īstu saimnieku, sāka vairāk atšķirties no kalpa. Pilsētas strādnieku un lauku kalpu saimnieciskās intereses jau sāka sadurties ar pilsoņu un gruntnieku interesēm. Radās pamats kustībai, ko sauc „jauno strāvu”. Šī sabiedriskā un līdz ar to arī daļai literāriskā kustība gribēja un arī varēja balstīties tikpat uz rūpniecības, kā arī uz lauku strādniekiem.

Sociālisms. Kā tautisko kustību bija no āra pamudinājušas līdzīgas parādības dažu citu tautu (somu, čehu, arī vācu un krievu dzīvē), tāpat arī jaunā strāva idejisku atbalstu meklēja cittautu strādnieku kustībā. Vairāk attīstītās rūpniecības zemēs, kur bija daudz fabriku un lielas strādnieku masas, ātri uzplauka sociālisms — mācība, ka strādnieku šķirai pašai sevi jāatsvabina no kapitālisma varas, līdz ar to likvidējot pašu kapitālismu un ievēdot sociālismu — ražošanas līdzekļus nododot pašu strādnieku rokās. Un lai sekmīgāki varētu karot pret veco kārtību, tad sociālisms apkaņoja arī vecās kārtības garīgos izpauzumus — nacionālismu, reliģiju, tāpat arī mākslu, rakstniecību, ja tā nesludināja sociālisma jaunās idejas.

Latvijas strādnieki nu sāka iepazīties ar sociālismu. Strādniekiem viņu centienos pievienojās daļa no intelligences, gan arī pati juzdamās proletariāta stāvoklī, gan aiz vēlēšanās palīdzēt tikt uz priekšu strādniekiem, šai vairāk apspiestai tautas daļai. Sociālisma idejas izsaka jau Veidenbaums savā apcerējumā „Gabals no tautsaimniecības”. Par sociālisma ideju sludinātāju drīz tika jaunstrāvnīku laikraksts „Dienas Lapa”, sociālismam pievienojās vairāki rakstnieki — Rainis, Aspazija.

Reizē ar sociālismu, jaunstrāvnīki izplatīja arī kosmopolītisma, materiālisma, sieviešu emancipācijas idejas. Kosmopolītisms vērsās pret nacionālismu, materiālisms pret reliģiju, un sieviešu emancipācijas mērķis — iegūt arī sievietēm tās pašas tiesības, kas bija jau vīriešiem.

Blakus sociālistiskai kustībai jaunajā strāvā bija vēl otra — pilsoniska, kas izpaudās „Mājas Viesī” un „Mājas Viesa Mēnešrakstā” (Dr. P. Zālīša vadībā). Viņi gribēja Rietumu Eiropas kultūru jo lielākā mērā iepludināt arī Latvijā, nerēķinoties daudz ar mūsu īpatnībām.

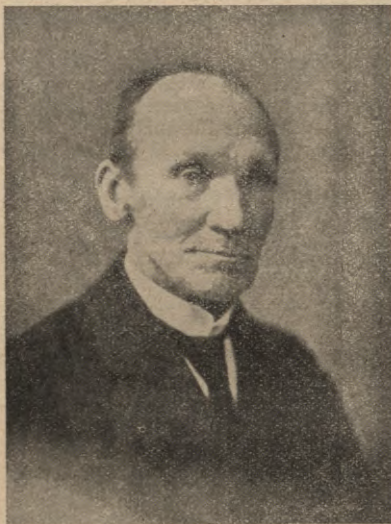
Reālisms. Reālisms rakstniecībā ir tāds virziens, kas prasa, lai rakstnieki savos darbos tēlotu dzīves īstenību, rādītu patieso dzīvi, dzīvītādu, kādātā ir ikdienā. Reālisti prasa, lai rakstnieks izvairās no sapņu un jūtu pārmērībām un pars savu vadoni lai nemaukstu un mierīgu prātu un lai atbalstu meklē zinātnē, bet ne fantāzijā.

Patiesībā reālisms latviešu rakstniecībā pamanāms jau tautiskā laikmeta sākumā: Neikēna un Zvaigznītes stāstos. Pēc tam reālisms redzams arī Kaudzišu un Apsīšu Jēkaba rakstos. Tur bija daudz no dzīves īstenības. Tomēr kā rakstniecības virzienu reālismu visvairāk sāka daudzzināt jaunās strāvas laikā. Pirmie kritiskie raksti par reālismu parādās jau astoņdesmito gadu otrā pusē. Deviņdesmito gadu sākumā reālisms vismaz kritikā liekas jau uzvarējis, pasludina sevi par valdošo, kaut gan tanī pašā laikā bija rakstnieki, kas nepadevās reālismam un nekādi neietilpa šinī virzienā.

Reālisma sludināšanā un aizstāvēšanā lielākie nopelni latviešu kritikā Teodoram Zeifertam un Jānim Jansonam. Pirmais no viņiem palika mākslinieciskā reālisma robežās, bet otrais — reālismam piejauca vēl so-

ciālismu, tā kļūdams par sabiedriskā reālisma sludinātāju.

Zeiferts. Teodors Zeiferts dzimis 1865. gadā, Zemgalē, Džūkstes pagastā, kā saimnieka dēls. Vecāku mājās valdījis stingri kristīgs gars, Bībele un dziesmu grāmata bijušas tās grāmatas, kas arī Teodoram sniegušas pirmo garīgo barību. Latviešu tautas gara mantas šinīs mājās maz cienītas. Savu skolas izglītību viņš ieguva Irlavas skolotāju seminārā, to nobeigdams 1884. gadā. Pēc tam Zeiferts bija par skolo-

T. Zeiferts.

tāja palīgu Lubezerē un no 1891. g. par skolotāju Olainē. Jau seminārā viņš sācis jo dzīvi interesēties par rakstniecību, daudz lasījis gan klasiskus, gan jaunlaiku rakstniekus, gan arī iedziļinājies literatūras teorijā un vēsturē. Sākot ar 1886. gadu „Austrumā” parādījās Zeiferta kritiskie apcerējumi: par Hügenbergeru, par J. Alunānu, par Ausekli un citiem rakstniekiem. Pārspriedams Lautenbacha-Jūsmaņa dzeju, Zeiferts 1888. g. izteica šaubas, vai tautiskā dzeja varēsot plaukt un attīstīties. Rakstniekam vienmēr vajagot turēties visciešākā sakarā ar sava laika dzīvi. Latviešu tautas gara mantas radušās tālā pagātnē, citādos apstākļos. Tagad dzejot tautas dziesmu garā neveikšoties, tā nebūšot īsta un spēcīga dzeja, bet gan bāls un

nedzīvs atdarinājums. Tagadnes rakstniekiem jāņemot tikpat viela, saturs, kā arī izteiksmes līdzekļi no mūsu dienām.

Pēc šī raksta izcēlās ass strīds starp Zeifertu, kā reālisma sludinātāju, un starp Lautenbachu, kas aizstāvēja to dzeju, kas saucās tautiska un kas nav visai atkarīga no tā laika, kad viņa radusies. Lai gan Lautenbacha domām bija vairāk pamata, tad tomēr sabiedrības vairākuma simpatijas nosvērās Zeiferta pusē, jo reālisms tad bija valdošais arī cittautu rakstniecībā, un ar reālisma vārdu tad vairāk saistījās dabas zinātnes un sociālie ideāli.

Zeiferts rakstīja daudz, iepazīstinādams latviešu lasītājus gan ar reālisma gaitu ārzemēs, gan arī uzmanīgi atzīmēdams tās parādības

latviešu rakstniecībā, kas liecināja par reālisma iesakņošanos arī pie mums. Darbodamies kā kritiķis, uzstādamies ar priekšlasījumiem, rakstīdams literatūrvēsturiskus apcerējumus, pulcinādam jaunus rakstniekus pie sava rakstu krājuma „Jaunā Raža”, Zeiferts ietekmēja latviešu rakstniecību reālismam par labu. — Valsts patstāvības laikā Zeiferts dzīvoja Rīgā un bija latviešu literatūras lektors Universitātē, Mākslas akadēmijā un dažādos kursus, tāpat arī vadīja „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstu”. Viņa plašākais un nopietnākais sacerējums: „Latviešu rakstniecības vēsture”, kas iznāca trijos sējumos. Bez tam Zeiferts sarakstījis ļoti daudz dzeju (plašākais krājums „Saulrieti”), vairākas drāmatiskas ainīņas un tēlojumus („Bāra bērni”). Tomēr galvenie Zeiferta nopelni — kritiķa un rakstniecības vēsturē. Sava mūža otrā pusē viņš bija jau atteicies no reālisma vienpusībām, rakstniecībai tuvodamies ar bezpartejisku, bet vērigu, asu skatu. Teodors Zeiferts nomira 1929. gadā un paglabāts Rīgas Meža kapos.

Jansons. Jānis Jansons dzimis 1871. gadā, Kurzemē, Rāvas pagastā, kā saimnieka dēls. Nobeidzis Liepājas ģimnaziju, viņš iestājās Maskavas universitātes vēstures fakultātē. Iedziļinādamies sabiedriskos jautājumos, viņš piegriezās sociālismam un līdz ar to arī reālismam rakstniecībā. 1895. gadā Jansons pārgāja uz Tērbatas universitātes tieslietu fakultāti, bet arī šē studijas nenobeidza, jo viņu sāka vajāt jaunstrāvnieku lietā 1897. g. Pēc tam, kad bija nēmis dalību 1905. gada revolūcionārā kustībā, Jansons, reakcijai uznākot, aizbēga uz ārzemēm un tur nodzīvoja līdz 1917. gadam. Kad Krievijas patvaldība bija kritusi, Jansons līdz ar vairākiem citiem emigrantiem devās mājup. Kuģis uzskrēja minai un nogrima, bojā gājušo skaitā bija arī Jansons.

Sabiedrisko reālismu Jansons sāka sludināt 1892. gadā „Dienas Lapā”, pēc tam priekšlasījumos. Viņa ievērojamākais darbs „Domas par jaunlaiku literatūru” iznāca 1894. g. Še bija ļoti asi uzbrukumi tautiskajam romantismam, kas esot kļuvis tukšs un fražains. Jansons prasīja, lai rakstnieks veicina sociālisma attīstību, lai rakstnieks ar nodomu izvēlas tādus vielu un dzīvi tēlo tā, ka lasītājam rastos sašutums par tagadējo kārtību. Reizē ar to viņš sludināja kosmopolitismu un materiālistu.

Jansona rakstiem gan bija lieli panākumi lasītājos, bet rakstniecības tālāko gaitu viņi daudz neietekmēja. Arī Aspāzija un Rainis negāja tik daudz sabiedriskā reālisma, bet gan vairāk sabiedriskā romantisma ceļu. Jaunākā laikā Jansona gaitas turpinājis Andrējs Upiis.

Jaunromantisms. Tanī pašā reālisma sludināšanas laikā latviešu rakstniecībā pamanāms jauns virziens — jaunromantisms. Kā pirmais šī virziena rakstnieks minams Jānis Poruks. Viņš bija tālu no tautiskā romantisma, un viņam svešs bija arī sabiedriskais reālisms. Poruks bija — jaunromantiķis, savas dvēseles dzejnieks. Viņš nesapņoja un neļūsmoja par tautiskām lietām, nepieminēja ne latviešu pagātni un seno reliģiju, ne arī pūlējās dzejot tautas dziesmu garā. Bet viņš negribēja savu darbību sašaurināt jaunās strāvas programmas robežās. Netik daudz ikdienas dzīvi, ne ārējos notikumus, ne sabiedriskās idejas viņš gribēja sludināt, bet

gan nodziļināties dvēseles dzīvē, jūtās, fantāzijā. Sociālismam pretī viņš stādīja individuālismu, cilvēka īpatnības ievērošanu un dievināšanu, pretēji materiālismam — viņš ilgojās sava Dieva un reliģisku pārdzīvojumu. Arī turpmākos gados, līdzās reālismam, latviešu rakstniecībā plaukst romantisms jeb jaunromantisms. Bez Poruka tur vēl ir tādi īpatnēji romantiķi, kā Skalbe un Bārda. Un Andrievs Niedra romantiku apvienoja ar nacionālismu, tā sākams atkal cilāt tautības jaūtājumu, atskatīdamies gan pagātnē, gan arī sapņodams par nākotni. Vispār jāsaka: pagājušā gadu simteņa pēdējā desmitā latviešu rakstniecība jau kļuvusi plaša un daudzpusīga, un tur vienā un tanī pašā laikā novērojami vairāki virzieni, dažādas strāvas un grupas. Nodibinoties neatkarīgai Latvijas valstij (1918.), arī latviešu rakstniecībai atvērušās jaunas un plašas izredzes nākotnē.

Eduards Veidenbaums.

1867.—1892.

Dzīves gaita. Eduards Veidenbaums dzimis 1867. gadā, Vidzemē, Cēsu Glāzniekos. Viņa tēvs tur bija saimnieks. Veidenbaumu dzimtu vispār daudzinaja kā gara dāvanām labi apveltītu. Tā arī dzejnieka tēvs prata vairākas svešas valodas.

Eduards jau no mazām dienām uzrādīja krietnas gara spējas. Trešajā gadā pats sācis mācīties grāmatu un piecu gadu vecumā jau varējis tekoši lasīt. Nesaprotamos vārdus viņš nepalaidis tāpat garām, bet mēģinājis izdibināt viņu nozīmi.

Glāznieku apkārtnē, kā jau pilsētas tuvumā, īsta lauku miera un klusuma nav. Gar mājām iet lielceļš, tur brauc un iet: tur aizdrāž lepnais muižnieks skaistā divjūgā, un tur lēni aizvelkas vārgais nabadziņš. Un turpat māju tuvumā ir akmeņu laužu, kur diendienā pūlas strādnieku bars. Tā vērīgais zēns jau no mazām dienām mācījies novērot raibo dzīves tirgu, kur visiem neiet vienādi kur vienam smaida laime, bet otram alga — trūkums un ciešanas.

Kad Eduardam bija septītais gads, Veidenbaumu ģimene pārcēlās uz iepirktajām Kalaču mājām, Mūrmuižas pagastā, kas jau ir labi vien nostāk no Cēsīm. Še vairāk lauku miera un arī dabas daiļuma, arī mājas plašākas un labākas.

Ganos iedams viņš ņem līdz grāmatu un suni, bet citu bērnu, īpaši meiteņu tuvums viņam nepatīk. Tas traucējot viņu domās un lasīšanā.

Tāds pats kluss, sevī noslēdzies, vientuļš Eduards ir arī draudzes skolā, kur viņš vienpadsmit gadus vecs sāk mācīties un arī šē parāda savas lielās gara dāvanas: mācīšanās viņam nedara nekādas rūpes, visu viņš veic kā rotaļādamies vien.

Pēc pāra gadiem Eduards iestājas Cēsu aprīņķa skolā. Skolas priekšnieks, vācietis, citādi krietns vīrs, bet latviešus viņš izsmej. Tā tautiskā laikmeta notikumi šīnī skolā maz atbalsojas.

Veidenbaums viņiem nepieķeras, bet brīvo laiku pavada pie grāmatām vai vientuļi klīzdams pa apkārtnes dabu. Jau šīnī laikā viņš daudz mācās svešas valodas un lasa pasaules labākos rakstniekus.

Pēc aprīņķa skolas nobeigšanas, Eduards četrus gadus paliek mājās. Viņš turpina mācīties bet bez vadoņa būdams, izšķiež daudz laika arī nevajadzīgi. Tomēr jāpiemin viņa iedziļināšanās daudz un dīžādos jautājumos.

Vasaras viņš pavada mazajā dārza klētiņā. Tur miers un klusums. Un kad atnāk kāds cilvēks, Eduards vēro: ja tikai tukšs plāpa, iedomīgs, uzpūtīgs, tad viņam nav ne mazākās vēlēšanās ielaisties sarunā. Bet ar patiesiem, sirsnīgiem cilvēkiem viņš drīz saprotas. Viņa apņemšanās nu ir — runāt tikai patiesību, runāt tikai vajadzīgo, izsargāties no tukšu salmu kulšanas.

Veidenbauma nodoms bija studēt, tāpēc pa šiem gadiem viņš sagatavojās abiturienta eksāmenam. Kāds paidagōgs viņam deva padomu tomēr vienu gadu mācīties ģimnazijā, lai pamatīgāk un sistēmātiskāk piesavinātos mācības. Veidenbaums tad arī iestājās Rīgas ģimnazijas augstākajā klasē un jau nākošā gadā to nobeidza.

Ed. Veidenbaums.

Arī Rīgas laikā Veidenbaums no plašākas sabiedriskas dzīves atraujas. Viņa rokās nāk ārzemju revolucionāru un sociālistu raksti, kas viņu stipri valdzina. Šādas grāmatas lasīt tanī laikā bija stingri noliegts, bet Veidenbaums gribēja zināt visu.

Vasaras brīvlaikā (1887.) viņš lasīto pa daļai atstāsta garākā apcerējumā „G a b a l s n o t a u t s a i m n i e c ī b a s“, kas vairākos norakstos izplatījās vispirms paziņu starpā, vēlāk arī tālāk. Šo apcerējumu Veidenbaums domājis strādniekiem un dzīves pabērņiem, tāpēc arī tas sarakstīts vieglā, saprotamā valodā. Tur ir skubinājumi pārdomāt tā laika sabiedrisko iekārtu. Kāpēc viens bagāts un otrs nabags, lai gan abi vienādi centušies un pūlējušies? Un ne tikai tas: kāpēc dažs gluži bez kādām pūlēm bauda visas dzīves ērtības un labumus, bet cits visgrūtākā darbā nevar pat ne godīgi paēst un apģērbties? Apcerējis šo stāvokli, Veidenbaums stāsta arī par to ceļu pa kādu ejot ārzemju strādnieks, domādams šo postu novērst. Tagad šādi raksti pilnīgi parasta lieta, bet tolaik tas viss bija gluži kas jauns. Tā Veidenbaums kļūst par sabiedriski revolucionāru ideju paudēju, par sociālistu. Viņa apcerējums ir kā robeža akmens, kas šķēr agrāko no turpmākā, tautisko laikmetu no jaunās strāvās.

Tanī pašā gadā Veidenbaums aizbrauca uz Tērbatu studēt tieslietas. Gan viņu pievilka arī valodas, vēsture, dabas zinātnes, par šiem priekšmetiem viņš interesējās arī turpmāk, bet tieslietas viņš izvēlējās aiz diviem aprēķiniem: lai pelnītu maizi — un lai aizstāvētu taisnību. Vai dzīvē daudzkārt negadījās, ka taisnību mina kājām? Veidenbaums apņēmās, ka, būdams par advokātu, viņš neraidīs projām nevienu, kam meklējama taisnība, lai arī tam nebūtu ko maksāt. Maizi pelnīdams kā advokāts, viņš varēšot nodoties arī citām lietām, starp citu — gādāt tautai viegli saprotamus rakstus. Veidenbaums teicis: „Dzīvot ir cīnīties, un labākais cilvēks pasaulē ir tas, kas aizstāv sevi un citus pret pārestībām, kas mūžam karo pret netaisnību.“

Tērbatā dzīve Veidenbaumam bija diezgan grūta. No mājām maz ko varēja palīdzēt, bija jānoņemas ar stundu došanu. Bet arī tā neienāca tik daudz, lai varētu apmierinoši dzīvot. Bija jāmitinājas nabadzīgā, aukstā istabiņā, arī uzturs bija trūcīgs. Veidenbaumam drūmais gars kļūst vēl drūmāks, vēl smagāks. Viņš sāk uz pasauli skatīties pesimista acīm.

Draugu viņam Tērbatā maz, viņš draugus neko daudz nemeklē. Ir tikai daži tuvākie domu biedri, tiem tad arī val-

sirdīgākos brīžos Veidenbaums izkrata savu sirdi. Šādos brīžos kļūst redzams šī drūmā jaunekļa gara dziļums un plašums.

Šinī laikā Veidenbaums saraksta un tulko labu skaitu dzeju, tāpat dažus apcerējumus par tieslietu jautājumiem un tehniku. Viņa dzejas tika maz iespiestas, bet daudz, īpaši pēc dzejnieka nāves, izplatījās rokrakstā.

Vasaras brīvlaiku Veidenbaums pavada Kalačos. Gribēdams jau ap 1891. gada ziemsvētkiem nobeigt augstskolu, Veidenbaums daudz strādāja. Trūkums nāca virsū, bet viņš piespiedās, saņēmas, negribēja padoties. Un tomēr izrādījās, ka pēdējie eksāmeni jāatliek nākošam semestrim. Ap decembra vidu viņš brauca uz mājām, lai svētkus pavadītu Kalačos. Pārpūlēties, novārdzis, plānā mētelītī patālo ceļu no stacijas braukdams, viņš stipri saaukstējās un sāka nopietni vārgt.

Arī slimības laikā viņš nevarēja palikt mierā — nestrādājis. Gulēdams viņš sagatavojās pēdējam eksāmenam, jo cerēja drīz celties augšā. Tomēr ar veselību gāja uz leju, līdz 1892. gada pavasarī Eduards Veidenbaums nomira. Viņu paglabāja tuvējā Liepas kapsētā.

Raksti. Eduards Veidenbaums sarakstījis un tulkojis dzejas un dažus apcerējumus. Apmēra ziņā viņam rakstu nav daudz. Daļa no tiem iespicsta tikai pēc dzejnieka nāves. Kaut cik pilnīgāks Veidenbauma dzeju krājums varēja iznākt tikai ārzemēs, jo vietējā krievu laika cenzūra vairākas dzejas pilnīgi noliedza iespiest. Totiesu šīs dzejas vairāk izplatījās rokrakstā un lasītājiem sagādāja neparastus un dziļus pārdzīvojumus.

Kā pirmās lasītāju rokās nonāca Veidenbauma t u l k o t ā s d z e j a s, kas bija ņemtas pa lielākai daļai no romiešu dzejniekiem un izvēlētas radnieciskas paša garam. Šinīs dzejās daudzkārt dzirdēja apgalvojam, ka pasaules labums tik pārējošs, ka laime viņ, un tāpēc cilvēkam jābūt mierīgam gan labā, gan arī jaunā stundā. Mierīgi visu saprast un ne par ko neuztraukties — tā augstākā gudrība.

O r i ģ i n ā l d z e j ā s šī miera tomēr nav, tur vairāk nemiers, dziļš šaubu un protesta gars. Veidenbaums it kā teiktu: ar nacionālās pašapziņas mošanos, ar tautas vispārējās turības pieaugšanu, ar skolas tagadējiem panākumiem vien nepietiek. Skataities apkārt un redziet, cik pasaulē vēl daudz netaisnības, cik daudz sāpju un tumsas! Redziet, cik grūta dzīve vēl strādniekam, cik nospiests vēl zemnieks, cik nebrīvs vēl mūsu intelligents, ka viņam ne rakstos, ne sapulcēs nav brīv atklāti izteikt savas domas. Veidenbauma dzeja aicināja at-

vērt acis, skatīties apkārt un ieraudzīt dzīves drūmās puses. Tad redzēs arī tādas ainas,

Kur dzelži un cīrvji bez rimšanās klaudz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur sauc, —
No stiprākā samīts, kur vājākais lūzt.

Kur tautiskā laikmeta dzeja vismīlāk kavējas pie pagātnes gaišajām, lai arī sapņos iztēlotām ainām, tur Veidenbaums saka:

Pa Latvijas kalniem un lejām,
Ar rūpēm grumbotām sejām
Kust sentēvu strādīgais bars.
Tiem drēbes ir mugurā prastas,
Zem smagajās svešnieku nastas
Snauž verdzībā nospieštais gars.

Šis smagās nastas un verdzībā nospieštais gars Veidenbaumam likās vēl joprojām pastāvam, tāpēc viņš nevar vis tā kā Auseklis teikt: „Latvijas kalnājos, Latvijas lejās, krūtīs man atdzīvo brīvības gars.“ Nē, Veidenbaums teica:

Mosties, mosties reiz, svabadais gars,
Celies un salauzi kalpības spaidus,
Atpestī cietējus, klusini vaidus,
Mosties reiz, brīvības cēlajais gars!

Veidenbaumam pasaule, cilvēka dzīve likās drūma, sāpju pilna, viņš bija pesimists. Tomēr arī viņam netrūka vēl nākotnes cerības. Viņam likās, ka gaisma ar laiku iespiedīsies visur un pašus tumšākos sadzīves kaktus darīs gaišus. Viņš ticēja, ka strādnieku šķira, plašās tautas masas, nākdamas pie atziņas un gara gaismas, palīdzēs novērst dzīves neīstasību un postu. Kā jau savā apcerējumā „Gabals no tautsaimniecības“ — Veidenbaums runā kā reformators, tāpat arī vairākās savās dzejās viņš ieliek to pašu garu.

Bet ne tikai strādnieku dzīves jautājums vien nospieda Veidenbaumu. Nē, brīžam viņa šaubas izplētās pār visu, pār pasauli, par cilvēku, jau pēc savas dabas. Vai ir jēl maz vērts dzīvot? Vai pasaulei un dzīvei ir kāds mērķis? Atbilde tomēr bija tā, ka ir gan vērts, lai arī pasaules tālākos mērķus mēs neizprastu. Tikai glēvais nespēcīgi nolaiž rokas, bet stiprais strādā, cīnās, meklē un pēta, darbojas labākas un gaišākas nākotnes vārdā.

Veidenbaumam daža līdzība ar Juri Alunānu. Kā tolaik jaunekļa sajūsmas un augstu ideālu pārņemta balss aicināja atmosties tautībā, tā nu Veidenbaums sauc padomāt par sa-

biedrisko netaisnību, kas vēl joprojām valda pasaulē. Tikpat viens kā otrs protestē pret cilvēkā cienības nievāšanu, pirmais — uzsverot tautisko, otrais — sociālo pusi. Viņi abi stāv kāda jauna dzīves posma sākumā, bagāti zināšanām — met ugunīgus vārdus citu sirdīs, aizrauj daudzus, bet paši mirst jauni, nedabūdami savām acīm redzēt viņu sludināto ideju turmāko likteni.

Veidenbauma protesta gars bija vajadzīgs. Tautiskā kustība bija kļuvusi gan plašāka, bet reizē ar to arī seklāka un miegaināka. Turīgākie pilsoņi dižojās tautas priekšā, lepni dēvēdamies par tautas vadoniem, bet patiesībā neko nedarīdami, tikai apkaunojoši locīdamies krievu valdības priekšā, nejuzdami vairs to aso naidu pret šejienes vācu muižniecību, kāds bija pirmajiem nacionālistiem. Mūsu sabiedrībā vajadzēja jauna savīņojuma, īsti tānī laikā, kad sveša vara gatavojās mūs pārkrieivot, mums nolaupīt pašu svētāko.

No Veidenbauma dzejām atzīmējamās: „Jau ziediem rotātas plavas“, „Nost reiz skumību metīšu tumšo“, „Kā gulbji balti padebeši iet“, „Tumsa un migla“, „Vēl desmit, divdesmit gadu“, „Jau ziedoņa vēsmas“, „Kad niknas vētras dzīvei postu draud“.

Nozīme. Eduards Veidenbaums latviešu dzejā šaubu, nemiera un protesta paudējs. Viņa protests vēršas pret dzīves netaisnībām, pret verdzības atliekām, kas vēl nospiež cilvēces lielāko daļu. Viņa šaubas aizkar jautājumus par cilvēka dzīves mērķi, viņu brīžam nomāc grūtsirdība. Meklēdams atbildi, viņš beidzot nonāk pie atziņas, ka cilvēka pienākums — strādāt, cīnīties, meklēt — labākas nākotnes vārdā. Veidenbauma dzeja ar savu vienkāršo izteiksmi, pauzdamā neaparastas domas un izjūtas, darīja lielu iespaidu tautā.

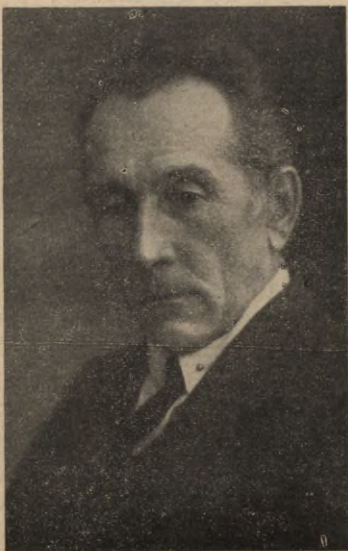
Edvards Treimanis.

Biografiskas ziņas. Edvards Treimanis dzimis 1866. gadā, Vidzemē, Priekulu pagastā. Viņa tēvs bija saimnieks, vēlāk arī krodznieks. Paskoloties draudzes un pēc tam Cēsu pilsētas skolā, viņš kļuva par ierēdni vispirms Cēsis, pēc tam Rīgā. Jau agri sāka piekerties arī dzejai un tāpat arī skatuves mākslai, uzstādamies gan kā aktieris, gan arī kā kupletists. Uzcēlis savā dzimtenē, pie Raunas upītes ietekas Gaujā, savu vasarnīcu, viņš 1902. gadā atstāja Rīgu. Pēc tam, kad bija pa laikam dzīvojis vēl arī Cēsis, dzejnieks atkal atgriezās lauku klusumā, kur dzīvo līdz pat mūsu dienām.

Raksti. Edvards Treimanis sacerējis daudz dzeju, gan lirisku, gan arī humoristisku un satirisku, bez tam dažas lugas, stāstiņus un dažus citus rakstus.

Treimaņa dzeja, kur izskan protests pret dzīves netaisnībām, parādījās apmēram tānī pašā laikā, kad arī Veidenbaums dzejoja. Vīņiem dažāda laba līdzība. Ed. Treimanim sirds sāp, redzot dzīves grūtīdņu postu. Tikai viņš nedomā tik daudz par strādnieku šķiru kā visas netaisnības novērsēju, bet gan vispāri par augstākas cilvēības mošanās cilvēka sirdī. Reizē ar lielāku sociālu taisnību, cilvēkam jācenšas arī pašam būt labākam un taisnākam. Treimaņa dzeja — ass protests pret sabiedrības liekulību, pret ārišķību. Ne jau katrs, ko sabiedrība nosoda un grūzī postā — noziedzies, un ne katrs goda vīrs, kam ļaudis dzied slavas dziesmas. Kur likums nespēj tikt klāt, tur vajaga runāt cilvēka sirdij.

Treimaņa dzejā daudz arī citu motīvu: par dabu, par mīlestību. Un tomēr visam līdzī skan galvenais motīvs: cik daudz netaisnības un sāpju pasaulē, cik dziļi cieš jūtīgā sirds, un vienmēr veltī sauc un aicina arī citus iet īstas cilvēības un patiesības ceļu. Tas dzejnieku pamudina maigos, sirsnīgos vārdus patūrēt pie sevis bet ļaužu acīs mest tikai skarbu ierōniju un dzēlīgu zobgalību.

Ed. Treimanis.

No Treimaņa dzejām atzīmējamās: „Tēvu zemei”, „Cik tālu acis sniedz”, „Kamanu ceļš”, „Ir kaut kas augstāks”, „Uz ezera”, „Laimīti meklējot”, „Mazs kapiņš”, „Ir pasaulē vienkāršas ainas”.

Aspazija.

Biografiskas ziņas. Aspazija — Elza Rozenberģe-Pliekšāne — dzimusi 1868. gadā Zemgalē, Zaļenieku pagasta Dauksās. Viņas vecāki tur bija saimnieki, pārtikuši cilvēki, kāpēc arī mazā Elza sargāta no dzīves skarbumiem, audzināta ar vislielāko uzmanību. Bērnībā viņa dzīvi dabūja redzēt vairāk tikai no gaišās puses, tāpēc arī vēlāk viņa sava mūža rīta cēlienu atminējās kā teiku un sapņu zemi. Ar kalpu bērniem kopā padzīvoties viņa nav laista. Savā vientulībā Elza node-

vusies sapņiem, dažreiz nevarēdama pati izšķirt, kur beidzas īstenība, un kur sākas sapņu valsts.

Devīpus gadus veca Elza sāka iet skolā — turpat Zālenieku pagastā, pēc tam Jelgavā. Mācīdamās meiteņu ģimnazijā, viņa daudz lasījusi un sākusi rakstīt — dzejas un drusku vēlāk arī drāmas. Ģimnaziju nenobeigušai, viņai vajadzēja atgriezties pie vecākiem. Bet Elzas nodoms bija mācīties tālāk, līdz tiktu pie studēšanas.

Paklausīdama vecāku gribai, Elza apprecējās. Jaunais saimnieks mājas drīz vien ieņēma parādos un aizceļoja uz Ameriku. Mājas bija jāpārdod, un Rozenberģu ģimenei jāpāriet uz Jelgavu. Nu Elza pelnīja maizi ne tikai sev, bet daļai uzturēja arī ģimeni. Cik agrāk dzīve bija viegla, tik tagad rūgtuma pilna. Viņas rakstrā jo vairāk nostiprinājās protesta un nemiera gars.

Plašākas publikas ievēribu Aspazija ieguva ar drāmu no leišu pagātnes „Vaidelote“, ko izrādīja Rīgā 1894. gadā. Jaunās strāvas laikā viņa sarakstīja dzejas „Sarkanās puķes“ un pāris lugas no reālās dzīves. Tanī pašā laikā viņa tuvāk iepazīs ar Raini, viņi sapratās un drīz vien kļuva dzīves biedri, viens otru pabalstīdami arī rakstnieka darbā. Kad Rainim bija jāiet trimdā, Aspazija strādāja „Dienas Lapas“ redakcijā, lai ar savu peļņu pabalstītu arī Raini.

Turpmākos gados viņa sarakstīja dzeju grāmatu „Dvēseles krēsli“, lugas „Zeltīte“ un „Sidraba šķidrums“. Šo pēdējo izrādīja 1905. gadā un tā radīja lielu sajūsmu skatītājos.

Pēc Raina atgriešanās no trimdas, viņi apmetās Rīgas jūrmalā, kur ieguva nelielu vasarnīcu. Kad krievu valdība un vācu muižniecība revolūciju sāka apspiest, Aspazija līdz ar Raini aizbrauca uz Šveici, kur nodzīvoja līdz 1920. gadam. Tur sarakstīti dzeju krājumi „Sau-

Aspazija.

lainais stūritis" un „Ziedu klēpis“. Pēc atgriešanās atkal dzimtenē, viņa piedalījās arī politikā un sabiedriskā dzīvē. No viņas jaunākām grāmatām pieminamas dzejas „Raganu nakts“, lugas „Aspazija“ un „Zaļa līgava“. Šimbrīžam dzejniece dzīvo Rīgā.

Raksti. Aspazijas darbu skaits diezgan liels: viņa sarakstījusi kādas desmit lugas, tikpat daudz dzeju grāmatu, isākus stāstus un fantazijas, bērības atmiņu tēlojumus un dažādus apcerējumus par rakstniecību un sadzīvi.

Drāmatiskie darbi. Aspazijas pirmā luga („Atriebēja“) sarakstīta jau tad, kad pašai dzejniecei bija tikai 18 gadu. — Plašu slavu jaunā rakstniece ieguva ar drāmu „Vaidelote“ (1894.), kurai viņa nemta no leišu teiksmainās pagātnes. Šī drāma sarakstīta skaistā, viegli tekošā valodā. Galvenās domas tur ir: mīlestība sievietes dvēselē nevaldāms un varens spēks, kas var likt uzpurēties, visu ziedot citam, būt ārkārtīgi maigs, bet — var būt arī postošs un var bez žēlastības atriebties tam, kas viņu nonicinājis. Rakstniece še grib rādīt, ka dzīves parašas un pastāvošie likumi netaisni apspiež sievietes dvēseles tieksmes un īpatnības. „Vaidelote“ šādas sievietes ir divas: vaidelote Asja un priesterieņu audzināšanā nodotā karaļmeita Mirdza. Viņas abas mīl kungaikšņi Laimonu. Karalis šim varonim grib dot par sievu savu meitu, bet Laimona sirds jau pieder Asjai. No tā ceļas visi turpmākie sarežģījumi. Laimons ar Asju grib bēgt, kas neizdodas. Nu vainīgajiem draudz nāves sods. Atraidītās un gara lepnumā pazeminātās Mirdzas sirdī pamostas žēlums, viņa abus nelaimīgos atsvabina, lai pati dotos nāvē.

Drīzi vien pēc „Vaidelotes“ parādīšanās, Aspazija pārgāja ja un strāvniekos, pie „Dienas Lapas“, kas prasīja realismu, lai rakstnieks dzīvi rāda tādu, kāda viņa ir un lai nedo sapņu augstumos. Nu Aspazija laida klajā lugas „Zaudētās tiesības“ un „Neaizsniegts mērķis“, vēlāk tām pievienojās „Zeltīte“ (1901.). Šinīs darbos rakstniece pūlas rādīt, cik grūts vēl sievietes liktenis pasaulē, kā sievieti nospiež likums, parašas, kā sievietes darbus un vārdus vērtē citādi nekā vīrieša gaitas. Aspazija asi protestē pret spaidiem un prasa vienlīdzību. Reālais rakstīšanas veids tomēr nebija šīs rakstnieces dabā, tāpēc lugas mazāk vērtīgas.

Aspazijas lugām uz skatuves arvienu bija labi panākumi, bet jo sevišķi teiku drāmai „Sīdraba šķidrāus“ (1905.). Tā laika revolūcionārā kustība redzēja tur savu atbalsi un Aspazijā savu dzejnieci, dzirdēja šai drāmā aicinājumu cīnīties bez žēlastības ar veco valsts kārtību. Drāmas pamata

doma līdzīga citu Aspazijas darbu idejai: kad mīlestības maigais spēks vairs neko nespēj, kad tas ir nonicināts un vajāts, tad lai nāk atriebsana, postīšana, iznīcība. Drāmas varone, burves meita Guna, sākumā tik jūtīga un maiga un palīdz visiem cietējiem. Viņā iemilās princis Normunds, Guna ar mieru viņam sekot. Bet kad citu aprēķinu dēļ princim jāprec kaimiņu princese, tad Gunas mīlestība kļūst par ārdošu spēku un gāž sevi un citus postā.

Jaunākā laika lugām vairs nebija tādu panākumu. „Aspazija” (1923.) — drāma no sengrieķu dzīves, tāpat ar pamata domu par sievietes apspiešanu. Tad „Boass un Rute”, kur izmantota Bībeles viela, „Torņa cēlājs” — kāda mūsu pašu dzimtenes nostāsta drāmatizējums, teiku drāma „Zaļš līgava” un citas. Šo sižetu apstrādāja, kā zināms, arī Auseklis un Lautenbachs (poēmās).

Aspazijas lugās galvenās varones parasti sievietes. Viņas nemiera pilnas, jūtu bagātas, straujas, lepnas, kas necieš netaisnību, necieš pazemojumu, lepni pret visu to sasienas un drīzāk lūzt, neliecas. Tādēļ viņas var gan aizrautīgi mīlēt, bet var būt arī briesmīgas postītājas.

Lirika. Arī pirmās dzejas rakstītas jaunībā. Jaunās strāvas laikos radušās „Sarkanās puķes” (1897.), neliels dzeju krājumiņš, kur Aspazijas īpatnība redzama jo spilgti. Tur ir straujš gars, krāšņa fantāzija, karstas jūtas, bet vietām arī sievietes maigums. Par dzejas uzdevumu viņa šē uzskata — ne dzīvi saldināt, bet gan saukt un aicināt cilvēci novērst valdošās netaisnības dzīvē, cīnīties par jaunu un labāku nākotni.

Otrais dzeju krājums, kas saucas „Dvēseles krēsli” (1904.) — dziļāks, mierīgāks, nopietnāks par pirmo. Še izsakās ne tik daudz straujums un protesta gars, bet gan vairāk pašas pārdzīvotie sāpju un šaubu brīži un iegūtās jaunās atziņas. Izmisumā dzejniece tomēr nav iestigusī, tikai gan savaldījusi skaļos vārdus.

Ārzemēs dzīvodama, Aspazija dod divas ļoti ievērojamas dzeju grāmatas: „Saulainais stūrītis” (1910.) un „Ziedu klēpis” (1911.). Vēlāk šīm divām pievienojās vēl trešā „Raganu nakts”. Šīs trīs grāmatas ir kā dzejnieces liriskā biogrāfija. Pirmajā — bērnība, otrā — meitenes gadi, trešā — trauksmainā, nemierīgā jaunība. Aspazija garā atgriežas dzimtenē, Zemgalē, bet nu redz visu daudz krāšņāku, fantāzijā pārveidotu, izdaiļotu. Arī agrākā dzīves prōza un kļuvusi par dzeju. Šīs grāmatas rāda dzejnieces va-

lodaš vijigumu, fantazijas brīnišķo lidojumu, jūtu bagātību un dažādību un pat pārmērību, tā ka visa viņa būtne it kā elektrības pilna.

Turpmākie dzeju krājumi ir: „Izplestie spārni“, „Asteru laikā“, „Trejkrāsainā saule“. Tur atbalsis no agrākā, tāpat arī jaunās atziņas un panākumi.

No Aspazijas dzeju lielā skaita atzīmējamās: „Mēness starus stīgo“, „Pasaciņa“, „Ziedoņa rīts“, „Ciānas bērni“, „Lūgšana“, „Ir vērts“, „Sapņu tēlumā“, „Ak jaunam būt“, „Dadzītis“, „Mēness dziesma“.

Nozīme. Aspazija ar savu straujo temperamentu, ar savu protesta un cīņas garu, ar savu krāšņo fantaziju un lokano valodu — bija, jau sākot ar „Vaidelotes“ parādīšanos, ļoti svarīga parādība latviešu rakstniecībā. Tāds individuālo jūtu savijojums un arī tāda sievietes vienlīdzības tiesību prasība bija redzama pirmoreizi. Piedalīdamās jaunajā strāvē un savas idejas atkārtodama vienmēr un visur, viņa stipri ietekmējusi latviešu sieviešu kustību — latviešu sievietes emancipāciju.

Rainis.

1865.—1929.

Dzīves gaita. Rainis — īstā vārdā Jānis Pliekšāns — dzimis 1865. gadā, Zemgalē (Augškurzemē), Rubena pagasta Vārsļavānos.

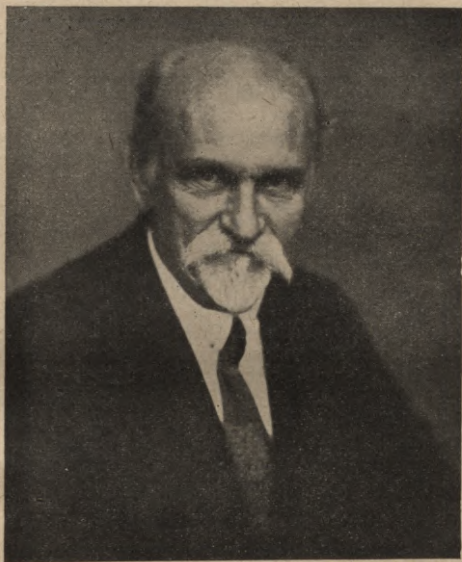
Rubena muižas īpašnieks bija nolēmis ierīkot jaunu pusmuižņu, protams, iznīcinot vairākas zemnieku mājas un šo zemi apvienojot. Ēkas bija jāceļ jaunas, jo zemnieku būdas muižīņas vajadzībām nenoderēja. Kamēr cēla šīs muižīņas — Tadinavas — ēkas, tikmēr viņa arendātors, vecais Pliekšāns, apmetās tuvējās prāvākās mājās — Vārsļavānos. Še piedzimis nākošais rakstnieks. Jau tanī pašā gadā Pliekšāna ģimene pārgāja uz Tadinavas muižņu.

Raiņa tēvs, vecais Pliekšāns, bija pazīstams kā enerģisks, praktiskā dzīvē apķērīgs vīrs, kas, paša spēkiem ticis pie mantas, varēja saņemt nomā un pat pirkt muižas. Nebija viņš svešs arī tā laika latviešu garīgajiem centieniem. Tā piemēram viņš bija Māteru Jura draugs un pēdējā laikrakstu pabalstīšanai ziedojis prāvas summas. Draugu pulcīnā vecajam

Pliekšānam nekad netrūka asprātīga humora un dzēlīgas satiras.

Arī Raiņa māte bija uzņēmīga, darbīga, saprātīga sieviete, kas viena pati gadiem ilgi varēja vadīt muižas saimniecību. Pazistama bija viņas lielā viesmīlība, tāpat bagātais tautas dziesmu un tautas vecās gudrības krājums.

Tadinava atrodas pie Eglones upes, kas Augšzemi šķir divās daļās: katoliskajā Ilūkstes un luteriskajā Jēkabpils ap-

J. Rainis.

riņķī. Iedzīvotāju sastāvs jau stipri raibs. Apkārtnes daba diezgan pievilcīga. Līdzenums šur tur pāriet nelielos uzkalniņos, lejā tek upe, aiz tās sākas mežs, kas rudenos viz dažādās krāsās.

Rainis Tadinavā nodzīvoja pirmos četrus gadus. No šī laika viņam atmiņā bija palikusi saule, gaiša saule, un tās

gaisma arī mazā zēna dvēselē ielējusi savu daļu, kā paredzēdama viņa nākošo rakstnieka uzdevumu

Pēc tam Pliekšāni pārgāja dzīvot uz R a n d e n e s muižu, tuvāk pie Daugavpils. Pēc dažiem gadiem viņi pieņēmuši nomā klāt vēl kādu muižu. No šīm dzīves vietām Rainim bija jau daudz vairāk atmiņu. Tur saņemti tie bērnības iespaidi, kas cilvēku pavada visā turpmākā mūža gājumā. Jānis audzis vientuļi, vecāku brāļu, vecāku māsu nav bijis, pie kalpu bērniem viņš nav laists. Vērigā, jūtīgā zēna dvēselē viena otra gluži parasta dzīves parādība atstāj dziļu iespaidu. Ne tikai mātes dziedātās vai teiktās tautas dziesmas, bet arī leišu un baltkrievu skumjās gaudīgās dziesmas viņu aizkustina līdz asarām. Viņam liekas, ka saules gaisma neatrod ceļu uz cilvēku sirdīm, jo kāpēc gan citādi šo dziesmu skaņas tik žēlabainas. Varbūt jau te dzima pirmās vēlēšanās kaut ko darīt, lai pasaulē būtu vairāk cilvēcības, taisnības un saules gaismas.

Ap astoto dzīvības gadu Jānis sāka nopietnāk mācīties. Kādu gadu viņš tika nodots pie tuvējā luterāņu mācītāja, kur mācījās kopā ar vāciešu bērniem, ar tiem vezdams nebeidzamus karus. Tad Jāni aizveda uz G r ī v a s miestiņa vācu skolu, kur viņš nodzīvoja trīs gadus. Šajā laikā viņš ņēma arī grieķu un latīņu valodas privāttundas, tā kā pēc tam varēja iestāties R ī g a s ģimnazijas ceturtnā klasē.

Ģimnazijas laikā Pliekšānu Jānis dzīvoja pie „Baltijas Vēstneša” redaktora Bernharda Dīriķa un šo varēja iepazīties ar Rīgas latviešu intelligences aprindām. Skolas mācībās viņš vislabākās sekmes izrādīja vecajās (latīņu un grieķu) valodās un domu rakstos. Jaunuma dēļ vienā klasē paliekot divus gadus, viņam atlika daudz brīva laika. Nu viņš varēja pieķerties klasiķu lasīšanai, un tur nāca palīgā vairāku valodu prasšana. Jauneklis ar lielu pacietību un aizrautību pārcilāja visu, kas vērtīgāks pasaules literatūrā, jau šo likdams pamatu savai plašajai un pamatīgajai literāriskajai izglītībai. Rainis lasīja oriģinālā vācu, krievu, franču, romiešu grieķu rakstniekus, vēlāk tiem pievienodams arī angļus un italiešus. Sevišķi mīli viņam kļuvuši grieķu klasiķi.

Jau Grīvas skolā pasākto mēģināšanos dzejā, ģimnazijas laikā Rainis turpināja. Viņa iedzimtās spējas, viņa padziļinātā izglītība un tie iespaidi ko saņēma jau agrāk, klausoties tautas dziesmas, varēja Raini jau šīnī laikā izveidot par ievērojamu dzejnieku. Dzeju sakrājis labs skaits, starp tām arī tagad mums pazīstamā „Karaļmeita”. Šīnī laikā viņš sācis sarakstīt arī drāmu „Vanems Imanta”, kas palika rokrakstā.

Pliekšānu ģimene saņēma nomā Vasiļovu un J a s m u i ž u

(abas Latgalē). Pēdējā Rainis pavadīja labu daļu no sava mūža, iepazīdamies ar Latgali, viņas ļaudīm un valodu. Latgali dzejnieks pieminēja kā savu otro dzimteni, to saukdam par savu jauno dienu zemi. Augšzemes tautu mīstrs šē deva iespēju arī dzīvē iepazīties ar dažādām valodām un izloksnēm. Tas deva vielu viņa paša valodas kuplināšanai, tāpat šē dzima doma par tautu saprašanos cilvēcībā.

Pēc ģimnazijas nobeigšanas 1883. gadā, Rainis pusotra gada nodzīvoja tēva mājās (Jasmuižā), lai pastiprinātos veselībā. Arī te laiks pagāja intensīvā darbā, turpinot pasākto iedziļināšanos literatūrā, mēģinot tulkot cittautu klasiskus. Dzīvojot mājās, Raini tēvs šad un tad sūtīja uzraudzīt strādniekus. Šis uzdevums viņam ļoti nepaticis, viņš apņēmies nekad nebūt muižnieka stāvoklī.

Latgalē Jānis Pliekšāns atradis arī savu pseidonimu. Vārdu „Rainis” viņš izlasījis uz kāda ceļa stabiņa. Tas viņam paticis un palicis atmiņā.

1884. gadā Rainis devās uz Lēningradu, lai studētu tieslietas. Blakus tieslietu studiju priekšmetiem, viņš iedziļinājās arī sabiedriskās zinātnēs, jau te iepazīdamies arī ar sociālistu mācībām, kas tolaik latviešu sabiedrībā bija vēl sveša lieta. Augstskolu Rainis nobeidza 1888. gadā.

Nobeidzis studijas, Rainis dabūja darbu tiesu nozarē Viļņā, pēc tam Jelgavā. Bet jau 1891. gadā viņš uzņemās „Dienas Lapas” redaktora pienākumus un pārnāk uz Rīgu. Šinī laikrakstā, ka zinām, izpaudās jaunstrāvnieku uzskati un mācības. Jau pirmajā rakstā jaunais redaktors solās ievērot un sekmēt tautas vispārēju labklājību, ne uz brīdi nepiemirstot apakšējo slāņu, strādnieku, vajadzības. Otrais uzdevums — tautas izglītības veicināšana un sabiedriskās taisnības centienu noskaidrošana.

Lai iepazītos ar jaunlaiku gara strāvām citās zemēs, Rainis kādu laiku pabija arī ārzemēs.

No „Dienas Lapas” vadības 1895. gadā atstājies, Rainis pārgāja uz Jelgavu, domādams vairāk piegriezties savam arodam — tieslietām. Šinī laikā par viņa dzīves biedreni kļuva Aspazija, kas darījusi daudz, lai paskubinātu Raini uz rakstīšanu un cittautu klasiku tulkošanu. Nu Rainis ķērās pie vācu rakstnieka Ģētes slavenā darba „Fausta” tulkošanas un to veica ļoti labi, atdzīvinādamus vecus latviešu vārdus, radīdams jaunus un izmantodams arī Augšzemes izloksnes. Kā Alunāns ar savām „Dziesmām”, tā Rainis ar „Faustu” uzdod latviešu valodai pārbaudījumu, un pārbaudījumu mūsu

valoda godam iztur. „Fausta” tulkojuma valoda stipri ietekmējusi latviešu vēlāko dzeju.

Krievu valdība sāka vajāt jaunstrāvniekus. 1897. gadā viņa lika apcietināt visus ievērojamākos „Dienas Lapas” līdzstrādniekus, arī Raini. Nu sākās drūmas dienas. Cilvēkus, kas bija rikojušies ar gara ieročiem, nu ķēra rupja vara, lika kā noziedzniekus cietumā un sauca tiesas priekšā. Šīnī laikā Rainis, gados vēl jauns, sāka nosirmot. Viņa veselība daudz cieta. Mierinājumu viņš atrada literāriskā darbā, apcietinājumā turpinādams tulkot pasaules klasiķus.

Raini atsvabināja no apcietinājuma, bet ar noteikumu, ka līdz tiesas spriedumam viņam jāatstāj Baltija. Par apmešanās vietu viņš izvēlējās Pliskavu. Pēc pusotra gada nāca spriedums: Rainim jāiet trimdā — Krievijā, Vjatkas guberņā. Trimdas laikā Rainis sarakstīja ievērojamo dzeju grāmatu „Tālas noskaņas zilā vakarā”, lugu „Pusideālists” un turpināja klasiķu tulkošanu. Dažreiz viņu apmeklēja arī Aspazija, kas bija palikusi Rīgā, lai strādātu un pelnītu.

Trimdas laikam beidzoties, Rainis 1903. gadā atgriezās Latvijā, apmetās kopā ar Aspaziju Rīgas jūrmalā, kur viņi bija ieguvuši nelielu vasarnīcu. Tur sarakstīta luga „Uguns un nakts” un nākošais dzeju krājums „Vētras sēja”. Nu jau Rainis bija pieskaitāms pie vislabākjiem mūsu dzejniekiem. Viņa dzeja atrada skaļu atbalstu latviešu tautā, viņa brīvības ideju apdvēstā dzeja kā uguns liesma aizdedzināja tūkstošas sirdis. Tad bija laiks, kad tuvojās 1905. gada revolūcijas notikumi.

Šo revolūciju Krievijas valdība un vācu muižniecība apspieda ar karaspēka palīdzību. Šīs divas varas, kas latviešiem tagad bija kļuvušas sevišķi naidīgas, raidīja nāvē simtiem un tūkstošiem cilvēku. Kas varēja, bēga svešumā. Arī Rainis un Aspazija aizbrauca un nometās uz dzīvi šveicē, tuvu pie Itālijas robežām. Svešumā būdams, Rainis sarakstīja dzeju grāmatas: „Klusā grāmata”, „Tie, kas neaizmirst”, „Gals un sākums”, lugas: „Pūt, vējiņi”, „Zelta zirgs”, „Indulis un Arija”, „Jāzeps un viņa brāļi” un citas.

Pēc daudz gadiem, jau Latvijas patstāvības laikā, 1920. gadā, Rainis līdz ar Aspaziju atgriezās dzimtenē un šeitika saņemti ar ļoti lielu godu, piedaloties valdības pārstāvjiem.

Šīnī sava mūža pēdējā posmā Rainis ņēma aktīvu dalību valsts un sabiedriskā dzīvē. Savos dzejas darbos viņš joprojām ielika visu savu brīvības, taisnības, cilvēcības alkstošo sirdi.

Raiņa nāve nāca negaidot. Viņa garīgie spēki vēl nebūt

nebija apsīkuši, arī citādi viņš daudz neslimoja. Rīgas jūrmaļā viņu pārsteidza trieka — 1929. gadā.

Paglabāts Rainis Rīgas jaunajā kapsētā kā pirmais, šī kapsēta tad nosaukta Raiņa vārdā.

Raiņa pavadīšanā uz pēdējo dusu piedalījās milzīgs daudzums ļaužu. Visa tauta sēroja, visā Latvijā bija pazīstams viņa vārds.

Raksti. Rainis rakstījis daudz: lugas, dzejas, dažas noveles, apcerējumus, daudz tulkojis cittautu dzejniekus. No viņa kopotiem rakstiem iznākuši vienpadsmit bieži sējumi, kur vēl nav viss, ko sacerējis šis rakstnieks.

Lirika. Kā jau minēts, Rainis sācis dzejot jau jaunībā. Tā laika dzejas pa lielākai daļai vēl rokrakstā un gaida iespiešumu. Trimdas laikā sāka parādīties tās dzejas, kas vēlāk iespiestas krājumā „Tālās noskaņas zilā vakarā” (1903.). Še parādījās Raiņa dzejnieka helums, ko vajadzēja atzīt visiem, arī politiskajiem pretiniekiem. Ar šo dzeju grāmatu Rainis tika par visvairāk daudzīnāto un cildināto latviešu dzejnieku. Tur bija trimdas vientuļie un smagie pārdzīvojumi, sāpes un nemiers, tur bija karstas ilgas pēc cilvēces ziedona, tur bija brīvības cīnītāja trauksme un ticība, ka drīz nāks laiks, kad važas satrūks, ledus kusīs un sāksies jauni laiki. Raiņa gara stingrais spēks šinīs dzejās bija ielikts tādā pašā stingrā, skaidrā, daiļā formā, klasiskā izteiksmē.

1905. gada nemiera laikā nāca klajā „Vētras sēja”. Šinīs dzejās — trako vētra, visu lauздama un mēzdama prom, lai būtu vieta labākam. Mākslas spēks tomēr še jau mazāks.

Dzīvodams ārzemēs, Rainis sarakstīja dzeju grāmatas: „Klusā grāmata” (1909.), Tie, kas neaizmirst” (1911.), „Gals un sākums” (1913.), kas rāda Raini atkal tanīs pašos augstumos, kā jau „Tālās noskaņas”. Pirmajā — „Klusajā grāmatā” — ir daudz smagu sāpju par postu, kas nācis pār Latviju pēc 1905. g., par reakcijas upuriem; otrā — starp citu dzimtenes mīlestība, jo arī šie trimdinieki, lai arī kā jaunstrāvnieki bija saukušies par kosmopolītiem, tagad solās dzimteni neaizmirst, mīlēt dzimteni un šo dzimteni tuvināt draudzībā citām tautām. Trešajā — „Gals un sākums” — Raiņa dziļās pārdomas un domas, viņa filozofiskie uzskati, viņa domas par pasauli, par cilvēku, par nākotni un šīs nākotnes iemantošanu. Dažā ziņā še Raiņa dzejas augstākais, mirdzošākais kalna gals.

Citas dzejas grāmatas ir: poēma „Ave sol!“ („Esi sveicināta, saule!“) — slavas dziesma saulei, gaismai, kas nes dzīvību un prieku un dzen projām jaunos spēkus. Tad — „Treji loki“, „Sudrabota gaisma“, „Mēness meitiņa“ u. c.

Savas dzīves pēdējā gadu desmitā Rainis sarakstījis labi daudz bērnu dzeju, piemēram grāmatas: „Puķu lodziņš“, „Zelta sietiņš“, „Putniņš uz zara“, „Lellīte Lolīte“ u. c. Bērnu dzejās viņš vienkāršāks, skaidrāks izteiksmē, satura izvēlē idillisks, lai būtu arī maziem lasītājiem saprotams un tuvs.

No Raiņa dzeju lielā skaita atzīmējamas: „Karaļmeita“, „Kalnā kāpējs“, „Pats“, „Lauztās priedes“, „Sirds tik grūta“, „Vēl ziema“, „Senatne“, „Sāpes un cerības“, „Veļu laiva“, „Meitenes dziesma“, „Plāvēja diendusa“, „Taurētājs“, „Lauku akmens“.

Lugas. Gimnazista laikā sarakstītā Raiņa luga „Vanems Imanta“ nav atklātībā pazīstama. Trimdas laikā sacerētā joku luga „Pusideālists“ zoboja par pārspīlētu tautiskumu, un kā mākslas darbs nav paveicies.

Lielu ievēribu ieguva nākošais drāmatiskais darbs — „Uguns un nakts“ (1905.). Še Rainis izmanto Pumpura „Lāčplēsi“ un no šīs vielas veido īpatnēju lugu, kur personas jau saprotamas arī kā simboli. Ar to saturs gan paliek nenoteiktāks, bet toties plašāks un dziļāks. Arī še Lāčplēsis cīnās ar tautas ienaidniekiem un krīt kopā ar Melno bruņinieku Daugavā. Arī te noskan pakaļ saucieni, ka nāks laiks, kad Melnais bruņinieks viens pats gāzīsies dzelmē, Lāčplēsis paliks augšā, un tad tautai sāksies labāki laiki. Lāčplēsis Rainim ir spēka simbols. Spīdala še nosaukta par Spīdolu un simbolizē daili un gudrību. Maigi sievišķā Laimdota, sākumā būdama īstas sievietes simbols, vēlāk kļūst par pieticības veidolu. Tad Spīdolai jānāk un jānudina Lāčplēsi būt modaram par savu tautu. — „Ugunij un naktij“ liela dzejiska vērtība. Viņas uzdevums rautin aizrāva skatītājus, sakustinādams sirdis ilgām un dziņām pēc labākas nākotnes. No vienas puses, Rainis še it kā sniedz roku tautiskajam laikam, bet no otras — tiecas tālāk.

Vienkāršāka, saprotamāka, lai arī simbolistiska bija luga „Zelta zirgs“ (1910.). Viela ņemta no mūsu tautas teikām — par tās trīs brāļiem, kur divi gudri, bet trešais mulķis. Kā jau arī pasakās, tā arī te šis trešais — jaunākais brālis Antiņš nav vis mulķis, bet gan pašaieliedzīgs, nesavtīgs,

spēj arī citus saprast un mīlēt. Viņam nāk palīgā vecītis — pats Dieviņš. Tāpēc arī Antiņam izdodas uzjāt stikla kalnā un atmodināt un atpestīt dusošo pirncesi, pēc kam vajaga sākties labākiem laikiem visā valstī.

Liels un spēcīgs darbs ir traģēdija „Indulis un Arija” (1911.). Še ņemta viela no vēsturiskās teikas par Induli un Arijū. Darbība notiek vācu ienākšanas laikā — Kursā. Indulis, kuršu virsaitis, iemīlas vācu bruņinieka meitā Arijā, kaut gan pienākums viņu sien pie dzimtenes un tautas brāļiem. Un no otras puses — kurši nokļuvuši kā grauds starp diviem dzirnu akmeņiem: no vienas puses mācas vīrsū vācieši, no otras — leiši. Iznāk sadursme starp leišu patvaldniecisko dižkunigaiti un starp kuršu demokrātisko Induli. Šis pēdējais varonis, kā jau tas Raiņa rakstos parasts, lūko savienot sevī dzimtenes mīlestību ar visas cilvēces mīlestību.

Tāda pati liela traģēdija ir „Jāzeps un viņa brāļi” (1919.). Še Bībeles stāsts drāmatizēts Raiņa garā, ieliekot arī tur sadursmi starp vecā un jaunā aizstāvjiem. Jāzeps meklē lielāku, dziļāku cilvēcību, raujas laukā no savu brāļu šaurā loka, kur valda naidis un citas zemas dziņas.

Tautas dziesmas pamudinājušas Raini sacerēt lugas: „Pūt, vējiņi!” un „Krauklītis”. Pirmajā ir par daīlo un visādi krietno bārenīti Baibu, ko satriec dzīves skarbie apvainojumi. — Dzimtbūšanas laikus fantatiskā gaismā rāda luga „Spēlēju, dancoju”. — Latvijas neatkarības cīņu atbalsis jau dzirdamas drāmatiskajā poēmā „Daugava”. Pēdējie darbi bija „Ilja Muromietis”, bērnu luga „Mušu ķēniņš”, vēsturiskā „Rīgas ragana” un „Mīla stiprāka par nāvi”, kurai viela ņemta no teikas par Turaidas jaunavu Maiju, kas savu godu turējusi augstāk par dzīvību.

Valoda un stils. Rainis ne tikai liels dzejnieks un drāmatiskais rakstnieks, bet arī valodas reformētājs. Jau ar savu „Fausta” tulkojumu viņš sāk latviešu valodā ievest gan jaunus vārdus, gan arī teicami ceļ gaismā vecus un jau piemirstus vārdus, izmanto izlokšņu savādības. Daudz vārdus viņš saīsina (nesaka vis vairs: ilgošanās, bet ilgas, maldišanās — maldī, brīvība — brīve, mīlestība — mīla u. c.). Stilā Rainis, īpaši savos pirmajos darbos, „Tālās noskaņās”, skaidrs, ciets, noteikts. Turpretī pēdējos atkal — smalks, ar daudz tikko manāmām niansēm.

Savu valodu un stilu Rainis izkopa studēdams tautas garas mantas, īpaši tautas dziesmas. Tā viņa izteiksmes līdzekļi

kļūst nacionāli, ar ko šis jaunlaiku dzejnieks tuvinājas tautas atmodas laika — Ausekļa — valodai un stilam. Tāpat arī satūra izvēlē daudz ņēmis no vecajiem krājumiem.

Nozīme. Raiņa mūžs rāda, kā turīgu cilvēku dēls upurē savus spēkus vispārības un zemāko šķiru labā. Un skaitīdamies sociālists, viņš bija arī nacionālists, kad nācās nostiprināt domas par mūsu neatkarīgo valsti un kad vajadzēja dzimtenes aizstāvju sajūsmu pacelt un stiprināt.

Kā rakstnieks — Rainis mūsu rakstniecību ceļ ievērojamos augstumos; daži viņa darbi jau tulkoti daudz citās valodās. Rainis laimīgi apvieno nacionālo un vispārcilvēcisko. Viņš rāda, ka kosmopolītisms, kā mantojums no jaunās strāvas laikiem, nav arī kreisajās aprindās viscaur valdošais. Pārliedzinošāks, cildenāks Rainis tomēr tur, kur jārunā par Latviju. Kā visi klasiķi, savus izteiksmes līdzekļus viņš izkopis mūsu tautas gara mantu labajā skolā, to papildinot ar cittautu labāko klasiķu studijām. Rainī apvienojas ilgas pēc individuālās brīvības un dziņu apmierinājuma — ar sociālās taisnības centieniem. Rainis ir ne tikai viens no mūsu vislielākiem, bet arī viens no nacionālākiem dzejniekiem.

Sudrabu Edžus.

Biogrāfiskas ziņas. Sudrabu Edžus, istā vārdā Eduards Zilbers, dzimis 1860. gadā, Vidzemē, Menģeles pagastā, kur viņa tēvs bija skolotājs un ērgelnieks. Mācījās viņš Baltijas skolotāju seminārā, pēc tam strādāja kā skolotājs, visilgāku laiku Gramzdā, Kurzemē. Pēc 1905. gada revolūcijas, Sudrabu Edžus aizgāja uz Krieviju, tur bija dažādā darbā, gan atkal vairāk kā skolotājs. Uz Latviju šis rakstnieks nav atgriezies.

Raksti. Sudrabu Edžus rakstījis daudz: liriskas dzejas, episkas poēmas, romānus, stāstus, dažādus apcerējumus, daudz atdzejojis un tulkojis cittautu rakstniekus.

Sudrabu Edžus liriskā dzeja rāda skumju noskaņu, ilgas pēc dzimtenes, pēc mīla un tuva cilvēka un sirds miera. Bez tam šī dzeja viegli ritoša, bagāta atskaņām. No dzejām atzīmējamas: „Skrien vēlās bezdelīgas“, „Dzimtene“, „Lakstīgala“.

Tomēr lielāku ievēribu pelna viņa garākās poēmas. Tāpat kā vispār tautiskā laikmetā jūsmoja par senatni, par pagātnes varoņiem, tā-

pat arī Sudrabu Edžus, lai arī dzīvē turēdamies nomajāk, savām pirmajām poēmām vielu smēla no vēstures avotiem, īpaši no Lietuvas dižās pagātnes, piemēram „Keistuta loms” (1885.). Lielāku mākslas pilnību sasniedz vēlāko gadu garās poēmas: „Atmiņas par divām dzimtām”, „Kā Pēteris izlīga ar Mozu”. Pirmajā no šīm dzejnieks kavējas savā bērnībā un dzimtenē, Vidzemē. Daļajos dabas tēlojumos

Sudrabu Edžus.

ievijas cilvēku sapņi, ilgas, skumjas, mīlestība. Valoda plūstin plūst, radīdama sapņainu jūsmību. Otrā poēma ir no leišu dzīves. Bez šām — Sudrabu Edžus laidis klajā daudz citu poēmu, gan ar vēsturisku, gan ar tagadnes dzīves saturu.

Savos stāstos Sudrabu Edžus turas tikai tagadnes dzīvē, skata to valējām, dzejisku sapņu neapmīglotām acīm, redz dzīves rūpes, dzīves nesaskaņas, tēlo nabadzības un tautas tumsības ainas. Ar saviem stāstiem viņš pieskaitāms jau turpmākam posmam — jaunajai strāvai. Dzīvodams Krievijā, viņš sarakstījis arī dažus romānus. Pēdējos darbos viņš ielicis Latvijai naidīgas un svešas domas.

Vairākos stāstos Sudrabu Edžus tēlo bērnu dzīvi. Šie pieskaitāmi autora labākajiem

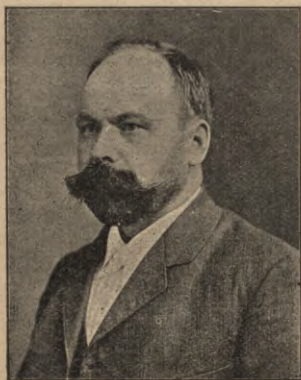
darbiem, piemēram „Dullais Dauka”. Tur ir par kādu apdāvinātu zvejnieka zēnu, kam tēvs jau miris un ko apkārtne nesaprot. Dauka grib visu izprast, meklē visam cēloni, lauza galvu par zemes griešanos, izjauc skroderā šujmašīnu, uzmācas citiem ar jautājumiem. Par savu ziņkāribu viņam dažreiz nākas arī ciest, līdz tas noved viņu nāvē: gribēdams izprast zemes apajumu un griešanos, viņš pa ledu dodas jūrā un noslikst.

Nozīme. Sudrabu Edžus pirmais lielākais, ražīgākais garāku poēmu rakstnieks mūsu literātūrā. Tam vielu viņš smēl gan no pagātnes, gan arī no tagadnes. Viņa stāstu saturs reāls, bieži nemts no kādas tumšas nomales, vai arī no rūpju pilnās skolotāju dzīves. Valoda Sudrabu Edžus poēmās un dzejās — viegli tekoša, vijīga, bagāta atskaņām. Bez tam šī dzejnieka nopelns — latviešu iepazīstināšana ar labākiem poļu dzejniekiem veiklā atdzejojumā.

Augusts Deglavs.

1862.—1922.

Dzīves gaita. Augusts Deglavs dzimis 1862. gadā, Zemgalē, Šķībes pagastā. Viņa tēvs, kas agrāk bija kalpojis pie kunšiem, ieguva lielas un labas mājas, bet neprata kārtīgi saimniekot, kāpēc arī turības neredzēja. Zēna gados Augustam ļoti patika zemkopības darbi, tāpēc arī vecāki viņu skolā nelaida. Nobeidzis pagasta skolu, Augusts atgriezās tēva mājās un stājās tikpat kā kalpa kārtā. Viņa tēvs gribēja, lai dēls izbauda jau sākumā visas zemnieka grūtības. Kad tēvs mira un arī

Augusts Deglavs.

māte jutās nespēcīga mājas valdīt, saimnieka pienākumus uzņēmās Augusts. Bet pa šo laiku viņa uzskati par skolu bija jau pārgrozījušies: viņam radās liela kāre mācīties. Nu viņš sāka iegremdēties grāmatās un sāka domāt par aiziešanu plašākā pasaulē. Ierosinājumus viņš saņēma arī no Māteru Jura, kas Deglavu ģimenei bija pazīstams un dažreiz cīmojās viņu mājās. Māteru Juri skubināja Augustu uz rakstīšanu. Un tiešām — vēl būdams kā lauksaimnieks, viņš jau sāka šo to sacerēt, starp citu arī kādu eposu un tāpat arī stāstus.

Divdesmit piecus gadus vecs būdams, Augusts Deglavs at-

stāja laukus un aizgāja uz Rīgu. Viņš bija cerējis dzīvot no rakstniecības un pietāties arī pie teātra. Viņa sacerējums laikraksti gan ņēma pretī, bet honorāru par tiem tanīs laikos vēl nemaksāja. Nu Deglavs iestājās fabrikā par strādnieku. Sākumā dzīve bija grūta. Tā vesela gada laikā viņam bijušas tikai divas svētdienas brīvas. Drīz viņam palaimējās dabūt kādu nelielu ierēdņa vietu. Pa visu to laiku Deglavs turpināja arī pašizglītošanos, katru brīvāku brītiņu pavadīdams pie grāmatām. Kad kādā ziemā Deglavam izgadās vaļīgāks laiks, viņš ņēma un attēloja sava tēva un citu vecāku cilvēku nostāstus par seniem laikiem. Tā rodas stāsts „Vecais pils-kungs”. Šo stāstu iespiež 1890. g., tas patik lasītājiem, un ar to Deglavs iegūst rakstnieka vārdu. Panākumu pamudināts,

viņš atstāj darbu fabrikā un saraksta lielu romānu „Starp divām ugunīm”. Ap šo pašu laiku sākas arī viņa darbs laikraksta redakcijā, papriekš „Baltijas Vēstnesi”, vēlāk „Mājas Viesi” un „Dienas Lapā”. Turpmākie romāni ir: „Jaunā pasaule”, „Mainītās lomās”, bez tam daudz mazāku stāstu un dažādi apcerējumi. Papildinādamus savu izglītību, viņš nododas sabiedrisko zinātņu, vēstures, filozofijas un citām studijām. Redzēdams dzeršanas postu, viņš daudz strādā atturības kustības veicināšanā. Viņa pēdējais lielais romāns „Rīga”, kas palika nenobeigts. Jau kaŗa sākumā Deglavs nejutās vesels. Latvijas valsts nodibināšanos gan piedzīvoja, bet jau 1922. g. viņam bija jāšķīŗas no šīs pasaules. Viņu paglabāja Rīgas Meŗa kapos, kur vēlāk uzlikts glīts piemineklis.

Raksti. Augusts Deglavs sarakstījis vairākus garus romānus, vairākus stāstus, dažas lugas un apcerējumus par dažādiem jautājumiem.

„Vecais pilskungs” — kļauŗu laiku dzīves stāsts — par veco pilskungu, kas bijis stingrs, bargs, bet arī taisns. Vainīgos, īpaŗi kārŗu spēlmaŗus, sods ķēŗis turpat nozieguma vietā, bet nelaimīgiem viņŗ arī pratis palīdzēt kā tēvs saviem bērniem.

No romāniem labākie ir: „Zeltenīte” (1896.), „Jaunā pasaule” (1897.—1898.) un „Rīga”.

„Zeltenīte” tēlota pilsētas nomales strādnieku dzīve. Viena drūma aina seko otrai, nabadzību un netīŗību pavada noziegumi. Dzerŗanas posts sagŗauj ģimenes. Še reālisms jau pāŗiet naturālismā — gŗib ar nodomu vilkt lasītāja acu priekŗā paŗu drūmāko, atbaidošāko, kas tik dzīvē sastopams.

„Jaunā pasaule” — vēsta par pilsētā ienākuŗo latvieŗu zemnieku likteni: kā daŗs ar uzņēmību, ēaklību un pa visādiem ceļiem tiek uz augŗu, kā no lauku jaunekļa ar laiku izveidojas fabrikas direktors, kā daŗs cits nonāk pie sociālisma, bet vēl cits — trūkumā un rūpēs pavada visu savu mūŗu.

„Rīga” — plaŗš kultūŗvēsturisks romāns no latvieŗu dzīves, palika nenobeigts. Sarakstītas divas pirmās daļas: „Patrioti” un „Labākās ģimilijas”. Pirmajā — tēlota latvieŗu ieplūŗana Rīgā pēŗ kļauŗu laiku izbeigŗšanās, rādīta tautiskās kustības raŗšanās, Rīgas Latvieŗu Biedrības nodibināŗšanās, vispārējo dziesmu svētku svinēŗana un tā tālāk. Otrā daļā — jau tie laiki, kas sagatavoja jaunās strāvas raŗanos un „Dienas Lapas” nodibināŗanos. Romānā „Rīga” nāŗ mums priekŗā daudz vēsturisku personu arī no rakstnieku vidus, par ko arī literātūŗas vēsturē lasām. Deglavs lūkojis visu to tēlot cik iespējams patiesīgi, izmantodams gan citu atmiņas, gan ie-

spiestos materiālus, gan arī pats savus novērojumus, piemēram, jaunās strāvas rašanās laikā.

Degļavs rakstījis daudz, ātri un vispār ņemot diezgan pavisu. Par valodas un stila izkopšanu viņš nav daudz rūpējies. Šos trūkumus atvērt citas īpašības — faktu daudzums, bagātais novērojumu materiāls.

Nozīme. Augusts Degļavs pirmais plaši un pamatīgi notēlojis pilsētā ienākušo latviešu zemnieku likteni. Pats līdzīgu ceļu iedams un vērīgām acīm lūkodamies dzīvē, viņš atstājis savos romānos un stāstos patiesas ainas no latviešu dzīves pēdējos piecdesmit gados.

Pērsietis.

1862.—1901.

Dzīves gaita. Pērsietis — īstā vārdā Kārlis Zemītis — dzimis 1862. gadā,

Pērsietis.

Vidzemē, Pērses pagasta Siljāņu ciemā, kur viņa tēvs bija nelielu māju saimnieks. Siljāņu ciems atgādina sādžu, šē ir pavisam kādi 16 saimnieki. Zemīša sēta atrodas pašā vidū, kāpēc arī visapkārt pastāvīgi redzami ļaudis. Tās vientulības un brīvās dabas tuvuma, kas daudz citu rakstnieku dzimtenes vietās, šē nav.

Kārlis mācījās turienes pagasta skolā, pēc tam Vietalvas draudzes skolā, kur par skolotāju bija plaši pazīstamais sabiedriskais darbinieks un arī rakstnieks — Jurijs Kalniņš. Šē Zemīšu Kārlis saņēma daudz ierosinājumu. Draudzes skolas laikā viņš sāka rakstīt, vispirms dzejas, pēc tam arī

tēlojumus, ņemdams tiem par pamatu ļaužu nostāstus par veciem laikiem. Arī tautas dziesmas un pasakas viņš sāka uzrakstīt, dažas no tām iesūtīdams laikrakstiem iespiešanai.

Skolotāju seminārā neieticis (sliktās balss dēļ nevarējis dziedāt), Kārlis atgriezās vecāku sētā. Nu bija jāiet lauku darbos, kaut gan prāts viņam uz to nenesās. Iedams darbā, viņš ņēmis līdz grāmatu. Un kamēr citi atpūtušies — Kārlis lasījis.

Tad nu, tiklīdz rodas izdevība, Kārlis dodas pasaulē. Vispirms viņš ir par rakstveža palīgu Bērzonē. Še darba daudz, izglītības turpināšanai neatliek laika. Tomēr viens apmierinājums nu tas, ka viņš biežāk var satikties ar izglītotākiem cilvēkiem, piemēram ar Āronu Matīsu.

Jau nākošā gadā Zemītis, kas rakstos pazīstams kā Pērsietis, aiziet uz Ropāžiem par pasta ekspedītoru un rakstvedi. Arī šē pastāvīgi jānoskatās ļaužu straumē. Tur viņš ierauga visādus cilvēkus, tas viņu pamudina savās dzejās ielikt jokus, zobgalības, tas dod vielu viņa fābulām.

Jauneklis vēl arvienu sapņo par lielām lietām: ka viņš kļūs ievērojams mākslinieks — tēlnieks, vai arī slavens rakstnieks. Tikai gribas spēks nav tik stiprs, lai izrautos no sīkā ierēdņiša dzīves laukā. Pēc dažiem gadiem viņš dzīves vietu maina. Nu viņš pieņem uzrauga un kantorista vietu pie jaunā dzelzceļa būves. Viņa dzīves vieta ilgāku laiku ir Cēsis. Šē laba izdevība iepazīties ar mazpilsētiņas dzīvi.

Kā daudzus citus, tāpat arī Pērsietis pievilka Rīga. Tur tuvāk izglītības avotiem, tur centīgam cilvēkam atveras plašāks darba lauks. Atnācis Rīgā, Pērsietis turpina to pašu ierēdņa darbu, šoreiz pie kāda izmeklēšanas tiesneša.

Rakstniecībā ražīgāks Pērsietis kļuva pēc tam, kad atgriezās atkal lauku dzīvē — Turaidā, kur viņš 1893. gadā dabūja pagasta rakstveža vietu. Lai gan arī šis amats nedod īstu mieru pat ne svētdienās, tomēr nu sāk parādīties Pērsieša garākie stāsti, tāpat labs skaits fābulu. Savas fābulas viņš paraksta kā Mēlgālis.

Tuvojoties pusmūža gadiem, jaunības sapņiem nobālot, Pērsieša vēlēšanās ir — tikt pie tādas dzīves, kas dotu vairāk brīva laika, lai ķertos pie lielākiem darbiem.

Bet nāve nāca negaidot. Gadījās saslimt ar niknu baku sērgu, un ar to pašu Pērsietis nomira — 1901. gadā. Viņu apglabāja Turaidā.

Raksti. Pērsietis sarakstījis stāstus, fābulas, liriskas dzejas, kādu ludziņu un mazākus humora un satiras gabaliņus.

Stāsti. Kā stāstu rakstnieks Pērsietis tipisks reālists, viņš ikdienas dzīvi tēlo tādu, kāda tā ir. Viņš nefantazē, viņš

necenšas no dzīves izraut tikai tādus atsveiškus skatus, kas noderētu kādas mācības sludināšanai. Pērsieša realisms ir istāks nekā Aspazijas reālajās lugās („Neaizsniegtā mērķi“, „Zaudētās tiesībās“).

Pērsietis, ilgus gadus strādādams tādās vietās, kur nemitīgi plūst garām ļaužu straume, dabūja novērot visādas cilvēkus, paspēja iepazīties ar dažādu sabiedrības šķiru dzīvi.

Dažos stāstos viņš tēlo lauku dzīvi. Labāki tomēr ir tie stāsti, kur rādīta pilsētas dzīve. „A c ī s k r ī t o š i b u r t i“ — neliels stāstiņš, bet jo spilgti rāda pilsētas strādnieku un rokpeļņu rūpju un bēdu pilno dzīvi, īpaši, kad ilgāku laiku nepagādās darbs un kad vēl uzbrūk slimība. Tā šīnī stāstiņā krāsotājs Stiebrīņš pašā ziemas svētku tuvumā atrod darbu — reklāmas uzkrāsošanu uz liela pilsētas nama gala sienas. Aukstā laikā kailām rokām un augstu gaisā strādādams — viņš saaukstējas, saslimst un nomirst. Viņa sievai nav pa spēkam pat par ārstu un zālēm gādāt. Plaušu karsoņa slimniekam vajaga gulēt mitrā istabā, bēdāties par savas ģimenes tālāko likteni un valējām acīm gaidīt nāvi. Tāda viņu dzīve.

„G a l a a p r ē ķ i n s“ — kāda reibinošu dzērienu rūpnieka mūžs. Nāvei tuvojoties, murgos viņam paiet gar acīm visa dzīve un nu viņš atskārst, cik daudz posta nodarījis cilvēcei ar šo dzērienu ražošanu. Mazpilsētiņas šauro dzīvīti redzam stāstā „Z e m n e d a r b u s l o g a“. Tur kāds jauns tirgotājs grib tikt bagāts, taisa blēdības, līdz vadzis lūzt. — Bet ierēdņi dzīve vislabāk tēlota skatu virknē „K o ļ a u n b i e d r i“. Šie mazie skrīverīši un citi ierēdņi, kas dažādās iestādēs strādā, te prāvā skaitā paiet mūsu acīm garām, un viņu galvenās rūpes — ka neatlaiž no vietas, kā labāk izdarīt pa prātam priekšniekam, un kur pēc algas saņemšanas — vakarā zaļi uzzdzīvot. — „A k r o b ā t s“ — tirgus skats, kur kāds „mākslinieks“ nēmas publikai rādīt daždažādus akrobātiskus gabalus. Pēc pūļu pilnas dienas — ienākums tik nieciņš, ka nabaga akrobāts baidās pat domāt, kā viņš iztikas līdz nākošai izrādei — kaut kur citā tirgū.

Cilvēku nospiež bezgala daudz rūpju, patiesā dzīve tik sīka un pelēka, cilvēces vairums galdi velkas pa lielo dzīves lielceļu, nezinādams, kurp nokļūs rītdien — tādas ainas rāda mūsu realisms un līdz ar to arī Pērsietis.

Fābulas. Pērsietis — mūsu labākais fābulists. Savus novērojumus dzīvē viņš ieliek mazā raksturīgā, bieži vien zobgalīgā dzejolī. Tur atstāstīts kāds notikums, un beigās no tā rodas tāda vai cita pamācība. Šāds dzejolis gan mūsu acu priekšā liek norisināties kādam skatam no kustoņu vai pat no nedzīvu priekšmetu pasaules, tomēr mēs iedomājamies cilvēkus.

Fābulā „Pie siles“ sivēni negrib vai arī neprot ieturēt kārtību. Dažs kāpj iekšā ar visām četrām, cits turpretī netiek nemaz klāt. Tikai Ilzes māte kaut cik spēj ievest kārtību. Un gluži tāpat daudzkārt arī dzīvē: tur cilvēki viens otru rupji bīda malā, stiprākais, veiklākais vai viltīgākais sagrābj visus labumus, nebēdādams par otru. Vai cilvēki šādu kārtību mācījušies no sivēniem, jeb vai sivēni no cilvēkiem — to rakstnieks nepemas izšķirt, viņš tik zina, ka cilvēku dzīvē bieži vien trūkst tādas Ilzes. — Kad nejaukajam vērsēnam, kas vienmēr bada telēnus un jērus, apzāgē ragus, tad to viņš uzskata par netaisnību (fābulā „Arī pārestība“). — Vecais zirgs mierīgi pāriet pār tiltiņu, bet jaunais — sāk niķoties un trakot un iegāžas bezdibenī („Soļiem pār tiltu“). — Skudras uzklūp kukaiņim ceļa vidū, bet nepamana, ka tuvojas braucējs, kas nospiež visus („Nepazītie riteņi“). — Zvejnieki, rikodamies ar troksni, neko nedabū; turpretī zēns, klusībā, bet ar apslēptiem āķiem un gardiem kumosiņiem — pievelk pilnu tarbu („Tīkli un āķi“). — Vepris pūlas velēnas rakdams, bet visus tārpus izlasa putni. Pēc lielā darba pašam strādniekam vēders tukšs („Aklas pūles“). — Tā Pērsietis savās fābulās izsmej netaisnību, naidu, neprātību, pārsteidzību, muļķību, iedomību.

Nozīme. Pērsietis viens no tipiskākiem reālistiem latviešu rakstniecībā. Vielus saviem stāstiem viņš ņem gan no lauku, gan arī no pilsētas dzīves. Vislabāk viņam padodas tēlot mazo ierēdņu dzīvi. Bez tam Pērsietis ievērojams fābulists, latviešu rakstniecībā šinī nozarē vēl nepārspēts.

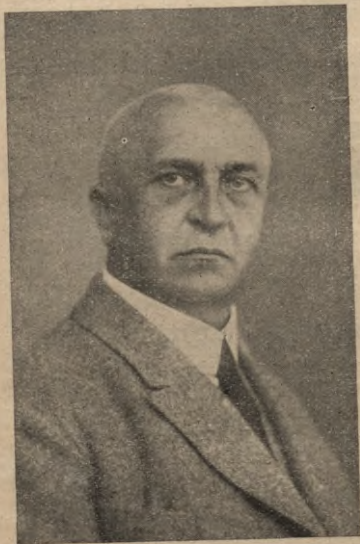
Ernsts Birznieks - Upītis.

Biografiskas ziņas. Ernsts Birznieks dzimis 1871. gadā, Kurzemē, Dzirciema pagastā, saimnieka dēls. Mācījās Tukuma apriņķa skolā, pēc kam nolika skolotāja eksāmenu. Pāstrādājis kādus gadus kā mājskolotājs, Birznieks 1893. gadā aizbrauca uz Kaukazu. Svešumā viņš nodarbojās kā skolotājs un bibliotēkārs, vēlāk arī kā ierēdnies un rūpnieks. Gribēdams pabalstīt tājūmā izklīdušos latviešu rakstniekus — ēmigrantus, Birznieks kopā ar dažiem citiem nodibināja „Dzirciemnieku“ izdevniecību, kas laida pasaulē labu skaitu grāmatu. 1921. gadā viņš atgriezās Latvijā, dzīvo Rīgā, kā bibliotēku darbinieks un rakstnieks. Savos agrākos literāriskos darbus viņš bija parakstījis ar pseudonimu Upī-

tis, kāpēc arī tagad viņš plašāk pazīstams kā E. Birznieks-Upītis.

Raksti. Ernsts Birznieks-Upītis sarakstījis labi daudz stāstu un tēlojumu, vienu daļu no tiem veltīdams tieši bērniem un jaunatnei.

"Pelēkā akmens stāsti" — bija pirmie, ar ko Birznieks ieguva laba dzīves tēlotāja rakstnieka vārdu. Še pamanām reālismu, kam ciešs sakars ar tanī laikā sludināto literārisko virzienu. "Pelēkā akmens stāstos" ir: "Pelēkais akmens". Rokpeļņa sieva, kas visu mūžu pazinusi tikai darbu un rūpes. Vīru nosita mežā koks. Atraitne uzaudzina divus dēlus. Vienam jāaiziet kara dienestā, kas tolaik bija garš un grūts. Ilzei nu atkal lielas bēdas. — "Smēde" — par kalēju, kas uzcēla ceļmalā smēdi, kala, ka dimdēja vien, tad saslīma un nomira. — "Šūpotnes" — par nelaimes gadījumu lieldienās. Sapa, šūpodamās ar Juri, izkrīt un sasitas un paliek krople uz visu mūžu. Juris, apzinādamies arī vainīgs, pamet savu līgavu un apprec Sapu.

E. Birznieks-Upītis.

loni un līdz dilonis noved to kapā
šās dienas".

Šiem stāstīņiem sekoja arī citi. Pats pelēkais akmens lauka malā, kā notikušā novērotājs un atstāstītājs, paliek auksts un nejūtīgs joprojām, viņš tikai stāsta.

Līdzīgā, mierīgi objektīvā garā sacerēti arī vairāki pārējie stāsti. Tur ir par vecu saimnieka tēvu, kas mājas atdevis dēlam, šūpo dēla dēlu. Vedeklai nepatīk vecā vīra pipes dūmi. No tā ceļas īgnums un nesaskaņas ģimenē, līdz pašā pēdējā brīdī bērni izlābo savu kļūdu. ("Vecais Gatviņš"). — Pagasta skolotāja grūtais darbs, līdz dabū di-

— tēlots stāstā "Tum-

Vispār ņemot, darbības pirmā posmā Birznieks labprāt tēlo lauku ļaužu dzīvi, īpaši to paaudzi, kas par viņu jau vecāka. Tikai viņš nejūsmo par to tā, kā to darija piemēram Apsīšu Jēkabs vai Saulietis. Birznieks grib būt bezpartejisks vērotājs un tēlotājs, un tas viņam lielā mērā arī padodas.

Turpmākos gados šiem nopietnajiem stāstiem no lauku dzīves pievienojās divas citas grupas: stāsti, kur izmantoti svešumā, īpaši Kaukazā iegūtie novērojumi, un — bērnu stāstiņi. Pēdējā gadu desmitā Birznieks kļuvis par ražīgāko jaunatnes un bērnu rakstnieku. Viņa grāmatu skaits jau sen pārsniedz pirmo desmitu. Arī šē parādās šī rakstnieka spējas — stāstīt vienkāršā un skaidrā valodā.

Īpašu vērtību pelna tās jaunatnei veltītās grāmatas, kur Birznieks stāsta par savu dzīvi. Tā autobiogrāfisks raksturs ir grāmatām: „Pastariņa dienas grāmata”, „Pastariņš skolā” un „Pastariņš dzīvē”.

Pāris vārdos sakot, Birznieks-Ūpītis ir reālistisks, objektīvs rakstnieks, galvenā kārtā lauku dzīves tēlotājs, skaidrs izteiksmē. Kur nomanāmas viņa simpatijas, tās vienmēr sveras uz dzīves pabērņu, kluso cietēju un strādnieku pusi.

Jēkabs Janševskis.

Biogrāfiskas ziņas. Jēkabs Janševskis dzimis 1865. gadā, Kurzemē, Nīgrandes muižā, kur viņa vecāki bija par kalpiem. Pamācījies kādā privātskolā, pēc tam papildinājis pašmācības ceļā, viņš nolika skolotāja eksāmenu, pēc kam strādāja kā mājskolotājs Lietuvā, pēc tam kā skolotājs Nicā. Jau skolotāja laikā viņš iesāka arī rakstīt un krāt tautas gara mantas. Atstājis 1896. gadā audzināšanas darbu, Janševskis pārgāja uz Liepāju un tuvāk pieķērās avižniecībai un rakstniecībai. Gadus sešus vēlāk viņš pārcēlās uz Rīgu. Jau agrāk iesāktā lielo romānu „Dzimtene” viņš pa kara laiku pavisināja uz priekšu tik tāju, ka drīz vien varēja sākt iespiest. „Dzimtenei” bija labi panākumi, kāpēc arī tai sekoja citi romāni. Janševskis mira 1931. g.

Raksti. Janševskis rakstījis dzejas, poēmas, stāstus, lielus romānus, lugas, apcerējumus.

Jau viņa dzejā — liels dzīves prieks, kaislīga mīlestība, vijīga valoda. Garākos dzejojumos ieskanas arī skarbās dzīves troksnis, nabadzības un netaisnības posts.

To pašu lasām arī viņa stāstos. Tur pa lielākai daļai lauku dzīve. Stāstā „Bārenīte” redzam spēcīgos, raksturīgos vilcienos zīmētu zemnieku dzīvi, šinī gadījumā kādas bārenītes mūžu, kas pēc visiem grūtumiem un pazeļojumiem — tiek labākā dzīvē.

J. Janševskis.

straume plūstin plūst — visādas Kursas iedzīvotāju grupas: saimnieki un saimnieces, kalpi un valīnieki, skolotāji, rakstveži, mācītāji, muižturi, žīdi, bagāti un nabagi, ticīgi un neticīgi, labi un ļauni. Plašos tēlojumos, nesteigdamies, lēnām un pamatīgi rakstnieks lasītāju iepazīstina ar dzīvi, ar to darba enerģiju, kas slēpjas tautā, lauku ļaudīs. Darbība norit gadus četrdesmit, piecdesmit tālā pagātnē, kad vēl vecās parašas nebija tā izkustinātas, kā tagad. Bez tam Janševska dzimtenē, tāpat vēlākā darba vietā (Nīcā) bija tādi apvidi, kas glabāja un vēl tagad glabā daudz īsti latviskas īpatnības. Šinī ziņā te bija daudz līdzības ar Pumpura dzimteni. Arī Janševski dara bagātāku šīs vecās parašas, dziesmu bagātība, jaunu iespaidu neaizkartā valoda.

Tālu slavu Janševskis ieguva pēdējā gadu desmitā ar saviem lielajiem romāniem: „Dzimtene” (piecos biezos sējumos), „Bandava” (divos sējumos), „Mežvidus ļaudis (divos sējumos) u. c. Kam Janševskis jau sen klusībā bija gatavojies, to nu viņš laida klajā, celdams gaismā gan savus piedzīvojumus, gan tāpat pauzdams lieo dzīves prieku, gan apliecinādams latviešu pieķeršanos savai dzimtenei.

„Dzimtene”. Še ir plašākais, daudzpusīgākais, krāšņākais Kursas dzīves tēlojums. Aina pēc ainas notēlojas mūsu acu priekšā, skats pēc skata paslīd garām, nebeidzama ļaužu

„Bandava” uzlūkojama kā „Dzimtenes” turpinājums. Šis romāns mūs ieved drusku tuvākā pagātnē. Te jau redzam zemnieku jauno paaudzi skolas gaitās, te jau vairāk arī pil-sētas gaisa.

„Mežvidus ļaudis” — vēsturisks romāns no Kurze-mes pagātnes, hercogu laika sākumā. Dzimtenei gājušas pāri kaŗa briesmas, plosījies mēris. Dzīvi palikušie bēg mežos, ceļ iedzīvi no jauna. Te nu rakstniekam izdevība rādīt cilvēka stiprumu cīņā ar dabu, ar dzīves grūtībām. Un nekur nav tā, kā dzīve būtu jānīcina. Nē, katrs Janševska varonis apliecina, ka šī pasaule laba un jauka.

Tā Janševska nozīme ir — Kursas (Lejas-kurzemes) dzīves vispusīgā tēlošanā, dzīves prieka slavināšanā un bagātās tautas valo-das celšanā, kas līdz ar veco paaudzi būtu pa-daļai gājusi bojā. Mākslas ziņā šie romāni ne viscaur pietiekoši izveidoti, daudz tur gluži lieka elemen-ta, bet visumā ņe-mot — tur ir Kur-sas dzīves varens eposs.

V. Plūdonis.

Vilis Plūdonis.

Biografiskas ziņas.

Vilis Plūdonis dzimis 1874. gadā, Zemgalē, Bauskas Pilsmuižas Lejnieku mājās. Viņa tēvs tur bija saimnieks, strau-jas dabas cilvēks, mīlējis jautrību. Tēvs nomiris, kad Vilim bijis tikai tre-šais gads. Māte — sir-snīga, dievbijīga, darbā čakla sieviete, kas dzīves grūtības mācējusi pacie-tīgi nest. Daudz viņa rū-pējusies par savu dēlu sko-lošanu. Daudz Vilis man-tojis no savas vecmāmu-ļas, kas nodzīvojusi vai-rāk kā simts gadu. Viņa zinājusi no galvas ne ti-

tikai Bībeles stāstus un daudz garīgu dziesmu, bet arī lielu skaitu tautas dziesmu un pasaku, kas mazajam Vilim sagādājušas jaukus brīžus. Patumšā veclaiku istaba, klausoties vecmātes dziesmās un pasakās, kļuvusi par brīnišķīgu teiksmainu dziesmu un pasaku valsti.

Dabai ap Lejnieku mājām savs īpatnējs daiļums: turpat tek Mēmeles upe, apkārt Zemgales līdzenums. Pavasara palu laikā te lielisks skats, vasaras naktīm savs burvīgums.

Kad Vilis bija iemācījies grāmatu lasīt, šai dabas pasaulei pievienojās citi iespaidi. Vecākie brāļi viņam piegādāja grāmatas, to starpā arī tā laika labāko latviešu literātūru: Ausekļa dzejas, Kaudzišu „Mērnīeku laikus” un citas.

Par Viļa dzīvo fantaziju jau liecina tas, ka bez iepriekšējās sagatavošanās varējis savam mīļajam jaunākajam brālim stāstīt vai paša sadomātā meldijā nodziedāt garu garos varoņu stāstus — par brīnišķiem notikumiem, kur varonis piedzīvo vislielākās nelaimes, tiek sakapāts gabalu gabalos, tomēr galu galā paliek ne tikai dzīvs, bet pat iegūst uzvaru.

Pēc pagasta skolas, Vilis iestājas Bauskas pilsētas skolā. Bija sākušies pārkrievošanas laiki, skolā valdīja svešs gars, bet tas nenomāca latviešu zēnu tautisko apziņu. Viņi lasīja „Austrumu”, labākos latviešu rakstniekus un palika joprojām savai tautai uzticīgi, solidamies arī turpmākā dzīvē būt tādi paši.

„Mērnīeku laiku” pamudināts, Vilis, kopā ar brāli sado māja lielu romānu no klausu laiku dzīves, kur iepina vecmāmuļas nostāstus. Pirmo nodaļu arī uzrakstījuši.

Tālāko izglītību Vilis ieguva Kuldīgas skolotāju seminārā. Blakus skolas mācībām, šē viņš daudz nodarbojās ar mūziku un latviešu valodu. Ap šo laiku viņš sāk nodoties arī dzejai.

Pēc semināra nobeigšanas, 1895. g., Plūdonim sākās garie skolotāja darba gadi. Pirmo vietu viņš dabūja Liezerē, pēc tam Bigauņciemā, kas ir pie jūras. Šē dzejnieks varēja apbrīnot jūras mainīgo daiļumu un to apdziedāt, un tā radās „Divas pasaules”, „Selgā”. No 1898. gada, atskaitot dažus pārtraukumus, Plūdonis dzīvo Rīgā, darbotamies kā rakstnieks un skolotājs. Vasaras viņš pavada savā dzimtenē.

Raksti. Plūdonis sarakstījis liriskas un episkas dzejas, balādes un poēmas, stāstus un simbolistiskus tēlojumus, un apcerējumus par rakstniekiem un rakstniecību.

Lirika. Plūdoņa pirmā dzeju grāmata „Pirmie akordi” iznāca jau 1895. gadā. Tur parādījās straujš, visādu ceļu nodomu bagāts jauneklis. Valoda jau arī bija izkopta. — Turpmāko gadu dzejas pa daļai sakopotas grāmatā „111 liriskas

dziesmas". Tai sekoja — „Via dolorosa” — kara un bēgļu dienu pārdzīvojumi, „Tuvītaki — tālītēli”, „No nakts līdz rītam” (Latvijas ceļš no verdzības līdz patstāvībai), „Mūzas mirkļi”, „Zeme un zvaigznes”, „Tāli krasti” u. c.

Plūdoņa lirika — daļas dabas gleznas, mīlestības dziesmas, gar ar skumju, grūtsirdīgu, gan atkal ar viegli jautru noskaņu. Šais dzejās daudz vijīguma, grāciozitātes, daudz īstas dzejas ziedu smaršas.

Balādes. Plūdonim labi paveicas balāde. Šis dzejolis, kas tuvinājas jau poēmai, skaitāms pa daļai jau pie episkas dzejas. Tur apdzējots kāds atsevišķs zīmīgs notikums pagātnē.

Plūdoņa balādes sakopotas grāmatās: „Dzīves simfonijas” un „Balādes un balādeskas”. Spēcīgā izteiksmē, labi apdomātos vārdos, raksturīgos salīdzinājumos te viens, te otrs gadījums no vēstures vai no teiku un pasaku pasaules paceļas un izveidojas par neaizmirstamu dzejas tēlu. No Plūdoņa balādēm pieminēsim: „Salgaļes Maža loms”, „Viesturis ceļā pie pāvesta legāta”, „Meža klusums pusdienā”, „Jumis — atriebējs”, „Rūkīši un Meža vecis”, „Dūkņu sils”, „Tirēja noslēpums” un citas.

Poēmas. Plašu slavu Plūdonis ieguva ar savām poēmām: „Rekviēms”, un „Atraitnes dēls”. Tām vēl varam pievienot „Divas pasaules”, „Uz saulaino tāli” un „Kauja pie Saules”.

„Rekviēms” — skumju un žēlabu pilns dziedājums, kur mirušais censonis, vēl zārkā gulēdams it kā atvadās no visiem, no apkārtnes, no jaunības un mīlestības, tad dodas savā pēdējā ceļojumā — uz kapu kalnu. Smiltis jau krīt dunēdamas uz šķirsta vāka, kapa zvanu arvien klusāk dzird, tad apklūst arī tas. Cilvēks savu ceļu nostaigājis.

„Atraitnes dēls” — nabadzīga censonā dzīves stāsts un traģēdija. Viņš laužas uz priekšu, naktis negulēdams, nemitīgi pūlēdamies, viņš tiecas pēc izglītības, pēc gaismas, pēc plašuma. Viņš domā arī par savu veco māmuļu, par dzimteni. Nokļuvis tālā pilsētā — viņš, nabadzību ciezdams, krīt slimībai par upuri. Vecā māmiņa dēla vietā saņem nāves vēsti.

„Divas pasaules” — redzamas vasarā jūrmalā. Vienā pusē — zvejnieku nabadzīgā un briesmu pilnā dzīve, un otrā — bagāto peldu viesu izlutinātā un baudu pilnā dzīve. Kad viens izsalcis — otrs sēd pie vīniem un saldumiem apkrauta galda; kad tur — zvejnieks cīnās vilņos uz dzīvību un nāvi, tad šē — aiz zīda priekškarjiem norisinājās saldās mīlestības ainas.

„Kauja pie Saules” — ar vēsturisku saturu. Trīspadsmitā gadu simtenī vāciešus smagi sakāva leišu un zemgaļu sabiedrotais spēks pie Saules.

Plašākā poēma ir „Uz saulaino tāli”. Te simbolos rādītas dažādas cilvēku šķiras un grupas. Tur ir jaunais gulbis, kas ilgojas tāluma un dzidruma, tur atkal pīles, kas mīl dūņas, tur lepni uzpūtīgie gaiļi un daudzi citi putni un dzīvnieki. Nemierīgie ilgu gari dodas tālumā, bet viņus sagaida briesmas.

Plūdoņa balādēm un poēmām ļoti izkopta, meistariski izveidota izteiksme. Valodas straume plūst tā, kā kuŗā vietā saturs prasa: te lēni un vareni, te strauji un kaislīgi, te mierīgi vēstoši, te atkal gleznaini tēlojoši vai drāmatiski spēcīgi. Šinī ziņā Plūdonis mūsu dzejā nav pārspēts.

Dailprōza. No Plūdoņa dailprōzas darbiem pelna ievēribu zvejnieku dzīves stāsts „Selgā”. Starp citu te skaisti tēlota jūra savās pārvērtībās, te mierīga un smaidoša, te atkal nikna un trakojoša. — „Mazā Anduļa pirmās bērības atmiņas” — dzejiski, dzīvi skatāmu gleznu bagāti bērības atmiņu tēlojumi. — „Pasakā par vilku” — simbolistiski rādītas reakcijas šausmas, kas nāca pār Latviju pēc 1905. gada nemieriem.

Tāpat simbolistiska ir „Fantazija par puķēm”. Tur ir par kāda jaunekļa aizraušanos dzīves baudās. Viņš mīl puķes un šinī puķu mīlestībā aizmirst citus pienākumus. Puķes viņam izsūc spēkus, izsūc gribu.

Nozīme. Plūdonis — daiļskanīgu lirisku dzejoļu autors, latviešu balādes meistars, plašāku poēmu rakstnieks. Izteiksmes, stila un valodas bagātības viņam lielas, ļoti izkoptas. Bez tam viņš sniedz — skaistus bērības dienu tēlojumus un simbolistiskas fantazijas par cilvēka likteni.

Rūdolfs Blaumanis.

1863.—1908.

Dzīves gaita. Rūdolfs Blaumanis dzimis 1863. gadā, Vidzemē, Ērgļu muižā. Viņa vecāki bija muižas kalpotāji. Tēvs — godīgs, satīcīgs, reliģiozs, māte — enerģiska, stingra rakstura, dzīves priecīga sieviete. Viņa cienīja arī smalkākas dzīves parašas un labi saprata izglītības nozīmi cilvēka dzīvē.

Agro bērību Rūdolfs pavadīja muižā. Viņa rotaļu biedri bija ne tikai citu kalpotāju bērni, bet arī paša muižas īpašnieka dēls. Tā zēns mācījās pazīt muižas dzīvi un cilvēkus.

Iekrājuši kaut cik naudas, Blaumaņi saņēma nomā Brakus mājas, turpat ērgleniešos. Pārejot uz turieni, Rūdfam jau bija seši gadi.

Desmit gadu vecumā Rūdfu nodeva kādā vācu privātskolā Ogrē. Blaumaņa vecākiem, kā jau bijušiem muižas kalpotājiem, bija vēl vēlēšanās dēlu ievadīt vāciskā izglītībā. Ogres skolā maigais zēns iekļuvis meiteņu pulkā, starp audzēkņiem bijuši tikai daži zēni. Viņš sācis mācīties pat sieviešu rokdarbus.

Pēc tam Rūdfu nodeva Rīgas tirdzniecības skolā. Vecāku vēlēšanās bija, lai viņu dēls kļūtu tirgotājs un drīz vien turīgs vīrs. Arī šinī skolā valdīja īsts vācu gars. No mācībām Rūdfam vislabākās sekmes bijušas — domu ražstos un daillasišanā. Viņa domu raksti daudzkārt tikusi lasīti klasē citiem skolēniem par paraugu.

Nobeidzis arī šo skolu, jaunais Blaumanis iestājās kādā Rīgas tirgotāja kantori. Bet nu tikai parādījās, ka šis darbs pavisam nespēj saistīt jaunākļa garu. Vaļas brīžos viņš nododas pavisam citam darbam. Un tā jau 1881. gadā kādā vācu laikrakstā parādās Blaumaņa sarakstīts stāsts, kur jau tūlīt bija redzamas rakstnieka spējas. Laikraksta izdevējs jaunajam rakstniekam pat samaksā 5 rubļus honorāra.

Rūdfis Blaumanis.

Atstājis tirgotāja kantori, Blaumanis ieradās Brakos. Vecākiem gan tas nepatika, bet dēls palika pie savas pārliecības, ka viņam jāmeklē cita nodarbošanās. Mājās Blaumanis māca jaunāko brāli, daudz lasa, raksta stāstus, sākumā vācu, pēc tam arī latviešu valodā un iet uz mežu, lai tos stiprā balsī nolasītu un tā vērotu, kur un kas padevies un kur neskan īsti tā,

kā gribētos. Tās vietas pēc tam viņš lūkoja izlabot. Tā jau no paša sākuma Blaumanis piegriezī lielu vēribu stilam, valodai.

Vecāki Rūdolfam izgādāja rakstveža vietu Kokenes muižā. Tur viņš ilgi nepalika, atgriezās atkal Brakos un stājās lauku darbā. Ar lielu prieku nu ķēras pie dārza paplašināšanas, stāda ap mājām kokus. Blakus savam saimnieka darbam, viņš pieturas arī pie rakstniecības. Viņš noskatās māju puisu un meitu dzīvē, viņš uzmanīgi pēta viņu raksturus, viņš ievēro valodas savādības. Viņa vērotāja skats sniedzas arī tālāk: tur ir kaimiņi, tur tālāk ir muiža. Tāpat arī pašu mājās iebrauc žīds, ienāk čigāniete, — to visu viņš redz un ievēro. Nāks reize, kad tas šā vai tā atspoguļosies kādā stāstā vai lugā. Un valodai vajadzēja būt ne tikai gludai, bet arī latviskai. Rakstīdams, viņš šad un tad griezies pie savas mātes, jautādams, vai tā būšot pareizi? Viņš zināja, ka vecākiem cilvēkiem dabiskāka un vienkāršāka valodas izjūta. Uzrakstītos stāstus viņš lasa mātei priekšā un ievēro viņas spriedumu.

Pirmo latvisko stāstu „Nezāle” Blaumanis sarakstījis 1887. g. šē ir lauku dzīve. Tam sekoja daudz citi, un 1893. g. savas labākās noveles viņš izdeva grāmatā „Pie skala uguns”. Ar to Blaumanis jau bija ticis mūsu labāko rakstnieku pulkā.

Tanī pašā laikā viņš raksta arī lugas: „Zagli”, „Ļaunais gars”, „Pazudušais dēls”. Tā arī kā drāmatisks rakstnieks Blaumanis iekaro cienījamu stāvokli.

Atstājis Brakus, Blaumanis aiziet uz Rīgu un tuvāk saistās ar laikrakstu redakcijām. Un tā pagāja arī turpmākie gadi: pa laikam pilsētā, redakcijā, sastopoties ar citiem rakstniekiem, rūpējoties par savu lugu izrādēm, vispār ņemot no pilsētas to, ko pilsētas kultūra var sniegt. Bet tad atkal pa laikam Brakos, uz kuriem viņu dzina arī pastāvīgās rūpes par veselību. Braki viņam bija kļuvuši ļoti mīļi, kaut gan deva tikai zaudējumu. Kādu daļu no saviem rakstnieka ienākumiem viņš ielika Braku saimniecībā.

Kad 1901. gadā Lēņingradā sāka iznākt jaunās „Pēterburgas Avīzes”, Blaumanis aicināja par humora un satiras nodaļas „Purva malā” vadītāju. Vēlāk viņa rokās tika viss literāriskais pielikums. Bet trešā gadā, kad laikrakstam sāka iet sliktāk, arī Blaumanis atgriezās dzimtenē.

Pēc 1905. gada revolūcijas, Blaumanis kādu laiku vadīja lielu laikrakstu Rīgā „Latvija”, vēlāk paturēdams tikai literārisko pielikumu.

Pa šo laiku Blaumanis bija sarakstījis daudz jaunu stāstu, vairākas lugas, tāpat dzejas, zobgalības un citus rakstus. Vi-

nam bija panākumi. Ar veselību turpretī nebija labi. Pavisam slimu — ar diloni — viņu 1908. gadā aizveda uz Somiju, ievietoja labā sanātorijā, tomēr jau tai pašā gadā Rūdolfs Blaumanis nomira. Viņu pārveda un paglabāja dzimtenē — Ērgļu kapsētā, kur tam vēlāk uzcelts piemineklis.

Raksti. Rūdolfs Blaumanis rakstījis ļoti daudz: gan stāstus, noveles, skices, gan drāmas un komēdijas, gan arī liriskas dzejas, humoristiskus sīkumus un dažādas apceres.

Stāsti, noveles. Blaumanis — mūsu labākais noveles meistars. Novele — neliels stāsts, kas aprobežojas ar kādu vienu svarīgāko notikumu un nedaudz personām.

Savas pirmās noveles, kā zinām, Blaumanis sarakstījis vācu valodā. Bet jau drīz vien viņš pārgāja latviešu valodā. Jau pašās pirmajās novelēs viņam rūpīgi kopta valoda.

Kad 1893. gadā iznāca Blaumaņa noveļu krājums „Pie skala uguns”, tad tur jau bija iekšā tādas teicamas noveles, kā: „Raudupiete”, „Pērkona negaiss”, „Bērtuļa pirksts” u. c. Blaumanis bija rūpīgi nodziļinājies tēlojamās personas raksturā, to tūlīt ne nosodīdams, ne pamācīdams, bet gan cenzdamies vispirms izprast, lai tad vienkāršā, skaidrā vēstījumā teiktu, kas rakstniekam par viņu sakāms, lai šo cilvēku un viņa apkārtni tēlotu tā, kā viss tas lasītājam kļūst redzams, apjaušams, kā rokām taustāms.

Turpmākos gados viena pēc otras nāca klajā citas Blaumaņa noveles, ar vēl rūpīgāk studētiem raksturiem, vēl pamatīgāk izkoptā valodā. Blaumanis savus darbus pie uzrakstīšanas nesteidzas vis tūlīt dot iespiešanai, bet gan daudzkārtīgi labo, lasa citiem priekšā, gludina, līdz tie var jau apmierināt rakstnieka prasības. No stāstu un noveļu lielā skaita šie pieminēsim šādas:

„Nāves ēnā”. — Ledus gabals ar četrpadsmit zvejniekiem atšķīras un arvienu vairāk attālinās no krasta, aizved jūras bangās. Laivu viņiem nav līdz, pārtikas arī maz, bet vētra ledu nemitas drupināt. Zvejnieki pārdzīvo baigas dienas un nakts. Te nu parādās Blaumaņa veiksmē — rādīt šo zvejnieku atsevišķos raksturus, kas nu nāves tuvumā parādās visā spilgtumā. Pēc piecām dienām rodas glābēji, bet dažiem zvejniekiem pēc lielajām ciešanām tomēr jāiet bojā.

„Andriksons”. Savās rentes mājās Andriksons nocirtis tēva aiztaupītos ozolus, kas bijuši tēvam atļauti cirst. Muīžas īpašnieks nu pieprasa atlīdzību, paskaidrodams, kā ozoli, kas tolaik netikuši nocirsti, atkal pārgājuši muīžas īpašumā. Andriksons to nevar saprast, viņu pārņem nevaldāmas dusmas, viņš pielaiž kunga mežam uguni. Mežs deg, un tikai tad An-

driksons dabū zināt, ka viņa paša bērni aizgājuši mežā ogot. Nn viņš steidzas bērnus meklēt, bet kungs tos jau atradis un nodod tēvam. Dzīli aizkustināts saimnieks atzīstas savā noziegumā.

„Purva bridējs“. Muižas zirgu puisī Edgaru, kas ir brašs puisis, bet dzērājs, kaut cik pie godīgas dzīves vēl tur krietnās jaunavas Kristīnes mīlestība. Edgars solās un solās laboties, bet to nespēj. Tad Kristīne apņemas precēt citu. Pašā pēdējā brīdī Edgaram izdodas jaunavu vēl atrunāt. Viņa, gan zinādama, ka gaidāma grūta dzīve, sniedz roku Edgaram uz mūžu. Tad — „Salnas pavasarī“, „Smiltainē“, „Raudupiete“ un daudz citas liekamas pie labākā, kas noveļu rakstniecībā ir.

Drāmas, komēdijas. Blaumaņa pirmā luga — komēdija „Zagli“. Tai viena pēc otras sekoja gan nopietnas drāmas, gan jautras komēdijas — joku lugas.

„Pazudušais dēls“. Bagātā saimnieka Roplaina dēls nodevies dzeršanai un citiem netikumiem. Kādā naktī, kad atkal vajaga naudas, viņš kāpj pa logu istabā, tēvs viņu notur par zagli un nošauj. Drāma rāda, kurp noved vājš raksturs, netikumi, nepaklausība, slikta audzināšana. Cilvēkam jau no mazām dienām vajaga radināties savaldīties, nepadoties savām iegribām.

„Indrāni“. Vecajam Indrānam, kā jau krietnam saimniekam, mājās mīļš katrs kociņš, katrs krūmiņš, jo viss tas viņa kopts un audzēts. Kad nu vecuma dienās šis sirds cilvēks mājas atdod dēlam, kas jau citāda rakstura — praktisks, enerģisks, un kam tāda pati sieva un izlutināts dēliņš, tad sākas asas nesaskaņas. Naudas dēļ Edgars pārdod tēva audzētos skaistos ošus. Nāk vēl citas nesaskaņas, un vecie aiziet dzīvot pirtiņā. Māte bēdās izraud acis, tēvs mirst triekā. — Tā redzam divu paaudžu nesaprašanos. Kas vecajiem bija tik mīļš, pie sirds pieaudzis, tas jaunajiem — tikai līdzeklis naudas iegūšanai.

„Sestdienas vakars“. Vecajam vīram, Bungātiņam, kas visu mūžu pavadījis darbā un tomēr palicis tāds pats nabags, nāves tuvumu jūtot, rodas stipra vēlēšanās tikt pirtī, nomazgāties tīram, uzvilkt baltas, tīras drēbes, izmest visu ļaunumu no sirds un tad — ieiet mūžībā.

No Blaumaņa komēdijām vispirms minamas „Skroderdienas Silmačos“, „Trīnes grēki“. Savas komēdijas rakstnieks sacerējis, lai liktu smieties, lai rādītu dzirkstošu asprātību, lai liktu aizmirst drūmo un pelēko ikdienu. Blaumanis nekad nepiemirsa, cik ļoti katram cilvēkam vajadzīga bez-

rūpīga izsmiešanās. Tādēļ viņa parastā gaita: pēc nopietnas drāmas — gādāt arī kādu nebēdīgu, jautru joku lugu.

Vēl citas lugas ir: skatu luga „Ugunī”, joku luga „Nosaldenās pudeles”, „Launais gars”, „Pamāte”, „Potivāra nams” u. c.

Blaumaņa stāstos un lugās — lauku dzīve, gan zemnieku mājās, gan arī muižās. Blaumanis šo dzīvi pazina, un interesantākos raksturus gadiem ilgi klusībā novērojis. Tāpēc viņa tēlotām personām īpatnējs dvēseles saturs, psiholoģisks dziļums. Šo cilvēku darbi negadās nejauši, bet gan viņu cēlonis jau meklējams darītāja dvēselē. Ārēji apstākļi dvēseles saturu sauc dienas gaismā.

Liriskā dzeja. Ja stāstos un lugās Blaumanis runā par citiem, rāda citus cilvēkus, tad savā liriskā dzejā viņš vispirms kārtā izsaka pats sevi, savu dvēseles dzīvi, savas klusās ciešanas un savas cerības. Te nu redzam dzejnieku, kas ilgojas gan laimes, gan sirsnīgas mīlestības un draudzības, gan arī tās skaidrības, ar ko varētu mierīgi skatīties mūžībai acīs. — Blaumaņa dzejā daudz skaistu dabas ainu, rūpīgi izkopta valoda. Salīdzinot ar Aspazijas straujo liriku, Blaumaņa dzeja ir kā mierīga zilgana uguntiņa līdzās Aspazijas sarkanai liesmai.

No Blaumaņa dzejām atzīmējamas: „Renatus”, „Līgo”, „Vēl tu rozes plūc”, „Negaidīts vakars”, „Kā zagšus”.

Nozīme. Rūdolfs Blaumanis savas noveles un lugas veidoja ļoti rūpīgi, gan tēlotos raksturus ilgāku laiku pētīdams, gan valodu un stilu gludinādams. Tā viņš dziļi ieskatījās cilvēka sirdī, tā viņš tika par latviešu zemnieka izpratēju un tēlotāju. Blaumaņa noveles īsti meistardarbi mūsu rakstniecībā, Blaumaņa drāmas savā veidojumā un psiholoģiskā dziļumā pieskaitāmas pašam labākam, kas vien šinī rakstniecības nozarē mums ir. Viņa komēdijas jautrības un asprātības pilnas, sagādā lieliskus smieklus. Viņa lirika — klusa, apvaldītos vārdos izsaka paša dzejnieka dvēseles dziļumus, ilgas un mīlestību. Blaumanis ar savu izkopto latvisko valodu un latviešu dzīves un tipu studijām pieskaitāms mūsu labākiem nacionāliem rakstniekiem.

Jānis Poruks.

1871.—1911.

Dzīves gaita. Jānis Poruks dzimis 1871. gadā, Vidzemē, Druvienas pagastā Prēdeļos. Viņa tēvs, šo māju saim-

J. Poruks.

nieks, savā tā laika zemnieka stāvoklī bija paskolots cilvēks, tika vēlēts sabiedriskos amatos, bet uz lauksaimniecību viņam

prāts visai daudz nenesās. Viņa māte — sirsnīga un reliģioza lauku sieviete, mīlēja dziesmas. Viņas rados bija daudz mūzikas cienītāju.

Jāņa audzināšanā svars arī vectēvam, istam veclaiku cilvēkam, darbīgam, nopietnam un dievbijīgam. Viņš piedalījās brāļu draudzē un uz saiešanām dažreiz arī mazo Jāni ņēma līdz.

Kad zēns iemācījās lasīt, viņa rokās nāca ne tikai garīgie raksti, kas bija mājās atrodami, bet arī laicīga satura grāmatas, ko tēvs no pilsētas arvienu pārveda.

Desmitā gadā Jānis sāka iet skolā, pirmās četras ziemas pagasta skolā. Viņš bija kluss, sapņains, jūtīgs zēns, satiksmē ar citiem ļoti kautrīgs un godīgs. Kad skolēnu starpā bija jāizšķir kāds strīds, citi zēni par tiesnesi parasti aicināja Poruku Jāni. Pagasta skolas audzēkņi izdeva savu rakstītu avīzīti, kur piedalījās arī Jānis, sacerēdams dažas dzejas.

Turpmākos divus gadus Poruku Jānis gāja Liezeres draudzes skolā. Še gadījās skolotājs, kas deva pat vairāk, nekā programma prasīja. Čaklākos skolēnus viņš ievadīja vispārējā vēsturē, deva tiem arī cittautu klasiskus lasīt. Poruku Jāņa gara spējas šīnī laikā parādījās plašajos domu rakstos, kas dažreiz aizņēma vairākas burtnīcas. Klausoties un lasot par senajiem romiešiem, krietnākie zēni nodibināja „Romās atjaunotāju“ pulciņu, un tā nolūks bija — stiprināt savos biedros apņemšanos censties tikai pēc visa krietna un laba.

Poruku Jāņa dzejnieka gars jau tanī laikā spēj dzīvi iedomāties ne tikai vecajos laikos, viņš kāri uzņem arī dabas daili un apcer cilvēku likteņus. Redzot kaut vai skaistu saules rietu, viņš paliek kluss, raugās tālumā, aicina draugus vērot, kāds nu liels daļums atveras dabā, un kā tas pamudina domāt par labāku pasauli, kā pamudina ilgoties pēc gara daļuma. Kad citi zēni to nesaprot, viņš jūtas pārāk vientuļš un nelaimīgs.

Kad Jānis šo skolu nobeidza, vecāki sāka apklausīties pēc vietas, jo palikt mājās un par zemkopi jauneklīm nebija vēlēšanās. Tā kādu laiku viņš strādāja notāra kancelejā, Cepļa muižā. Jaukie brīži tomēr bijuši tie, kad viņš varējis pabradāt pa tuvējo Gauju, meklēt tur pārles. Viņš fantazē, ka sazvējos pārles un tā tiks pie līdzekļiem, lai varētu turpināt skološanos. Protams, pārles viņš nevienas neatrada.

Poruks dziedāja arī korī un ar to pa vispārējo dziedāšanas svētku laiku (1888. gadā) pirmo reizi nokļuva Rīgā. Še viņš redzēja un dzirdēja daudz jauna — dzirdēja pieminam mūsu tautas censonus, dzirdēja par strādāšanu tautas kultūras labā, dzirdēja par augstākiem ideāliem. Rīgā viņš satikās ar dažiem skolas biedriem, kas bija jau tikuši tālāk. Nu miera

Poruku Jānim vairs nebija, kamēr māju apstākļi nokārtojās tā, ka varēja iestāties Cēsu pilsētas skolā, kur viņš tūlīt ietika augstākā klasē.

Cēsu laikā Poruks bija kādā skolēnu pulciņā, kura dalībnieki mēģinājās rakstniecībā. Poruka dzejas un mazākus prōzas gabaliņus sāka iespiest jau arī laikrakstī.

Pēc tam Poruks dodas uz Rīgu un iestājas politehnikas priekšskolā, kas sagatavoja jaunekļus studijām. Rīgā viņam radās daži labvēļi, īpaši kāds augstāks skolotājs, kas Poruku visādi pabalstīja, gan sagādādams labi algotas stundas, gan arī citādi, lai tikai apdāvinātais jauneklis varētu netraucēti mācīties, pie tam šad un tad apmeklēt arī operu, teātri, koncertus. Klusais lauku jauneklis nu bija nokļuvis īpatnējos lielpilsētas kultūras apstākļos. Viņa patīkamais izskats, godīgā daba, labā uzvešanās pašķīra ceļu, viņš spēja ātri vien apradināties ar jauno stāvokli.

Minētais labvēlis ieraudzīja Porukā lielās gara spējas, paredzēja labu nākotni, pamudināja jaunekli nodoties mākslai — mūzikai. Vecākiem gan labāk patiktu teoloģija, īpaši mātei, arī pašam Jānim bija pa daļai uz to tieksmes. Viņa vēlēšanās bija iedziļināties mūžības jautājumos. Tomēr galu galā iznāca tā, ka Poruks izvēlējās mūziku.

Labvēļu un radu pabalstīts, Poruks 1893. gada sākumā aizbrauca uz Vāciju un iestājās Drēzdenes konservatōrijā. Ārzesmes viņam sniedza daudz jauna. Viņš mācījās mūziku, bet arī daudz laika ziedoja citām mākslām, literatūrai un filozofijai. Viņš daudzkārtīgi apmeklēja mākslas mūzejus, operu, teātrus, bibliotēkas. Literatūras vēstures lekcijas lasīja slāvens profesors, ievadīdams savus klausītājus lielo klasiķu — Gētes, Šekspīra, Dantes — gara pasaulē.

Drīz vien Porukam izgadījās arī personīgi iepazīties ar vairākiem jauniem rakstniekiem un māksliniekiem. Nu arī viņš pats stājās pie dažu lielāku darbu sarakstīšanas, protams, vācu valodā. Gaidīto panākumu tiem gan nebija, tie netika arī iespiesti, bet lietpratēji atzina, ka šim latviešu jauneklim ievērojamas rakstnieka dāvanas, kas būtu tālāk izkopjamas. Kad nākošā gadā sāka aptrūkt līdzekļu, Poruks sarakstīja kādu grāmatīņu par reliģijas jautājumiem. Ārzemju dzīve prasīja prāvus līdzekļus, tos nevarēja sameklēt, un tā Poruks 1894. gadā atgriezās dzimtenē.

Tanī pašā laikā „Mājas Viesī” un pēc tam arī citos laikrakstos sāka parādīties Poruka stāsti un dzejas. Nākošā gadā jau iespieda plašo stāstu „Pērļu zvejnieks”, kam sekoja gara

rinda citu stāstu un tēlojumu, daudz dzeju un dažā luga. Ātri vien Poruks ieguva ļoti īpatnēja un apdāvināta rakstnieka slavu.

Turpmākos gados Poruks studēja Rīgas politechnikā ķīmiju, pēc tam komerczinības, kaut gan apstākļu un neveselības dēļ nenobeidza.

Visražīgākā Poruka literāriskā darbība bija ap gadu simteņu maiņu. Tā vienā pašā 1900. gadā viņš sarakstīja kādus 40 garākus un īsākus stāstus un tēlojumus, un 1901. gadā šādu darbu skaits arī bija ne mazāks, kā 36, bez tam dzejoļu un dažādi apcerējumi.

Poruka rakstīšanas veids bija īpatnējs. Pa laikam viņš neko nerakstīja. Bet tad, uznākot iedvēsmei, ķēra spalvu — un stāsts, tēlojums vai kāds drāmatisks skats bija ļoti ātrā laikā gatavs. Cik daudzreiz viņš vakarā piesēdās klāt, rīt jau sacerējumu nosūtīja redakcijai. Dažreiz gadījās arī tā, ka Poruks ienāca redakcijā, palūdza papīru un spalvu, apsēdās pie kāda galdiņa un turpat uzrakstīja kādu stāstiņu. Kaut ko labot vai gludināt viņš parasti nemēdza. Iedvēsmes brīžos viss viņam viecās kā rotaļājoties, kā pats no sevis, bez kādas piepīšanās. Tā parādījās Poruka talanta spēks.

Viss Poruka dzīves veids bija neparasts: ar ļaudīm viņš satikās samērā maz, dzīvoja stipri vientuļi, izvairīdamies no reālās dzīves skarbumiem, iedziļinādamies skaidrā gara pasaulē. Rīgas sabiedrība viņu maz saprata, nereti par viņu zobojās, kas rakstniekam lika vēl vairāk noslēgties sevī. Poruka uzskats par pasauli, dzīvi un cilvēkiem kļuva arvien drūmāks: viņam dažbrīd likās, ka labam, daiļam, svētam nav vairs pasaulē vietas, ka pasaule visu, kas krietns, vajā, dzīdamās tikai pēc rupjas baudas un naudas.

1902. gadā Poruks apprecējās. Viņa dzīves vieta nu pa laikam bija arī Cēsis un Lāču mājas Cēsu tuvumā. Nu agrākam nemieram pievienojās pastāvīgās rūpes arī par ģimeni. Viņa vājie nervi kļuva vēl vājāki, līdz Poruks sāka nopietni slīmot, viņa gars sāka lūzt.

Sākot ar 1901. gadu, Poruks vairākām lāgām bija gara vājnieku slimnīcā, gan Rīgā, Strenčī, gan arī Tērbatā. Mierīgākos brīžos viņš nodevās rakstniecībai. Arī šinis rakstos bija pamanāmas Poruka lielā gara dzirksteles.

Izvārdzis, nesaprasts un nelaimīgs viņš mūža beigas pavadīja Tērbatas slimnīcā. Tad nāca nāve — 1911. gadā. Viņu paglabāja Cēsu Laučiņu kapos, vēlāk pārveda uz Rīgas Meža kapiem, piedaloties lielam pavadītāju pulkam.

Raksti. Jānis Poruks sarakstījis dzejas, poēmas, stāstus, romānu, lugas un dažādus apcerējumus par rakstniecību, reliģiju un dažādiem citiem jautājumiem.

Dzejas. Poruks sāka dzejot jaunībā, un jau tūlīt viņa dzejas ir savādas, ne tā kā citiem. Viņš nedzejo tautisko dzejnieku garā, viņam nav dzeju par senču reliģiju, par bijušo un atkal gaidāmo brīvību. Tāpat viņam nav dzeju jaunā realisma un sociālisma garā. Poruks dzied par savu dvēseli un viņas sāpēm un mīlestību. Ja arī dzejā nākas citu ko pieminēt, tad tikai tāpēc, lai ar to vēstītu kaut ko par savu dvēseli. Skumja nemiera, sāpju, ilgu, neizprotamu vēlēšanos pilna ir dzejnieka dvēsele. Apkārtējo pasauli viņš nevar iemīlēt, viņš paceļ acis uz zvaigznēm, viņš domā par mūžību, viņam gribētos no sevis noskalot visus zemes putekļus, kļūt tīram un skaidram, un tad kā burvju laiviņā irties debesu augstumā. Labākie brītiņi šinī dzīvē tāpat beidzas ar skumjām, un nav pasaulē pamata, uz kā droši nostāties. Poruks ir neizprotamo dvēseles sāpju un ilgu dzejnieks — romantiķis.

Lai arī Poruks dzejā ieliek visu savu sirdi, savu dvēseli, tomēr šī dzeja ārēji ir tikai vienkārša, sirsnīga, sakustina arī lasītāja gara dzīvi. Arī lasītājam domās jānogrimst savas dvēseles skatīšanās, arī lasītājā mostas ilgas pēc dvēseles skaidrības, pēc visa laba un daļa.

Poruka dzeja ar laiku kļuva stipri daudzpusīga. Tur ir visdziļākie prātojumi, tās pasaules mīklas, ap ko lauza galvu lielākie pasaules domātāji. Un ir atkal dzejas no bērnu dzīves — par zakīti, par kaķīti un miedziņu. Ir šinī dzejā vietas, kas nes vēsti par citu augstāku pasauli, par Dievu, par visa daļuma un labuma dzimteni, un ir atkal dzejas par melna izmisuma pilnu nakti, kad dzejniekam liekas nodzisušas visas zvaigznes, zudusi pēdējā cerība un kājas grimst dubļos.

Mūžīgu pretrunu plosīts, Poruks gāja savu dzejnieka ceļu. Viņa acis vērās augstajās zvaigznēs, bet kājas nespēcīgi streipuloja pa dubļaino dzīves ceļu.

No Poruka dzejām minamas „Es zinu”, „Kad būs as'ras izraudātas”, „Vēlējumies”, „Uz augšu”, „Sāpju spītes”, „Teici to stundu”, „Daļuma mājvieta”, „Tēvijai”, „Pie loga ziemas nakti”, „Rakstnieks”, „Ceļa jūtis”, „Līst klusi”, „Pie līduma”.

Poēmas. Porukam ir vairākas poēmas, kur cilā pa lielākai daļai tās pašas domas un dvēseles pārdzīvojumus, kā jau arī savā liriskā dzejā. Garākā poēma „Zilizana sirds dedze”, no Latvijas senatnes, par mūžīgo daļuma un īstas cilvēciņas meklētāju, kas paliek nesaprasts un vientulis, ko

ļaudis nievā un vajā, kaut gan viņš ļaudīm vēl tikai visu labu. — „Burvju pīpe” — par kādu ļoti bagātu indu jaunekli, kas dodas uz Eiropu laimi meklēt, bet iekļūst lielpilsetas maldu dzīvē, iztērē savus spēkus un naudu, un kā nabags, tikpat savā dvēselē, tāpat arī tukšām kabatām — atgriežas savā dzimtenē. Viņa atziņa, ka pasaulē laimes nav un baudās tā pavisam nav meklējama.

Citas poēmas ir: „Daugava”, „Nebijušais un divi vientuļi” un vēl dažas īsākas.

Stāsti. Poruks sarakstījis daudz stāstu, noveļu, tēlojumu, skiču, fantaziju prōzā. Tur ir gan lauku, gan arī pilsētas dzīve, tur ir vecākā paaudze un arī rakstnieka laika jaunatne, ir tagadne un pagātne, dzimtenes ainas un citu tautu dzīves skati, sastopam šē pelēkās ikdienas dzīves tipus, tāpat kā īstenībā neesošus sapņu tēlus. Satura daudzpusībā Poruks mūsu rakstniecībā nav vēl pārspēts.

Savā dzimtenē jau no bērnības novērotās vecās paaudzes cilvēkus Poruks tēlo stāstos „Sirdsšķīstie ļaudis”, „Kukažiņa”, „Pār drupām un gruvešiem”, „Krusttēvs Dāvis”, „Krustmātes kāzas” un vairākos citos. — „Sirdsšķīstos ļaudis” tēlots kāds lauku saimnieks — Salkšņa tēvs. Viņš ir no vecās hernhūtiešu draudzes, viņa apņemšanās — pildīt Kristus mācības, nedarīt nevienam ļauna, bet gan palīdzēt katram nelaimīgam. Viņa sirdī valda miers un mīlestība, viņa gars nesienas vairs pie zemes priekiem. Dažādi ļaudis izmanto Salkšņa tēvu, iztukšo viņa māju, līdz noved viņu pie nabaga spieķa, bet vecā vīra dvēseles miers ar to nav traucēts. — „Kukažiņa” — labsirdīga vecenīte, kas savā dvēselē neņem nevienu ļaunu domu, viņa visiem vēl tikai labu, katram zina pateikt mīlu vārdu. — Vecais Zemītis „Drupās un gruvešos” nevar vairs izprast jauno pasauli, savā garā viņš dzīvo pagātnē, kad bijuši citādi ļaudis — ar stingribu un ticību. Tagadējā pasaule vecajam vīram liekas kā drupas un gruveši.

Lauku dzīve, lauku ļaudis Poruka bērnībā un jaunībā atrod jauku notēlojumu „Krustmātes kāzās”, „Krusttēvā Dāvī”, tāpat kā daudz citos stāstos. Rakstnieks šē uzbūvē tādas ainas, ka lasītājs visu to redz tikpat gaiši, kā kad savām acīm nupat vēl īstenībā to būtu skatījis.

Bērnību, skolas gadus Poruks tēlo stāstos: „Kauja pie Knipskas”, „Romas atjaunotāji”, „Asaras” u. c. „Kaujā pie Knipskas” redzam lauku skolas dzīvi. Rupjais, bagāts vecāku dēls Buņģis ienīst bālo sapņotāju Cibiņu. Sniega kaujas laikā naidis uzliesmo jō spilgti, Cibiņam saplēš drēbes.

Izsalkumā viņš spēr kādu neapdomīgu soli, pēc kam viņš mežā nosalst. — „Romas atjaunotājos” tāpat lauku skola, šoreiz draudzes skola, kur audzēkņi jau prāvāki zēni. Silenieku Jānis un daži citi krietnākie skolēni nodibina „Romas atjaunotāju” pulciņu, kur solās savā turpmākā mūžā dzīties pēc augstākiem, krietnākiem ideāliem. Citi skolēni viņiem uzbrūk. Cīņā Silenieku Jānis ar skola zobenu nejauši izdūr savam pretiniekam aci. Nu viņam jāatstāj skola un jāpaliek visu mūžu nabadzīgajās tēva mājās. — „Asarās” — redzam ganu zēnu Matīsiņu, kas sapņo un prāto jau par augstām lietām. Viņš grib mācīties, grib tikt visaugstākā skolā, un viņa prātu nodarbina domas par pasaules sāpju cēloņiem. Kāpēc cilvēkam jācieš, kāpēc gan visi cilvēki nevarētu būt labi, lai arī šī dzīve tad būtu laba? Matīsiņš grib izeirst no lauku akmens jauku tēlu, bet šis pats akmens, kad jau iemūrēts mūrī, uzkrīt zēnam un sadragā tam krūtis.

Jaunības gadi, garīgas meklēšanas un maldīšanās gadi tēloti plašā stāstā „Pērļu zvejnieks”. Ansīš Vairogs zvejo pērles Gaujā, lai tiktu pie līdzekļiem, lai varētu iekļūt skolā. Pērļu viņš gan neatrod, bet vērš uz sevi kāda turīga cilvēka uzmanību, kas nu Ansīm palīdz skoloties. Jaunekļa piedzīvojumi Rīgā, pēc tam ārzemēs, iepazīšanās ar mākslu, bet arī tāda paša iepazīšanās ar visādām dvēseles sāpēm dzīves gaitās viņu pārliecina, ka dārgākās pērles nav zvejojamas ne Gaujā, ne arī citur kur ārējā pasaulē, bet gan cilvēka paša dvēselē. Cilvēka dvēselē meklējamas pērles: daiļums, patiesība, mīlestība, dievības atziņa.

Pilsētas dzīve plaši tēlota gan romānā „Rīga”, gan arī veselā rindā stāstu. Šai romānā redzam dažādus cilvēkus. Vecā pilsētnieku paaudze — rūpīgi krājēji, kas izturīgi un saprātīgi būdami, tikuši pie mantas, nu vairs nevar saprasties ar jauno pasauli. Šī romāna galvenā persona — bagātnieku jauneklis Roberts Landens — praktiskam darbam jau nederīgs. Viņš ir te baidu cilvēks, te sapņotājs, meklētājs, kas pats īsti nezina, kas viņam kait, ko viņš vēlas. Tikai viena lieta skaidra: viņš ir nelaimīgs, viņam nav veco cilvēku izturības.

Mākslinieku pasaulē mūs ievada stāsts „Vecais mūzikants”. Viņš visu mūžu ziedojis savai mākslai, palicis neprecējies, bez ģimenes, viens pats pasaulē. Nu viņam sāk spēki zust, mākslai viņš kļūst nederīgs, bet cita nekā pasaulē nav, kam piekerties.

Vairāki Poruka stāsti mūs noved Latvijas pagātnē — kara un mēra laikos, vairāki — svešās zemēs, Indijā, Spānijā un ci-

tur. Dažos mēs redzam notikumus neatkarīgi no laika un vietas. Ir gabali, kur ieliktas vairāk tikai kādas domas un fantazijas.

Lugas. Poruks sarakstījis vairākus drāmatiskus darbus, no kuriem lielākais — „Hernhūtieši”. Tur saduras jaunie laiki ar vecajiem. Jaunie laudis, lai uzceltu fabriku un lai iegūtu labu vietu ķieģeļu māla rakšanai — nojauc veco brāļu draudzes saiešanas namu. Tomēr no tādas veco svētumu postīšanas maz labuma arī jaunajiem. — No citiem drāmatiskiem darbiem jāpiemin „Napolēona nāve”, kas rāda Poruka spējas labi iejusties sev tik tālos un svešos cilvēkos.

Nozīme. Poruka nozīme latviešu rakstniecībā ļoti liela. Jau viņa jaunības gadi rāda, ka Poruks to, ko citi viņa biedri nepamana, izjūt un ilgojas pēc tā, kam citi paliek auksti un vienaldzīgi. Poruks jau tad bija īpatnējs, jūtīgs, ar skatu sevī iegrimis cilvēks. Nepieķerdamies ārējam, Poruks cēla augšā garīgas vērtības, dvēselē noslēptos daļumus, modināja ilgas pēc laba, daļa, dievišķa, lika nojaust, ka cilvēkam nav jāapmierinās ar tuvējo un rokām tveramo, bet jādzīvo dziļāku dzīvi. Poruks teica, ka cilvēks ir dalībnieks pie visuma. Savas dzejas un stāstus viņš rakstīja ātri, dažreiz tur pamezdam grumbulus, bet ieliktais saturs bija vienmēr cēls, daļš, oriģināls. Viņš dzejoja un stāstīja par visu, kas cilvēku sāpina un priecina. Viņš rakstniecību darīja brīvu, rādīja, ka rakstniekam nav vienpusīgi jāpieķeras tam vai citam virzienam, bet ka viņa uzdevums — dzejot par visu, kas cilvēcisks, un dzejot tā, lai ilgas celtos pēc dievišķā, un augstākā, ko cilvēks spēj nojaust. Poruks vispirmā kārtā bija romantiķis, bet arī citi jaunradīšanas veidi viņam nebija sveši.

Andrievs Niedra.

Biografiskas ziņas. Andrievs Niedra dzimis 1871. gadā, Vidzemē, Tīrzas pagastā, saimnieka dēls. Viņš mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā un Rīgas pilsētas ģimnazijā, pēc kam Jelgavā nolīcis abiturienta eksāmenu, iestājies Tērbatas universitātē un studējis teoloģiju. Stu-

dijas pa laikam pārtraucis, darbojies kā mājskolotājs, lai ie-

Andrievs Niedra.

gūtu līdzekļus studiju turpināšanai. Jau zēna gados Niedra sācis mēģināties rakstniecībā. Īpašu slavu viņš ieguva vēlāk ar romānu „Liduma dūmos”. Niedra darbojies arī kā redaktors, izdeva kādu laiku „Austrumu”. Pēc 1905. g. revolūcijas pieņēma mācītāja vietu Matīšos, pēc tam Kalsnavā. Latvijas valsts dibināšanas laikā ņēma aktīvu dalību politikā, draudzējās ar vāciešiem, kam sekoja bēgšana, pēc kam apcietinājums un izraidīšana uz ārzemēm. Andrievs Niedra pašlaik dzīvo Vācijā, nodarbojamies kā mācītājs un rakstnieks.

Raksti. Andrievs Niedra rakstījis dzejas, romānus, stāstus, humoreskas, lugas, apcerējumus par

rakstniekiem un rakstniecību un par dažādiem sadzīves un politikas jautājumiem.

Dzejas. Niedram nav daudz dzeju, bet laba daļa no tām pārgājušas tautā, īpaši „Gaujas malā” (Dažu skaistu ziedu). To panākusi Niedras vienkāršā, bet izteiksmīgā un gleznu bagātā valoda un saturs, kas nav sevišķi sarežģīts un īpatnējs. Niedra dzied par mīlestību, par ilgām pēc mīla drauga, pēc savām mājām, kur nejustos vairs svešumā; viņa dzejā sēras par zudušo jaunību, par pazaudēto draugu un dzimteni. Niedras dzeja viegli iespiežas atmiņā. — No pārējām dzejām vēl atzīmējamās: „Jaunībai”, „Jau aiz kalniem”, „Sieva”, „Uz māju ejot”.

Stāsti un romāni. No dailprōzas darbiem ievērojamākie: romāni „Liduma dūmos” un „Kad mēness dilst”, jaunlaiku pasaka „Zemnieka dēls”, stāsts „Skaidra sirds”, „Pēteris Salna”, drāma „Zeme”.

„Kad mēness dilst” — vēsturisks romāns, norisinās tad, kad pār Vidzemi pārstaigāja dažādi sveši kara pulki un

sākās poļu valdības laiks. Jauns Vidzemes muižnieks, kas studē Vācijā, nāk atpakaļ un sāk piedalīties šejienes notikumos. Tā redzam dažādas pagātnes ainas. „Kad mēness dilst” bija pirmais ievērojamais vēsturiskais romāns mūsu rakstniecībā.

Jaunlaiku pasakā „Zemnieka dēlā” Niedra grib rādīt latviešu censoņa likteni, nemierīgu meklētāju, kas aiziet pasaulē meklēt patiesību, meklēt atbildi tirdošam jautājumam: kāpēc pasaulē tik daudz pretrunu, kāpēc pasaulē nav laimes bez nelaimes? Kāpēc gan viens bagāts, bet otrs turpat nabags, kāpēc viens laimīgs, bet otrs mirkst sāpju asarās? Atbildi meklēdams, viņš satiek dažādos cilvēkus, redz dzīvi te no vienas, te atkal no otras puses. Viena un tā pati lieta sagādā vienam ciešanas, bet otram prieku. Kāpēc pasaulē nav laimes bez nelaimes? Mācītājs viņam atbild: tāpēc, ka cilvēks atkritis no Dieva. Dabas zinātnieks jau citādi: tāpēc, ka cilvēks atkāpies no dabas. Bet sociālists vēl citādi: tāpēc, ka cilvēks atkritis no cilvēka, tāpēc, ka cilvēks izsūc un vajā cilvēku. No daudzajām atbildēm, no raibajām pasaules ainām Zemnieka dēls apmulst, sāk raust mantu, paliek bagāts, apprec augsts kārtas sievu, aizmirst savu pienākumu pret vecākiem un mirst.

„Skaidra sirds” rāda, ka uz nozieguma pamata nav dibināma laime, ka lielus darbus var veikt tikai ar skaidru sirdi. Pagasta vecākais bija piesavinājies pagasta naudu un par to izskolojis savu dēlu un palīdzējis vēl kādam citam tikt uz priekšu. Vēlāk noziegumu atklāj šis pats dēls, kas beidzis tieslietu studijas, un nelaime nāk pār visiem, lai arī tiesa vainīgajam noilguma dēļ neko nevar darīt.

„Pēteris Salna” — drūms stāsts par nemiera posmiem mūsu dzimtenē, kur tad tik grūti izšķirt, kurš cilvēks brīvības cīnītājs un varonis, un kurš atkal noziedznieks un paša labuma meklētājs.

Ievērojams drāmatiskais darbs ir „Zeme”. Inženieris Akmens grib mazināt bezzemnieku postu, grib aizkavēt viņu aizklīšanu svešumā un saplūšanu pilsētā, viņš grib tiem gādāt savu kaktiņu, savu stūrīti zemes. Tanī nolūkā viņš gan ar darbu, gan arī ar viltu iegūst muižas zemi, upurēdams savu labo slavu, savu mīlestību, pat savu vecāku mieru. Kad nu tomēr izrādās, ka bezzemniekiem šī zeme nav vajadzīga, jo viņi savu kaktiņu uzlūko kā brīvības traucēkli, tad Akmens sajūk prātā un iet nāvē.

Līduma dūmos. Pats lielākais un ievērojamākais Niedras darbs tomēr ir viņa romāns „Līduma dūmos”.

Vecajam Strautmalim trīs dēli: viens izstudējis par teo-

logu, otrais par inženieri, bet trešais palicis mājās, kas jau iekritušas tik dziļi parādos, ka nenāk pārdošanā tikai muižnieka īpaša aprēķina dēļ. Šiem trim brāļiem Strautmaļiem katram sava loma tālākos notikumos. Viņiem pretī stājas Raudupes muižas īpašnieks Zandens, kas ir gudrs, skaists un viltīgs vīrs. Teologs pūlas pacelt zemnieku pašapziņu, pūlas apkarot muižnieka ļauno rīcību tiklības ziņā, kas rāvusji postā jau daudz zemnieku jaunavu. Inženieris labi pārdomātiem projektiem stājas pie fabrikas celšanas, meža pirkšanas, kas ar laiku varētu arī pāris apkārtējās muižas nodot viņa rokās. Un trešais brālis nīst muižnieku kā savas līgavas pavedēju un slimības murgos nodedzina muižas kūtis. Cīņa iedegas visā karstumā. Zandens izsviež veco Strautmali no mājām, pūlas, lai teologs nedabūtu vietu un lai Strautmaļa fabrika bankrotētu. Darbībā iejaucas arī daudz citu personu, gan laucinieki, gan arī pilsētnieki — bankieri, augļotāji, dziedātājas. Cīņā uzvar Strautmali.

Romānā „Līduma dūmos” Niedra vispirms grib rādīt saimniecisko un garīgo cīņu, kas turpināja norisināties mūsu lauku dzīvē. Jaunā latviešu intelligence, atbalstīdamās uz mazgruntniecību, cerēja panākt uzvaru. Lai uzvaru panāktu — rakstnieks ieteica darbu, biedrošanos, pieķeršanos savai dzimtenei, tikumisku spēku, vecāku uzupurēšanos savu bērnu labā. Romānā tēlotās personas šā vai tā izsaka Niedras pārliecību. Vecais Strautmalis tik ļoti saaudzis ar savām mājām, ka ārpus tām viņš nevar vairs zaļot; bet savu bērnu labā viņš tomēr šīs mājas ir upurējis. Inženieris Strautmanis tik fanatisks darba cilvēks, ka savam darbam var upurēt visu — godu un mīlestību. Un biedrošanās vajadzīga, lai mazgruntnieku spēkus nesakautu atsevišķi viņu stiprais pretinieks — muižnieks.

Romāna stils vispārī nemot dzīvības pilns, sparīgs, kaut arī dažā vietā vēl daudz patosa un manāma arī garīgo rakstu ietekme. Niedras valodā daudz tēlošanas līdzekļu.

Nozīme. Niedra ieguva tautas vairākuma naidu ar savu politiku, ar savu pieslēšanos vāciešiem. Tomēr kā rakstnieks viņš joprojām svarīga parādība mūsu literatūrā. Viņš pirmais pēc jaunās strāvas kosmopolītisma sāka plaši un pārliecinoši runāt par mūsu nacionālo īpatnību un šīs īpatnības aizstāvēšanu. Savos daiļdarbos viņš rādīja saimniecisko un garīgo sadursmi, kas notiek

starp vāciešiem un latviešiem. Viņš runāja par privātīpašuma lielo nozīmi mūsu tautas tagadējā un turpmākā liktenī, viņš sludināja pieķēršanos zemei un ģimenei — kā visa spēka avotam. Viņa tēlošanas līdzekļi spēcīgi, lai arī ne viscaur izkopti.

Jānis Purapuķe.

1864. — 1902.

Dzīves gaita. Jānis Purapuķe dzimis 1864. gadā, Zemgalē, Līndes - Birzgales draudzē. Viņa vecāki bija kalpu laudis, kas pūlējās ar čaklību un taupību tikt uz augšu. Nežēlodami grūti pelnīto naudiņu, viņi sūtīja dēlu skolotāju seminārā. Šo mācības iestādi nobeidzis, Purapuķe jau no 1884. gada strādāja kā skolotājs, papriekšu Plavīnās, tad Skrīveros. Arī rakstniecībā viņš jau agri sāka darboties, sacerēdams labu skaitu humoresku, kur attēloja savus novērojumus dzīvē, bieži vien aizķerdams arī kalpu, pusgraudnieku un rentnieku dzīvi, ko viņš labi pazina. Kā rakstnieks viņš kļuva plašāk pazīstams ar 1889. gadā iespiesto stāstu no Lietuvas dzīves: „Leišu svētbilžu griezējs“. Ar leišu dzīvi un dabu rakstnieks bija iepazinies ciemodamies pie radiem Lietuvā. Arvienu ļoti daudz strādādams, gan skolā, gan arī rakstniecībā, naktis nēmdams palīgā, Purapuķe iekrāja prāvu summiņu naudas, nopirka aizkraukliešos lauku mājas, ilgojās kļūt neatkarīgs un sasniegt to, ko nebija sasnieguši viņa vecāki — kalpi. Tomēr veselība ātri gāja uz leju. Skolotāja darbu vajadzēja atstāt un pāriet uz savām lauku mājām. Tur Purapuķe nomira ar diloni 1902. gadā.

Raksti. Purapuķe rakstījis stāstus, humoreskas, dzejas, lugas, apcerējumus.

Visievērojamākie ir viņa stāsti. Pirmais, kas Purapuķes vārdu darīja plašāk pazīstamu, bija stāsts no leišu dzīves: „Leišu svētbilžu griezējs“. Tur nabadzīga zemnieka zēns jau ganos iedams pūlas iz-

J. Purapuķe.

griezt dažādus tēlus. Nemitīgi censdamies, pārvarēdams visādas grūtības, viņš beidzot panāk savus nodomus: tiek par ievērojamu mākslinieku.

Vecās muižas dzīvi rāda stāsts „Spieķis un divi suņi”. Aitu gans Ansītis visu mūžu pavadījis pie sava ganāmā pulka. Viņš pazist katru lopiņu, viņš zina katra vajadzību. Kad Ansītis jau vairs, un kad kungi sadomā aitas pārdot — arī ganu atlaiž. Nu visa viņa manta — spieķis un divi suņi.

Purapuķe rakstīja stāstus, kur viņš apkaņoja tādas parādības mūsu dzīvē, kam viņš nevarēja piekrist, ko viņš uzlūkoja par postu nesošām. Tā viņš nostājās pret sociālismu, pret sieviešu emancipāciju, pret latviešu izceļošanu no savas dzimtenes.

„Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes”. Šis ir pats ievērojamākais no Purapuķes stāstiem. Tur tēlots latviešu zemnieka, latviešu lidumnieka, jaunsaimnieka, lauku censonā liktenis. Kalpa vīrs Zelmenis un viņa sieva, abi strādīgi cilvēki, dabū no kunga atļauju apmesties Vilka tīrelī, neiekoptā zemē un ietaisīt tur mājas. Ar milzīgām grūtībām, bet ar apbrīnojamu neatlaidību un izturību viņi tur pūlās gadu no gada, spītēdami gan neražām, gan dažādām nelaimēm, līdz uzceļ ēkas, līdz iekopj zemi. Un mūža beigās Zelmenis ir jau viens no labākajiem, turīgākajiem saimniekiem pagastā. Viņš skolo savu dēlu. Tikai, diemžēl, jaunajai paaudzei vairs nav tās izturības, kas bija vecajiem.

Šis stāsts kādreiz gribēja aizkavēt latviešu zemnieka vieglprātīgo skriešanu uz pilsētu vai svešumā. Bet viņa nozīme izrādījās plašākā, viņš noder arī tagad, kā mūsu daudzo jaunsaimnieku dzīves stāsts. Arī tagad tūkstošiem cilvēku tāpat apmetas uz klajas noras, cēla un vēl tagad ceļ mājas, iekopj tīrumus un plavas, stāda dārzus, iegroza pavisam no jauna visu savu dzīvi.

Purapuķe vēlējās lasītājiem iedvest pārliecību, cik svarīga lieta zemnieka dzīvē un visā mūsu tautas liktenī ir — zeme, pašu zeme. Viņš rakstīja: „Zeme ir svēta! — un neviens patiesi krietns cilvēks neies ar viņu bojā. Kas esi tu bez zemes? — kā bērns bez tēva un mātes, tekulis un bēgulis; tev nepieder pat tas gaiss, ko tu ieelpo, ūdens, ar ko tu savas slāpes dzēs. Vai tāds var runāt par dzimteni, par tēviju? Dzimtene ir cita īpašums, un tēvija ir nezināmā kapa vietīņa. Visi pasaules dārgumi nav tikdaudz vērts, kā apziņa, ka tev ir sava dzimtene, sava tēvija, sava pastāvīga mājas vieta; ka tev ir zināms, kurā kaktiņā tu uzkārsi šūpoli, kurā stūrī tev izraks mūža bedri...”

Tā Purapuķes nopelns ir — latviešu tuvināšanās savai zemei, tās apziņas stiprināšanās, ka visas mūsu tautas stiprais pamats — zeme, ko pierādīja kara laika notikumi un ko par jaunu apstiprināja lielā zemes reforma, kas simtiem un tūkstošiem atdeva to zemi atpakaļ, kas bija pa gadu simteniem un arī tik netaisnā kārtā atrauta. Purapuķe — jaunsaimnieka likteņa labākais izpratējs un tēlotājs.

Valdis.

Biogrāfiskas ziņas. Valdis, istā vārdā Voldemārs Zālītis, dzimis 1865. gadā, Vidzemē, Sausnejas muižā, kur viņa tēvs bija par dārznieku.. Mācījās viņš Baltijas skolotāju seminārā, to nobeidza ar uzziāvu. Nostrādājis kādu gadu par skolotāju, viņš devās uz Viļņas skolotāju institūtu, to nobeidza 1890. gadā. Pēc tam viņš pārnāca uz Rīgu, pieņēma skolotāja vietu, palikdams šinī pašā darbības laukā ilgus gadus.

Kā rakstnieks Valdis tika plašāk pazīstams ar tēlojumiem „Staburaga bērni” un ar dzejām „Sirdsdomas”. Abas šīs grāmatas iznāca 1895. gadā.

Raksti. Valža dzejas („Sirds domas”) rakstītas vienkāršā, skaidrā valodā, visvairāk bez atskaņām. Tur redzam dabas ainas, paša dzejnieka pārdomas, mīlestības vēstis, arī dažu skumju akordu. Minēsim dzejas: „Vakars”, „Pār laukiem pavasaris laižas”, „Mudrīte”, „Atkal tēvijā”.

Kādus trīsdesmit gadus pēc dzejas grāmatas „Sirds domas” — parādījās jauns ļoti plašs dzejojums „Juris Brasa”. Še atrodam dzejnieka jaunības atmiņas, tā laika sadzīves centienus, skaistus dabas apdziedājumus, cilvēku raksturojumus. Dzejas valodā tik garu stāstu tomēr pagrūti lasīt, un lasot — daļa no satura nemanot paslid mums garām.

Daudz lasīta Valža grāmata „Staburaga bērni”. Še nu ir atmiņas, kas krājušās paša dzīvē un kas stāstītas, rādot lasītājam divus zēnus — dārznieka dēlu Janci un muižas saimnieces dēlu Mārci. Daugavas krasta tuvumā dzīvodami, viņi arvienu ir upes krastā. Te atveras lasītāja acu priekšā pievilcīgas dabas ainavas, un reizē ar laiku mainās arī šo ainavu raksturs. Pavasari — iet ledus, vasarā ūdens žilbina acis, rudenos vilpi melni un nikni, bet ziemā — arī līdzens sniega lauks. Tāpat vakarā citādi un no rīta atkal citādi, te sapņaini, te jau dzīvības spīrgtumā dzirkstoši.

Šie divi zēni — pavada veselu gadu kopā. Viņi redz muižas dzīvi, muižas ļaudis, viņiem nav sveši arī kaimiņu zemnieki. Tāpat arī pašiem zēniem gadās visādi piedzīvojumi, gan bēdīgi, gan arī jautri.

Valža „Staburaga bērni” bija pirmā ievērojamā grāmata, kas veltīta tieši bērnu dzīvei. Viņai vēl nav tā plastiskuma, kas Jaunsudrabiņa vai Plūdona bērības atmiņās, bet viņai ir citas īpašības — sirsnīgs maigums, spēja idzīlīnāties bērna dvēselē.

Valdis.

A. Saulietis.

Biografiskās ziņas. Saulietis — istā vārdā Augusts Plikausis — dzimis 1869. g., Vidzemē, Grašu pagasta Sauliešos. Viņa vecāki — šo māju saimnieki — vienkārši, godīgi, strādīgi lauku cilvēki, viņu dzīvē vēl liels svars tikpat vecajām latviešu

A. Saulietis.

parašām, tāpat arī kristīgai ticībai. Dēla šūpulis vēl karājās rijas kambarī, jo dzīvojamā ēka ar riju bija vēl zem viena jumta.

Mazais Augusts audzināts stingri. No rītiem vienmēr bijis jāceļas noteiktā laikā augšā, kārtīgi jānomazgājas, jāsaģērbjas, jānoskaista rīta lūgšana, un tikai tad dabūjis brokastu.

Paaugot lielākam, viņa darbs: vasarā ganos, ziemā — pagasta skolā. Ganos iedams viņš jau tuvu iedraudzējas ar tēvu māju apkārtnes jauko dabu. Katrs kociņš viņam kļuvis mīļš. Nekur citur viņam nav liesies jaukāk kā dzimtenē.

Pēc skolas sākās darbs tēva mājās — tīrumā, pļavā, mežā — kā jau parasts lauku dzīvē.

Šad un tad aiziedams uz skolu pēc grāmatām, satikdamies ar skolotājiem, Augusts apņēmās arī pats kādreiz tikt par skolotāju. Sāka nu viņš atkal mācīties, iestājāsursos Valmierā, kas sagatavoja jaunekļus skolotāja eksāmenam, un drīz vien panāca savu nolūku. Pabijis par palīgu citur, viņš 1892. gadā dabūja skolotāja vietu dzimtenes pagastā.

Ap šo pašu laiku sākās arī viņa rakstnieka darbs. Savus sacerējumus viņš parakstīja ar Saulieša vārdu.

Gribēdams redzēt svešas zemes, Saulietis 1900. gadā aizbrauca uz Kaukazu, bet jau drīz atgriezās Latvijā un dabūja vietu Jelgavā. Ap šo laiku viņš jau bija ticis pazīstams kā labs lauku dzīves tēlotājs. Tas nu rakstnieku pamudina citu darbu mest pie malas, atgriezties tēva mājās un nodoties tikai rakstīšanai. Tomēr Rīga vilka uz savu pusi, Saulietis gribēja būt vairāk plašākas jaunlaiku kultūras atmosfērā, tāpēc pārcēlās uz Rīgu, blakus rakstniecībai nedaudz darbodamies arī skolās — kā latviešu valodas un rakstniecības skolotājs.

Kara laika sākumā Saulietis apmetas atkal savās dzimtenes mājās. Lauku dzīvi un lauku ļaudis iemīlojis jau no bērnības, viņš šai dzīvei palika tuvu arī turpmāk. Viņam likās, ka mūsu tautas stiprums meklējams zemnieku šķirā. Saulietis nomira 1933. g. un apglabāts dzimtenē.

Raksti. Saulietis sarakstījis dzejas, stāstus, romānu, lugas, apceres par citiem rakstniekiem un par mūsu gara kultūru.

Dzejas. Saulieša pirmā dzeju grāmata iznāca jau 1897. g. un saucās „Meža šalkas”. Tur jūtama paša dzejnieka sirdsvaloda. Viņš stāsta par dzimtenes dabu, pats par savu vientulību, par dvēseles sāpēm. Tur ir arī dziļa līdzjūtība cietējiem — bāra bērnam, aizšautam putniņam mežā, aizlauztam kokam, samītam puķu ziedam. Vispārējā noskaņa drūma un vienmuļīga.

Kad vēlāk Saulieša dzejas jau lielākā skaitā iznāca atsevišķos krājumiņos, tad jau paši šo grāmatiņu nosaukumi liecināja par saturu: „Klusās dienas”, „Dzeltēnās lapas”, „Pa melnu nakti”, „Sniega laukos”, „Te un tāli”, „Tālas vēstis”.

Stāsti. Saulietis sarakstījis ļoti daudz stāstu, noveļu, tēlojumu, skiču. Še meklējams pats vērtīgākais viņa rakstos.

Pats pirmais Saulieša stāsts „Aiz sniega un tumsas” jau rāda ceļu, kādu ies rakstnieks. Tur ir par bārenīti Anniņu, kas ziemas svētku naktī viena pati brien pa sniegu, iet pa tumsu, lai apciemotu savu slimo draudzenīti. Viņa naktī tikko nenomaldās, bet tai otrajai meitiņai ar savu apciemojumu un dāvanaiņām — saldina mūža pēdējos brīžus. — Tā tad še ir par cietējiem, par līdzjūtīgām sirdīm, par pasaules aukstumu un arī par svētku brīžiem pasaulē un cilvēku sirdīs.

No Saulieša stāstu pulka kā ievērojamākos pieminēsim šādus:

„Nelaieme”. Nabadzīgais pusgraudnieks Krauklis brauc peļņā vest tirgotājam linus uz staciju. Vezumu viņam uzkrāuj

palielu, bet zirdziņš vājš, ceļš aizputināts. Mokās lopinš, mokās pats Krauklis, bet uz priekšu tiek lēnām. Tad kādā slīpākā vietā vezums gāžas, norauj arī sasvīdušo, nogurušo zirdziņu līdz, kur tas arī beidzas. Nabaga Krauklim jāatgriežas mājās tukšām rokām.

„Soda diena“. Ganu zēnam Pēterīšam, kas palicis bārenis, krusttēvs šad un tad iedod kādas kapeikas. Puisēns par sakrāto naudu domā nopirkt krietnas grāmatas. Tanīs pašās mājās piemeties arī kāds dzērājs amatnieks, tas paņem Pēterīša naudu un nodzer. Bet kad vainīgajam jau drīz tuvojas nāves stunda, tad izdarītais noziegums viņam visvairāk sāp, tā ir viņa „soda diena“.

„Purvā“. Jaunais saimnieks Liepa, centīgs un godīgs cilvēks, pūlas, lai nosusinātu purvu, lai iekoptu saimniecību. Viņš varētu tuvējās upes krastā uzcelt dzirnavas, ja kaimiņš pārdotu gabalu no pretējā krasta. Kaimiņš to solās bet prasa, lai Liepa kādā lietā nepatiesi liecina. Te nu jaunais saimnieks ilgi mokās un šaubās, līdz patiesība viņa sirdī uzvar, viņš nepatiesi neliecinās, lai arī būtu jāatsakās no sava jaukā nodoma. Nu viņam ap sirdi paliek atkal viegli.

„Kalējs Indriķis“. Centīgais lauku amatnieks Indriķis dzīvo klusu, bet jauku dzīvi. Viņš labi strādā, viņš lasa un mēcās, viņš klusībā mīl kādu krietnu jaunavu un pabalsta savu radnieku Valdi, kas jau studē. Pie Indriķa atbrauc ciemā šis students, bet izrādās jau stipri samaitāts, sāk arī te iet sliktus ceļus, tā izpostīdams arī Indriķa laimi un iedzīdams to bez laika kapā.

„No rīta“. Jaunais saimnieks padevies slinkumam un vieglai dzīvei. Tikai redzēdams savu rentnieku centības un čaklības pilno dzīvi, sāk atmosties un atgriezties pareizā dzīves un darba ceļā.

Par romānu jau nosaukts kāds garāks stāsts „Varavīksne“. Tur jau ir arī par pilsētas dzīvi, par kāda intelligenta un smalkjūtīga cilvēka lielo vientulību, jo apkārt viņam cilvēki, kas alkst tikai seklu prieku un dzenas pēc naudas.

Lugas. Saulietis rakstījis gan drāmas, gan arī joku lugas.

„Pret ziemeliem“. Tēloti laucinieki un pilsētnieki, vecā un jaunā paaudze. Kad lauku māju saimnieks mirst, pilsētas radinieki grib izputināt mājas, tās pārdot. Tam stājas pretī vecā māte, aizstāvēdama ģimenes vecu veco mītni kā lielu svētumu.

Tāpat arī drāmā „Jēkabs Saltups“ — cīņa notiek ap lauku mājām. Pēc tēva nāves Jēkabs pamet labu vietu pilsētā un atgriežas tēva mājās, lauku dzīvē, lai glābtu šo

mīlo vietīņu no izputināšanas, no nokļūšanas svešās rokās. Jēkaba, tāpat kā daudz citu Saulieša stāstu un lugu varoņu atziņa ir, ka tēvu tēvu sēta, dzimtenes mājas sargājamas un glabājamas kā paša acs pierē.

Drāmai „Kēniņš Zauls” viela ņemta no Bībeles. Pie šī darba rakstnieks strādājis ilgu laiku, tur centies ielikt savas atziņas par cilvēku un pasauli.

Saulietis nonācis pie nesatricināmas atziņas, ka latviešu tautas drošais, stiprais pamats ir — lauki. Kamēr būs miesīgi un garīgi stipra un vesela zemnieku šķira, kamēr viņa turēsies pie savas zemes — latviešu tauta zels, lai arī lielas bēdas un briesmas ietu pāri. Bet tiklīdz viņa atlaistos no zemes, vai arī ja šī šķira sāktu drupt, tad nebūs vairs labi. Pil-sētnieks pēc viņa uzskata savu dzīvi dibinājis uz irstošas smilts.

Un lauku dzīvē rakstniekam garā vistuvāka vecā paaudze. Tur viņš atrod vēl stingrus raksturus, stingrus darba un citus tikumus, tur viņš meklē arī jūtīgas, nebojātas sirdis, dziļas dvēseles.

Nozīme. Saulietis jau ar savu dzīvi apliecinājis rakstos sludināto pieķeršanos lauku dzīvei. Viņš apmeties savā tēvu tēvu sētā, tanī vietīnā, kur dzimis un audzis un mācījies visu labu. — Dzejās viņš visvairāk paudis dvēseles klusos brīžus — vientulību, sāpes, ilgas, tad arī pakavējies pie dabas, daudz dzejojis par mežu un ziemu; dziedājis arī par sirdsskaidrību un dievišķajiem gaismas stariem, kas brīžam iespīd arī cilvēka sirdī. — Stāstos un lugās viņš tēlojis un rādījis visvairāk lauku dzīvi, ar sevišķu mīlestību piegriezdamies šā vai tā pie malas nostumtiem — nabadzīgiem, netaisni apspiestiem, rupjās dzīves apvainotiem, vientuļiem, klusiem sapņotājiem, sirdsskaidrības meklētājiem. No vienas puses — viņš turpina Apsīšu Jēkaba darbu, bet no otras — tuvojas arī Porukam. Viņa rakstīšanas veids reāls, bet ar dziļu sirsniību apdvests.

Anna Brigadere.

1861.—1933.

Biografiskas ziņas. Anna Brigadere dzimusi 1861. gadā, Zemgalē, Kalnamuižas pagasta Ballās. Viņas tēvs —

strādnieks un amatnieks — vasaras mēnešos gājis pie saimnieka par kalpu, bet ziemā — nodarbojies kā audējs. Tēvs bijis kluss, allaž darbā nogrimis cilvēks, bet viņa seja vienmēr likusies apskaidrota no kādas iekšējas gaismas. Viņa pārliecība starp citu bijusi, ka nāks laiks, kad visi, kas gribēs — dabūs zemi, kur sev pajumti celt. Viņa vecāki un brāļi bijuši saimnieki. — Un māte — vairāk praktiskas dabas, bet arī liela dziedātāja un pasaku teicēja. Viņa zinājusi arī dažādus nostāstus no senlaiku dzīves.

Brigaderu dzīves vieta vairākkārt mainījusies. Ilgākus

Anna Brigadere.

gadus viņi dzīvojuši Ilēnu mājās, kur tad mazā Anna arī saņēmusi savas bērības spīgtākos iespaidus, kas pēc tam neizdzēšami palikuši viņas dvēselē visu mūžu. Ilēni bija skaistā vietā. Vēlāk rakstniecei licies, ka apvidus ap šīm mājām ir pats jaukākais pasaulē. Un vispār — to laiku dzīves ikdienība atmiņās viņai kļuvusi par daļu dzeju.

Dzīves vietai mainoties, Annai bija izdevība iepazīties ar dažādiem cilvēkiem un dažādiem apstākļiem. Tā krājās tie bagātīgie novērojumi, kas vēlāk atrada vietu viņas stāstos no tautas dzīves.

Audzinašana Brigaderu ģimenē bijusi ļoti stingra un vecajā dievbijības garā. Tāpēc arī pirmās grāmatas, kas viņai nākušas rokā, bijuši — svētie raksti. Arī vasarā, ganos iedama, viņa ņēmusi grāmatu līdz. Ziemā, kad tēvs sācis

aust, Annai vajadzējis palīdzēt dzijas tīt.

Tad sākās skolas gaitas. Kad Annai bija tikai desmit gadu, nomira tēvs, un ģimene pārcēlās uz Jelgavu, kur ve-

cākā māsa pelnījās ar šūšanu. Annai pilsēta neesot patikusi, viņas domas traukušās atpakaļ lauku dzīvē. Tikai patikams pārsteigums nu bijis pilsētā redzētā teātra izrāde, kas atstājusi meitenē neizdzēšamu iespaidu, it kā iepriekš vēstot, ka arī viņa reiz kļūs par ievērojamu drāmatisku rakstnieci.

Drīz vien Brigaderu ģimene pāriet dzīvot uz *Ventspili*. Te nu rodas atkal jauni iespaidi, te Anna ierauga pirmoreiz arī jūru. Viņa čakli mācās un gatavojas mājskolotājas eksāmenam un ar lasīšanu steidzas paplašināt savu izglītību.

Un tad sākas dzīve plašākā pasaulē, kādu laiciņu Krievijā, pēc tam Rīgā. Še viņa iestājas paidagōgiskosursos, noliek vajadzīgos eksāmenus.

Mājskolotājas darbā viņai pagājusi laba daļa no mūža. Pa laikam viņai ļoti daudz darba, jo sava pienākuma pildīšanai viņa pieķeras ar visu sirdi. Viņai, tāpat kā tēvam, darbs ir tikpat kā kalpošana Dievam. Tikai vakaros, kad kļūst brīva, viņa var ķerties pie grāmatām, var lasīt un mācīties.

Savu pirmo stāstu „Slimnīcā” viņa sarakstījusi gulēdama slimnīcā un tikai pēc ilgāka laika to nosūtījusi „Baltijas Vēstnesim”, kur tas iespiests. Šim stāstam nu sekoja citi. Viņa bija kļuvusi par rakstnieci, kaut gan jaunībā vairāk sapņoja par dziedāšanu.

Annas Brigaderes brālis bija ievērojams aktieris. Šis apstāklis sevišķi pamudināja arī māsu piegriezt vērību skatuvei. Tā jau 1901. g. Anna Brigadere laiž klajā savu pirmo drāmu „Atkalredzēšanās”. Ar pasaku lugu „Sprīdītis” (1904.) viņa iegūst lielus panākumus un ar saviem turpmākiem drāmatiskiem darbiem tos vēl vairāk nostiprina.

Mūža pēdējā cēlienā Anna Brigadere dzīvoja Rīgā, tikai pa vasaras mēnešiem izbraukdama uz savām mājām Sprīdīšiem, kas atrodas Zemgalē, viņas dzimtenē. Aizgāja veļu valstī 1933. g. 25. jūnijā, paglabāta Rīgas Meža kapos.

Raksti. Anna Brigadere sarakstījusi dzejas, poēmas, stāstus, tēlojumus, romānu, drāmas un komēdijas, apceres par mūsu dzīvi.

Dzejas. Brigaderes dzejas iznākušas divās grāmatās: „Dzejas” un „Paismus”. Galvenie motīvi tur ir daba, mīlestība, dzimtene. Ar lielu sirsnību, ar jūtu bagātību viņa tuvojusies visam, kas labs un daiļš mūsu dzimtenē un tautā. Īpašu ievēribu pelna viņas patriotiskā lirika, kas radusies mūsu tautas nelaimes un arī jaunu pasākumu gados. Tur jāatminas bēgļu dienas, kad bija jāatstāj dzimtās vietas un savs darbs, tur kara šausmas, kas brāžas pāri, bet tur arī Latvijas valsts dibināšana un tās aizstāvēšana pret ieņaidnie-

kiem. Dziļa, varena dzimtenes mīlestība staro no Brigaderes dzejas.

No poēmām pirmā vietā jāliek „Spēka dēls“, kur apstrādāta latviešu pasaku viela.

Stāsti. Brigadere sarakstījusi daudz stāstu, kas pilda vairākus sējumus. Sievietes dvēseles īpatnības raksturojumi tur arvienu ir vai paši galvenie. Tā „Mare“ — stāsts-pasaka par pašaizliedzīgu mīlestību. Lai mīlotam cilvēkam nolīdzinātu ceļu, lai palīdzētu viņam sasniegt savus ideālus, viņa spēj atteikties no visa, uzpurēt sevi. Pat tad, kad mīlais viņu jau aizmirsis un kritis postā, viņas mīlestība nav mazinājusies. Mare uzņemas visas ciešanas, līdz atrod atkal viņa, mīlētā cilvēka, dvēseli.

Plašāki darbi trīs grāmatas — atmiņu tēlojumi: „Dievs, Daba, Darbs“, „Skarbos vējos“ un „Akmeņu sprostā“, bez tam romāns „Kvēlošā lokā“.

„Dievs, Daba, Darbs“ — jau ar savu nosaukumu liecina, par ko tur būs runa. Atminēdamās savu bērnību, viņa atceras arī kaut ko neizsakāmi dailu un svētu, kas staro gan no saules, gan no vecāku mīlestības, gan jūtams augam arī pašas jaunajā sirsniņā. Vai tur nerunāja arī Dievs? Un tad dzimtenes daba, tad darbs, kas cilvēku vienmēr pavadija kā liels un svēts pienākums. Tagad to atminoties — bijušais kļuvis kā skaista pasaka. Šinīs pievilcīgajos tēlojumos mēs redzam ne tikai pašas rakstnieces bērnību, bet arī tā laika lauku dzīvi Zemgalē, lauku ļaudis, lauku darbu. Viss norit stingrā kārtībā, posms pēc posmiņa, svētdiena pēc darba nedēļas, aukstā ziema pēc auglīgās vasaras.

Spēcīgos vilcienos sarakstīta otrā grāmata — „Skarbos vējos“, kur redzam nākošo rakstnieci kā gani, tad kā skolnieci. Nu jau viņa apzinīgi vēro dzīvi un izjūt tās skarbos vējus, īpaši sava mīlā tēva nāvi. — Trešajā grāmatā — „Akmeņu sprostā“ redzam viņas aiziešanu pilsētā un pilsētas dzīves ainas.

Romāns „Kvēlošā lokā“ — galvenā kārtā rāda latviešu tautas pārdzīvojumus pēdējos gadu desmitos. Tur jaunatne, kas iedama pilsētu skolās jau nokļūst dažādos ļaudīs, pieķeras dažādām idejām. Tad 1905. gada notikumi, karš, Latvijas valsts dibināšana un aizstāvēšana. Šinī laikā, šādos apstākļos darbojas romāna galvenās personas, īsti virišķīgais Arvis un cēli sievišķīgā Vaida. Te rakstnieces pētījošais skats iesniedzies dziļi jo dziļi cilvēka dvēselē. Šis skats pamanijs, ka vīrieša gara pasaule atšķiras no sievietes gara pa-

sauļes, un ka viņi viens otru papildina, stiprina, mudina uz cilvēciski jauku un labu.

Lugas. Brigadere rakstījusi sadzīves lugas — drāmas un komēdijas, rakstījusi arī tādus drāmatiskus darbus, kur izmantota pasaku viela. Šīs pēdējās ieguvušas vislielāko ievēribu.

"Sprīdītis". Mazais Sprīdītis aiziet pasaulē naudu rakt — laimi meklēt. Viņš drošsirdīgs, izpalīdzīgs cietējiem, tāpat kā muļķītis trešais brālis pasakās. Viņam rodas dažādi palīgi, viņam nāk rokā visādi pārdabiski līdzekļi — stabulīte, ko pūšot katram jādanco un citi. Kad nu Sprīdītis pasaulē daudz ko panācis — bagātību, varu, slavu, pašu ķēniņa meitu — viņš tomēr nav apmierināts. Viņš atgriežas dzimtenē, pie savējiem, un tikai te atkal jūtas laimīgs. Ko pasaule un manta nevarēja sniegt, to dod savējie un mīlestība.

"Maija un Paija". Drāmatiska pasaļa par čaklo, labo sērdienīti un slinko, ļauno mātes meitu. Paija visādi spīdzina Maiju. Kad nu pēdējai jādodas pazemē, tā ar savu krietnumu iemanto visur mīlestību un kā augstu algu — paša Dieviņa padomu visās lietās. Un gribētu to pašu panākt arī Paija, bet ar savu nekrietno izturēšanos — iemanto tikai jaunus ienaidniekus un bēdas. Tā krietnums mums tuvina šo pasauli un viņu sauli, bet ļaunums sirdī — cilvēkam sagādā tikai postu.

Plašākais un arī citādi ievērojamākais Brigaderes drāmatiskais darbs ir **"Princese Gundega un karalis Brusubārda"**. Še par pamatu ņemta pasaka par lepo ķēniņa meitu, kas atraida visus preciniekus, arī vareno karali Brusubārdu. Beidzot ķēniņš Gundegu atdod kroplajam nabagam Mārim par sievu. Sākumā Gundega ar riebumu vērsās nost, bet tad pamazām vien mācās pazīt Māra krietnās dvēseles un gara īpatnības un beidzot nonāk tik tālu, ka piemirst nabaga nejauko izskatu un redz tik viņa cildeno dvēseli un gatava savu dzīvību atdot par viņu. Izrādās, ka Māris ir tas pats agrāk atraidītais karalis Brusubārda, ko ļauns burvis pārvērtis nabagā; apburto varētu atpestīt sieviete, kas gribētu par viņu atdot savu dzīvību. Nu darbība tiešām nonākusi pie tā, ka Gundega ar mieru uzpurēties Māra dēļ. Burvība zūd, Māris atkal ir varenaļs Brusubārda, un Gundega kļūst par karalieni. Tā mīlestība ubaga būdu atkal pārvērta par ķēniņa pili.

Tagadnes intelligentas sievietes dvēseli rāda drāma **"Ilga"**. Šī sieviete ilgojas dzīves drauga, bet nevar tādu atrast, jo nevienā vīrietī viņa neatrod visas vēlamās īpašības; vienam būtu laba tāda īpašība (gudrs), bet trūkst citas (dvē-

seles skaidrības), citam atkal jaunības brašums, bet nav jūtu dziļuma. Neapmierināta, dzīves plosīta Ilga aiziet bojā.

Vēl citas lugas: „Ausma“, „Ceļa jūtīs“, „Pie latviešu miljonāra“, „Raudupiete“, „Hetēras mantojums“, „Lielais loms“, „Pastari“, „Karaliene Jāna“ (dedzīgs latviska patriotisma aplicinājums) u. c.

Nozīme. Annas Brigaderes dzejā, stāstos un lugās atklājas latviešu sievietes dvēseles daļums un dziļums. Viņa turpina vērpt to pašu pavedienu, ko iesākuši jau mūsu senči savās pasakās un dziesmās. Arī valoda viņai dzidri latviska. Tā Anna Brigadere kļūst par ievērojamu nacionālu rakstnieci. Dažas viņas lugas skaitāmas pie pašām labākām mūsu rakstniecībā. — Ja Aspazijas dzeju mēs varētu pielīdzināt uguns liesmai un vētrai, tad Brigaderes darbi — kā siltas ziedoņa vēsmas, kas modina zemi un maigiem pieskārieniem atver ziedu pumpurus saulei un dzīvībai.

Jānis Jaunsudrabiņš.

Biografiskas ziņas. Jānis Jaunsudrabiņš dzimis 1877. g., Zemgalē (Augškurzemē), Neretas pagasta Krodziņos. Viņa tēvs — kalpa cilvēks, nomira pajauns, kad dēlam bija tikai nepilni trīs gadi. Jāniš palika mātes apgādībā. Sākās trūkuma pilnas dienas. Māte vēlāk teikusi, ka viņas Jānis tanīs gados vairāk tikai ar maizi un ūdeni izvilktis.

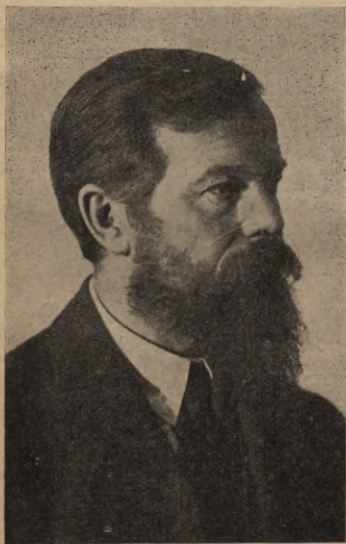
Atraitne ar dēlu apmetās Neretas Riekstiņos. Tur tad arī piedzīvots tas, kas vēlāk pa daļai tēlots „Baltajā grāmatā“. Šinīs tēlojumos minētā „mūsmāja“ ir šie Riekstiņi — dabas jaukumu ziņā nabadzīgs stūrītis. Zēnam ar dzīvu iedomāšanās spēju apkārtnē tomēr izskatījusies bagāta un jauka.

Kad Jānis paaudzies un iemācījies lasīt, viņam paticies ziemas vakaros saimes istabā citiem šo to lasīt priekšā. Gadījušās visādas grāmatas. Bet vēl jo jaukāka lieta bijusi tā, ka šādos ziemas vakaros daudz stāstītas visādas pasakas. Viņu mājās bijis kāds Jorģis, kam pasaku nekad neaptrūcis. Tuvojies jau pavasaris, bet viņam vēl arvienu bijis ko stāstīt. Jāniš klausījies un pēc tam mēģinājis to pašu vārdu pa vārdam atstāstīt.

Un tad — ganu gaitas, kad vasaras šajās naktīs nevar izgulēties, bet pa dienvienu laiku vai nu kaut kas jāpastrādā saimniecei, vai arī jāskrien ar citiem zēniem. Dažreiz no rīta kājas jau bijušas apautas, kad tikai izdevies kaut cik acis atvērt. Bet ganos stipri jāpiesargās, ka neaizmieg, tad visa vasaras peļņa var būt pagalam. Rudeņos gadās citas nelaimes — lietūs dienās lieliska izsalšanās. Dažā rītā vajadzējis ielīst slapjās drēbēs un tad drebēt visu cauru dienu.

Pagasta skolā Jānim! veikusies zīmēšana. Rakstīja jau arī dzejas un pat veselu lugu, kas saukusies „Meža zagļu prieki un bēdas”. Viņš pats līdz ar saviem draugiem šo lugu arī izrādījuši.

Ar dažu radu palīdzību Jānis varēja iziet Vecsātu zemkopības skolu. Paplānā pārtika, grūtais darbs, skolas stingrā kārtība tikai

J. Jaunsudrabiņš.

norūdīja jaunekļa spēkus. Pēc diviem gadiem viņš ir jau praktiskā lauksaimniecības darbā, papriekš Laukumuižā, pēc tam Smukās. Viņu nu sauc arī par muižkungu. Šinī darbā viņš sabija tikai divus gadus.

Un tad pamostas no jauna dzīve — zīmēt, gleznot un rakstīt. Nēmdams par paraugu žurnālos iespīestās gleznu reprodukcijas, viņš taisa savas bildes. Pametis lauksaimniecību, Jaunsudrabiņš ar mazu krājumiņu kabatā 1899. gadā dodas uz Rīgu un iestājas Blūma mākslas skolā. Še pirmie gadi viņam atkal jo grūti, skolas naudu un arī pārtiku vajadzēja nopelnīt pašam. Vajadzēja mitināties pagraba dzīvoklī, dažu dienu bija

jāpārtiek ar dažām kapeikām. Ap 1905. gadu Jaunsudrabiņš

jau atkal tik tālu ticis, ka var laiciņu pabūt ārzemēs un papildināties savā mākslā.

Jau nākošā gadā viņš sāk čakli arī rakstīt, ir neilgu laiku par žurnāla vadītāju. Viņa sacerējumi allaž dažādīga rakstura: dzejas, tēlojumi, stāsti, lugas, apcerējumi par mākslu. Pirmais lielākais darbs ir „Vēja ziedi“, tam seko luga „Tragēdija“, stāsts „Aija“, līdz ar savas „Baltās grāmatas“ mazajiem, bet pēc skaita daudzajiem tēlojumiem viņš iegūst vispārēju ievēribu.

Pēc kara atgriezies Latvijā, Jaunsudrabiņš joprojām darbojas divās nozarēs: rakstniecībā un glezniecībā. Vasara viņam paiet Pļaviņās, bet ziemai nākot — viņš pārceļas uz Rīgu.

Raksti. Jānis Jaunsudrabiņš sarakstījis stāstus, tēlojumus, romānus, lugas, dzejas, apcerējumus, atmiņas.

Stāsti. Jau pirmajos daiļprōzas darbos — stāstīšos, tēlojumos — Jaunsudrabiņš parādās kā vērotājs, gleznotājs un smalkjūtīgs dzejnieks. Daži mazāki gabaliņi ir kā dzejas prōzā („Kolorēti zīmējumi“). Stāstos redzam lauku dzīvi, dažādu spilgtākus momentus tā vai cita cilvēka liktenī. Stāsti sakopoti grāmatās: „Krītošās zvaigznes“, „Plūdi un atplūdi“, „Mani draugi“ u. c.

Lielāki daiļprōzas darbi jau ir: „Vēja ziedi“ — jaunības sapņu un pirmās mīlestības stāsts. Jauno dvēseļu pārdzīvojumi nemanot saaužas ar dabas parādību gleznainām ainām par vienu kopēju stāstu. — Vēl ievērojamāka ir Aijas triloģija, kas sastāv no trim stāstiem, kur vienas un tās pašas galvenās personas. Šie stāsti ir: „Aija“, „Atbalss“ un „Zieme“. Šinī triloģijā Jaunsudrabiņš ielicis savus novērojumus lauku dzīvē un savas atziņas par cilvēka likteni, kas dažreiz nekādi nav izprotams. Aija pirmajā daļā vēl tikai ganu meita, otrā jau ziedoša jaunava, trešā — sieva. Un Jānis, gan redzēdams Aijas rakstura ļaunās īpašības, tomēr netiek no viņas valā, viņu likteni savienotī, līdz tragisks gadījums stāstu patvarīgi izbeidz. Stāsta gaitā redzam iauku dzīvi Augškurzemē, redzam cilvēkus augam, priecējamies un novīstam. Un pats stāstījums vienkāršs, tēlojums — gaiši skatāms. Lēnām vien mūsu acū priekšā atveras izskats pār kādu dzimtenes stūrīti un viņa ļaudīm.

Cik Jaunsudrabiņš mīl dabu, un kā viņš to pazīst — būdams gleznotājs un nepārspējams makšķernieks — to rāda nelielā, bet skaistā grāmatiņa „Ar makšķeri“. Te daba

visuvisādos veidos — cik dažāda, cik daudzkrāsaina, simtveidīga.

Romānā „Nā ves de ja” tēlotas pilsoņu kara šausmas, kas plosījās ar sevišķu niknumu Kaukazā, ko dabūja novērot arī Jaunsudrabiņš.

Apmērā liels romāns ir „Jaunsaimnieks un velns”, kas rāda jaunsaimnieka darbu uz piešķirtā zemes gabala, ceļot ēkas, iekopjot laukus, iegrozoties jaunajā dzīvē. Še arī skaistas dabas ainavas.

Visplašāk pazīstamā Jaunsudrabiņa grāmata tomēr ir viņa „Baltā grāmata” — šie simts tēlojumi vārdos un līnijās, jo grāmatu pats autors arī illūstrējis. Arī zīmējumi darināti bērnu gaumē, tā ka ļoti labi pieskan tēlojumu saturam un noskaņojumam.

„Baltajā grāmatā” — Jaunsudrabiņa bērība. Protams, nav jau tur viss norakstīts no īstenības, nav viscaur tikai tiešām notikušais. Rakstnieks daudz ko piedomājis klāt, fantāzijā bijušo pārdzīvojis tā, lai iznāktu patīkami un saistoši. Tomēr pašā pamatā — bērības dienu piedzīvojumi, novērojumi un no vecākiem ļaudīm dzirdēti nostāsti. „Baltās grāmatas” simts tēlojumos atdzīvojas tā laika un tā apvida lauku dzīve, protams, pa daļai bērna acīm skatīta. Kas tik tur nav, kādi tik tur nav tēlojumu varoņi: gan pats Jancis, kalpu laužu zēns, gan saimnieku Jānis, tad arī citi māju ļaudis, kaimiņi, amatnieki, žīdi, skolas biedri, ubagi, māju lopi un kustoņi, pat visādi nedzīvi priekšmeti, beidzot — iedomās iztēlotas būtnes — spoki un ķēmi un pasaku varoņi. Ar vārdu sakot — viss, kas lauku zēna dzīvē varēja gadīties. Un viss tas saaužas nemanot vien kopā par lielu, plašu, īpatnēji skatītu dzīves tēlojumu, par tādu bērības dienu eposu. Valoda, tēlošanas paņēmieni, raksturojumi, atstāstījumi, prātojumi — šie kļuvuši vēl skaidrāki, vienkāršāki, objektīvāki, un pasaule gaišāka un mīlāka.

Lugas. Jaunsudrabiņš rakstījis gan nopietnas, bet vēl jo vairāk joku lugas. Jauna mākslinieka traģēdija redzama lugā, kas taisni tā arī nosaukta „Traģēdija”. Dzīve un arī paša rakstura dažas īpatnības neļauj piepildīties jaunā mākslinieka daļajiem sapņiem. — Nelieli, bet tiešām traģiski skati ir: „Pirmais sniegs” un „Dzīvās un nedzīvās puķes”. — Joku lugas jau ir „Ansīs Auns”, „Zvēru didītāja”, „Jo plīks, jo traks”, pa daļai „Invalids un Ralla” u. c., kas daudz izrādītas, gan Rīgas, gan arī lauku teātros.

Bērnu luga „Sapnis saulītē”.

Citi raksti. Kā saistošs stāsts lasāma Jaunsudrabiņa autobiogrāfija „Mana dzīve”. Še nu redzam, kā nabaga atraitnes dēļ sitas uz priekšu un beidzot panāk to, ka kļūst par ievērojamu, visā tautā pazīstamu rakstnieku un gleznotāju. — No citiem rakstiem vēl mināmi kara laika uzzīmējumi, piemēram grāmatā „Kaukazs”. Tie ir interesanti laikmeta dokumenti, lai arī vairāk vēsta par svešām zemēm.

Nozīme. Jaunsudrabiņš viens no mūsulativiskākiem rakstniekiem. Sveša ietekme ne satura izvēlē, ne dzīves izpratnē, ne arī valodā nav jūtama. Tāpat kā mūsu gara mantās, arī Jaunsudrabiņa rakstos daudz gaismas, daudz baltas krāsas, liels dvēseles miers un brīžam arī apskaidrotas laimes mirkļi. Netiekdamiem ne sevišķa plašuma, ne dziļuma, viņš mums patīkams savā gaišajā latviskajā pasaules atspulgā.

Kārlis Skalbe.

Biografiskas ziņas. Kārlis Skalbe dzimis 1879. gadā, Vidzemē, Vecpiebalgas Incēnu kalēja mājinā. Viņa tēvs, kalējs pēc amata, dzīvoja paša celtā mājinā, Alauksta ezera tuvumā. Garām gāja lielceļš, un uz otru pusi bija mežiņš. Tēvs bijis liels grāmatnieks, miris, kad Kārlim nācis astotais gads. Māte — vienkārša dzīves priecīga, labsirdīga, arī laba dziedātāja. Viņa savā mūžā bija pieredzējusi visādus grūtumus, bet sirsniņu un prieku nezaudēja.

Skalbes dzimtenē daudz skaistu dabas ainavu — kalnāji, ezeri. No augstākām vietām atveras ļoti plašs un pievilcīgs skats.

Lai gan Skalbe auga nabadzībā, tomēr atmiņā viņam bērība likās bijusi bezgala jauka. Īpaši ganu laiks patīcis: tad varēja vienkārši būt dabā, varēja taisīt svilpes, varēja dziedāt un kļūst pilnā kaktā, varēja kurināt uguni, vērot mākoņus un visādas dabas parādības. Dzirdētās dziesmas viņš viegli patur atmiņā, un drīz arī pats mēģina dzejot, šīs savas dziesmas vispirms uzrakstīdams uz bērza tāss.

Skola turpretī viņam tā nav patīkusi, jo tur nebija ne tā plašuma, ne arī tās brīvības. Tikai vakaros, kad skolēnu gu-

K. Skalbe.

lamistabā nodzēsta uguns, un zēni sākuši stāstīt pasakas — arī Kārlis it kā atdzīvojies.

Izgājis pagasta skolu, Kārlis iestājas vietējā draudzes skolā. Še mācījās vairāki citi centīgi jaunekļi, kas sapņoja par lielām lietām nākotnē. Viens otrs no viņiem aizgāja uz citām augstākām skolām. Arī Kārlis visādi izdomājās. Viņam gribējies tikt par jūrnieku vai virsnieku.

Kad no tādām lietām nekas neiznāca, Skalbe sāka meklēt darbu: bija par kalpu pie saimnieka, par vēršu dzinēju miesniekam, par kolportieri, par skrīvera palīgu. Nu jau varēja turpināt mācīšanos, piespiedās pie grāmatām un nolika tautskolotāja eksāmenu.

Skolotāja darbā Skalbe jūtas vairāk apmierināts, viņam rodas sirsnīgas attiecības ar bērniem, ja tikai nebijusi tā laika krieviskā programma.

Ap šo laiku Skalbe raksta dzejas, mēģina arī kādu stāstu. „Cietumnieka sapņi” un „Kad ābeles zied” viņa pirmās dzeju grāmatas. Ar tām un tāpat ar jaunlaiku pasaku „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties” viņš tiek pazīstams plašāk. Rakstniecības pazinēji nu sāk cildināt viņa dzejnieka talantu. Un pats rakstnieks nu var jau piegriezties tikai literatūrai un tai ziedot savus spēkus.

Kad 1905. gadā tika brīvāki laiki, Rīgā sāka iznākt jauns žurnāls „Kāvi”. Skalbe bija viņa redaktors. Par dažiem tur ievietotiem rakstiem krievu valdība viņu sāka vajāt. Skalbe aizbrauca uz ārzemēm. Ilgas pēc dzimtenes tomēr bija stiprākas un atdzina atpakaļ. Bez Latvijas un savas mīļās tautas viņš nevarēja dzīvot. Pēc dažiem gadiem viņu tomēr sauca

pie atbildības. Savā nebrīvības laikā Skalbe sarakstīja skaistās grāmatas „Sirds un saule” un „Ziemas pasakas”.

Kaŗa laikos viņš kā laikraksta korespondents apceļo tās vietas, kas kaujas lauka tuvumā, un viņa rakstos kvēlo dziļa dzimtenes mīlestība, sāpes par tautas ciešanām un postu, bet nekad nenodzieist arī ticība Latvijas nākotnei. Grāmatā „Daugavas vilņi” daudz skaistu dziesmu, veltītu latviešu strēlniekiem. Skalbe savā dzejā kā pravietis sludināja Latvijas valsts tapšanu. Un kad nu valsts bija nodibinājusies, viņš ņēma arī aktīvu dalību šinī valsts darbā, bija kādu laiku likumdošanas iestādē — Satversmes sapulcē, pēc tam Saeimā. Tagad dzīvo Rīgā kā rakstnieks.

Raksti. Kārlis Skalbe sarakstījis daudz dzeju, daudz pasaku, labu tiesu stāstu, tēlojumu un dažādu apcerējumu.

Dzejas. Pirmais Skalbes dzeju krājumiņš „Cietumnieka sapņi” iznāca 1902. gadā, pēc pāra gadiem tam sekoja otrais — „Kad ābeles zied”. Skalbes dzeja bija savāda nemiera pilna. Šī pasaule un šī dzīve dzejniekam likās tik šaura kā cietums, viņš ilgojās pēc kā jauna un pēc nezināma tāluma. Šādam romantiskam nemieram pievienojās, isti otrā grāmata, tas revolūcionārais gars, kas aizrāvis arī Skalbi. Izteiksmē, valodā Skalbes dzeja jau šē bij vienkārša, latviska, lasītāju pievilka ar atklātu, vaļsirdīgu sirsnību.

Pēc revolūcijas Skalbes dzeja kļuva drūmāka un tumšāka, pielija pilna dažreiz neizprotamām sāpēm. Šī laika grāmatas ir „Zemes dūmos”, „Veļu laikā”, „Ēmigranta dziesmas”. Šis bija dzejnieka dekadentiskais laiks.

Bet tad Skalbe atkal sāka atgriezties pie gaismas, kļuva skaidrāks un mierīgāks. Tikai sabiedriski revolūcionāro domu un noskaņu taur vairs nebija, bet gan jaunas atziņas — ka cilvēka lielākā manta ir — paša sirds miers un gaišums un saule — saule kā mūžības un dabas labais gars. Dzejniekam likās, ka pasaulē pats jaukākais — sapņi un teikas, jo kas gan cits spētu arī parasto ikdienu pārvērst par brīnumu pasauli. Šī laikmeta dzeju krājumi tāpēc arī nosaukti: „Sirds un saule” (1910.) un „Sapņi un teikas”.

Pienāca kaŗš ar savu postu, ar bēgļu bariem, ar latviešu strēlnieku pulku nodibināšanos, ar jaunu revolūciju un Latvijas valsts nodibināšanos. Skalbe kļuva par jūtīgāko, labāko tautas bēdu, nemiera, tāpat arī ilgu un nākotnes sapņu dzejnieku. Dzimtenes mīlestība, latvisks patriotisms nu ir tā svētā uguns, ko Skalbe iededzis savā dzejā, un kas silda salā nosalušās sirdis un aicina tos, kas apmaldījušies svešos laudīs uz dzimteni. Tāda grāmata ir „Daugavas vilņi”.

Tad nāk pēdējais posms. Lielie notikumi garām. Nu arī dzejnieks atgriežas atkal vairāk un vairāk sevī, pie savas sirds un saules, pie sapņiem un teikām. Jaunākās dzeju grāmatas ir „Pēclaiķā“, „Vakara ugunis“ un „Zāles dvaša“. Skalbe parādās atkal kā brīnišķīgs romantiķis, kā Poruka gara radnieks, tikai ar savu maigo, kluso, vairāk idillisko dzejnieka dabu.

No Skalbes dzejām minamas „Sila pulkstenīši“, „Sirds un saule“, „Sniegs“, „Būt nabagam“, „Rīts“, „Tēvzemes bēdas“, „Jānītis bajārs“, „Seno latviešu sētā“, „Meža krodziņš“, „Mana dziesma“.

Pasakas. Jau 1905. gadam tuvojoties, Skalbe sarakstīja simbolistisku pasaku „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties“. Jauns jūrnieks atstāj tēva mājas un dodas zināmā pasaulē; viņš grib redzēt Ziemeļmeitu, par ko dzirdētas tik daudz pasakas un ko redzēt ilgojas krietnākie jauneklī. Jūras plašumā maldīdamies, viņš nonāk miera un pieticības zemē, kur dzīvo tauta — mierīga un garā kūtra, un paši cilvēki tur mīksti, apaļi un miegaini. Debesis šē ir zemas, ar roku var aizsniegt. Jauno jūrnieku šē saņem ļoti mīļi, viņam piesola skaistāko jaunavu par sievu, bet viņam šē nepatīk, viņa gars nav apmierināts. Sapnī parādās pati Ziemeļmeita, ņem viņu aiz rokas un izrāda debesis un izskaidro dažādas parādības. Pamodies, jaunais jūrnieks sāk skaļi aicināt, lai mostos ļaudis, jo pasaule nav tik šaura, kā šē izliekas. Par to viņu izraida no tās zemes laukā.

Skaistā valodā, neparasti svaigos tēlojumos sarakstītai pasakai bija arī cita nozīme; dzejnieks zobojās par mūsu dzīves šaurību un par cilvēku miegaino pieticību un apmierināšanos ar seklām baudām.

Vēlākos gados Skalbe sarakstījis daudz pasaku, kas vairs negrib tā asi dzelt un zoboties, bet kas vairāk tuvojas istajām tautas pasakām. Vēlu Skalbe bieži vien ņem gan no latviešu, gan arī cittautiešu pasakām, gan arī raksta pilnīgi patstāvīgi. Saturs tomēr vienmēr it kā pilnīgi jauns un izteiksme vienmēr īpatnēja un dzejiska. Skalbes pasakas iznākušas grāmatās: „Ziemas pasakas“, „Pasaka par vecāko dēlu“, „Manu bērnības dienu mēnesis“ un „Mātes leģenda“. Šīs pasakas gan nav tik vienkāršas un skaidras kā tautas pasakas, tomēr viņām ir īsts pasaku gars. Viņas ap lasītāju rada īpašu teiksmainu pasauli un gluži nemanot, kā rotaļājoties, mūs apdāvina ar jaunām domām un izjūtām.

No Skalbes pasaku lielā pulka minēsim „Kaķīša dzirnavas“, „Sarkangalvīte“, „Ūsiņš“, „Milzis“, „Jūras vārava“,

„Bendes meitiņa“, „Pasaka par vērdu“, „Karaļa krāsnkuris“, „Nabaga bramīns“ u. c.

Stāsti. Pirmais lielākais Skalbes stāsts bija „Skaņas no tāļumiem“ (1902.). Te tas pats romantiskais nemiers, kas pirmajos dzejoļos. Skrīvera palīgam Upītim gribas nokļūt dienvidos, viņš pamet vietu, grib doties ceļā, bet nekur jau netiek, par lētu naudu pirtās kurpes sašķīst jau pirmajā dienā.

No citiem stāstiem kā labākos minēsim „Pīlītes“, „Miesnieks“, „Mazgātāja“, „Namiņš zem vītolīem“. Dažos stāstos ļoti jauki stāstītas bērnības dienu atmiņas, piemēram „Manu bērnības dienu mēnesis“. Dažs cits stāsts tuvojas pasakām.

Citi raksti. Kara gados Skalbe daudz ceļoja, apmeklējams gan Kurzemi, gan Latgali, gan arī citas malas. Savus novērojumus un pārdomas viņš uzrakstījis, un tā radās grāmatas, kas tik labi vēsta par tiem laikiem, par tā laika bēdām un cērībām. Dažs no šiem aprakstiem un tēlojumiem gribot negribot jāpieskaita jau stāstiem un pasakām, jo Skalbe visu redz tik savādi un gaiši, ierauga to, ko cits nebūtu pamanījis. Šādas grāmatas ir: „Kurzemē“, „Sarkanās lapas“, „Atspīdumi“ u. c.

Nozīme. Kārlis Skalbe ievērojams tagadnes lirīķis un mākslīgo pasaku rakstnieks. Kā jau īsts dzejnieks, viņš parastajā ikdienā atrod dzeju, šo pašu pelēko vienmuļību pārvērsdams par citu pasauli — dzejas saules apmirdzētu. Skalberomantiķis, dzejnieks, kas padots jūtu un sapņu varai. Viņš — stipri nacionāls tikpat savā gara virzienā, kā arī izteiksmē, viņš — patriotisks dzejnieks, jo vienmēr jūtīgi atsaucies visām tautas ciešanām un tāpat arī priekam, un garā skatījis tālāko un augstāko.

Fricis Bārda.

1880.—1919.

Dzīves gaita. Fricis Bārda dzimis 1880. gadā, Vidzemē, Pociema pagasta Rumbiņās. Viņa tēvs, šo māju saimnieks, bija pagastā ievērojams vīrs. Enerģisks, vienmēr mozs, prātīgs dažādus amatus, bijis par pagasta vecāko, pildījis arī citādus sabiedriskus pienākumus. Pazinēji viņu saukuši par lauku filozofu un dzejnieku. Būdams liels daiļuma cienītājs, viņš arī mājas apkārtnes dabu pārveidojis, stādījis bērzu bir-

zītes, sējis un audzinājis jaunus mežus, iekopis jauku augļu dārzu. Jaunībā būdams bezzemnieks, viņš nopircis Rumbiņas, un pāris gadu desmitos šo māju izskats un apkārtnē jau bija tāda, ka ne pazīt nevarēja. Agrākās vienmuļības vietā nu šē bija viena no jaukākām mūsu dzimtenes vietinām. — Māte viņam bija klusākas, lēnākas dabas.

Fricim vislabāk patika baltie bērzi, šie brīnumskaistie koki viņa tēva audzētās birzītēs. Vēlāk, būdams svešumā, viņš arvienu atminējās dzimtenes bērzus. Viņam tad likās, ka balti zaļajās bērzu birzītēs palikusi daļa no dvēseles. Un no gada laikiem viņam bijis vismīļāks pavasaris, kad dabā sākuši mosties jauni neizprotami spēki.

Pirmā skola Fricim bija turpat Pociema pagastā. Mācījies labi, tomēr vēl lielāku ievēribu viņš ieguvis ar savu krietno uzvešanos. Bārdas Fricim vienmēr bijusi visgodīgākā skolēna slava. Turpmākās mācības viņš ieguvis Umurgas draudzes skolā un Limbažu pilsētas skolā.

Astonpadsmit gadu vecumā Frici tēvs aizveda uz dzelzceļa staciju, lai nu brauc uz skolotāju

semināru Rīgā, Torņkalnā. Tā viņš nokļuva mūsu galvas pilsētā.

Semināra laikā jau skaidri kļuvusi redzama Bārdas garīgā daba. Viņš — kluss jauneklis, vairāk sevī noslēdzies, draugus un skaļākus priekus meklē maz, vairāk pieķeras grāmatām. Vaļas brīžos viņu parasti redzēja vai nu pie klavierēm, vai arī semināra priedēs ar grāmatu rokā, savās domās un sapņos nogrimušu. Šinī laikā viņš lasa ne tikai daiļliterātūru, bet arī prātnieciska satura rakstus. Un kad citi jaunekļi tanīs gados visvairāk runājuši un interesējušies par sabiedriskiem jau-

Fr. Bārda.

tājumiem, tur Bārda jau semināra laikā izteicis vēlēšanos studēt teoloģiju.

Šinīs gados Bārda sācis arī dzejot, tikai šos savus mēģinājumus kautrīgi slēpis. Gan audzēkņu žurnālā ievietots arī kāds viņa sacerējums, bet bez paraksta. Viņa biedri domājuši, ka no Bārdas ar laiku iznāksot vairāk filozofs nekā dzejnieks.

Pirmā vieta Bārdam gadījās Rīgas tuvumā Katlakalna draudzes skolotājam par palīgu. Ar vietu viņš bijis apmierināts, jo daba šē patīkama, lauku klusums, bet arī Rīga viegli sasniedzama. Tas palīdzēja viņam uzmanīgi sekot mūsu rakstniecības un mākslas dzīvei (mūzikai, glezniecībai). Šinī laikā viņš daudz laika ziedo vijoles un ērģeļu spēlēšanai. Arī dziedātāju kori viņš vadījis. Skolēnu teātrim viņš saraksta ludziņas, piemēram viena tāda vēlāk arī iespiesta un saucas „Mežmeitu gūsteknis”.

Vispāri ņemot, Katlakalna laiks (1901.—1905.) Bārdam pagāja klusu. Sabiedriskā dzīvē viņš piedalījās ļoti maz. Un kad tuvojās 1905. gada revolūcija, viņš aizbrauca uz Tērbatu, lai tur noliktu abiturienta eksāmenu un lai pēc tam iestātos augstskolā. Nemieru dēļ augstskola uz kādu laiku bija slēgta, un no eksāmena arī nekas neiznāca.

Revolūcijas kustībā Bārda neņēma dalību. Viņš to nosodīja kā neapdomīgu soli, kas taisni nevainīgajiem sagādāšot visvairāk ciešanu. Svarīgāka par ārējiem notikumiem viņam likās cilvēka dvēseles dzīve.

1906. gada sākumā Bārda aizbrauca uz Vīni un iestājās turienes universitātes filozofiskajā fakultātē kā brīvklausītājs. Nu garīgu atziņu izslāpušais jauneklis sāka smelt no bagātīgajiem avotiem, kas atvērās šinī vecajā kultūras pilsētā. Universitātē viņš klausījās lekcijas, daudz lasīja par tiem pašiem jautājumiem, apmeklēja mākslas iestādes, izbrauca iepazīties ar pilsētas apkārtni, cik nu to atļāva līdzekļi. Sprototams, viņam vajadzēja ievērot taupību, tāpēc arī uzturs bija plāns. Kādā izbraucienā uz kalniem viņam acis it kā atvērušās, un nu tikai pamanījis, ka miesas spēki draud galīgi izsīkt. Pēc tam viņam bija pat slimnīcā jāpavada kāds laiks.

Vīnes laiks Bārdas dzīvē svētīgs. Tur viņš pārbaudīja savus spēkus, galīgi nobrieda, ieguva līdzsvaru un pašapziņu un — pēc gada atgriezās dzimtenē. Līdzekļi viņam neatļāva ilgāk uzturēties pilsētā, kur izdevumi bija lieli, bet par ienākumiem nebij ko domāt.

Šinī laikā Bārdas literāriskā darbība kļūst kupla, bez dzejoļiem viņš laiž klajā tēlojumus, prātnieciskus apcerējumus, grāmatu kritikas. Atgrieždamies Rīgā, Bārda ilgojas

tikai mazliet veselāks klūt. Īsti vesels cilvēks drīz kļūstot materiālists, piemirstot dvēseles dzīvi, paliekot rupjāks. Tāds viņš nevēlējās būt.

Rīgā Bārdam gadījās piemērots darbs: dažas stundas kādā vidusskolā, pasniedzot latviešu valodu un literātūru, tad — žurnāla „Stari” vadība. Šinī laikā viņš lasīja dažus publiskus priekšlasījumus par romantismu, kas bija svarīgs notikums latviešu gara dzīvē un saistīja inteliģences uzmanību.

Pirmā dzeju grāmata „Zemes dēls” iznāca 1911. gadā. Līdz ar to viņš bija pieskaitāms mūsu labākiem dzejniekiem.

Dzimtenes māju un turienes dabas pievilkti, Bārda rūpējās, lai tiktu pie savas īpašas mājiņas — skaistas bērzu birzs tuvumā. Šī vēlēšanās piepildījās, jau kara sākumā šī celtnē bija gatava. Pa viņa mājas logiem redzama apkārtnes pievilcīgā, dažādīgā daba.

Kara gados dzīve palika nemierīgāka. Arī Bārda pa laikam tika dzīvojis gan savā mājā, gan arī Valmierā — darboties skolas druvā.

Latvijas valsts dibināšanas laikā viņš atgriezās Rīgā. Vāģība tomēr pieņēmas, līdz 1919. gada 13. martā Fricis Bārda nomira. Viņu paglabāja Umurgas kapsētā.

Raksti. Fricis Bārda sarakstījis daudz dzeju, dažas poēmas, stāstus, tēlojumus, lugas un apcerējumus par mākslas, filozofijas un reliģijas jautājumiem.

Dzejas un poēmas. Bārda viens no īstākiem romantiķiem: viņam ļoti bagāta jūtu dzīve, viņš pasauli un dzīvi necenšas tik daudz izprast, bet gan jo vairāk — izjust. Viņu nesaista vispasaules varenums, bet gan vilktin pievelk cilvēka dvēseles dziļumi. Kā visi romantiķi, kā Poruks un Skalbe, tāpat arī Bārda — cilvēka dvēselē meklē atbildi visiem jautājumiem par esošo un par vēl nezināmo — dievišķo.

Bārdam daudz dabas dzeju. Bet arī šē jau tūlīt parādās romantiķis. Viņš dabu neredz tā, kā to redzētu gleznotājs — tikai ārēji. Nē, viņš dabu savā dzejā apgaro, atdzīvina, visa daba ir tādas pašas neizprotamas dzīvības pilna kā mūsu pašu dvēsele. Daba Bārdas dzejā pārvēršas par pasaku.

Baltais bērziņš viņam jo sevišķi mīļš. Bērzu birzīte viņam pasakaiņu būtnu apdzīvota; vasaras dienvidū — tur pamana Panu stabuli pūšam. Katrā dabas priekšmetā — kokos, puķēs, dzīvniekos — visur viņš ierauga īpatnēju dzīvību, kas visi ir, tāpat, kā cilvēks, dabas mātes bērni, ar savu dzīvi, ar saviem sapņiem. Būdams idillists, Bārda vispirms ierauga un mīl mazo, arī citus priekšmetus viņš mīl pamazināt, tādā kārtā tuvinot savai dvēselei. Visu viņš gribētu redzēt nevainīgām, bet

sapņainām bērna acīm. Pieauguša cilvēka dzīve jau viņam liekas tukšāka, jo tur par pasakām un sapņiem arī smejas.

Daba un dvēsele — tie ir Bārdas dzejas pastāvīgie priekšmeti. Dvēselē viņš redz lielāko bagātību. Ko palīdz cilvēkam iegūt visus pasaules labumus — bagātību, varu, pat gudrību, ja viņam jāpazaudē dvēsele, tas ir, ja viņam nav vairs jūtu, nav vairs ilgu un sapņu, nav daiļuma un svētuma izjūtas, nav vairs Dieva. Tad cilvēks nav vairs saucams par cilvēku. Romantiskais dzejnieks ir pastāvīgs savas dvēseles pētnieks, tur meklējams visu — mūžīgo daiļumu, gudrību un spēku. Lielākie ienaidnieki pasaulē viņam ir tie, kas garīgās vērtības upurē materiālam labumam, seklai baudai, pieticībai, materiālismam visādos veidos.

Kā īsts dzejnieks, tāpat kā Skalte, Bārda atdzīvina visu, kam viņš kā dzejnieks pieskaņās. Viņš jau redz un izjūt citādi, viņš to pasaka citādos vārdos, citādās gleznās, citādā garīgā apgaismojumā. Valoda viņam krāsu bagāta, oriģināla, ļoti svaiga, lai ne vienmēr tik skaidra un latviska, kā daži citiem mūsu lielākiem dzejniekiem. Dažās vietās Bārda dzeja pat grūti izprotama, ieturēta savādos simbolos, aizslēpusies ar krāšņu vārdu vītņēm.

Bārdam daudz dzeju, kur ieskanas reliģiski motīvi, daudz arī tādu, kur cilātas filozofiskas domas. Mūža beigās viņš kādā dzejā pats sev jautā un atbild:

Kas iraid šī dzīve, ko dzīvoju es,
pret dzīvi, kas ilgās man dvašo? —

Pret pirkstgaliem drebošas pilītes
pret jūru vareno, plašo!

Ak grūti ir izprotams Likteņa prāts,
bet grūtāk vēl grozīt tā ziņu.

Es esmu jauns gulbis, ko noķēris kāds
un saistītiem spārniem dzen viņu.

Bārda sarakstījis dažas garākas poēmas: „Tamaras nakts“, „Sapņotājs pāžs“, „Simsana gals“. Tur cilāta tā pati dzejas pasaule, tikai plašākos apmēros, mazliet ar episka vēstījuma pieskaņu.

Fr. Bārdas dzejas un poēmas iznākušas divās grāmatās: „Zemes dēls“ un „Dziesmas un lūgšanas dzīvības kokam“.

Citi raksti. Bārdas pārējos rakstos atrodam to pašu gara pasauli. Stāstos un tēlojumos, piemēram „Dzintarbērni un mežainis“, „Kā mana dzimtene bēga un atgriezās“ — dzejiskā valodā, stipri vien simbolistiskā izteiksmē rakstnieks vēsta savus pārdzīvojumus par reakcijas

laiku baigajās dienās, gan braucot svešumā. Stāsti un tēlojumi iznākuši grāmatā „Vita somnium”. — Bārda sarakstījis arī vairākas ludziņas, piemēram, „Nu, ardievu Vidzemīte”, „Zilā uguns” u. c. Tās sakopotas grāmatā „Drāmas”.

Ievērojami ir Bārdas teorētiskie raksti par dzeju un par citiem gara kultūras jautājumiem. Tur iztīrāta romantiskās dzejas būtība, tur dzeja aizstāvēta pret materiālisma uzbrukumiem. Lasot Bārdas dzejas un arī viņa teorētiskos rakstus — dabūnam skaidru sajēgu par romantisko virzienu rakstniecībā.

Nozīme. Frīcis Bārda viens no tipiskākiem romantiķiem latviešu rakstniecībā. Viņa dzeja oriģināla un krāšņa izteiksmē, šīs dzejas avots — dzejnieka dvēsele ar savām plašākās dzīves, garīguma un dievišķo pārdzīvojumu ilgām.

Andrējs Upītis.

Biografiskas ziņas. Andrējs Upītis dzimis 1877. gadā, Vidzemē, Skrīveru pagasta Kalniņos, kur viņa tēvs bija par rentnieku. Jau ganos iedams viņš mēģinājis sacerēt stāstus un dzejas, pa laikam arī spēlējis vijoli un zīmējis. Pagasta skolā viņš gājis pie Purapukes, pazīstamā rakstnieka, kas devis Andrējam savus stāstus pārrakstīt. Šāds darbs viņu pamudinājis arī pašam ko sarakstīt iespēšanai. Skolā tālāk neticis, Upītis pašmācības ceļā sagatavojās un nolika skolotāja eksāmenu, pēc kam sāka strādāt kā skolotājs Mangaļos, vēlāk Rīgā. Arī literāriskā darbība viņam nu kļuva arvien tuvāka un arī ražīgāka. 1908. gadā skolotāja darbu atstājis, Upītis nodevās vienīgi rakstniecībai, dzīvodams gan Rīgā, gan arī Skrīveros. Kaŗa gadi arī viņu izsvieda no parastajām dzīves sliedēm. Darbodamies kaŗa lauka tuvumā, Upītis dabūja daudz ko piedzīvot un dzirdēt. Pēc tam, kad bija aktīvu dalību ņēmis arī lielinieku laikā, viņš, komunistiem atkāpjoties, aizgāja uz Krieviju, bet nebija apmierināts un drīz vien atgriezās Latvijā. No tā laika dzīvo gan Rīgā, gan arī Skrīveros — kā rakstnieks.

Raksti. Upītis rakstījis ļoti daudz: stāstus, romānus, lugas, dzejas, humoreskas, kritiskus apcerējumus un dažādus rakstus par sadzīves jautājumiem.

Rakstnieka darbību Upītis iesāka kā Purapukes un Niedras literārisks skolnieks. Viņa stāstos un romānos bija tēlota lauku dzīve, ko rakstnieks pazina jau no mazām dienām. Bet

jau drīz vien pēc 1905. gada viņš sāk novērsties no saviem skolotājiem un sāk pagriezties uz sociālisma pusi. Tagad Upītis, ja arī tēlo vēl zemniekus, tad jau tos aplūkodams citādām acīm. Viņš sāka veco pasauli kritizēt, pilsoņu aprindās nu viņš neatrada vairs nekā pievilcīga. Vecais, dievbijīgais lauku saimnieks nu izliekas jau tikai liekulis, kas aiz kristīguma maskas slēpj savus patīgos nolūkus. Upītis piegriežas strādnieku dzīves tēlošanai, tikai strādnieku šķirā ieraudzīdams nākotnes veidotājus.

Stāsti un noveles. Upītim liels skaits stāstu un noveļu, kas sakopotas grāmatās: „Mazās komēdijas” (sīkas sadzīves ainas), „Nemiers”, „Darba laikā”, „Atkusnī”, „Skaidas atvarā”, „Vēju kauja”, „Metamorfōzas”, „Kailā dzīvība”, „Stāsti par mācītājiem”.

Andrejs Upītis.

Upīša skats dzīvē un cilvēka psihē ass, dziļš, lai arī vietām vienus pusis, redz tikai to, ko grib redzēt, pārējo noklusēdams. Viņš mēģina rakstīt reālā garā, lai arī nav tik mierīgs un objektīvs kā Birznieks, Pērsietis vai Blaumanis. Vielas un sižetu dažādība viņam liela. Daža laba Upīša novele pieskaitāma labākām jaunākajā rakstniecībā.

Romāni.

Romānu virkne „Robežnieki” („Jauni avoti”, „Zīda tīklā”, „Ziemeļu vējš”, „Jāņa Robežnieka pārnākšana”, un „Jāņa Robežnieka nāve”). Še tēlota pēdējo paudžu dzīve — sākot ar veco zemnieku, beidzot ar revolūcionāro jaunatni. Soli pa solim iedams, rakstnieks grib parādīt ne

tikai notikušās pārmaiņas, bet arī šo pārmaiņu cēloņus. — Pērējie romāni ir: „Pilsoņi” (pilsētnieku dzīve), „Pēdējais latvietis” un „Zelts” (bagātnieku izvirtība un bojā iešana), „Pērkoņa pievārtē” un „Zem

naglotā papēža" (kaŗa laika baigie piedzīvojumi), „Pa varavīksnes tiltu" (jaunākā laika bagātnieki un spekulanti), „Sieviete" (strādnieku sievietes grūtais mūŗs).

Upīŗa romānos daudz notikumu, daudz dzīves ainu, daudz un dažādu raksturu. Tomēr viņu mākslinieciskā vērtība mazāka nekā stāstiem un novelēm. Šie romāni par daudz izplūduŗi, dažviet neskaidri, noslīd pa virspusi vai arī ar nodomu uzvanda uz augŗu paŗu neglītāko cilvēka dvēselē, tā tuvodamies naturālismam. Bez tam viscaur nepārprotami redzama rakstnieka simpatijas ne cilvēkam vispār, bet gan vienai ŗķirai.

Lugas. Upītis rakstījis gan joku lugas, gan arī drāmas. Komēdijas: „Pārcilvēki", „Peldētāja Suzanna" u. c. Še rakstnieks velk gaismā un izsmej dažādas ļaunas sabiedriskas parādības, parādīdams lielu asprātu un notikumu veiklu kombinēŗanu. — Drāmas: „Balss un atbalss", „Viens un daudzie", „Saule un tvaiks" — kur galvenā problēma — jaunā strādnieku kustība. „1905. gads" — rāda spilgtas ainas no minētā gada notikumiem. „Mirabo" — vēsturiska drāma no franču revolūcijas laikiem.

Andrējs Upītis — spēcīgākais strādnieciskā virziena kopējs tagadnes latvieŗu rakstniecībā.

Jānis Akurāters.

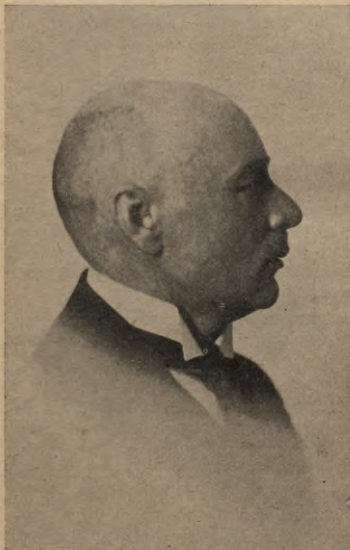
Biografiskas ziņas. Jānis Akurāters dzimis 1876. gadā, Zemgalē (Augŗkurzemē), Dignājas pagasta Jaunzemjos, kur viņa tēvs bija saimnieks un meŗsargs. Vēlāk Akurāteru ģimene pārgāja uz tā paŗa pagasta Beitāniem, kas ir Birŗu tuvumā. Še pagāja Jāņa bērnības gadi un jaunība, ŗe viņŗ pa laikam dzīvoja arī vēlāk. Kad kaŗa laikā ŗo māju ēkas bija nopostītas, viņŗ rūpējās par to atjaunoŗanu. Akurāters mācījies Jēkabpils pilsētas skolā, pēc tam nolīcis skolotāja eksāmenu, un kad neticis tālākās skolās, sācis strādāt skolotāja darbu, vispirms pāris vietās uz laukiem, pēc tam Rīgā. Sākoties nemieru kustībai, Akurātes pēmis tur aktīvu dalību, pēc kam izbaudījis vajāŗanas, bijis kādu laiku arī ārzemēs. Pamētis skolotāja darbu, Akurāters piegriezās vienīgi rakstniecībai. Latvijas valsts tapŗanas laikā atkal piedalījies politiskā dzīvē un bijis dedzīgs mūsu valstiskās un kultūrāli nacionālās patstāvības aizstāvis un sludinātājs. ŗimbrīŗam Akurāters dzīvo Rīgā, darbodamies kā rakstnieks un ŗurnālists.

Raksti. Akurāters sarakstījis dzejas, poēmas, stāstus, romānus, lugas, dažādus apcerējumus par rakstniecību un sabiedrisko dzīvi.

Dzejas. Akurātera dzejās vienmēr gruzdošs nemiers par ikdienas seklumu, ilgas pēc brīvības, garīga skaistuma, lepnas un patstāvīgas individuālītātes. Sākumā viņa dzejai vispār revolucionāra nokrāsa, vēlāk tur jau sāpes un vilšanās, līdz beidzot sāk skanēt dzimtenes mīlestības motīvi.

Akurātera pirmā dzeju grāmata bija „Zvaigžņu nakts” (1905.). Tur jau pilnā mērā izlasāms protesta gars, nemiers ar parasto ikdienību. Turpmākos krājumos — „Ziemeļos”, „Bez svētnīcas”, „Sirds varā”, „Astras” — jau skan individuālisma stīga. Jaunais latviskais patriotisms laužas uz āru jaunākajās: „Dienu prieks”, „Rožains vējš”, „Elegiski momenti”. Te arī izteiksmes skaidrība un gatavība jau sasniegusi augstu pakāpi.

Stāsti. Akurātera stāstos tas pats nemierīgais romantiķis un individuālists. Vielu viņš ņem visvairāk no lauku dzīves, no savām atmiņām. No daudzajiem stāstiem, tēlojumiem, fantāzijām sevišķi jāpiemin: „Kalpa zēna vasara — jaunības atmiņu zīmējumi. Kādreizējā parastā ikdienība un pelēkie laudi šinīs atmiņu tēlojumos ieguvuši romantisku krāšnumu un jūtu bagātību. Kalpa zēna vasara tolaik pagājusi kā skaists sapnis. Šai grāmatai tuvojas otra: „Degošā sala”.

J. Akurāters.

savu naidu vērstu pret vienas tautas ienaidnieku.

Romāni. „Pēteris Danga” — nemiera gars, kas jau piektā gada notikumos ņem dalību, pēc tam pārdzīvo un pārcieš to, ko arī pats autors savā laikā, līdz pienāk kara dienas. Agrākais revolucionārs iestājas latviešu strēlnieku pulkos, lai cīnītos par savu dzimteni, lai

Otrais romāns, „Ugunīgie ziedi“, tēlo turpmākos notikumus Latvijā. Tur pāiet kara gadi, laiks noved pie Latvijas valsts. Nu jāsākas jaunam posmam mūsu kultūras dzīvē. — Pēdējie stāsti un dzejas rāda, ka Akurātera jauko sapni kāds iekšējs ienaidnieks stipri vien aptumšojis. Šis ienaidnieks — garīgais apstums, nogrimšana seklā baudu dzīvē un aklā partiju naidā, kas nogurdina jaunās valsts spēkus. Akurātera rakstos skan ass protests pret tādām parādībām.

Lugas. Akurāters sarakstījis labi daudz lugu: drāmas un komēdijas, tām vielu ņemdams gan no senatnes („Viesturs“ — Zemgales valdnieks), gan no pasakām („Šis un tas, Itnekas“ — bērnu luga), gan arī no tagadnes („Kurzemē“, „Priecīgais saimnieks“), gan arī palikdams ārpus noteikta laika („Lāča bērni“ — zīmīgi skati no kalpu dzīves, sākot ar šūpuli un beidzot ar aiziešanu vēlu valstī. Tāpat simboliskā „Aptumšošanās“).

Akurātera rakstos neapklusdams skan nemiera zvans, saukdams bēgt no snaudas, saukdams palikt nomodā par mūsu kultūrālo, nacionālo patstāvību.

Iev
Ta

Ve

La

Ve

Pi

La

Saturs.

	Lapp.
Ievads	3
Tautas gara patstāvības jeb burtniecības laikemts	7
Tautas dziesmas jeb dainas	10
Tautas pasakas un teikas	24
Sakāmvārdi, miklas, burāmi vārdi un anekdoti	33
Verdzības jeb kristīgi vāciskās ietekmes laikmets	36
Pirmā grāmata latviešu valodā	39
Juris Mancelis	40
Kristaps Firekers	41
Ernests Glikis	42
Laicīgo rakstu sākums	44
Vecais Stenders	44
Vecā Stendera pēcnieki	49
Aleksandrs Stenders	49
Kārlis Elverfelds	49
Jēkabs Lundbergs	49
Kārlis Hūgenbergers	49
Pirmie latviešu kalendāri un laikraksti	50
Pirmie rakstnieki no latviešu vidus	50
Neredzīgais Indriķis	50
Ansis Leitāns	51
Ansis Līventāls	51
Ernests Dinsberģis	51
Jānis Ruģēns	52
Latviešu atmodas un patstāvības laikmets. Tautiskā atmoda	53
Jaunlatvieši	54
Kā varēja rasties jaunlatviešu centieni?	54
Jaunie likumi un pārgrozījumi dzīvē	55
Ārējie ierosinājumi	56
Pārvācošanas tieksmes un latviešu pretpēks	57
Rakstniecības uzplaukums	57
Tautiskais romantisms	58
Tautiskā laikmeta rakstnieki	58
Tautiskā laikmeta laikraksti	59
Krišjānis Valdemārs	60
Andrējs Spāģis	66
Kaspars Biezbārdis	67
Juris Alunāns	68
Jēkabs Zvaigznīte	76
Juris Neikēns	81
Fridrihs Mālberģis	87
Andrējs Pumpurs	88
Auseklis	95
Kronvalda Atis	102
Jēkabs Lautenbachs-Jūsmiņš	108

	Lapp.
Brīvēmnieks	110
Ansis Lerchis-Puškaitis	117
Māteru Juris	120
Adolfs Alunāns	121
Kaudzītes Reinis un Kaudzītes Matīss	123
— Apsišu Jēkabs	125
Doku Atis	133
Jaunā strāva, reālisms un jaunromantisms	138
Tautiskais laikmets un jaunā strāva	142
Sociālisms	142
Reālisms	142
Teodors Zeiferts	142
Jansons	144
Jaunromantisms	145
Eduards Veidenbaums	146
Edvards Treimanis	148
Aspazija	151
Rainis	152
Sudrabu Edžus	166
Augusts Deglavs	164
Pērsietis	16
Ernsts Birznieks-Upītis	168
Jēkabs Janševskis	171
Vilis Plūdonis	173
Rūdolfs Blaumanis	175
Jānis Poruks	178
Andrievs Niedra	184
Jānis Purapuķe	191
Valdis	195
Saulietis	196
Anna Brigadere	198
Jānis Jaunsudrabiņš	201
Kārlis Skalbe	206
Fricis Bārda	210
Andrējs Upītis	214
Jānis Akurāters	219
Krišjānis Barons	221

Valtera un Rapas akc. sab. mācības grāmatas:

Adamoviča, F., Āreirosas zemes.

- Eiropa.
- Latvijas ģeogrāfija.
- Dzīvības daba, I. un II.
- Nedzīvā daba, I.—II.
- Cilvēks.

Allāža, K., Algebras pamatskolām.

- Algebras uzdev. krāj. pamatskolām, I.—II.

— Ģeometrija dzīv. I.—III.

Aimāna, K., Latvijas un visp. ģeoloģija.

- Latvijas flora.
- Augu būve un dzīve.

Ausēja, L., Kosmogrāfija.

Baloža, E., Prakt. vācu gramatika.

- Bērziņa, L., Poētika pamatvilkienos.
- Bērziņa, M., Fiziskā ģeogrāfija vidusskolai.
- Bērziņa, R., Jugendgarten, I.—III.

Bīdola, J., Vecākās latv. literatūras chrestom.

Bleese, E., Pareizrakstības vārdnīca.

Bokalders, J., un J. Novoselova, Latvijas

saimnieciskā ģeogrāfija.

Bormana, K., Āreirosas zemes.

- Eiropa.
- Latvijas ģeogrāfija.

Brēmana, J., Sichere Schritte, I.—IV.

- Sichere Schritte, Vorstufe.
- Vācu gramatika pamatskolai.
- Latv.-vācu vārdn. skolai.
- Vācu-latv. vārdnīca skolai.
- Topo no pycku I.—II.

Brūnenieks, M., Frohes Schaffen.

- Praktiska vācu gramatika.
- Kleine Deutsche Literaturkunde.

Burnett, Little Lord Fountleroy, Ar angļu-

latviešu vārdnīcu.

Celma, J., Logaritmi.

Cīra, A., Fizika, Ievads.

- Mācība par šķidrumiem un gāzēm.
- Mācība par siltumu.
- Akustika.
- Optika.
- Magnētisms un elektrība.
- Mācība par elektrības strāvu.
- Mekanika.

Cukura, R., Rēķināšanas teorija, I., II., III.

- Rakstīšanas metodika.

Celpanova, G., Loģika.

Dauges un Plūdona, Mūsu lasāmā grāmata.

- pamatsk., ilūstr. I.—VI. daļa.

— Rakstnieku aģas. Literatūrchrestom. serijs.

Dāna, J., Jaunā abece.

Dēģens, K., Mana pirmā krievu grāmata.

Deutsche Dichter, Vācu rakstnieku darbu

- serijs skolai ar latv. vārdnīcu.

Diehla, E., Chrestomathia graeca.

Dombrovska, J., Vispārīgā mākslas vēsture.

Dravnieks, Fr., Ģeogrāfijas metodika.

Dreimāna, A., Fizika skolai un pašmāc. I.—VI.

Dreimāna, P., Vispārējā vēsture, I., II.

- Latvijas vēsture pamatskolām.
- Latvijas vēsture minorit. skolām.
- Vēstures sienas kartes.
- Vēstures atlants.
- Skolēnu patst. darbu burtn. III.—VI. kl.

Dzīlelles, K., Poētika (Rakstu teorija).

- Mazais valodnieks, I.—III.

— Rakstu darbi latv. valodas stundās.

Eiches, M., Reliģijas mācība pamatskolai.

- I., II., III., IV. un V./VI. kl.

Elkiņa, Lauksaimniecības pamatmācība, I., II.

Endzelīna u. Mūlenbacha, Latviešu gramatika.

- Latv. valodas mācība.

Erna un Priēdīša, Aritmētikas metodika.

Franka, S., Ievads filozofijā.

Freldefelda, K., Epata, Rita lūgšana bērniem.

- Gaismas avots. Ticības mācība skolām.
- Kristīgās baznīcas vēsture.
- Iza latviešu literatūras vēsture.

Frosta u. Maldona, Psiholog., loģika un ētika.

Gaidis, M., Apkārtnes māc. metodika.

Garģis dziesmas skolām un sēdām, sako-

pojumi un red. L. Adamoviča, L. un R.

Bērziņa.

Ģeogrāfiski atlanti pamata un vidusskolai.

Ģeogrāfiskās sienas kartes skolām.

Ģrupnieks u. c., Dabas mācība metodika.

Gobas, Latviešu rakstnieki.

Grants, Lasāmā viela minor. skol. IV.—VI. kl.

Gūtmana, Algebras uzdevumi.

- Ģeometrijas uzdevumi.

— Ģeometrija vidusskolām, I.—III.

Grīns, J., Seno laiku vēsture.

Grīns, M., Ceturtzīmju logaritmu tabeles.

Gulbja, E., Latīņu gramatika. Satsināts kurss.

- Latīņu sintakse.

— Prima lnce (Gaismai austot). Ilūstrēta

latīņu lasāmā grāmata.

— Virģilija «Aineidas», I. dziesmā, ar latv.

vārdnīcu.

Gustava, P., Ķīmijas pamatjēdzieni, I. daļa —

neorganiskā, II. d. — organiskā ķīmija.

— Ķīmija. Satsināts kurss.

Ievāns, Eiches un Sūngaila, Aritmētikas uzde-

vumu krājums, I.—VI.

— Aritm. uzdevumi pašmācībai un atkārtoš.

Kārkliņa, L., Mājturība pamatskolai, I., II.

Kelera un Stāls, Visp. vēsture pamatsk. I., II.

Kiseleva, Ģeometrija vidusskolām, I., II.

Klepers, A., Filozofijas vēstures kurss.

Krienkalns, P., Analītiskā ģeometrija.

— Algebrasiskā analīze.

Kundziņa, P., Balts tfrums, melna sēkla. Xbece.

Kundziņa, K., Reliģijas mācība un ētika jau-

patnes audzināšanā.

Kurzēna, M., Aritmētika pamatskol. I., II., III.

— Algebra pamatskolām.

— Ģeometrija, I.—IV.

Lauka, J., Mopasāna noveles, ar tulkoj. un

vārdnīcu.

Leimāna, A., Ģeometrija pamatskolām.

— Skaitļu māksla. Pirmskolas kurss.

— Skaitļu māksla. Pamatskolām, I.—VI.

— Iei metod. aizrādīj. aritmēt. pasmedzēj.

Leznieks, Orbis Romanus pictus.

— Cēzara »De bello Gallico», I.—IV. grām.

— Carinpa Lettina.

Liberta, A., Trigonometrija vidusskolām.

— Analītiskā ģeometrija.

Ligotņa, J., Pasauls rakstnieki, I., II.

Likuma, Kr., Fizikas praktiskie darbi.

— Algebrasiskā analīze.

Likuma, Šifkas, Veisberga, Algebra vidusskol.

Maldona, V., Ievadijums Vecā Derībā.

Maldona un Ozoliņa, Reliģiju vēsture.

Messera, Filozofijas vēsture, I., II.

Ney, P., Mein erstes deutsches Buch.

— Mein zweites deutsches Buch.

— Der Kinderfreund. Ar latv. vārdnīcu.

— Der erste Schritt. Pamatsk. II. kl.

Netja, Bērziņa, Brūnenieks, Lehrbuch der

deutschen Sprache, I. un II.

Obsteina, K., Pāidagōģijas vēsture, I.—III.

Plūdona, Latviešu literatūras vēsture, I.—III.

— Mūsu burtniecība un rakstniecība. Literatūras vēsture pamatskolām.

Pommers, A., Seno laiku vēsture.

— XIX. un XX. g. s. vēsture.

Valtera un Rapas akc. sab. mācības gārmatas:

Priedīte, O. un *N. Štota, Trigonometrija.*
— Trigonometrijas uzdev. krāj. vidusskolām.

Ritlids, J., Avotiņš, Ābece.

— *Avots. Lasāmā grāmata skolai. I.—III.*

Ritlids, E., Skolēnu darbi dabas mācībā.

Rozīša, J., Dziedāšanas mācības metodika.

Rumpāna, Dreksa un Vinegra, Zīmēšanas metodika.

Salaka, Dziedāsim pēc notīm!

Salpa, J., Ģeometrija pamatskolai. I., II.

Sedziņa un Vilsons, Ievads visp. bioloģijā.

Sejas, L., Franču valod. mācīt. grām. I., II.

Smilgas, A., Vācu gramatikas.

Sotes, Mūzikas pamatmācība.

— Klavieru skola. I., II.

Spūļa u. c., Dzimtine. Lasāmā grāmata latgaliešu skolām. I.—III.

Straubergs, Romiešu literatūra.

Stārsbergs, Elektrotehnika.

Stiprā, J., Strauts, Lasāmā grāmata.

— Tirdzniecības korespondence.

Sponner, O., Apkortes mobila.

Sanjeļa un Glēzera, Franču valodas mācība.

Šlesera, M., Latīņu gramatika.

Šmeila, O., Dzīvnieki.

— Cilvēka anatomija un fizioloģija.

Smita, Ievads valodniecībā.

Straucha un Gohzija, Pašatdijas vācu val.

Šnabes, A., Latvijas vēsture pamatsk. I.—III.

Stāls, M., Rekināšan. teorijas kurss I.—VI. kl.

— Audzināšana un mācīšana agrā bērnībā.

— Priecīgā sākuma. Ābece.

— Ābece mācīšana.

— Ģeometrija pamatskolām.

The College Library, Vairāki numuri ar latv. vārdnīcu.

Tīta Liofja XXI, grāmata. J. Zariņa apstrād.

Tomasa, Ed. un J. Novoselova, Latvijas ģeogrāfija.

— Apkārtnes mācība.

— Āreioņas ģeogrāfija.

— Ievads ģeogrāfijā.

— Eiropas ģeogrāfija.

— Skolēnu darbi apkārtnē u. dzimtenes māt. un ģeogrāfijā. I.—VI.

Trauberga, J., Botanika. I., II.

— Bioloģija.

— Cilvēks.

— Zooloģija.

Turkūns, E. Dr., Angļu valodas māc. I., II.

Urch, E., English. Ar latv. vārdn. I., II.

— English Conversation Exercises. Ar angļu-latv. vārdnīcu.

Vikana, Ad., Palīgs latv. literatūras skolēniem.

Vipperā, R., Senātnē. Vēsture vidusskolai.

— Vidus laiki.

Vītoliņa, J., Dzirdes mācība.

Vulfa, G., Deutsch. I., II.

Zālīša, F., Latvijas vēsture.

— Mazā Latvijas vēsture.

— Seno laiku vēsture.

— Viduslaiku vēsture.

— Isa vispārēja vēsture. I., II.

— Jauno laiku vēsture.

— Jaunāko laiku (XIX, u. XX. g. a.) vēsture.

— Otrā vēstures grāmata.

Zālīša un Grīna, Pirmā vēstures grāmata.

Zelta draudi, Obligātoriskie dzejoļi pamatskol.

Zalta, Kooperācija.

— Saimnieciskā ģeogrāfija.

Zeiferta (Teodora), Latviešu rakstniecības hronomatija ar literatūrvēsturisk. piezīmēm.

— Isa Latvijas vēsture.

Dažāda saturs:

Baloža, Fr., Latvijas arheoloģija.

Barona, Kristijā, Ātmiņas.

Birkerta, Miklas.

— Sākumvārdi un parunas.

Buciera, Fotografiska ābece.

Caunes, V., Bibliotēkas iekārta.

Dauges, Mūska un audzināšana.

Delles, Ekskursijas.

Dombrowska, J., Latvju māksla.

Draņnieks, J., Krievu-latviešu vārdnīca.

— Latviešu-vācu vārdnīca.

— Angļu-latviešu vārdnīca.

Felsbergas, E., Akropole un Partenons.

— Grieķu vācu glosārs.

Freinberga, K., Praktiskā vācu-latv. vārdnīca.

Gaupe, prof., Bērnu psiholoģija.

Grāvis, Modernā Amerika.

Grīns, J., Latv.-krieviskā vārdnīca.

Gulbja, A., Grāmata sīcēna.

Jaunais zinātnieks, Populāri zināt. serijs:

№ 1. Delle, J., Dzimtēnes putni.

№ 2. Kasparsons, K., Starp zvainēm.

№ 3. Kasparsons, K., Kaiju valstība.

№ 4. Kelsa, A., Ziedoņais ezers.

№ 5. Sams, M., Somija un somi.

№ 6. Adamovičs, Mīza meži.

№ 7. Adamovičs, Gauja.

№ 8. Cukura, Burtinieku ezers.

№ 9/10. Adamovičs, Svešzemju kultūras augi. I., II.

№ 11. Dravnieks, Lielupe.

№ 12. Delle, Venta un Abava.

№ 13. Sams, Latviešu jūras zvejnieki.

№ 14. Drīllis, Līdumaina.

№ 15. Ģirupnieks, Cilvēki zem ūdens.

№ 16. Sleinis u. c., Daugava.

№ 17. Lāncmanis u. c., Rīgas vērtos.

Latv. klasiskā skolām:

№ 1. Blannapa, Andriksons.

№ 2. „Nāves ēnā.

№ 3. Brigāderes, Gann diena.

№ 4. Skalte, K., Pasakas.

№ 5/6. Smits, P., Latviešu teikas.

№ 7. Blannapa, Smiltainē, Salna pavas.

№ 8/9. Brigāderes, Dievs, Daba, Darbs.

Izlaide.

№ 10. Neikēns, Kalniņš un Parijs.

№ 11/12. Neikēns, Pamāte, Bāris.

№ 13. Sudrabu Edzū, Dullais Dauka.

№ 14. Plūdona, Atrātnes dēls u. c.

№ 15/16. Doka, Mans dzīves rīts.

№ 17. Birznieka-Upīša, Pelēkā akmens stāsti.

№ 18. Blannapa, Purva brīdējs.

Latv. pasakas un teikas, Prof. P. Smits kopotas, 12 sējums, Izākuši 9 sējumi.

Latvieši, Rakstu krāj. Fr. Baloža un P. Smits redakcijā. I. un II. daļa.

Modernieks, Raksti.

Mārtinsona, Radio.

Plāča, J., Leisu valodas rokas grāmata.

Plāča, A., Meteoroloģija.

Rakstu Avots, Dailliteratūras ser. №№ 1—86.

Ramāna, A., Bīskopība.

Rusova, Livonijas kronika.

Smits, P., Latviešu mitoloģija.

Saurums, G., Jaunatnes darzs. Kristīgs vadonis iesvētāmiem.

Spārbača un Bīstoliņa, Latīņu-latv. vārdn.

Spārbača un Lauks, Franču-latv. vārdnīca.

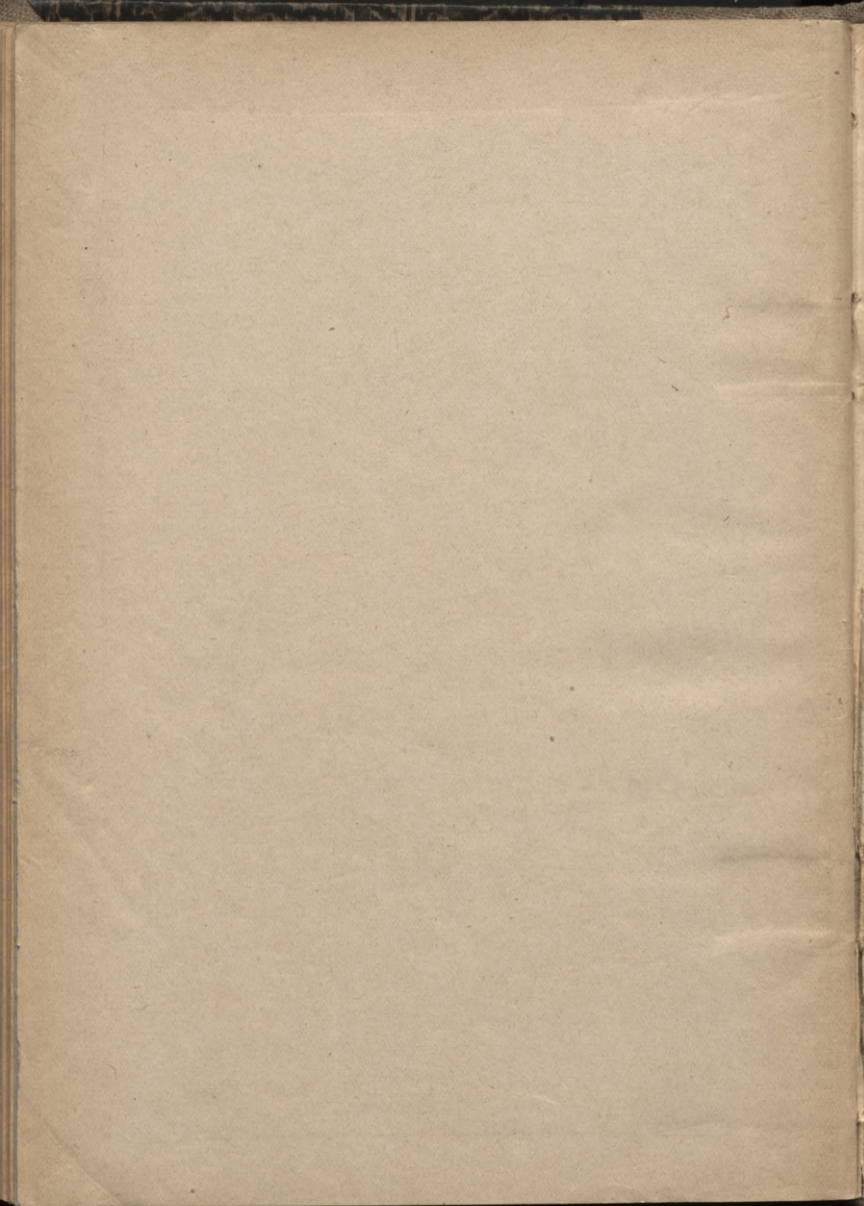
Vītoliņa, Kora diriģenta māksla.

Zariņa, Ustura vielu ķīmija.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308082586

14-